

Jókai Mór
A tengerszemű
hölgy

Mercator
Stúdió

Felelős kiadó a Mercator Stúdió vezetője

Műszaki szerkesztés, tipográfia: Dr. Pétery Kristóf

ISBN 963 606 293 5

Mercator Stúdió, 2006

Mercator Stúdió Elektronikus Könyvkiadó
2000 Szentendre, Harkály u. 17.

www.akonyv.hu

Tel/Fax: 06-26-301-549

Mobil: 06-30-305-9489

e-mail: peteryk@t-online.hu

JÓKAI MÓR

A TENGERSZEMŰ HÖLGY

Tartalom

I. FEJEZET	5	XIII. FEJEZET	103
A tengerszem – Monsieur Galifard		Hogy volt tovább?	103
– Az első tűszúrás	5	XIV. FEJEZET	131
II. FEJEZET	8	A démon-csáb	131
Az én első kitüntetésem – Az első sérelem – A Damenwalzer – A félelmes fenevad – A megigazított csokor – A második tűszúrás	8	XV. FEJEZET	141
III. FEJEZET	17	Csudadolgok, amiket nem mutogatnak pénzért	141
Az én mesterségem és az én gunyhóm	17	XVI. FEJEZET	156
IV. FEJEZET	25	Katonadolog	156
Petőfi nálunk – Tervek a jövőre – Menyasszonyrablás – Komédiázás – Az én Mencsikoffom – Divatszabadság – Titokteljes temetés	25	XVII. FEJEZET	162
V. FEJEZET	33	Ne vigy minket a kisértetbe	162
Olympi harc	33	XVIII. FEJEZET	168
VI. FEJEZET	39	Hideg zuhany!	168
Furcsa párbaj – A végzetes „J” betű – Vagyok még Gyuricza Péter is	39	XIX. FEJEZET	187
VII. FEJEZET	46	Medvési Ézsaiás	187
Világfájdalmas állapotok – „Maradj, vagy fuss!”	46	XX. FEJEZET	198
VIII. FEJEZET	49	Gyónás	198
A Gyuricza Péter felesége	49	XXI. FEJEZET	206
IX. FEJEZET	67	Mária-Nostra	206
Az a nő, aki együtt jön velem	67		
X. FEJEZET	74		
Ahol a világnak nincsen szája	74		
XI. FEJEZET	78		
Bálványosi Bálint és Rengetegi Tihamér	78		
XII. FEJEZET	83		
Találkozás a „pogányoltár”-on	83		

I. FEJEZET

A tengerszem – Monsieur Galifard – Az első túsúrás

Soha nem láttam életemben olyan csodaszemeket. Pedig sok szép szemekkel volt találkozásom. Egész asztronómiát írhatnék róluk. De ennek annyiféle volt a szeme, amennyiszer változott az indulatja. Azért neveztem azt el tengerszemnek. Milyen a tengerszem? A hegytetőről nézve élénkzöld, az átelleni hegyoldal szálfái félig árnyékban tartják, a nap visszarayog a másik feléből; vidám nevetés ez. Majd meg ha végigfodrozza a szellő, haragoszöldre válik, majd barnára, bakacsinra; a felhő színét adja vissza, villámokat is lövell. Mikor leszáll az éj, fekete tükrében ragyognak a száz meg száz csillagok; egy-egy futó fény végigívik benne, egy úszó vadmadár ezüstvonalat húz rajta végig; ez a megfordított mennyország. Két magas hegy vágánya közül eltűnik a telehold; egyszerre arannyá válik az egész tengerszem, fehér ködfoszlányok lebegnek fölötte, szellemalakot mímelve; elkezdenek a hullámai táncolni, minden ok nélkül, nagy fénykarikák terjengnek a közepéből, egymást előbbre tolva; a hold megint eltűnik a hegyoldal mögé; világoskék marad a tükörlap. – Ha pedig egészen leszállunk hozzá, összetákolt tutajon bevezünk rajta, akkor se nem kék, se nem zöld, hanem kristálytisza, átlátszó a tengerszem. A part mentén zöld mohát, virágoskertet látunk a víz alatt. Eddig soha nem látott növények eregetik fél hosszú indáikon napvilágon nősző virágkelyheiket. Nagy, egyenesen álló növények, alakra a fenyőhöz hasonlók, emelkednek fel a mélységből, a vízszín alatt maradvá; fák, amiknek igazán meg van tiltva az égbe nőni. Csupa virágoskert a vízfenék. S e virágoskertnek nincs élő lakója. Se hal, se hüllő nem lakik benne. De egy lakója mégis van: a szirén. Nem az a mítoszi csábalak, hanem egy torz alakú szörny, nagy fekete fejjel, veres kopolyúval, két békalábbal s lomha halfarkkal. Ez is ritkán jön elő a maga rejtett sziklaodújából; csak mikor nagy időváltozást érez. Én láttam egnéhányszor ezt a mesés amphibiumot.

Mikor legelőször találkoztam a szép *Erzsikével*, akkor mind a ketten gyermekek voltunk. Ő tizenkét esztendő, én pedig tizenhat éves kamasz. Együtt tanultunk táncolni.

Egy francia vetődött a városunkba; egy vándor táncmester, aki az egész várost tánkra kerekedtette.

Monsieur *Galifardnak* hitták.

Rendkívül nagy feje volt, cserbarna arcszíne, összeérő szemöldökei, kurta lábszárai; a nagy sasorrának éppen a hegyén volt egy nagy szemölcs.

És amellet valóságos charmeur volt.

Mikor táncolt, mikor beszélt, valami varázs szállt ki minden porcikájából, egyszerre hódító alak lett. A nőnem tagjai oda voltak érte; a kilenc évestől elkezdve, a kiszámíthatatlan korszakig.

Én is örök hálával emlékezem e derék férfiúra; neki köszönhetem a valcert és a quadrille-t, meg azt, hogy hogyan kell egy elejtett legyezőt felvenni s amellet az arcot a hölgy felé fordítva tartani.

Erzsikével volt a legtöbb baja a maestrónak. Sohasem tartotta meg a tempót, nem akart az elegáns „pli”-hez szokni, szilaj, dévaj allűrjeit nem tudta vele elhagyatni. Jaj volt annak a táncosnak, aki társul akadt vele össze. Az rendesen hajótörést szenvedett a terem közepén. S hozzá még ki is kacagta. A mesternek is a szeme közé nevetett, s rendesen az ellenkezőjét tette annak, amit az vezényelt.

Én mindezt igen természetesnek találtam. Mikor valaki olyan szép és gazdag és előkelő, akkor fel van jogosítva kivételt képezni mindenféle szabály alól. Hogy szép, azt az első tekintetre meg lehetett tudni, hogy gazdag, azt kitalálhatta az ember az ezüstös hintórul, amin járt, s hogy előkelő, azt lehetett kombinálni abból, hogy a mamáját mindenki nagyságos asszonynak címezte, s a „vármegye urai” is kezet csókoltak neki. A nagyságos asszony minden táncleckén jelen volt; s kívüle még eljött a nagynénje is, egy nyugdíjazott őrnagyné meg a társalkodónője, egy élte javában levő nemes kisasszony. Ily módon az Erzsike folyton hármass felügyelet alatt volt tartva, aminek természetes következése az volt, hogy azt tehette, amit akart, mert felügyelőnői közül egyenkint mindegyik azt tartotta, hogy minek vigyázzon ő a kisasszonykára, mikor a másik kettő úgyis vigyáz. S aztán mind a három egyenkint el volt foglalva a saját ügyeivel.

A nagyságos mama még az élet naposabb oldalát kereső hölgy volt, özvegysége vigaszt óhajtott. Voltak nyílt udvarlói, többé-kevésbé komoly szándékúak s rang és kvalitás szerint megkülönböztetvék.

A társalkodónő híres nemesi család tagja, bátyjai katonatisztek. Az atyja udvari kamarás. A saját kamarájában nemigen volt neki mit keresni. A kisasszony toalettjei a legdivatosabbak voltak, maga is szépségnek tartott, s a legjobb táncosnő hírében állt. Azonban az idő figyelmezteté a komoly körületekintésre; mert Erzsike, a család leánya kezdett már veszedelmesen felnőni s négy-öt esztendő múlva versenytárs lesz belőle. Ennek is volt tehát a táncóra alatt foglalkozása, amely miatt félre kellett húzódnia, nehogy meglássák, kivel társalog és minő modorban, mert ez a sok go-

nosz asszonyi szem mindent kitalál egy tekintetváltásból, egy kézszorításból, s aztán „szétszólják” őket.

A nagynéne pedig leginkább kereste az ürügyeket a táncteremből észrevétlenül eltűnésre. A büfében neki kellett minden süteményt és frissítőt legelőbb megízlelni, s ahogy alapos történetbúvárok utánajártak, még az a sötét szenvedélye is megvolt, hogy tubákolni szeretett, ami nagy titkolózással jár. Ha pedig a teremben volt és összeült valami nyelvrokon pályatársnéval, akkor úgy elfoglalták egymást a többiek megszólásával, hogy egyébre nem lehetett gondjuk.

Igy aztán az Erzsike tehette azt, hogy a damenszóban csárdásfigurát táncolt, s a tour de mains-nél a vizaví táncosának a kezére ütögetett; adomákat mesélt olyan fennhangon, hogy az egész terem meghallhatta, s mikor kacagott, a két kezét a térdei közé szorította, monsieur Galifard ismételt ellenmondásai dacára.

Egy délután főpróbát tartottak a tánciskolában. A kisleányokkal jöttek nagy leányok is; s a nagy leányokkal nagy legények. Az ilyen fickók különös jogot vélnék élvezhetni, hogy az olyan kezdő sihedernek, mint én voltam, a lábára tapossanak.

Szerencsémre a derék Galifard úr igen jószívű ember volt; nem engedte a maga protegéit háttérbe szoríttatni.

– Nix cache-cache spielen, monsieur Maurice. Allons! Walzer geht an. Nur courage. Ne cherchez pas toujours das allerschlekteste Tanzerin! Fangen sic Fraulein Erzsike par l'And. Valsez la!

S azzal karon fogott, odavezetett Erzsikéhez, kezembe adta a kezét, s aztán „eins, zwei”.

Az akkori valcer pedig „grundverschieden” volt a mostanitól. Ez a mostani csak tréfa; de az komoly dolog volt. Táncos és táncosnő a testük felső részével, amilyen messze csak lehetett, olyan tágan elálltak egymástól, ellenben a lábaikat egymásnak feszíték. Akkor aztán a test felső része egyszerre nagyot lódult; azt mind a kettőnek egy tempóra kellett tenni, a repülni indult testnek kénytelen volt a láb gyorsan utanaszaladni. A táncoló pár, mint a tenger hátán himbáló sajka, föl- és leemelkedett és süllyedezett, s mentül gyorsabban perdült, annál messzebbre tartotta magát egymástól a két hátraszegett fej. Az volt a villitánc!

A mester folyvást kísért bennünket a körben, és nem szűnt meg biztatásaival lelkesíteni.

– „Trés bien, monsieur Maurice. Ca va ausgezeiknet!” Alten sie brav la demoiselle. Nix auf die Füße schauen. Regardez aux yeux. Das ist riktig. Embrassieren ist besser, als embarrassiren! Pouah! Da liegst son allé beide!

De hát azért sem „liegst!” Én láttam előre az elkerülhetetlen bukást, s hogy a táncosnémat megmentsem, saját magamat vetettem oda áldozatul, a térdemre esve; neki még a könyöke sem érte a parkettet. A térdemért nem lett volna kár; hanem a pantallóm kiszakadt a térd fölött. – Semmivé voltam téve. – Nagyobb csapás ennél nem érheti az embert.

Erzsike nevetett az én kétségbeesett állapotomon. Aztán megkönyörült rajtam.

– Várjon csak, majd én összetűzöm gombostűvel.

Azzal kirántott valahonnan a ruhája fodrai közül egy gombostűt, s le-guggolva elém, nagy hirtelen összetűzte vele a vadgalamszín pantallómon támadt félbeszakítást. A nagy gyorsaságban az elevenig találta szúrni a veszedelmes kisegítő szert.

– Nem szúrtam meg? – kérdezé, felnézve rám igaz jó szívét eláruló nagy szeméivel.

– Nem! – mondám. Éreztem is én azt a tűszúrást akkor! Azzal táncoltunk tovább. Én csodamódon kitettem magamért. Egy gombostűvel a térdemben – a másikkal ki tudja hol? – háromszor körülkeringtem Erzsikével a tánctermet, mikor visszavittem a garde des dames-jaihoz, úgy tetszett, mintha harminchárom mama, nagynéne és társalkodónő fogogna körülöttem.

II. FEJEZET

***Az én első kitüntetésem – Az első sérelem – A Damenwalzer –
A félelmes fenevad – A megigazított csokor – A második
tűszúrás***

És én valóban nagy hálával tartozom monsieur Galifardnak. Neki köszönhetem a legelső kitüntetést, mely az életben ért. Ez volt azon örökké felledhetetlen eset, amidőn pályatársaim, a kecskeméti jogakadémia reményteljes tagjai, az általuk rendezett jogászbálra engemet választottak meg egyhangúlag „előtáncosnak”.

Ma is büszke vagyok ez elismerésre, hát még akkor! Nyomban következett rá egy másik megtiszteltetés; ugyanazon évben a magyar tudományos akadémia, a Teleki pályázaton versenyzett szomorújátékomat dicsérlettel említé fel, sőt két bíráló: Vörösmarty és Bajza a pályadíjra tartá érdemesnek. A darab címe volt: „A zsidó fiú.” – Nem valami gyufát áruló suhanc, hanem Fortunatus Imre, II. Lajos király alatt magyar pénzügyminiszter, akit az ország rendei máglyára ítélték.

Eszerint, midőn háromévi távollét után szülővárosomba visszakerültem, már bizonyos „renomé” járt előttem.

Hogy minek tértem vissza, annak is helyes oka volt. Az én időmben is négy évből állt a jogászati kurzus. A harmadik év volt a „patvaria”, a negyedik a „jurateria”. A patvariát rendes ember a saját megyéjében töltötte, a jurateriát Budapesten.

Még egy eldicsekedni valóm van. Üres óráimban arcképeket festettem. Olajminiatűröket. Az őszyoni tisztartót, anélkül, hogy előttem ült volna, úgy eltaláltam, hogy mindenki ráismert; de még annál is nagyobb szenzációt gerjesztett a főfiskálisnének az arcképe, akit a legszebb asszonynak tartottak a városban.

És mégis az történt, hogy mikor a következő farsangon a főispán bált adott a megyeházán (még akkor olyan főispánok voltak), hát abba nem engem szólítottak föl „előtáncosnak”.

Háládatlan haza!

És aztán ki volt, aki miatt engem ez a keserű mellőztetés ért? Egy stuccer, egy arszlán, nem a városunkból való; valami Bagotay Muki. Csak annyit tudott felőle a világ, hogy Párizsban is kinn járt, s igen „jó parti”.

Bosszúból elhatároztam, hogy nem fogok táncolni a főispáni bálon; bár a meghívót én is megkaptam.

Nevelte az elbúsulásomat az a körülmény is, hogy az előtáncosnak hivatalosan designált táncosnőjeül, éppen Erzsikét nevezte meg a közhír.

No, de utol is érte őket a Nemezis!

Erzsike azon a bálon à l'anglaise frizurát viselt, ami határozottan nem illett az arcához. Előre örültem annak a balesetnek, amikor ezekkel a szerzetesét repkedő fürtökkel egyik-másik táncosnak a frakkgombjába bele fog akadni.

A Bagotay Muki felől pedig, amint legelőször megláttuk, mind nekem, mind az ifjú barátaimnak az az általános véleményünk támadt, hogy ilyen szépnek lenni már valóságos impertinencia. Ilyen tökéletes férfialakot csak egy regényírónak van joga megteremteni; de a valóságban az nem létezhetik. Én azzal vigasztaltam magamat, hogy az ilyen szép fej ostoba. Még akkor nem tudtam, hogy az ostobaság éppen a haut gout.

– Az arany pengése rekedt hang.

Még akkor nagyon tapasztalatlan ifjonc voltam. Az arcomon még semmi szőr nem volt, dohányozni nem tudtam, bort nem ittam volna egy világgért, s asszonyt még csak a szemeimmel láttam.

No, de utolérte őket a Nemezis!

A táncrend valcerrel kezdődött. – Ha engem decretáltak volna előtáncosnak, hát a „körmaggyarral” kezdtem volna. Hja, a körmaggyar! Az a valami! Azt nem elég eljágni, ahhoz lelkesülés kell; – vagy nyolc pár járhatja,

vagy tizenhat. S mind a harminckettőnek össze kell tanulva lenni színpadi pontossággal. Az nem olyan könnyű feladat. Hanem hát Bagotay Muki a valcert protezsálja. (A „pecsovics”!)

No, de van Nemezis!

Hát, az történt, hogy rendes bevett szokás szerint a zenekar minden tánc előtt a következő számból tíz-tizenkét taktust eljátszik, s aztán öt percig abbahagyja. Ez arra való, hogy a közönség tudja meg, mi következik: polka, quadrille vagy valcer.

Ezt a Bagotay Muki nem tudta (ugyan mit tud hát?) s amint a jelző zene megszólalt, öltre kapta a táncosnőjét, s elindult vele keringeni, amíg egyszer aztán a zene abbamaradt, s ők ott találták magukat a terem túlsó végén, a szárazon; elfogyott a lábuk alól a nóta. Aztán úgy kellett nekik szégyenszemre visszagázolni, ahonnan elindultak, a bálanya tribünjéig. Erzsike úgy pörölt, Muki úgy szabadkozott; aki látta őket, azt hihette, hogy félesztendő házasok.

Úgy kell nekik!

Nem is néztem aztán, hogy táncolnak; leültem egy szögletbe s a meghívójegyemnek a hátlapjára karikatúrákat rajzoltam. Majd bementem a büfébe mandulatejet inni, magam körül gyűjtöttem még három-négy életunott, blazírt fiatalembert, s azokkal együtt vitatkoztam a „védegyelet” célszerűsége fölött. Tessék nálunk nélkül mulatni odabenn a fényes uraságoknak.

Egyszer csak a vállamra üt valaki legyezővel; de már akkor a hangjáról is ráismertem: Erzsike volt.

– Magának nem elég, hogy maga elszökik a teremből, hanem még a többi táncosokat is visszatartja. Jöjjön hamar! Damenwalzer van!

A hölgykeringő privilégiuma előtt kénytelen voltam kapitulálni. Az obligat tourt megtéve a felhívó táncosnővel, visszavezettem Erzsikét a mamájához, megköszönve a felejthetetlen kitüntetést. Neki rögtön menni kellett, az előtáncos vezényszava hangzott: „cotillon”. A párok repültek villisebességgel. A mama pedig ott marasztott. Egy üres szék volt mellette.

– Ön egészen elhanyagolja a régi ismerőseit – mondá nehéz lélegzéssel. (Kövér volt és asztmában szenvedett.) – Felénk sem jön, amióta olyan híres emberré lett.

Híres ember! vajon ő is tudná már, hogy a szomorújátékom megdicsérte az akadémia?– Nem! Nem! A másik hírem jutott el hozzá. A piktori sikereim.

– Láttuk azt a gyönyörű arcképet, amit festett. Igazán olyan volt a Müllerné – ezelőtt tizenhat esztendővel. Miért nem festette ön le inkább a leányát? az sokkal szebb. Ön nem szeret leányokat festeni, fél, hogy elveszti velük a játszmát, ugye?

(Az úrhölgynek különös kifejezései voltak.)

Erre már csakugyan lehetetlen volt mást mondanom, mint hogy igenis nem félek, s ha megengedi, nagy örömet fogom benne találni, ha Erzsike kisasszonyt lefesthetem.

Kegyes volt beleegyezését adni hozzám.

Csak azt kellett megállapítani, hogy mikor. – Rögtön nem lehet, mert bál utáni napokon a hölgyek rosszul néznek ki; azután megint új táncestélyre készülnek, el vannak foglalva; – vasárnap templomba kell menni. Végre kikalkuláltunk egy tehermentes napot, amelyen Erzsike nekem ülni fog.

Még az a kérdés is megvitatás alá került, hogy vajon elefántcsontlapra fessek-e az arcképet akvarellben, vagy vászonra olajban. „Az elefántcsont azért jobb – ajánlám – hogy az ember letörölheti róla egy vizes szivaccsal az akvarell képet, amikor akarja.”

Az úrnő elérté az öngúnyt, s kegyes volt azt neutralizálni ez ellentmondással.

– Tehát inkább olajban, mert mi azt akarjuk, hogy az a kép örökké megmaradjon.

Fölöttébb le voltam kötelezve.

Ezalatt vége lett a cotillonnak; Erzsike visszatért a mamájához; a társalgónő is helyére került: órá várt az általam bitorlott szék; én azt jogos tulajdonosnőjének átengedve, búcsúzni akartam; de az úrnő még feladatának tartotta engemet bemutatni a mai nap uralkodó planétájának, Bagotay Mukinak, ki táncosnőjét hazakezelte. S egyúttal művészi minőségem megismertetése után közhírré tette, hogy e napokban le fogom arcképezni a leányát, még pedig olajfestéssel; amire Bagotay Muki rögtön kész volt a bókjával.

– Ha én festeném le nagysádat, én a szívem vérével festeném.

Amire Erzsike azt felelé nevetve:

– Akkor én csupa veres lennék.

– Kérem! Nekem *kék vérem van!*

Oh, hogy szerettem volna a penicilusomat az oldalába bökni; hadd lám, indigó jön-e hát ki belőle. (Az anyja bárónő volt; attól volt olyan *kékhethémje*.)

A kitűzött nap délutánján megjelentem Erzsikeék házában. A festékesládát és a vásznat előre elküldtem a cselédünktől. Nem találtam semmi szolgálattelvő lelket, se a corridoron, se az előszobában. Kénytelen voltam ott állni és várni, míg valaki előkerül, aki bejelentsen.

Ezalatt azonban óvhatlanul meg kellett hallanom, amit a közvetlen szomszéd szobában beszélnek.

– „Maga semmirekellő gazember! – Gyalázatos, szemtelen!”

Az úrnő hangját ismertem fel.

Arra egy protestáló rikácsolás felelt.

– „Hol van egy bot.” – kiáltá az asszonyság.

S ugyanazon rikácsoló hang válaszolt:

– „Madame, vous êtes une friponne!”

Szép conversatio. – Ugyan rosszkor jöttem ide.

Ezenben kinyílt az ajtó, s kijött rajta az inas, az egyik kezével a másikat tapogatva. Fájt neki.

Én hüledezve kérdezém. – Önt *ütötték* meg?

Amire az bosszúsan felelt: – Engem *megharaptak*.

Hogy az inast megharapták!

– Tessék hát besétálni a tens úrnak. Várják.

Amint aztán beléptem, egyszerre világos lett előttem a rejtélyes állapot. Akinek a nagyságos asszony azokat a becsületbe vágó megszólításokat osztogatja, s aki oly becsmérő válaszokat felel vissza – egy szürke papagáj, aki éppen most harapta meg az inasnak a kezefejét, s e kihágásért megfenyítésben részesül.

Az egész társaság lázas emócióban volt tartva. Nagy frekvencia volt jelen: hölgyek és urak; az utóbbiak között egyszerre szemet szúrt nálam Bagotay Muki. De főszemély volt a papagáj. Ez a szürke libériás, veres farkú, nagy orrú szörnyeteg ott állt a kávéasztal közepén, fenyegető pozícióban. Valahogy kinyitotta a rézkalitkája ajtaját, s egyszerre csak ott termett a kávézó társaság közepett, a terített asztalon.

– „Jaj, csak a fejemre ne repüljön!” – sikongatott egy életes asszonyság, az oldal-hajcsigáit takarva a két kezével. Senki sem mert támadólag föllépni. Az inast, ki el akarta a szökevényt fogni, már harcképtelenné tette a szárnyas lázadó. A szobaleány azt nyilvánítá, hogy hozzá nem nyúl, ha azt a házat nekiadják is. A háziasszony egy kurta spanyolnáddal ütögetett feléje, becsületsértő címeket osztogatva; de a harcias kegyenc mindig elkapta a spanyolnád végét erős csőrével s alig adta vissza; ellenben a szidalmakat visszaadta kamatostól.

Mikor énvelem is megsaporodott a társaság, alig vettek észre. Az úrnő arra a szavamra, hogy „csókolom a kezét nagysám”, azt mondta, hogy „infamer Halunk”. De hozzá tette: „no, nem magának mondtam”.

– „Selber áner!” – kiáltotta vissza a hős madár.

– No ritmuscsináló uram, erre találjon kádenciát! – aposztrofált, egyenesen engemet értve, Bagotay Muki.

Még ritmuscsináló!

– Oda ne menjen! – kiáltott Erzsike – mert a maga kezét is megharapja, aztán majd nem tud festeni.

Az kellett még, hogy ijesztgessenek. Azért is odamentem a madárhoz. Hátha maga lett volna az orosz kétfejű sas!

Divinatio volt talán, hogy eltaláltam, mit kell az ilyen embernyelvű állatnak mondani.

– „Add ide a fejedet!”

S erre a szóra a félelmetes lidérc egyszerre lehajtotta a fejét, úgy, hogy a görbe orrára támaszkodott: én aztán a mutatóujjammal megvakargattam a fejét, ami annyira tetszett neki, hogy a szárnyaival repesett.

Akkor aztán ezt a második mondást kockáztattam:

– „Add ide a lábadat!”

És akkor, közbámulatra, felemelé a kajdács azt a furcsa háromujjú lábát s a mutatóujjam körül fonta a karmait, azután a másik lábával is átfogta az ujjamat s engedte magát az asztalról felemeltetni. – Még ez nem volt elég. Amint a kezemen tartottam, mint a lovagkori vadászok a sólymot, az orrát a kezem fejére nyugtatva, elkezdett csókokat osztani. De úgy végigcsinálta az a csókolásnak mindenféle változatait, hogy az valóságos botrány volt. A hölgyek nevettek. Kitől tanulhatta?

– Még a boldogult férjem életében jutottam hozzá – magyarázá a háziasszony.

Végre a meghódított szfinx bizalmasan közlé velem, hogy őt kinek hívják:

– „Kokócska! Kedves Kokócska!”

Én aztán az ujjamra szedett Kokócskát hazavittem a kalickájába, s rátettem a függő karikájára, melyet ő el is fogadott, az orrával lépvén előre. Valóságos háromlábú állat. S onnan egy mély bókot csinálva felém, naiv hangnyomattal hallatá ez üdvözlést: „alászolgája!”

– No, ez valóságos csuda! – hálálkodék a nagyságos mama; – önnek igazán állatszeliidítőnek kellene lenni.

– Az leszek.

– Hogyan? Miféle állatokat akar szeliidíteni?

– Embereket.

Ezt nem értette senki.

– No, poéta uram, ez a ballada sikerült! – tréfálkozik Bagotay Muki. – Majd meglássuk, a piktúra is úgy fog-e *szuperálni*.

– Hogyan akarja ön azt meglátni?

– Hát így ni. – S azzal felcsíptette a szemüvegét az orrára.

– Csalatkozik, ha azt hiszi. Mikor én arcképet festek, akkor nem szabad senkinek a szobában lenni, csak nekünk kettőnknek.

Az egész társaság el volt ámulva. Mindenki azt hitte, hogy itt most nyilvános produkció lesz; azért csődültek össze, hogy meglássák, hogyan, mi módon lesz az embernek szeme, szája, füle. Egy nagy kerek asztal volt a

számomra elkészítve, hogy jó sokan körülkönyökölhessék, s aztán dirigálhassanak, hogy ezt a szemet egy kicsit feljebb, azt a huncutkát alább! Ide egy kis pirosat még! Amoda több fehéret!

Én azonban categorice kinyilatkoztattam, hogy sokaság előtt nem festek; ez a festői regula. Mikor arcképeznek, nincs másnak helye az atelierben, mint a festőnek és a modellnek. Ezt Barabás is így csinálja.

Imponált a magamtartása a társaságnak. Csak szép dolog az, mikor az ember tud valamit! Bele kellett nyugodniuk, hogy Erzsike énvelem egyedül üljön egy mellékszobácskában, amelynek csak egy ablaka van. Még annak az ablaknak az alsó részét is el kellett takarni spanyolfallal, a világhatás végett. És senkinek, amíg az ülés tart, bennünket háborgatni nem szabad.

Az első ülés nem tartott sokáig. Olajfestménynél előbb *alá* kell festeni a képet; szennyes közönyös színekkel; *prímfestésnek* még én nem hallottam hírét. Ilyenkor az arckép még nem megnézni való. Valósággal csúnya. Annál rosszabb, ha a hasonlatosság megvan. Nem is engedtem azt senkinek megtekinteni; még Erzsikének sem. A megkezdett képet elzártam a festékládámba; miniatűr mű volt. Ezúttal elég volt, ha a *beállítás* sikerült; az alak féloldalvást, az arc pedig egészen szemközt; az árnyékok felrakva, a háttér hozzávetőleg megkísértve; a ruházatnak az alapszíne kipuhatolva. Mindenki tudni fogja, hogy ez a legnehezebb.

A társaság nagyon meg volt csalatkozva a várakozásban, amikor megtudta, hogy semmi megmutatni valóm nincs. Mindenki azt várta, hogy legalább a szemét, vagy a száját csak elkészíthettem másfél óra alatt. – Gondolták magukban, hogy nem is lesz abból semmi.

– No, de csak szép lesz az Erzsike ebben a ruhában? – kérdezé a mama.

Bamba képet kelle csinálnom erre a kérdésre. Hát tudom én, hogy szép ruhája van-e az Erzsikének? Azt tudom, hogy kell hozzá „krapp”, meg „angol lakk”, „nápolyi sárga” és „velencei fehér” és nagyon kevés „égetett okker”.

– Hallja! Ez nagyon unalmas multság volt – mondá Erzsike. – Egy kicsit errébb az arcát! – Ne olyan komolyan! – Ne olyan nevetősen! – Ne üljön olyan egyenesen. – Emelje fel a mutatóujját. – Ne mozogjon annyit! – Aztán mennyi medvecukrot felfestett a képemre; azt hiszem, cigánygyerek leszek.

Én aztán megbiztattam, hogy az csak alapfestés volt; majd holnap vígabban fog menni a munka.

Másnap megint ott voltam, jókor ebéd után. Délelőtt dolgom volt a principálisomnál a patvarián. Az ember délelőtt jogtudós volt; délután művész, költő és declamator.

Ezúttal nem volt már semmi társaság a háznál. A mama, a társalkodónő voltak egyedül otthon. A kép szépen haladt előre. Most már meg volt engedve a családtagoknak, hogy egyesével bejöhetnek, időnként megtekinteni a képet.

Most már aztán apróra tanulmányoztam az arcát. – Érdekes „fej”. Csaknem szívalakú arc, alul keskeny állban végződő, mely egy gödröcske által finomul kétfelé van osztva. A csigára emlékeztető ajkak, csattanó piros zománccal; kissé fölfelé álló orr, nyughatatlan cimpákkal; gömbölyű, rózsapiros orcák, egy-egy szeplőcskével, melyeket én „fekete csillagoknak a hajnalodó égen” kereszteltem. Sűrű, tömött gesztenyeszín haja magától *langos* volt, s aranyzománcba játszott, phidiasi Vénus-ideálként keskenyítve a legsimább homlokot, s ingerkedő huncutkákat nyújtva ki a kék eres halántékokra. (Nekem ezt ilyen részletesen kell tudnom, mert hiszen minden az ecsetem szálain ment keresztül.) – Hanem aztán, ami ecsettel visszaadhatatlan: az a csodálatos szempár! Az engem egészen kétségbeejtett. Azt hiszem, hogy ha valóságos művész lettem volna, nem jámbor dilettáns, még akkor sem bírtam volna ennek a titkát kibúvárokodni. Mikor már azt hittem, hogy híven visszaadtam, egyet villant a szeme s kárbavesztett az egész munkám. – Utoljára megállapodtam mégis egy ábrándos kifejezésben, ami *nekem* legjobban megtetszett. A három felügyelő családtag ugyan azt mondta, hogy ők ilyen kifejezést sohasem láttak az Erzsike arcán, hanem azért egyhangú volt az elismerésük, hogy az a megszólalásig el van találva.

A fej tehát készen volt, mármost következik a ruha. Ez holnapra marad.

Ezen a napon preferánsz parti volt a várban, a tábornoknél. Erzsike mamája szenvedélyes preferánsz játészó volt. Naponként változott a színhely. Ő maga tehát nem volt otthon. Az unokahúg is vele ment. Annak meg más partija volt a fortificatio területén. Leányörzöne csak a nagynéne maradt a háznál. Az meg délután el szokott szunnyadni, vagy pasziánszt játszott.

Nem tudom, ki ügyelt fel ez alkalommal az Erzsike öltöztetésénél. Talán senki sem.

Az a kivágott, halványrózsaszín ruhaderék egyéb napokon is elég érvényre juttatá a bájos idomokat, de ezen a napon a szokottnál is bizodalmasabb volt; nekem úgy tetszett, mintha az a túll anglais fodor nagyon le volna csúszva a válláról – és azon is alól.

Soha a teremtő kezének szebb remekét nem lehetett látni ennél a *buste*-nél. S egy festőnek joga, sőt kötelessége, nemcsak látni, de nézni. Kárhozatos privilégium! Nekem reszketett a kezem, azt gondoltam, a hideg lel. Pedig az üstököm izzadt. – Megjegyzem, hogy azon időkben a

fiatal leányok nem viseltek vállfűzőt; ezt tánc közben, közvetlen érintés útján tapasztaltuk.

És ő látszott észrevenni a hevülésemet. A szemeiben csalfa láng lobbogott; éppen nem hasonlított a tegnapi képéhez. Csúfolódní látszott.

Én aztán (ezt nevezem igazán „corriger la fortune”) azt tettem, hogy azt az áruló fodrot a képen helyreigazítottam úgy ahogy kellett volna neki lenni.

Azzal az üléssel teljesen elkészült az arckép, a ruha is meg lett festve. Én szépen megköszöntem az önfeláldozását, s mondtam neki, hogy mármost megnézheti a képét; készen van.

A leány felállt a karszékből, s odajött a hátam mögé.

Megnézte a képet, s a szemembe kacagott.

– Ön helyreigazította a ruhám fodrát?

– Észrevette kegyed?

– Nem szeretett valamit látni?

– Nem akarom, hogy más is lássa.

– No lám, én napok óta elnéztem önt, amint itt babrál, s folyvást látok önön valamit, ami rút, ami nekem nem tetszik.

– Ez, úgy hiszem, nem nagy megfigyelésbe kerül.

– Csak egy kis pont az egész; mint egy lencseszem.

– Mi lehet az?

– Az a szemölcs ott a jobb kezén.

A jobb kezemnek a csuklóján, éppen a hüvelyk alatt, volt egy csakugyan dísztelen kinövés, amit írás és festés közben mindenkinek meg kellett látni.

– Nem vágathatom le, mert éppen az ütér fölött van. Mulattam egy orvosnak; azt mondta, veszéllyel jár az operáció.

– Mit ért ahhoz az orvos? Adja ide, én elvesztem onnan. Semmi baja sem lesz utána. – Én a nevelőben tanultam azt a leánytársnéimtól. Mindjárt elvesztem én!

– Ráolvasással?

– Óh nem. Fájni fog erősen. De hát, ha egy leány kiállhatja. Ráálltam.

Azzal ő gyertyát gyújtott, azt letette mellém az asztalra. Azután egy gombostűt kerített elő valahonnan. (Már megint gombostű!) Azt fogta, keresztülszúrta a szemölcsöm alatt töben. Azután felemelte a kezemet, s a gombostű fejét a lángra tartotta, míg az fehéren izzóvá lett.

És azalatt az a két csodálatos szem kerekre fel volt nyílvá, s lefelé fordított szivárványaival nézett a szemembe. Így néznek a démonok a pokolra került elkárhozottakra, mikor azokat sütögetik.

– Fáj? – sziszégé a fogai közül. Látszott, hogy gyönyörűsége telt benne.

– A tűszúrás nem. (Hanem, hogy az a fodor még jobban lecsúszott, az igen.)

– No mármost elmehet vele.

...Két nap múlva leesett magától a kezemről a kiégetett szemölcs, s maradt a helyén egy lencsényi folt, mely ma is ott van; fehér színével a kéz alapszínétől erősen elválva. Nekem mindennap kell látnom azt a kis fehér foltot, amikor a kezemet az írásra teszem, s mikor sokáig elnézem azt a pontot, úgy tetszik, mintha abból a kis kerek jegyből az ő arcát lát-nám előtűnni; amilyennek akkor láttam – s aztán annak további változatait, egész a legutolsó, álomriasztó képig.

Eddig titok volt mindez; másoknak a titka. Most már csak az enyim. A többiek nyugosznak. Elmondhatom már.

III. FEJEZET

Az én mesterségem és az én gunyhóm

A festés alatt később lehetett már beszélgetni is. Sőt ez szükséges is az arcképezett jellemének tanulmányozása végett; és azért is, hogy az „ülő” ne érezze olyan nagyon kényszerhelyzetének kellemetlen voltát.

– Olvasta már, Erzszi kisasszony, Petőfi költeményeit?

– Óh, a mi házunknál nem szokás olvasni.

– Miért nem?

– Azért, mert aki hozzánk jár, egy sem hoz ide könyvet.

– Hát valami lapot nem járatnak?

– De igen: a „Journal des demoiselles”-t, hanem az nagyon unalmas.

– Valami magyar lapot inkább. Talán a „Pesti Divatlap”-ot.

– Majd megmondom a mamának, hogy rendelje meg. Ön is írt bele va-lamit?

– Igen.

– Mit?

– Egy mocsári szigetnek a leírását.

– Járt ön ott valaha, azon a mocsári szigeten?

– Nem. Csak úgy képzeletből írtam le.

– Mire való az?

– Az egy részlet a készülőben levő regényemből.

– Ah, ön regényt is ír? Minket mind bele fog írni?

– Dehogy! A regényírás nem abból áll, hogy az ember azt, amit maga körül látott és hallott, lemásolja.

- Szeretném tudni, hogy ön hogy kezd hozzá.
- Legelőször is kigondolom egy történetnek a végét. – A végén kezdi?
- Igen. Azután megalkotom ennek a történetnek az alakjait. Akkor ezeknek az alakoknak az egymáshoz való viszonyából kiokoskodom, hogy minek kellett aközben lefolyni, amíg a történet katasztrófája bekövetkezett.
- Eszerint abból semmi sem igaz?
- Azaz, hogy nem „való”; de *igaznak* kell lenni.
- Ezt nem értem. Aztán minek tölti ön azzal az időt, hogy regényt ír? Meg fog jelenni.
- Minden bizonnyal.
- Az igaz, önnek könnyű. Van egy gazdag nagynénje Ógyallán, ha ennek egy szót szól, hát kinyomatja a könyvét. Szokta tenni, ha neki ajánlják?
- De én nem szólok a gazdag nagynénémnek.
- Hát maga fogja kinyomatni a munkáját Weinmüller Fáninál? No hallja, ez nem jó gondolat. Én ismertem már egy író, aki a könyvét maga adta ki, aztán faluról falura járt vele, minden háznál rádísputált a compossesorokra egy példányt. Ez göröngyös pálya.
- De az én regényem nem olyan lesz, amit a szerző maga hord el házról-házra, hanem amiért a kiadó fizetni fog tiszteletdíjt.
- Ezért aztán a szemem közé nevetett.
- Nevetnivaló is volt az, hogy valaki előálljon azzal a szóval, hogy „én most írtam valamit, amiből egy szó sem igaz; de azért követelem, hogy ezt elolvassák és fizessenek érte”.
- Azt gondolja, Erzs kisasszony, hogy Petőfi költeményeit nem díjazák? A „Szerelem gyöngyei”-ért kétszáz forintot kapott.
- Mik azok a „Szerelem gyöngyei” ?
- Gyönyörű költemények egy szép leányhoz.
- S megkapta azt a leányt?
- Bizony nem.
- No, ez derék. Tehát valaki udvarol egy hölgynek, ezt versbe szedi, végül kosarat kap, s akkor előáll ezzel a kosárral, hogy töltsék meg huszasokkal.
- Még aznap elküldtem neki Petőfi „Szerelem gyöngyei”-t és „Cipruslomb”-jait.
- Csak harmadnap folytattam a festést. Rögtön azon kezdtem, hogy vette-e kezébe a „Szerelem gyöngyei”-t.
- Oh, igen; virágokat szárítok benne.
- De a „Cipruslombok”-ba csak belenézett?
- Nem szeretem az ilyen dolgokat; mindjárt elpityeredem rajta, s aztán vörös lesz az orrom.

Tovább aztán nem folytattam ezt a témát.

Erzsi kisasszony ellenben sietett megédesíteni az okozott elfanyalítást azzal a kellemes hírrel, hogy az én ajánlatom folytán, a mama csakugyan praenumeráltatott a „Pesti Divatlap”-ra, mégpedig egész félévre.

Még ott voltam, amikor a posta elhozta a megrendelt lapot. Akkor minden lapot borítékba zárva kellett szétküldeni a postán. A levélbélyeg még nem volt feltalálva: a posta maga lehúzta előre az előfizetési díjból a maga illetményét.

Minthogy az előfizetés elkésve küldetett, tehát egyszerre négyheti szám volt a borítékba téve.

Az ünnepélyes felbontás után a család összes hölgyei, természetesen mind azt vették szemle alá, hogy vannak-e a lapban képek. Különösen divatképek. Hisz azért „Divatlap!” Egy divatkép csakugyan volt. A derék, hazafias érzelmű Vahot Imre vaskövetkezetességgel törekedett a divatot nemzetiessé tenni. „No, aki azt felvenné, pénzért mutogathatná magát!” Ez volt rá a hölgyek egyhangú véleménye.

A második számnak a képmelléklete volt Egressy Gábor, mint III. Richárd az álomjelenetben, kísértetektől körülveve – Kiss Bálint hazánkfától.

A nagyságos asszony azt kérdezte tőlem, hogy merre van ennek a képnek *fejtül*, merre *lábtul*? – Magam sem tudtam elképzelni, hogy került III. Richárdnak a feje a térde közé.

A harmadik szám mellékletével már meg voltak elégedve. Ez volt Laborfalvi Róza mint Gertrúd királyné, Barabástól. Művészi becsú rajz. Ez már érdekelte a hölgytársaságot.

– Azt mondják, hogy olyan csodaszép szemei vannak, aminőkhöz hasonló nincsen – mondá Erzsi kisasszony.

Erre logikai következetesség lett volna részemről azonnal egy hízelgő bókkal ellenvéleményt mondani; de egyszerre, mintha rögtön valami megszorította volna a torkomat, hogy ki ne jöjjön rajta az udvariasság szava.

– „*Még sohasem láttam*” – felelém.

A negyedik számból végre egy fiatal, nyúlánk, borzas fejű alak könyomatú képe került elő, mely alá e név volt írva: „Petőfi Sándor”. Barabás legjobb rajza. Ez az egyetlen igazi, hű arcképe a halhatatlannak. Ilyennek ismerték őt mindazok, akik vele együtt éltek; ez a távolba néző szem, ez a jóslatra nyíló száj; két keze hátratéve, mintha rejtegetne bennük valamit. Ez a képe azt látszik mondani: „én *leszek* Petőfi”, a többi képei már mind azt mondják: „én *vagyok* Petőfi”.

Ennek a képnek nagy hatása volt a hölgyek véleményére. Egy könyomatú arckép megjelenése hírlap mellett, abban a korszakban nagy esemény volt. Akkoriban még nem voltak jótékony krajcár-lapok, amiknek

címlapján megjelenhetésre elég jog, ha valaki egy vénasszonyt fejbe üt baltával; ez idő szerint még csak a nagyon nevezetes hazafiak részesültek e dicsőségben, a fotográfia sem volt még feltalálva, s alig emlékezem rá, hogy egyéb arcképet láttunk volna berámázva, mint Wesselényi Miklósét, Balogh Jánossal karöltve. A 836-i országgyűlés követeinek a képei ugyan szintén megjelentek egy közös lapon, de az nagy ritkaság volt. Mind valamennyi arcélben; mind valamennyi hasonlított egymáshoz.

Tehát az valódi szenzációt keltő esemény volt, hogy Petőfi arcképe megjelent a „Divatlap” mellett. Akkor ez mégis több, mint egy országkerülő! Hisz ez nevezetes férfiú!

Ekkor aztán a társalkodónő vállalkozott rá, hogy mégis elolvassa majd az általam odaküldött verseskönyveket. Erzsike azonban arra volt kíváncsi, hogy mit találhatna *tőlem* a lap szépirodalmi részében. – Csakugyan ráakadt. A regényemből kiadott mutatványnak ez volt a címe: „Az ingovány oáza”.

No, ezt mindjárt el fogom olvasni.

Időt engedtem neki rá, csak napok múlva látogattam meg újra.

De bizony elolvasta. Azzal fogadott.

– Mostmár kíváncsi vagyok rá, hogy mi volt ennek a történetnek az eleje s mi lesz a vége. Ön már tudja?

– Hogy az... angyalba – ne tudnám!

– Csak a címét nem értem. Hol van itt az „oiseau” ?

Én aztán megmagyaráztam neki, hogy az „oáz” nem valami repülő állat; hanem egy sivatagba rejtőzött virány.

– Hát mért nem írja ön, hogy „sziget”?

Ebben ugyan igaza van.

– Apropó „sziget”. Önt sokszor látom a szigeti *filagóriánk* verandájáról a kertünk előtt végigsétálni; de még csak felénk sem néz; pedig elég nagy lármával vagyunk.

– Az meglehet. Olyankor nagyon el vagyok merülve. – Mibe merülve?

– A regényemen dolgozom.

– Dolgozik? Járva?

– Úgy szoktam. Előbb a fejemben kidolgozom az egész jelenetet a legapróbb részletekig; s mikor leülök azt leírni, az már csak gépies betűvetés.

– Eszerint, mikor ön azon a hosszú sétányon végigvágat sebes léptekkel, olyankor sem lát, sem hall?

– De igen: látok füvet, fát, virágot, gombát, fatörzset, szederindával befutott nádkunyhót. Azokhoz hozzákötöm a gondolataimat, mint a pókfonalat; – hallok is – sárgarigófütyöt, cinegecevevegést, távol hajókról jövő tülkölést, szűnyograj zümmögését; – az nekem mind sűg, mesél valamit, a döngő darázs kölcsönadja a szárnyát a képzeletemnek; – hanem ha egy

emberarccal találkozom, az kiver a gondolataimból, s egy „szervusz” szó szétfújja az egész fata morgánát; amíg azután újra vissza nem fordulok, s a feltalált nádkunyhóról, fatörzsről, bércsevirágról össze nem szedem a hozzákötött pókfonalaimat, s a magány lakóinak ismerős hangjai újra elém nem idézik az elfutott eszméket; akkor aztán beveszem magamat a mi kertünk kis fagunyhójába, s ott senkitől nem háborgatva, leírom azt a képet, ami a lelkem előtt áll.

És Erzsike, várakozásom ellenére, nem nevetett ki ezért az elucubratióért. Sőt inkább nagyon elkomolyodott. Hasonlított a szemei kifejezése ahhoz, amit az arcképen eltaláltam.

– És ez önnek gyönyörűséget okoz? – suttogá. – Olyanforma, mintha az ember álmodnék, aztán ráparancsolhatna, hogy szépet álmodjék.

– „Bagotay Muki úr!” – jelenté az inas.

Én aztán vettem a kalapomat. Ki nem állhattam ezt az embert. Ez már mindent élvezett, amiről nekem még csak a képzeletem mesélt.

...Most már megvallhatom őszintén. – Én nagyon szerettem *magamat*. Most már elmondhatom: – *nincs vetélytársam*. – Úgy szerettem mindig az egyedülletet. Úgy el tudtam beszélgetni mindig magam magammal. – Kerestük egymást. – Mindig volt mit beszélnünk egymással. – Hitet, reményt, bizodalmat kölcsönöztünk egymásnak. Az Én az Énnek. Néha meg is hasonlottunk egymással. Valami elhibázott dolog. – Mindig én voltam a hibás; ez a húsból, csontból álló Én; ez az éhező, élvhajhász, hiú önhitt Én; az a másik volt az igazságában. Kibékített magammal. Az volt a tanácsadó, a mulattató, a szükségben megsegítő; – az ítélő bírám!

Az a kis fagunyhó ott a Duna-szigeti gyümölcsöskertben, (nem tudom, megvan-e még?) az volt az én legdrágább palotám, amiben valaha tanyáztam. Ott írtam meg az első regényemet.

Biz, ahhoz sok kritika hozzáfér. Hogy is értene ahhoz egy ifjonc kedély, aki még se embert, se világot nem ismer. De én azért azt az első munkámat mégis úgy szeretem, mint ahogy szereti minden ember az elsőszülöttét, habár testi-lelki hibáktól el van is torzítva.

Mintha most is előttem állnának még azok a nagy terebély reine claudefák, érettségtől repedező gyümölcsökkel rakva, amik a kis gunyhót eltakarták; távolabb egy almafa, vérpiros gyümölcscsel, meg egy másik tafota fehérrel, aztán egy harmadik, paszomántos almákkal; a nyitott gunyhóajtóból a begyepesedett útra lehetett látni, melyet kétfelől szőlőlugas szegélyezett. Amint a vigályos lombok között átszűrődött a meleg nyári verőfény, úgy tetszett, mintha zöld aranyból volna minden árnyék. Nagy távolból hallatszott a Dunán át az „angol kert”-ben muzsikáló katonai zenekar hangicsálása, a közelben a sárgarigó fütyült, meg egy-egy béka ümmögött az öntözőárokban. Én a regényemnek legnehezebb részét ír-

tam: a szerelmet. – Minden ismeretlen világok között ez a legkitalálhatatlanabb. Képzetből le lehet írni a mocsárvilágot; de nem a szerelmet. Ha szív ki nem találja, fej meg nem tanulja.

Egyszer csak az aranyos-zöld félárnyékot valami világosság deríti fel. – Ő áll ott a gunyhóm ajtaja előtt; fehér ruha volt rajta; kék szalagra kötött szalmakalapja a karjára akasztva, a felbontott haja hosszan leeresztve. Egy pillanatig azt gondoltam, hogy képzeletem álmoképe elevenült meg. – Csengő nevetése azonban azt bizonyítja, hogy valóban élő alak.

– Erzsi kisasszony! Hogy jön kegyed ide?

– Hát csak így. A szép puha fűben sétálva.

– Egyedül?

– Hát persze, hogy egyedül. Kit kellett volna még magammal hoznom?

Mással csak nem kísértetem magamat a szomszédba.

A kertjeink, az igaz, hogy csak egypár száz lépésnyire voltak egymáshoz, ugyanazon hosszú középút mentében, mely az egész szigetet végigszelte.

– Hát nem lát talán szívesen? – kérdé a gunyhómba belépve.

Nekem a fejem is szédelgett.

– Óh, inkább nagyon örülök a szerencsének, Erzsi kisasszony... Mindjárt szedek önnek a mi *hercegszilvánk*ból. (Olyan még nem volt senki másnak.)

Ez jó cím lett volna a gunyhóból kijutásra.

– Nem jöttem én önnek a hercegszilvájáért; megloptam én azt már, mielőtt ön megkóstolta volna. Én most azért jöttem ide, hogy meglássam, hogyan csinálják hát azt a regényt.

Mutattam neki, hogy itt van a papiros, itt van a toll, ezt az ember a kezébe fogja, s aztán megy magától a papiroson.

– Hát aztán nem néz semmi könyvbe?

– Láthatja, hogy semmi segédszerrel sem vagyok ellátva.

– No hát üljön le; majd én mellé ülök, s nézem, hogyan ír.

Azzal nem várva a beleegyezésemet, odaült a hárspamlagom végére, engemet is abba a kényszerhelyzetbe hozva, hogy az asztal mellé leüljek. (A gunyhó olyan szűk volt, hogy az asztal az ajtótól az ablakig ért.)

– De én ebben a pillanatban egy szót sem tudok leírni.

– Azért, mert én itt vagyok?

– Természetesen.

– Akkor hát olvassa el nekem azt, amit éppen most írt.

– De ez hosszú.

– Annál jobb, tovább itt maradok.

– Nem fogják kegyedet otthon nélkülözni?

– Tudják, hogyha elvesztem, megkerülök.

A hiúság a férfinak a szarva, aminél fogva bizton meg lehet fogni. Nekem hízelgett az, hogy felolvashatom valakinek azt, amit írtam. Más vidékeiben az országnak már akkor is zajos sikereim voltak a felolvasásaimmal; csak a szülővárosomban nem hallott megszólalni soha senki. „Nemo profeta in patria.”

És Erzsike nagyon háládatos közönség volt. Lehetett látni az arcán a hatást, az érdeklődést. Odatámasztá a tenyerébe az arcát, úgy figyelt, a haját félresimította, hogy jobban hallhasson; ahol valami megdöbbenő jelenet volt, látszott, hogy fél: a szemei és az ajkai felnyíltak. Nem dicsekedésből mondom, csak mint igazoló körülményt, hogy igen sok hatással tudtam deklamálni. – Hanem egy helynél elkezdett a szavam akadozni.

– No, mi az? Nem tudja olvasni az írását?

– Igen – de mégsem, talán abbahagyjuk már.

– Miért? Most jön a legérdekesebb.

– Ezt kegyednek nem akarom elolvasni.

– Micsoda? Hát írhat ön olyan dolgot, amit egy leánynak nem szabad megtudni?

– Nem, nem. Akárki elolvashatja, csak én nem kegyed előtt.

A leány felkacagott, de nevetésében volt valami keserűség.

– Óh, énmiamtam ne aggódjék ön. Olvastunk mi a nevelőintézetben olyan dolgokat, aminőkről ön nem is álmodott. Egyebeket közt az a régi szövetség volt közöttünk, hogy minden leány, aki férjhez megy, az intézeti barátnéinak írni fog egy levelet a nászéje után. Egész gyűjtemény volt már belőle.

– És ön is megígérte, hogy e gyűjteményt szaporítani fogja? – kérdezém én, ifjúi kedélyem egész felháborodásával.

A leánynak észre kellett venni arcomon az indulatot, mert a szemeit lesüté, s halkan rebegte:

– Attól függ, hogy kié leszek?

Aztán megint dévajul felkacagott.

– Előttem fel lehet olvasni az ön szerelmes jelenetét.

Határozottabban szóltam.

– „Nekem” nem lehet azt felolvasnom kegyed előtt.

Elértette, s nagyot nézett rám.

– Ön fél attól, hogy vallomásnak fogom venni? Talán attól is, hogy ki fogom érte nevetni?

– Nem! Ön nem fog engem kinevetni!

– Akkor mitől fél?

– Nem félek, csak várok.

– Mire vár?

– Arra, hogy számot tegyek a világban. Én most egy zérus vagyok.

– Aki férfi, az sohasem zérus.

– Nézze ön, ez a kis deszkabódé most az én egész birtokom; ez a halom papír az egész jussom a világhoz; de van a lelkemben valami erős láng, aminek a nevét meg nem mondhatom. Ez a láng elég arra, hogy valaki trónkövetelő legyen; de nem elég arra, hogy leánykérő legyen.

– Azt tudja ön, hogy én gazdag vagyok.

– Én még gazdagabb vagyok, mert én egy darab kenyérral dúsan lakomázom s a szalmaágyon édesen alszom.

– No, hát nekem az is tetszik: A száraz kenyér meg a szalmaágy. Ön engem nem ismer. Belőlem csinálhat valaki ördögöt, ha mindjárt templomot épít is a számomra, s odatesz oltárkép helyett, és imádkozni jár hozzám. De tehet angyallá, akit igazán szeretek. S én is tudnék boldog lenni – akárhol: *a pásztor gunyhójában, a vándorkomédiás ponyvasátorában, a katona bivouactüzénél, az iskolamester vedlett falú vályogviskójában, és álmodnám az üdvösségről a szalmaágyon!*

S ezzel végigvetette magát az én takarótlan hárságyamon, két karját a feje fölé csapva.

Óh, mi észvesztő szép volt ekkor!

Áldás volt-e, vagy verés a sorsintéző hatalomtól rajtam, hogy én a lelkemmel is láttam, nemcsak a szememmel?

Más szerencsés halandó el nem szalasztotta volna megrabolatlanul e kedvező pillanatát a paradicsomvesztő mأمornak. Senki sem volt ott rajtunk kívül, sem távol, sem közel, csak mi ketten: Ádám és Éva.

Ez a leány abban a néhány szóban az egész jövő életsorsát elmondta előttem – és én egy villámlobbanásnyi világnál, egy pillanat alatt láttam őt mindazokban a helyzetekben.

Odaültem a lábához a hárságyra, odanéztem a szemeibe. Azokban a félig lehunytt szemekben leskelődött a fenevadak legszilajabbika, mely több embert széjjeltép, összemarcangol, mint Kelet-India minden királytigrisei.

Csendesen beszéltem hozzá:

– Akit én szeretek, az nekem nem rabnőm, hanem királynőm lesz. Én boldogságomat nem lopom, de kivívom. – Én annak, aki az én lelkemet megérti – ahogy a gazdagok gyöngyökkel, gyémántokkal árasztják el kedveseiket – én annak a feje körül glóriát fogok köríteni. – Az én hölgyemet tisztelni kell az egész világnak, – de legelől *nekem*.

Szavaim alatt a félig lecsukott szempillák felnyíltak; valami csodaátváltáson ment át az a szempár. A lángszomjú szörnyeteg elveszett a tengerszem vizében. Két ragyogó könnycsepp eltemette. A leány elkezdett hevesen zokogni, azután felugrott, átölelt mind a két karjával, megcsókolt és elfutott.

– Én, mint az álmodó, néztem utána, míg a szőlőlevelek, a bokrok eltakarták eltűnő alakját.

A sárgarigó fülembé kiabálta: „bolond fiú! bolond fiú!” És énnekem akkor mindjárt eszembe jutott annak a legénynek az adomája, akinek a gyóntatópapja egy marék szénát szab ki – elfogyasztásra – vezeklésül a be nem fejezett vétkezésért.

És most is, mikor megállok az előtt a nagy bolond könyvtár előtt, mely csupa saját munkáimmal van tele, azon gondolkozom, hogy nem jobb lett volna-e mindennek kigondolatlan maradni. Ahelyett, hogy annyit írtam az egész világnak, nem jobb lett volna-e, ha csak magamnak írtam volna annyit, amennyi egy *bibliának belső táblájára elfér*.

Manapság egy egész *utcám* van szülővárosomban, amelyet nevemről kereszteltek el; nem jobb volna-e, ha ahelyett egy *gunyhóm* lenne ottan?

Sic fata tulere!

Nem! Én akartam így! S ha még egyszer visszatérhetnék az életem útkézdetére, megint újra azokba a lábnyomokba lépnék bele, amiket már egyszer hátrahagytam.

IV. FEJEZET

Petőfi nálunk – Tervek a jövőre – Menyasszonyrablás – Komédiázás – Az én Mencsikoffom – Divatszabadság – Titokteljes temetés

Én csakugyan azt képzeltem, hogy szeretek és szeretve vagyok. Mindenkor szívesen látott vendég voltam a nagyúri háznál s jour fixeik rendes látogatója lettem. Ilyen alkalmaknál Erzsikét egy újabb oldaláról is megismertem. Ő művésznő is volt. Hegedülni tudott. Hogy igazán művészileg játszott-e, azt ma sem tudnám megmondani, mert a zenéhez nem értek s nem tudom, mi különbség van Rác Pali és Sarasate között; hanem annyi bizonyos, hogy mindazokat a pózokat és mesterfogásokat meg tudta csinálni, amelyeket később hírhedett hegedűművészekről bámultam; arpeggiókat és pizzicatókat, mint Ole Bull, fuga di diabolókat, mint Reményi, pianissimókat, mint Sarasate; tudta a hegedűt rikatni gyöngéden, mint Milanollo és Terezina Tua kisasszonyok s szilajon korbácsolni a nyirettyűvel, mint Korinszka Olga orosz hercegnő; vagy éppen fülbe muzsikálni, akár egy cigányprímás. Mikor játszott, olyan ördögien szép volt: minden tagja mozgásba jött; a vállai verték a ritmust, a keble hullámozott, a dereka hajladozott, hátra és oldalra dőlt, a csípői ringatództak, a szája ingerkedőn

nevetett, a szemei szikráztak; a nyirettyűjével majd szelíden cirógatta a hegedűt, majd kegyetlenül csapkodott a húrokra, s mikor vége volt a játéknak, olyan mozdulattal állt meg, mint egy diadalmas torreadrix. – Ilyenkor természetesen mindenki el volt általa ragadtatva. Hát én hogyan?

Egy napon levelet kaptam Petőfitől, melyben tudatja velem, hogy a legközelebbi vasárnap meg fog látogatni.

Én természetesen rögtön beszaladtam az egész várost s minden ismerősömnek megmutogattam a kapott levelet.

Nagy esemény volt az a mi kis városunkban.

Petőfinek már akkor országsherte nagy volt a népszerűsége. Látogatása rendkívül kitüntetés volt egész városunkra nézve. Ki is jött vasárnap délután a szigetre (akkor ott volt a gőzös kiszállója) a fél város népe. Erzsikéék is ott voltak. A bencések, meg a kálvinista és lutheránus pap által minden bevett vallásfelekezet képviselve vala. A városkapitány, két darab zöld libériás hajdúval személyesíté a magistratust, s a vármegye részéről ott volt Bagotay Muki (valami tiszteletbeli hivatalt viselt), aki azt állítá, hogy nagyon jó ismerős Petőfivel – a Pilvaxból. Készültek üdvözlő szónoklatokat tartani s virágcsokrok voltak szép kezek által átnyújtandók az érkezőnek.

Petőfi azonban, amint a gőzhajó hídján át kiszállt a partra, nem törődött a tisztelgő csoporttal, keresztültörte magát rajta, ott hagyva szép asszonyokat bokrétástól, nagy urakat szónoklatostól, s odarohant hozzám, kurta carbonári köpönyegben; nyakamba ugrott, kiverte a kalapot a fejemből: „Marci! Te cudar Marci!” (Sohasem hítt az igazi nevemen), s azzal a félköpönyegével betakarva, vitt magával ragadva a város felé, mintha ő tudná itt legjobban az utat. A város főutcáinak az ablakai virágokkal és szép hölgyekkel voltak Petőfi tiszteletére feldíszítve; amint ő azt észrevette, félrechapott egy mellékutcába s úgy kerültünk el a mi házunkig, olyan utakon, amiken ember nem került elének.

Az én kedves jó anyám igen szívesen fogadta az én kedves vendégemet. Nem azért, mert ő olyan híres nagy költő, hanem azért, mert énnekem jó barátom. Még azon időkből ismerte őt, amikor Pápán együtt tanulunk, amikor még Petrovicsnak hítták. Annálfogva most is „Petrekovics”-nak szólította, még egy szótaggal megtoldva a nevét.

Petőfit pedig semmivel sem lehetett olyan nagyon dühbe hozni, mintha valaki az elhagyott családi nevére emlékeztette. De az anyámtól még ezt is jó néven vette. Nem kívánta a helyreigazítást.

– „Csak hadd maradjak én a kegyed házánál mindvégig Petrekovics!” – s kezet csókolt az anyámnak. Ez sem volt szokása. Csak a saját anyjának tette meg.

Persze, hogy az volt aztán az első kérdés, hogy mi a kedvenc étele. Az anyám maga látott a konyhához. Másnap az ebédre összegyűlt az egész családuknak, a Károly bátyám, az Eszter néném s a sógorom, Vály Ferenc tanár.

Alig keltünk fel az asztaltól, midőn megjelenik az Erzsike nagyságos mamájának az ezüst libériás inasa; aranyszegélyes levélkét adva át Petőfinek, melyben őnagysága tisztelettel meghívja őt a mai estélyére. Ez az ő tiszteletére volt rendezve. A város minden szépségei és notabilitásai együtt leendenek. Természetesen én is kaptam hasonló meghívót, de még napok előtt.

Erre Petőfi így válaszolt a küldöncnek (szavai fel vannak jegyezve családai krónikánkban):

„Mondja meg ön a nagyságos asszonyának, hogy vigasztalhatatlan vagyok, hogy ma nem mehetek el az ő estélyére; de én ezúttal az én lelkem Marcimnak a látogatására jöttem és máshoz senkihez nem megyek.”

A hűledező inas alig tudta megérteni e rettenetes választ.

De annál jobban megértette az anyám, azt mondta: „derék fiú!”

De nem mondtam ám én! Megvallom igazán, hogy abban a korban akármilyen jó barátnál s akármilyen nagy férfiúnál többre becsültem egy szép leányt.

Megkísérlém az én jó barátomat felvilágosítani a helyzetről.

– Te! Ott van az a szép leány, akiről én teneked írtam.

– Hát annak a szép leánynak add oda magadat, de engemet ne adj ráadásul!

– Ha hallanád, milyen pompásan tud hegedülni!

– Hegedülni! Dejsz, akkor magadat se add oda neki. Tudod, hogy három dolgot gyűlölök a világon: a tejeles tormát, a kritikust, aztán meg a muzsikát.

(Sohasem volt rábírható, hogy egy operát meghallgasson.)

– Hiszen Várady Tóni is hegedül.

(Ez a fiatal ügyvéd volt Petőfinek a szobatársa.)

– Hegedül ám; de annak hasznát veszem.

– Hogyan?

– Hát a szomszédunkban lakik valami lump kártyás, aki minden éjjel két-három órakerül haza, s akkor elkezd dalolni; én aztán fellovalom a Tónit: „Kelj fel, *hegedüld meg* azt az embert!” Akkor aztán elkezd hegedülni, borzasztóképpen való módon, tíz perc múlva a szomszéd térden csúszva könyörög kegyelemért, hogy inkább ő is elhallgat. Egyébiránt máttól fogva nem lakom már együtt a „Tonelé”-vel.

– Összevesztetek?

– Sőt nagyon is jó barátok lettünk. Majd elmondom később; most beszéljünk komoly dolgokról. Mit dolgoztál azóta, hogy nem láttalak?

Megmutattam neki a „Hétköznapok” kéziratát. Készen volt már.

– Miért címezted „Hétköznapok”-nak?

– Azért, hogy senki se várjon belőle valami rendkívüli dolgot.

Belenézett. Csak a fejezeteket olvasta el.

– No, az eredeti gondolat volt tőled, hogy a fejezetekhez népdalokból válogattál mottókat. Ezt hát viszem magammal Pestre, kiadatni.

– Engem senki sem ismer.

– Dehogynem. Bajza, Vörösmarty kérdezősködnek utánad. A mutatványod nagyon tetszett. Vahot Imréből kiszorítottam érte tizenkét forintot. Frankenburg bőkezűbb volt; ő a „Nepean sziget”-edért küld tőlem tizenöt forintot.

S azzal Petőfi leszámílt az asztalra huszonzét ezüst forintokat. Ez volt az első honoráriumom. Rothschildnak éreztem magamat!

– A regényedet meg majd kiadjuk Hartlebennel. – Jól vagy vele?

– Én nem ismerem a németet; hanem Nagy Ignác regényeinek ő a kiadója, s Nagy Ignác ajánlani fogja neki.

– Megteszi azt Nagy Ignác?

– Hogyne! Ha én viszem oda hozzá a munkádat! Hiszen *nekem nagy ellenségem; hanem becsületes ember.*

Ez is jellemzi azt a kort; hogy egy vén író protezsáljon egy fiatal pályatörőt azért, mert az jó barátja az ő haragosának.

Azzal bedugta az útitáskájába a kéziratomat; de nem zárta le kulccsal a zárát.

– Hát még mit írtál?

Én még egy csomagot húztam elő.

– Egy színművet. „Két gyám” a címe.

– Mit akarsz vele?

– Pályázni akarok az akadémiai jutalomra.

– Azt nem teszed. Azt én nem engedem. Egyszer pályáztál, akkor nem adták neked a jutalmat; pedig a két akadémikus melletted volt; többet oda nem mégy! A darabot add a színháznak.

Meg kellett magamat adnom.

– Majd elviszem a darabodat Szigligetihez. Az egyszerre fel fogja bened ismerni a veszedelmes vetélytársát – s éppen ezért elő fogja adatni a színművedet. Az is olyan ember!

Egészen rábíztam a sorsomat.

– Aztán csak iparkodjál minél hamarább feljutni Pestre; ne korhelykedjél olyan sokat itt falun.

– Mihelyt a patvariának vége lesz, sietek hozzátok.

– Most aztán készülj velem jönni. Holnap viszlek Esztergomba.

Nagyot bámultam.

– Esztergomba? Mit keresünk mi ottan?

– Nem *keresünk, de rablunk!* Várady Tóninak a menyasszonyát raboljuk el. Ezért nem lakom már vele együtt.

De már ebbe az én családom tagjai is beleszóltak.

Petőfi aztán nagy nyugodtan elbeszélte, hogy közös jóbarátunk, az ügyvéd, egy esztergomi földbirtokos kisasszonyát akarja nőül venni. A leány szülői katolikusok, a vőlegény református; nem akarják hozzáadni. A fiatalok pedig szeretik egymást. Így nincs más mód, mint elrabolni a menyasszonyt.

Ez már tiszta munka! Nekem nem lehetett kifogást tennem. Ha az ember költő és protestáns, ilyen helyzetben kötelessége a leányrablás. Éppen azon években folyt nagy országos parlamenti harc a „vegyes házasságok” kérdése fölött. „Hie Welf! Hie Ghibellin!” Itt állást kellett foglalni!

S én másnap Petőfivel csakugyan nekiindultam leányt rabolni egy harmadik jóbarát számára. A merénylet várakozáson felül jól sikerült; nem volt szükség sötét éjszakára és kötélajtorjára; elég volt Petőfinek a megjelenése velem együtt a menyasszonyi háznál; a szülők engedtek, s a pap összeeskette az egymást szeretőket. De azért mi örökké nagyra voltunk a leányrablási kalandunkkal.

Ez, úgy látszik, mintha veszedelmes *precedens* lett volna. A példa tanít!

Hanem én azzal a csendes büntudattal tértem vissza, hogy bezzeg elrontottam az Erzsike nagyságos mamájának a soirée-ját. Sejtettem, hogy ott most énrám erősen apprehendálnak. Mivel hozzam ezt most helyre? Ide kell a fantázia!

Megtaláltam a módját.

Nagy furfanggal lett az kifundálva.

Székesvárosunk nemcsak megyei központ, de erődített várhely. Annál-fogva utcánkon gyakran lehetett találkozni járművekkel, melyek álltak egy kétkerekű curriculumból, ami dunavizes lajttal, prófonttal, lisztes zsákokkal volt megrakva, s melynek a rúdja mellé két emberi lény volt befogva, akik szürke darócöltözetet s a lábaikon húszfontos láncokat viseltek. Ezeket magyarul raboknak hitták. Messziről hallatszott már a csörömpölésük. Ugyanezeknek bizonyos napokon, a rájuk ítélt botbüntetés kiszenvédése alatt, az egész városon végighangzott a jajgatásuk. Lánccsörömpölés, jajgatás, valóságos specialitása volt a városunknak. Hát még azoknak a kiéhezett arcoknak a látása! Gyermekkorom óta rontotta az álmaimat ez a rabélet.

Megindítottam egy mozgalmat városunk lelkesült hölgyei és ifjai között a szegény rabok segélyezésére.

Ha *sikerült volna* a vállalat, bizonyára nem *dicsekedném* vele, de mert én *rontottam el*, hát *bevallom*.

Mikor már többen meg voltak nyerve ez eszme valósításának, akkor az én indítványom folytán, megállapodánk abban, hogy az Erzsike mamáját kérjük fel a filantróp egyesület elnökéül. Deputáció menesztetett hozzá s annak, természetesen, én voltam a szónoka.

A siker elmaradhatlan volt. A megtiszteltetés kiegyenlítő a minapi megbántást, s én ismét visszakerültem a kegybe.

Első feladat volt mindenesetre, a jótékony cél számára rendelkezési alapot teremteni. Erre a legegyszerűbb mód a műkedvelői előadás. Annak is én voltam a rendezője. A program nagy fáradtsággal meg lett állapítva. Nyitány: Beatrice di Tendá-ból. „Mi a jelszó? Kín, halál, vész, a hazát elárulókra.” Előadja a kollégium énekkara. Azután kettős fuvolajáték Lammermoori Luciából, furulyázzák a helybeli *regens chori* és egy fiatal ügyvéd. Következik az én humoristicus felolvasásom: „Sonkolyi Gergely”, majd bűvészeti mutatványok, előadva Bagotay Muki által; végül a *pièce de resistance*. Erzsike hegedűjátéka.

Nagy munka volt ezt összehozni! Mindennap próbát tartottunk Erzsikééknél. Iszonyúan el voltam foglalva. *Joggyakornok* lettem volna, de nem tudom, hogy látott-e engem a törvénykönyv, mert én ugyan nem láttam őtet.

Végre ki lehetett tűzni a hangverseny határnapját. Ezalatt közeledett az az idő, amikor az én patvaristaságom véget ér s át kell lépnem a jurateriába. Károly bátyám írt egy ismerős ügyvéd barátjának Pestre, akinek nagy praxisa volt, hogy fogadjon fel jurátusnak.

S minthogy a tél is közeledett s énnekem olyan messze, idegen világba kellett utaznom, az én áldott jó anyám gondoskodott az ellátásomról. – Mesemondásnak fogják azt már venni mai napság, de elmondom, hogy ami fehérenműt én viseltem jurátus koromban, azt az én anyám saját keze fonta. Azt hiszem, hogy ez az anyakéz fonta ing volt rajtam a bűvös szövet, melyről a sorsnak annyi csapása visszapattant.

Takács és szabó a kisebbik házunkban lakott, nem szorultunk idegenre. Jó téli kabátot is az anyám rendelt számomra. Igazán derék kabát volt. Egész sarkig betakart. Valóságos Mencsikoff kabát. Negyven évvel később egészen fess gavallér lettem volna benne. Csakhogy abban a korban hasonló szabású kabátot senki sem viselt, a benedictinusok gárdiánján kívül.

Mikor én ebben a korán született Mencsikoffban megjelentem az Erzsikéék műkedvelői próbáján, minden ember körülfogott s iróniás magasztalással kérdezte ki-ki, hogy hol csináltattam azt. Lehet-e még ennek

párját kapni? Az Erzsike azt mondta, hogy ebben ketten is elférnénk. – Én nem bánom.

Aztán mikor eltávoztam (hazahívtak, levelem érkezett Pestről), alig tettem be magam után az ajtót, hallhattam a kitörő jókedvet odabenn. Mikor pedig az utcára kikerültem s visszanéztem az elhagyott házra, hát minden ablak tele volt négyesében nevető arcokkal, azok között láttam az Erzsike arcát is.

– De jó kedvük van ma – gondolám magamban!

Hazasietve ott találtam a pesti ügyvéd levelét, melyben hivatalos rövidséggel tudósítanak, hogy egy jurátusi hely megürült az irodában, melyet azonnal elfoglalhatok. Ha azonban három nap alatt be nem állok, akkor az üres helyet mással fogják betölteni.

No ez szép kis vásárfia! A műkedvelői előadás jövő vasárnapra van kifizűzve, s ma még csak kedd van. Ha pénteken ott nem vagyok, más ül a helyembe.

De mi lesz akkor a hangversenyből? Hát az Erzsikét hogy hagyjam el ilyen – hűtelenül?

No, meg a szegény rabok!

Talán enged magával alkudni az a pesti fiskális. Ád még egy pár napi haladékokot?

Leültem választ írni hozzá.

„Tekintetes ügyvéd úr!

Nagybecsű értesítése folytán kötelességemnek tartom sietve válaszolni ...”

Az ám, de mit?

Valamit kellene hazudni? Nem, nem hazugság az, csak fantázia. Valamit ki kellene találni a fantáziának. Rögtöni betegség? Ezzel nem jó tréfálni. Befejezetlen peres munka, amivel a régi principálisomnak tartozom? – Ezt nem hiszi el egy pesti fiskális. – Mi ürügyet találjak ki az időlopásra?

Amint így rágom a toll szárát, bejön az anyám a szobámba s azt kérdi tőlem, „hol voltál, édes fiam?”

Én megmondtam: az Erzsikééknél. Arra ő így szólt:

– Ugyan, édes fiam, mit szaladgálsz te azok után a nagy urak után? hisz azok téged csak kinevetnek.

Olyasmi futott rajtam végig, mint a hideglelés első borzongása.

Hisz én magam láttam és hallottam, hogy kinevettek és mégsem tudom –, az anyám nem látta, nem is hallotta és mégis tudja!

Nem szóltam semmit, folytattam a leveletem:

... „miszerint a holnapi napon azonnal indulok Pestre, az ön által felajánlott jurátusi helyet elfoglalni.”

Azzal megmutattam az anyámnak mind a két levelet, amire ő azzal az áldott mosolygással felelt, mely arcát oly feledhetlenné tette.

Rögtön összepakolta a holmijaimat, kezembe adta a megtakarított pénzcskáját, hogy a drága fővárosban ínséget ne szenvedjek.

Írni akartam Erzsikének, rögtöni eltávozásom mentségére.

– Sohase írdogálj te azoknak, majd én magam elmegyek a nagyságos asszonyhoz, s elmondom neki, hogy mi történt veled.

Másnap délben már gőzhajón ültem, s harmadnap reggel megérkeztem Pestre. A gőzhajó éjszakára horgonyt vetett Almásnál, ahogy illett, becsületes, jó lelkiismeretű gőzhajóhoz.

És mindezt a rögtöni sorsfordulatot egyenesen az én Mencsikoffomnak köszönhetem.

Azért nem is válhatok meg tőle, anélkül, hogy egy illusztráló körülményt napvilágra ne hozzak.

Abban az időben tökéletes divatszabadság uralkodott hazánkban, még Budapesten is.

Hogy Petőfi Csokonai-mentét viselt, s hozzá kurta carbonári köpönyeget, azt mindenki tudja. – Egressy Gábornak virágos atlaszból volt atillája, aminőből paplant varrnak s ráncba tűrt magyar csizmája hozzá. – Lisznyai Kálmán világoskék viktóriában járt, öt sor apró ólomptykével, tulipiros hajtókával és gombos rájthúzliban. – Vasvári Pálnak fűzöld kossuthkája, rózsaszín bélésű bő ujjakkal s nagy zöld köpönyege eléggé ismeretes. – Sükei Károly oláhországi kosztümöt hordott, hol egy kéménymagasságú cilinderrel, hol pedig egy veres török fezzel a fején. A principálisom zsemlyeszín kabátban járt, melyen csak négy gyöngyház gomb volt; de azok akkorák, mint egy szivarhamutartó. Dobsa Lajos nevezetes volt az amerikai gumilasztik köpönyegéről, Várady Tóni a pengős sarkantyúiról, Podmaniczky Frigyes az exorbitáns Vatermörderiről; csak Irinyi Józsi ragaszkodott a párizsi divathoz, fekete frakk, rövid szárnyakkal, hozzá fehér mellény: így járt csikorgó télen is az utcán; Pálffy Albert is fekete frakkot viselt, de az már angol szabású volt, hosszú, keresztbe fekvő fecskefarkszárnyakkal, fél szemüveg s a bajuszát támogató hegyes inggallér egészíté ki a megjelenését.

És senkinek sem jutott eszébe a másiknak a viseletén megbotránkozni. Ugyan ki akadt fel Bérczy Károlynak a fényes, borzas szőrű castorkalapján? vagy Vahot Imrének a veres mellényén, aranyrojtos nyakravalóján? Kuthy Lajos éppen valami extra ideális jelmezt talált ki a maga számára. S mindezt a quodlibetjét a szabad divatnak, sűrűn tarkította a jurátus sereg scythiai viselete, mindenféle tradicionális mintázatokban.

Csak nekem nem volt szabad a Mencsikoffomat viselnem. Afölött még Obernyik is megbotránkozott.

Egy napon Petőfi és Várady Tóni összeesküdtek ellenem. Koporsót csináltattak a Mencsikoffom számára, belefektették, kivitték a Rákosra, eltemették, el is prédikálták, nekem csak a fekete szegélyes pártécéduláját hozták el.

Nyugodjék békével!

Nekem igen jó barátom volt.

V. FEJEZET

Olympi harc

Ha Homernak elnézi a világ, hogy egy olyan hiábavalóságról hőskölte-ményt írt, mint a szép asszony köténye miatt támadt trójai háború, akkor ráadásul még ezt a mi olympi harcunkat is csak vegye be, mert ennek legalább olyan célja volt, amely megérdemelte a küzdelmet.

Gyönyörű kis társaság volt az, mely az „én időmben” a „közvélemény asztalát” délutánonként körülülte. Csupa fiatal írók. *Pálffy Albert*, *Bérczy Károly*, *Pákh Albert*, *Obernyik*, *Lisztynai Kálmán*, *Degré Alajos*; – néha, Pestre vetődteben, *Tompa Mihály*, aztán *Irinyi József*, a „Külföld” vezércikkírója, *Emődy Dániel*, a „Belföld” vezetője a „Pesti Hírlap”-nál, *Királyi Pál*, a „Jelenkor” főmunkatársa. No meg a groteszk humor képviselője, *Lauka Guszti*. Mindmegannyi „név”. De legismeretesebb valamennyi között *Petőfié*. – Az ő bevezetése mellett nekem is szorítottak helyet a „közvélemény asztalánál”. Így hitták a Pilvax kávéházban, a pénztár közelében levő hosszú asztalt.

– „Ez az igazi *francia*.” – E szóval mutatott be Petőfi az ifjú seregnek. – Ez volt a lehető legnagyobb magasztalás abban az időben. Franciaország felé volt fordulva minden szabadságvágyó nemzetnek az arca; onnan várták egy új korszak hajnalhasadását. Francia könyveket olvastunk, *Lamar-tine Girondisták története*, *Tocqueville Democrátiája* volt a bibliánk. – Petőfi Bérangert imádkta, én *Hugo Victorban* találtam eszményképemet. *Pálffy Albert* volt a *Sue Jenőnk*, *Degré* a *Paul de Kockunk*, *Irinyi Józsi* a *Girardin Emilünk*, *Pákh Albert* a *Jules Janinunk*. – S az iskola könnyen veszedelmessé válhatott volna az adeptusokra nézve, ha szerencsére hozzá nem járult volna az új, eddig még járatlan irány, az irodalom népiessége. – Ezideig az volt a magyar író feladata, hogy valami olyan stílusban írjon, amely a közélet nyelvétől dicséretesen különbözik. A mi csoportunk indította meg azt az eszmét, hogy a magyar írónak éppen azt a szófűzést, eszmejárást, szólásmódot kell érvényre juttatni a költészetben, amit a

mindennapi életben használnak, sőt magát az eszményi szépet, a költészetet, a népeletből kell kifejleszteni.

Hatalmas előharcosa volt ez iránynak *Szigligeti*, ki „Szökött katoná”-jával a magyar népszínművet diadalmasan vezette be a színpadra. (Ő sem kapta meg a művével a 100 aranyas akadémiai jutalmat, valami „Kalandor” címűnek ítélték oda, a darab megbukott, a szerzője nevét elfeledtem.) Szigligeti azonban nem járt közénk, ő már akkor négygyermekes családapa volt, az újszülöttének én voltam a keresztapja, őnála laktam, valóságos második otthonom volt a családjánál.

Szintén a magunk táborához kell számítanom *Czakó Zsigmondot*, ki a modern drámát honosította meg a színpadon, szenzációs sikerrel; és végül *Csengery Antalt*, a „Pesti Hírlap” szerkesztőjét, ki maga nem írt ugyan szépirodalmi műveket, de magas műveltséggel és általános irodalomismerettel bírva, egész csoportunkra jótékony befolyást gyakorolt.

Biztatva, buzdítva, velünk tartott az öregek közül *Vörösmarty és Bajza*, de különösen *Nagy Ignác*, akire most is olyan édesdeden emlékezem vissza. Ő volt a „Budapesti rejtelmek” szerzője.

Testben megbénult már. Ritkán lehetett látni az utcán, neje által karon vezetve. Egész nap otthon ült az íróasztala mellett, és írta azokat az élethű rajzokat a budapesti kis világról, amelyek olyan derült kedélyről tanúskodnak. Akkor láttam először, amikor hozzám izent, hogy a „Hétköznapiok”-ról akar velem beszélni. Megdöbbenő arc volt, sötétveres foltokkal, egész fel a túl magas homlokáig, melynek fényes kopaszságát, simára kent fekete paróka szakította félbe. Hozzá egy elképzelhetetlen nagyságú veres orr,¹ de amelyen nem ért rá az ember elálméklodni, annyira megigézte az a széjjelkancsalító szempár, melyek közül az egyenesen ránk néző egészen kőmerevnek látszott. – A hangja pedig hasonlított egy beteg gyermekéhez. És ezen visszataszító külső alatt élt a legnemesebb lélek, e béna testben a legerélyesebb jellem. Jóságosabb tekintet idegen arcról nem nézett rám soha, mint e hal-merev szemekből. S az a beteg hang hirdette nekem a legelső örömhírt. – Az ő ajánlatára elfogadja Hartleben az első regényemet kiadásra, s ad nekem érte háromszázhatvan ezüst

¹ A Nagy Ignác és Petőfi közötti haragnak az volt az oka, hogy Petőfi egy verset írt, melyben az a mondat variáltatik:

„Komor, mogorva férfiú volt Orbán,
Ámbár vidám hajnal derült az orrán.”

S ezt Nagy Ignác magára vette.

forintokat. – Az akkor – és nekem – egy egész kapitális volt! – nem kellett többé az ügyvédi irodában körmölnöm naphosszant, hat forint havidíjért.

Még tovább is kiterjedt rám atyai gondossága. Beajánlott Frankenburghoz színházi bírálónak. Az „Életképek” szerkesztője éppen akkor megvált a színbírájától (aki kegyetlenül bánt a művészekkel), s kapott az új munkatárson. Jutalmul ígértetett egy szabad zártszék és tíz forint hópénz. – Énnekem azonban az első héten már kitelt az esztendőm. Hogy jóvá tegyem azt a vétket, amit az elődöm elkövetett, én meg úgy feldicsértem valamennyi művészt, ahogy csak a lelkesedésem diktálta. És mondhatom, hogy szívem szerint írtam. Akkor láttam életemben először balettet. Szentül azt tartottam, hogy mély hálával tartozom annak a jeles hölgynek, aki természetnek bájjait ily szabadelvű nyíltsággal közszemlére bocsátja. No iszen lett nekem ezért mit hallgatnom Frankenburgtól. „Bájos szilfid! Az ám! Gólya!” Ez még hagyján. De a „Londoni koldusok”-ban meg Szilágyi Lillát magasztaltam fel Smike szerepében, azt írtam róla, hogy „szeretetreméltó csemete”. S fényes jövődöt jósoldtam neki a művészi pályán.

– „Hagyd ott, ahol találtad! *Hiszen nincs neki szíve!*” – mondá a szerkesztő.

– „*Hát majd lesz neki!*” – feleltem rá.

– „*De belőled nem lesz kritikus.*”

És így én Szilágyi Lilla miatt lemaradtam a kritikai pályáról, pedig nekem volt igazam, ő csakugyan híres művésznő lett: „*Bulyovszkyné*”. De már most áldom a sorsot, hogy így következett. Rettenetes gondolat! Ha én most valami *hírhedett kritikus* volnék!

Néhány nap múlva azonban új pályakör nyílt előttem; Királyi Pál felszólított, hogy nem állnék-e be a „Jelenkor”-hoz újdondásznak? (Pákh Albert csinálta e szót: hadd maradjon, amíg benne tart.) Fizetés harmincöt forint havonként. Hogyne fogadtam volna el! Az újdonságírás nagyon háladatos feladat volt akkoriban. Hetenkint háromszor jelent meg a lap; manapság egy huszonnégy óra alatt több gyilkosság, önkivégzés és betörés történik, mint akkor egész esztendőben.

De volt is akkor tekintélye az újdonságírónak! Példával bizonyítom.

Mint már említém, Szigligetiéknél laktam. A nyáron együtt fogadtunk ki egy Síp utcai, újdonatúj házban egy szállást, s ott volt nekem egy szobám, a lépcsőre kijáráttal. A mellettünk levő szállítás még üres volt; Szigligetiék nyáron át a budai Városmajorban tanyáztak. Így én egyes-egyedül laktam az új ház egész első emeletén, ami nekem nagyon tetszett: háborítatlanul lehetett dolgoznom. – Ősszel aztán Szigligetiék bejöttek, a mellettünk levő szállításba is beköltözött az új lakó.

Mindjárt az első éjszaka elszörnyedve tudtam meg, hogy kivel kerültem egy födél alá. Az egy virágoskert tulajdonosnéja volt, összekötve tánciskolával. Minő délutánok! Minő éjszakák!

Ezt én nem állhattam ki sokáig; felszólítottam Szigligetit, hogy lépjen fel erélyesen a hatóságnál.

Szigligeti maga is osztotta felháborodásomat, s azonnal sietett a városkapitányhoz panaszt tenni.

– Uram! Az én szomszédságomban egy virágoskert tulajdonosa telepedett le.

– Azt hiszem, a virágnak is kell valahol nyíltni.

– De azok egész éjjel táncolnak.

– Azzal pedig senkinek sem vétenek.

– De tánc után pihennek is.

– Az meg természetes dolog.

– De igen nagy lármával pihennek!

A városkapitány félvállról vette a dolgot, hogy ő ezen nem segíthet, bajos dolog beavatkozni, nem tartozik az ő hatásköréhez, et caetera.

Hanem amint végül azt mondá Szigligeti:

– Az én lakóm, a „Jelenkor újdondásza” egész éjeken át nem tud miatuk aludni – akkor egyszerre ugrott a székéről a városkapitány, futtatá a biztosait s másnapra át lett a virágoskert költöztetve – más melegágyba.

Ilyen hatalmasság volt akkoriban egy újdondász.

Ez volt a tábornak az artilleriája. S ilyenek voltunk hárman, akik puskázunk: Petőfi a „Pesti Divatlap”-nál, Pákh Albert a „Pesti Hírlap”-nál, magam a „Jelenkor”-nál.

De hát mire való volt ez a tábor? Azt is elmondom.

Volt egy ellentábor. Az pedig állt a „pecsovics” lapok munkatársaiból. Ha nekünk voltak költőink, azoknak voltak kritikusaik. Irályban, eszmejírásban, etikában, politikai hitvallásban egyaránt ellentéte volt a „Gyülde” hada a mi „közvélemény asztalunk”-nak. Mi voltunk a radikálisok, a demokraták, a liberálisok, az újítók: azok voltak a konzervatívok, a feudálisok, a maradiak; mi a nép nyelvét használtuk költészetre, azok a szalonok nyelvét gorombáskodásra. Volt egy szépirodalmi lapjuk: a „Honderű”, annak a szerkesztője Petrichevich Horváth Lázár. Ez volt a fővezére az ellentábornak. Egy zseniális bonviván, alakra furcsa; törpe és púpos, vállhoz nőtt fejfel, melynek hátrafelé hegyesült a tarkója; szatír kifejezésű arccal, térdig érő karokkal, és amellet a tökéletes gentleman hódító aplombjával.

Volt egy látszólagos előnye fölöttünk: az, hogy a félvilágot beutazta, s a magas köröknek és a külföldnek kiváló celebritásairól, mint jó pajtásokról beszélhetett. Otthon volt a mágnási kaszinóban, a turfot ismerte, a főúri

családokban létrejövendő házasságokat előre jelezni tudta, s a divatról igen szakavatott ismertetésekét közölte. Aztán elegáns szállást tartott; matinéket adott s azokon az arisztokrácia „arany fiatalságát” érintkezésbe hozta a művészi körök ünnepeltjeivel. És amellet maga körül gyűjté az írók közül azokat az érvényre jutni nem tudó féltehetségeket, akik kínál faragják verseiket, reminiscenciákból tengődnek, idegen fényből kölcsönzik a sugaracskáikat, bukott drámák írói, kritikusokká ecetesedve; irigyei mindennek, ami eredeti. Ezekhez még egy importált „didaskália” író, egy „ffy” ragasztékkal megmagyarosított nevű indigena.

Az volt aztán a hadjárat! Mintha sejtette volna mindenki, hogy ez az előharc az ó és az új világ között, melynek csak az egyik fél megsemmisülésével lehet bevégezni.

Döntő csapás volt az ellenfélre Szigligeti vígjátéka, melynek főalakja egy paszkvillíró, akit Egressy Gábor maszkban, beszédmodorban, taglejtésben tökéletes Horváth Lazinak mutatott be. A darabnak roppant hatása volt: a közönség tombolt, s maga Horváth Lazi, a proszceniumpáholyban, a két hosszú karját kinyújtva tapsolt legjobban a jól talált képmásának. (Másnap betöltötték a darabot.)

Végre oly elkeseredetté vált az írói harc, hogy Horváth Lazi kifogyott a műszavakból s a „Pesti Divatlap”-ot szerkesztőjével, íróival együtt e klaszszikus címmel tisztelé meg, Adelung szerint: „ein Lumpengesindel von Gemeinheiten!”

Ezért aztán Vahot Imrének, mint szerkesztőnek, fegyveres elégtélt kellett kérni a „Honderű” szerkesztőjétől. Pisztolyra verekedtek, s mind a ketten igen bátran viselték magukat. Vahot lőtt először és nem talált, ekkor Horváth Lazi azt mondá: „te engem *púposnak* csúfolsz: – most én ellőhetném a lábadat, s aztán én csúfolhatnálak, hogy *te sánta!*” S ezzel kilötte a levegőbe a pisztolyát.

Kevésbé simán folyott le az Irinyi József és Vida közötti párbaj, mely a szabadelvű és a konzervatív lapok polémiáit befejezte. Itt Irinyinek a golyója átfúrta Vidának a karját.

Hanem ezekkel a párbajokkal aztán vége volt az egész hadjáratnak. Ahogy a magánéletben el kell hallgatni annak a sérelmes ügynek, mely párbajjal el lett intézve; úgy a hírlapokban is félre kell tenni az odiosus témát. A szerkesztők kezét fogtak, kibékültek.

Ennek aztán az lett a következése, hogy Petőfi maga körül gyűjté a „közvélemény asztalának” matadorait s egy nyilatkozatot íratott velük alá, melyben kötelezik magukat mindannyian, hogy egyetlenegy akkor létező magyar lapba sem fognak egy betűt sem írni, hanem alapítanak egy saját orgánumot s abba dolgoznak. Tízen írtuk alá a pronunciamentot. Innen maradt fenn a „*tízek társaságának*” a neve.

Ez a sztrájk veszedelmesen hatott a belletristikus lapokra. A tíz leg-szorgalmasabb fiatal munkatárs absztinenciája leapasztá a közönséget. A vén írókkal nem lehetett őket pótolni; mert ezek csak ígérnek, de nem adnak, s aztán nagyon magasra tartják a szolgálatukat.

Ellenben mi tízek is tétlenségre voltunk kárhoztatva: mert a helytartótanács nem adott „koncessziót” új lapra. Ha annyi lap lenne, ki győzné cenzorral? Protekciónk nem volt.

Végre Frankenburg volt az a bölcs, aki megtalálta az „et capram et caulis” helyes megoldását. Azt mondta: „nektek lap kell, nekem munkatárs kell; hát itt van az én lapom, lépjetelek bele”.

Az ajánlat el lett fogadva: a tízek (Obernyik kivételével, aki Vahothoz ment) átvették az „Életképek”-et, s a kiadó, Heckenast Gusztáv engem bízott meg a szerkesztőséggel. Frankenburgot felvitték Bécsbe, a magyar udvari kancelláriához.

Éppen huszonegy esztendő voltam, midőn önálló szerkesztővé lettem.

Ma is gyönyörrel veszem kezembe azt a három nagy kötetet, melyek a szerkesztésem alatti „Életképek” címet viselik. Minő kincstár.

Itt vannak Petőfi legszebb költeményei, itt az új irodalmi csillag (nem! nap!) Arany János művei, Tompa Mihály, Gyulai Pál, Szász Károly, Lévy, Pálffy Albert, Lisznai, Mentovich, Vasvári, Papp Gábor, Helfy Ignác, Lauka, Degré, Vajda János, Tóth Endre, Tóth Kálmán, Dobsa, Roboz, Ludasi Mór, Bozzai, Samarjay, Kolmár, Bulyovszky Gyula, Szendrei Júlia, Pákh Albert, Sarolta, csupa ifjú tűz, túlömlő lelkesülés, igaz érzés, költészet; rajongás! Aztán magam is ott voltam. És mindannyiunk jelszava egy volt: „Fel a magasba!” „Excelsior!” Mellettünk a régi gárdának a java: Vörösmarty, Jósika, Frankenburg, Garay, Egressy Gábor, Bernát Gáspár, Antunovics, Adorján Boldizsár.

És még akkor mindaz fényes *remény* volt, ami most már csak borongó *emlékezet*. Maga a szabadság ritka drága gyémánt, akkor! ma már úttöltő kavics, amin rajta járunk.

...Tehát nem voltam már *zérus!* Voltam már *valaki*. És azon fölül még „*valami*” is voltam. Ez időközben letettem az ügyvédi vizsgát és voltam „*okleveles köz- és váltóügyvéd*”.

A diplomám nem volt ugyan „*praeclarumos*” csak „*laudabiles*”. A szóbeli rigorosumot fényesen kiálltam; hanem a „*scripturistikánál*” (de szép szitytya-latin szó!) a *magyar stílusom* nem találtatott kielégítőnek.

És az ügyvédi diplomát kihirdettetni a megye gyűlésén, elég ünnepélyes ok volt a szülővárosom meglátogatására.

Most azután felemelt fővel léphetek a szép tündérleány ragyogó két tengerszeme elé!

VI. FEJEZET

Furcsa párbaj – A végzetes „J” betű – Vagyok még Gyuricza Péter is

Egy epizódot kell még elmondanom, mely kompozícióm staffage-át kiegészíti.

Vahot Imre, hogy a tizek elpártolását ellensúlyozza, a még fiatal nemzedékénél újoncozott, s fel is fedezett egy fiatal humoristát, akit odafogadott a lapjához segédszerkesztőnek. Később kitűnő író lett belőle; hanem eleinte egészen vad zseni volt. Nem értett más nyelvet, mint magyart és diákot. – Különben igen jó fiú volt. Ő is odajárt közénk a közvélemény asztalához s még egy pár vendéget is hozott magával. Az egyik volt egy ferde vállú kritikus, aki a színpadot nyelvtani tekintetéből bírálta, a másik pedig volt Bagotay Muki. Ez nem volt író, csak balek. Minthogy velünk együtt ivott, annálfogva közénk tartozónak tekintette magát.

Egy délután a humorista és Muki összeakaszkodtak. Muki jónak látta valami hódításával dicsekedni, a humorista erre valami élcet mondott, ebből csetepaté lett, azt mondják, tettelegességig ment a dolog. Én nem voltam ott, csak másoktól hallottam. Kétségtelenül párbaj lesz a vége.

Este későn, mikor már feküdni készültem, beállít hozzám a ferde vállú cimborá. Arca még baljóslatúbb volt, mint egyébkor.

– Titkot közlök önnel. De elvárom lovagiasságától, hogy nem adja tovább.

– Szavamat rá.

– Barátunk holnap verekedni fog Bagotay Mukival. Én vagyok a segéde.

– Rendén van.

– Ön lesz szíves fegyvert kölcsönözni?

– Barátom! Nekem van „egy” pisztolyom: de az duplacsövű.

– Éppen az kell.

– Hogy a tatárba? Először az egyik fog vele lőni, s ha ez nem talált, átadja a másiknak, s ez lő vele vissza?

– Igenis.

A görbe kritikus olyan komoly arccal mondta ezt, hogy nekem el kellett hinnem. Íme egy egészen új módja a párbajvívásnak, és nem is rossz ötlet.

Másnap korán reggel, még föl sem keltem, már rám nyitott a szekundáns. Hozta vissza a végzetes pisztolyt.

– Megtörtént – mondá gyászos méltósággal.

- Mi lett a kimenetele?
 - Szegény barátunk meglövetett.
 - Veszélyesen?
 - Karjába hatolt a golyó. De már ki van véve.
- Ez a hír egész részvéteimet felkölté.

Sietve felöltöztem, s vágattam a Pilvaxba. A közvélemény asztalánál már ott találtam a jó barátokat, kik mindnyájan osztozának velem a szánakodásban. A kritikus elbeszélte a szomorú részleteket.

Hát egyszer rohan be a kávéházba Degré és Lauka, nagy indulattal.

– „Kohlmarkt” az egész párbaj! Nincs neki semmi baja. Nem sebesült meg! Fekszik az ágyban, a karja bekötve, az inge véres, jéggel borogatják! Csupa komédia!

A szekundáns komolyan állítá, hogy védenca megsebesült.

- Meg akarunk győződni felőle!
- Csak nem kívánják önök a nyitott sebről a köteléket letépni?

Ezt én is határozottan elleneztem s pártját fogtam az író társnak. Találtam más expedienst.

– Ki volt az orvos, aki a sebet bekötötte?

A kritikus megmondta a doktor nevét.

– Gyerünk az orvoshoz!

Doktor K...y igen derék, becsületes jellemű férfiú volt, aki a közönség tiszteletét méltán kiérdemelte.

Rajta rontottunk brachiummal.

– Feleljen ön, van-e seb a humoristának a karján?

– Van – felelé az orvos.

– Igaz-e hogy ön vette ki belőle a golyót?

– Igaz!

– Orvosi hitelére mondja ön ezt?

– Orvosi hitelemre!

Ebben aztán meg kellett nyugodniok a barátaimnak. Tovább inquirálni már nem szabad.

Én azonban még hátramaradtam az orvosnál, mikor a két bajtársam eltávozott, s azt mondtam neki:

– Kedves doktorom. Arra kérdésre felelt ön, hogy *ki vette ki* a bajtársunk sebéből a golyót; de már most arra feleljen ön nekem, hogy *ki tette* bele.

– Ejnye, ejnye, ejnye! – zsémbelt a doktor. – De rossz ember az ilyen ember, akinek olyan sok fantáziája van.

Hát az volt az eset, hogy a mi humoristánk meg Bagotay Muki amerikai párbajt vívtak; aki a fekete golyót húzta, annak kellett – no, nem meghalni –, hanem doktor K...yval a karján sebet csináltatni. A doktor tett a láncétá-

val egy két centiméter hosszúságú s négy milliméter mélységű hasítást a bicepsz fölött az epidermiszen, abba beleillesztett egy golyót, meg kivette, aztán bekötötte a sebet s a sértett becsület tökéletesen helyre volt állítva. Egy szóval sem vitatom, hogy ez nem a legkorrektebb eljárás, amit csak képzelni lehet.

Én tehát hazamentem a szülővárosomba, kihirdettetni az ügyvédi diplomámat. Tulajdonképpen, hogy rég nem látott ábrándomat újra felkeresem.

Talán emlékezik még arra a jelenetre, ami a reine claude fák árnyékában történt.

Családunk körében igen jól fogadtak; ebédre az anyámnál jött össze a rokonság, vacsorára a sógoromnál, Vály Ferencnél. Ide hivatalos volt a két kálvinista lelkész is, s azok közül az egyik felköszöntött, mint „*egy gyámnak a fiát és két gyámnak az atyját*”. (Példalózás az atyám hivatalára s az új színdarabomra.) Ez volt az első tósztt, mely arcomat megpirítá.

Másnap volt a megyegyűlés, melynek végén nyílt teremajtók mellett, ünnepélyesen ki lett hirdetve a diplomám. Ezen a napon az édesanyám nekem adta az atyám ezüstös kardját és az általa viselt pecsétnyomás gyűrűt, a karneolba vésett ősi címerrel. Akármilyen demokrata vagyok is, mégis be kell vallanom, hogy van benne valami lélekacélozó eszme, hogy ezzel a karddal nálamnál jobb elődöm hazát, nemzetet, igazságot, alkotmányt védett valaha, s ez a pecsétnyomás örök időkre szóló jogokat szentesített. Hajdani bevett szokás szerint *az apai kard és pecsétnyomás gyűrű a legkisebb fiút illette* örökségben; a bátyámnak még életében adott az apám kardot és gyűrűt, amikor a diplomáját hazahozta.

Azután még hivatalos látogatásokat kellett tennem a megyei és városi előljároságnál; a volt principálisomat is meglátogattam; ott is volt egy szép kisleány, akinek az arcképét megörökíttettem; de az még akkor nevelőbe járt. Annak nem volt regénye, ifjan halt meg: üdvöt talált.

Csak délután jutottam el Erzsikéékhez.

Mi múlja fel a világ minden örömei között azt az első szívdobogást, amit az ifjú ember érez, mikor hosszú távollét után ismét közeledik ahhoz az ábrándképhez, akiről azt hiszi, hogy az is éppen úgy ábrándozott órála azóta mindig, hogy elváltak egymástól.

Igaz, hogy az elválás nagyon rögtönözve volt, talán némi tövishegy is törhetett benn miatta; de hiszen bevallott célja volt az eltávozásomnak: hírt, nevet, világi állást vívni ki magamnak. S íme, másfél év telt le, s mindez megvan. Szerkesztő vagyok. Jogom van pluralisban beszélni, mint a királynak, sőt több jogom van; mert a király csak a parasztokat adóztathatja meg, de én a nemes embereket is. S ez is „*Dei gratia*”.

Azt hittem, hogy az egész világ az enyém, s ahová belépek, a diadal jár előttem, utánam.

A legutolsó divat szerint voltam öltözve, „Martinek és Korsinek” világhírű szabáscég remekelt rajtam, s a lábamon fénymázos cipő volt; a sétapálcám halcsontból, aranyfogantyúval. Jaquemár kesztyűk hozzá. A hajamat most már nem magam sütöttem fel megtüzesített cirkalomszárral, mint patvarista koromban: fodrász szedte csigákba; s most már nyalka, kipödrött bajuszom is volt és körszakállam.

Mindezekkel szükséges eldicsekednem a drámai klimax végett.

A jól ismert társalgó teremben a nagyságos mamát találtam, meg a nagynénét; a társalgó kisasszony hazautazott a rokonaihoz.

Az üdvözlő kézcsók után az volt a kérdésem: „hát Erzsike kisasszony?”

– Ő odabenn van a szobájában.

– Szabad bemennem hozzá?

– Óh, tessék.

Ugyanazon emlékezetes kis szoba volt ez, amelyben az ő arcképét festtettem.

A leányka egyedül volt, az asztalkája mellett ült és a hímezőráma fölé volt hajolva. Nagyon el kellett merülnie lennie a munkában, mert különben meglátta volna az ablakon át, hogy ide jövök.

Valami gyöngyhímzés volt előtte; úgy látszik, hogy tárcaborítéknak készült. Amint észrevette beléptemet, hirtelen rádobta a zsebkendőjét, de az én szemeim azért egy pillantás alatt észrevették, hogy a gyöngyös lapon egy nagy „J” betű van formálva. – Mi lehetne az más, mint az én nevem kezdőbetűje? – Megerősített ebben a hitemben az is, hogy ugyanazon asztalkán állt az én festményem is, díszes támlányra téve: Tehát van, ami folyton fenntartja az emlékezetem előtte.

Nyájasan üdvözölt, de én a mosolygásán keresztül észrevettem valami ellenséges indulatot. Benne van az a szemekben, s gyakorlott kardvívók még azt is ki tudják az ellenfél szeméből nézni, hogy az hova vág most.

Ő kérdezősködött mindenféléről, én feleltem nagy pontossággal; de ezek a kérdések és feleletek mind csak finták voltak; a kardhegyek kerülgették egymást.

Egyszerre aztán csak odaütött a fejemre ezzel a kérdéssel:

– Hát a szeretetreméltó kis csemete mit csinál?

Az első meglepetésre azt sem tudtam, miről van szó.

– Miféle csemete?

– Hát az a kedves kis színpadi tündér, akiért ön annyira fellelkesült.

Itt van ni! Már itt is a szememre lobbantják! Hát nem elég volt nekem egyszer meglakolnom a szép Lilláért? Hiába szabadkoztam, hogy én soha életemben másutt, mint a színpadon nem láttam e fiatal művésznőt, ott

mindenesetre nagyon tisztelem, de semmi gyöngéd érzélemmel nem vi-seltetem se őhöz, se semmi más, nőnemen levő halandóhoz egész Bu-dapesten.

– Hagyjuk ezt el! – mondta Erzsike gúnyolódva. – Mindenről jól értesül-ve vagyunk! Hát a házigazdájának a három szép leánya?

– Kérem, a legidősebb kilenc esztendő.

– Meg a vidám szomszédnői!

– No, ez már szörnyűség! (Itt még csak el sem mondhattam az igazat.)

De hisz éppen én voltam az...

– Aki miatt a városkapitánynak be kellett avatkozni... óh, mi mindent jól tudunk. Megsúgja nekem az én kisujjam... Én egészen fel voltam hábo-rodva. Vajon ki áztathatott el így engem?

Ő pedig csak úgy szórta szemeiből a szikrákat felém. Nem sokáig kel-lett kétségben maradnom. Valami új látogató jött, már a külső teremben felismertem a hangját; ez ő, Bagotay Muki.

Világos hogy ő az Erzsikének az a bizonyos „kisujja”, aki mindent be-súg.

Törte be magát a szobába. Infámisan szép volt megint. Az én hajbodrozatom egészen elsilányult az övé mellett. Az öltözete is sokkal fessebb volt, mint az enyém. S milyen biztos fellépése volt. – Én még ke-zet sem mertem szorítani Erzsikével, s ő már le is térdepelt előtte, a kalap-ját – szívével együtt – a lábaihoz téve.

– No, menjen, ne bolondozzék – utasítá rendre Erzsike, rám mutatva.

– Szervusz, pajtás! – mondá erre a Muki, észrevéve jelenléte-met. – Hol is találkoztunk utoljára?

– Makaó szigetén.

Erzsike nagyot nevetett. Ő azt is tudta, hogy a Pilvax-kávéháznak van egy kis mellékszobája, ahol makaót játszanak, s annak Muki állandó látogatója.

– Eh, hisz te nem jársz oda! – mondá Muki, s ezzel kicsinylő lenézését akarta kifejezni. Ő nem foglalkozott velem tovább, hanem Erzsikéhez for-dult, azt a hímzésre vetett zsebkendő-t akarva eltávolítani, amit Erzsike teljes erélyével megakadályozott.

– Hisz úgyis az enyém lesz az – erősködék a Muki.

– Majd várjon sorára, megkapja a nevenapján.

A nevenapján! Ekkor villámlott az agyamba. Hisz Mukinak a becsületes neve „János”. Az ő kezdőbetűje ez, nem az enyém. Rettenetes drámai fordulat! Hogy most egyszerre Muki lett az okos ember, és én lettem az ostoba!

Nagyon furcsa figurát kellett személyesítenem e percben. Mintaképe voltam a bamba meglepetésnek.

Muki aztán magyarázatul megfogá Erzsikének a kezét és az ajkaihoz emelte, forma szerint tudatva velem:

– Erzsike az én jegyesem.

Hja, hát ezért kell énnekem azokat a sardanapali vádakat a fejemre halmoztatnom! A színpadi csemete, a virágoskert meg a házikisasszonyok, ez mind csak aranyhíd a visszavonulásra.

Ekkor aztán én is megtaláltam az okosabbik eszemet s azt mondtam, hogy gratulálok hozzá.

Már most aztán csak azért is ott maradtam. Lássák, hogy egészen közönyös rám nézve ez a dolog.

– Hiszen bizonyosan tudhatod – mondá Muki –, hogy a legutóbbi párbajomnak mi volt az oka.

– Annak a te híres párbajodnak?

– Gondolom, hogy elég híres. Nekem igen jó pajtásom volt szegény fiú, akit meglőttem. De ha édestestvérem lett volna is, amiért az én menyasszonyomról tiszteletlenül nyilatkozott, mégis meglőttem volna.

Erzsike hiú tetszelgéssel mondá:

– Menjen! Maga vérengző gyilkos!

És ezt élőlöttem mondja el, aki jól tudom az egész párbaj históriáját! Milyen nevetségessé tehetném most, ha elmondanám, hogyan történt. – Azért sem teszem; ti ketten megérdemlitek egymást.

Csupán annyit mondtam rá:

– El kell ismernem Muki pajtás, hogy fantázia dolgában erősebb vagy nálamnál.

– Talán egyébben is erősebb vagyok – szól Muki a karját kinyújtva felém.

– Azt megpróbálhatjuk egyszer a vívóiskolában.

– Eh mit? A vívás kohlmart! Birokra mutatja meg, aki legény, hogy mit tud! Az a divatos gimnasztika tiszta komédia. Azt kell megtenni, amit én teszek, mikor kimegyek a pusztámra. Van ott nekem egy számadó gulyásom, a Gyuricza Péter. Azzal szoktam én birkózni. Pedig az kemény legény. Aki száz ökröt tart rendben. Mégis három mérkőzésben kétszer én teritem Gyuricza Pétert a gyepre, s csak egyszer a Gyuricza Péter engem.

– Az bizony elég szép multság.

– Hát biz azt nem a tollforgatással meg a pemzlikenéssel tanulják.

Rá kellett hagynom: ami igaz, az igaz. Nemcsak az az igaz, hogy én Sámson nem vagyok, de még az is igaz, hogy száz ökör ellenében az én szegény pegazusom nagyon sovány vontató marha.

Bagotay Muki pedig nem érte be a diadalával; egészen a lába alá akart gázolni. Mintha csak most akadna meg a szeme azon az általam festett arcképen; abba kötött bele.

– Addig is, amíg az eredetijét bírhatom, ezt az arcképet elviszem magammal.

Erzsike tiltakozott ellene.

– Nem, nem, azt nem adom oda.

De már akkor a Muki felkapta az asztalról az arcképet s feltartá azt magasra, úgy, hogy Erzsike nem érte el a kezével.

Kért, könyörgött, mérgeskedett, de a Muki csak nevetett és azt allegálta, hogy ő az arcképet viszi.

Már ekkor rajtam is erőt vett a rossz indulata

– Uram – mondám, vállára téve a kezemet, – tegye le azt a képet, azt én nem az ön számára festettem.

Milyen gúnyosan nézett rám félvállról.

– Te? Te akarsz én velem kikötni? Te poéta!

S azzal nekem veté magát, azzal a jámbor szándékkal, hogy Erzsike szobájából kitoljon a terembe. Mikor aztán látta, hogy ellenállok, nyalábra kapott mind a két karjával. Én is átöleltem. Aztán elkezdünk dulakodni. Biz ez nem elegáns hölgy budoárjába illő produkció, de megtörtént. A Muki dühös volt, hogy a derekamat nem hagyom olyan könnyedén betörni. Erzsike sikongatott s felmenekült az ablakszámolyra. Egyszer aztán én nekiveselkedtem s úgy teremtettem le a Mukit a kanapéra, hogy mindjárt letört a kanapé karja.

– Vagyok én is Gyuricza Péter!

Ezt a győzelmemet nem adnám oda a világnak minden dicsőségéért.

A nagyságos mama és a nagynéne rémülten szaladtak át a nagy birkózási zajra, s nagy volt a megbotránkozásuk, mikor azt látták, hogy én ott térdelek a Mukinak a mellén.

– Eressz fel pajtás! – mondá a vetélytársam.

Hát hiszen én sem akartam egyebet, mint az arcképet elvenni a jogtalan követelőőtől.

A szegény arckép azonban pórul járt; a küzdelem alatt leesett a földre, a lábaink alá, s valamelyikünknek a sarka ott hagyta rajta az önlenyomatát.

Erzsike sírva fakadt, mikor meglátta az arcképen esett havariát; a nagyságos mama pedig a letört pamlag felett lamentált. Erzsikét aztán megvigasztaltam, hogy majd kiigazítom a képen esett hibát; van festékem hozzá.

– De azért nem kell neki ülni – sietett közbeszólni a mama. (Megijedt, hogy megint elkezdek a házhoz járni, s még elrontom a jó házasságot.)

– Nincs is már meg az a ruhám – mondá Erzsike.

Az a bizonyos szép ruhája! Bár sohase is lett volna meg. Én aztán biztosítam őket, hogy ki tudom a képet javítani otthon, magamtól is. – S azzal eltettem azt a zsebembe. – Nem jön az ide többet vissza.

A mama és a nagynéne ostentative foglalkoztak Mukival, sajnálkozó részvétüket kifejezve, amitől az egészen megvadult. Én kihátráltam, minden búcsúzási kísérlet nélkül.

Az Erzsike azonban utánam futott, s az ajtóban utolérve, megfogá a kezemet, meleg hangon súgva:

– De ugye, ki fog *engemet* jól igazítani?

– *A képet* igen.

Egy óra múlva a gőzösön ültem s néztem az elmaradó füstöt, mely szülővárosomat eltakarta. Úgy volt, mintha temetésről térnék vissza.

VII. FEJEZET

Világfájdalmas állapotok – „Maradj, vagy fuss!”

Mikor Pestre hazaérkeztem, két levelet találtam az íróasztalomon; az egyiket Várady Tóni írta, meghívott az újszülött fiának a keresztelőjére; a másik Petőfié volt, tudatta velem a végbement házasságát Szendrey Júliával; most a koltói Teleki kastélyban töltik a boldog napokat.

Mind a két barátom velem egyenlő sorsú szegény legény volt. És a hölgyeik, kik őket élettársként követték, előkelő, gazdag családok leányai, kényelemhez, pompához szokva, udvarlóktól körülhízelegve, anyáik szemefénye. – Családjaik ellenezték a házasságukat. – És a szerető hölgyek a szülői kitagadás súlyát hurcolva magukkal, követték mégis kedvesüket.

Tehát nem ábránd, de meglevő arany az igazi szerelem! Csak engem neveznek bolond alchimistának, ha ezt az aranyat keresem.

Petőfi azzal bízott meg a levelében, hogy fogadjak valahol egy alkalmas szállást, ahol ők és én együtt lakhassunk.

Ez is, a mesék országába tartozik, hogy egy új házas a fiatal barátját lakótársul hívja magához.

Én csakhamar találtam a Dohány utcában egy csinos első emeleti szállást három szobával és a hozzá tartozókkal, ami alkalmasnak látszott; az egyik első szoba Petőfiéknek, a másik nekem, a közbeeső közös ebédlőnek hagyva; külön bejárás mindkettőnk számára.

Őszre beköltözött az ifjú pár; ők tartottak egy cselédet, nekem volt egy öreg szolgám. Egyszerű bútorzatunk volt mindkettőnknek. Petőfiné úgy jött el hazulról, kelengye nélkül: még csak egy divatos kalapja sem volt; maga

horgacsolt magának fejkötőt, azt viselte. A haja rövidre volt vágva, úgy nézett ki, mint egy kisfiú.

Semmijük sem volt és mégis milyen boldogok voltak! Júliának az volt az egyedüli mulatsága, hogy Petőfitől tanult angolul, s aztán ebéd fölött (amit a „Sas”-ból hozattunk) beszélünk angolul egymás rovására mulatva.

És énnekem ezt az ő boldogságukat mindennap kellett látnom.

Ez olyan, mintha valaki a poklot még meg is paprikázza. Ezen korszak alatt jelentek meg az „Életképek”-ben bizonyos „Aggteleki”-től „Visszhang szavai” cím alatt több rendbeli költemények, állítólag egy művésznőhöz írva. Ma már bevallhatom, hogy azoknak a költeményeknek a szerzője én voltam. Hanem azért (dacára annak, hogy a versek nem rosszak) ünnepélyesen tiltakozom az ellen, hogy valaha valaki ezeket az én munkáim sorába beiktassa; mert én még ma, negyven év után, sem vagyok olyan vén, mint amilyen életunt decrepitus, halálra vágyó fickó volt az a bizonyos Aggteleki.

De ugyanez a keserű, világgyűlölő hangulat vonul végig minden egyéb akkor írt munkámon; az összetört kedély kifakadásai, rémlátások beteg képzelet álmaiból, önmegvetés, holdkóros világnézetek jellemzik valamennyi akkori elbeszélésemet. S ezek akkor tetszettek. Akadtak utánczóim. Még Petőfit is félrevezettem az igaz útról. Maga bevallá, hogy a „*Hóhér kötele*” című regényét az én „*Nyomorék naplója*” című elbeszélésemet hatása alatt írta; ami azután a szörnyetegségek netovábbja.

Ki tudja, hova építettem volna fel ezt a Babel-tornyot, ha egy egészséges földindulás le nem dönti.

Petőfi egyszer rajtakapott, mikor azt a bizonyos arcképet kijavítottam. Észrevette a szemeimen, hogy könnyeztek.

Én titkolni akartam azt; restelltem nagyon.

– Így van ez jól, fiú – mondá ekkor –, szükség van a világban most olyan emberekre, akik nem boldogok.

Emlékezetes egy mondás!

Akkoriban írta ezeket: „Véres napokról álmodom”. – „Dalaim”. Ez égve-ő végstrófával: „De mit tűr a szolgaságnak népe? Mért nem kél fel, hogy láncát letépje? Arra vár, hogy Isten kegyelméből, Azt a rozsdá rágja le kezéről?”

Aztán átvitt a maga szobájába. Annak a falain voltak díszes rációkban felakasztva a francia forradalom fő-fő vezetőinek remek kőrajzú arcképei. Ez volt egyedüli fényűzése, Danton, Robespierre, Desmoulins Camille, Saint Juste, madame Roland. Ott azután feleségestől együtt kiosztották a szerepeket; nekem volt szánva Saint Juste, Júliának madame Roland. És azután beszélünk „a véres napokról”. Nem soká lesz már álom, ébren látjuk. S ott leszünk az elsők között.

Más épeszű ember, az ilyen beszédekre, az ablakon át szökött volna ki ebből a házból; én hozzá voltam bűvölve. Nekem éppen hozzá illett a lelkiállapotomhoz: meggyújtani magamon a Dejanira-köntöst, s aztán kiszabadni a nép közé, hogy az is gyulladjon tőlem lángra.

„Férfi sorsa a nő!”

Ha akkor az a hölgy, amikor utoljára a kezében volt a kezem, azt mondja: „maradj itt!” bizony ott maradok. Bizony beérem a magam kis boldogságával s nem futok a hír holdvilága után. Manapság valószínűleg királyi táblai ülnök volnék s magam is nagyokat nevetnék rajta, mikor barátságos lakomázás végén a kollégáim, szörnyeteg mondatokat idéznek a legelső regényemből, amelynek egy-egy defectus példánya még valamely antikvárius kacatjai közül kuriózumképpen előkerül.

Így lett volna, ha az a hölgy azt mondja, hogy „maradj”. Ha pedig azt mondja az a hölgy, hogy „fuss!” hát akkor futottam volna én is a futó csillagok útján, amerre a többiek.

Hisz azok közül, akik március tizenötödikén velem együtt ott álltak a népsokaság előtt a városház erkélyén, hirdetve, hogy „itt a népszabadság napja!” az én szép, fiatal arcú, lángszívű munkatársaim közül hárman tűntek el, az akkor kimondott szóért: „szabadság”, úgy, hogy a sírjukra sem találni, Petőfi, – Vasvári, – Bozzai.

És bizonyára nekem is elég lett volna akár az a négy lat ólom, akár az a kozáklándzsa, akár az a gránátszilánk, mely azt a hármat megölte...

Ha az a hölgy azt mondja: „fuss!”

Sorsom feladta a talányt: „vagy élni elfeledtetve, vagy ifjú halálomról megemlegettetni.”

„Maradj” vagy „fuss!”

Ekkor azt mondta egy hang:

– „Menj! De együtt megyünk!”

De ez nem a tengerszemű hölgy hangja volt.

Egy reggel Petőfi kacagva ront be a szobámba:

– Hahaha! Akarsz nevetni? Fogd ezt a „Honderút”.

S kezembe adja az ellenséges lap legújabb számát.

A szemem egyszerre megakadt rajta, ami olyan nevetnivaló volt. – Szülővárosomból pompás leírása annak az esküvőnek, mely Bagotay Nepomuk János úr és a világhírű szép hölgy között végbement. (A nevét nem olvastam el.) A boldog pár mézesheteit Párizsban fogja élvezni.

Hahaha!

VIII. FEJEZET

A Gyuricza Péter felesége

A márciusi napok után elköltöztem Petőfitől más szállásra. Annyira felvittem a dolgomat, hogy magam tarthattam már saját bútoraimmal ellátott kétszobás garzonlakást. – Ez tulajdonképpen csak az én beköltözésemmel lett garzonlakás; mert előttem egy öregecske hölgy lakott benne, aki cselédszerzéssel foglalkozott. Ismerte mindenki a „mámit”. Ott lakott a Hatvani utcában, a Nemzeti Kaszinó palotája és a most épült Vas-ház közötti kétemeletes házban; udvarra.

Én nagyon meg voltam elégedve a lakásommal, mely az én életföladatomnak egészen megfelelt; csak az az egy hátránya volt, hogy az a sok odaszokott szakácsné, szobalány, pesztonka egyre rám nyitogatta az ajtót, azt gondolva, hogy én fogok nekik helyet szerezni. Sokszor kivertek a munkámból. – Azután még gyanúba is keverhette az embert az a sok vászonceléd, aki az ajtómrá járt. – Az átelleni szállás korridorjáról éppen oda lehetett látni az én ajtómrá. S azon a szálláson Laborfalvi Róza lakott. Restelltem volna, ha valami rosszat gondolna felőlem.

Nem voltam már világfájdalmas, sőt privátfájdalmas sem.

Ismét belejöttem az arcképfestésbe. Egy karcsú, magas hölgy, fehér atlasz ruhában, nagy fekete szemekkel, vállig omló szénfekete angolos hajfürtökkel volt készülöben a támlányomon; az utolsó ecsetvonásokat tettem rajta, az eredetinek nem kellett modellt állni. (Ez a kép ma is megvan nálam.)

Egyszer csak kopogtatnak az ajtómon.

– „Szabad!”

Kinyitják, belép rajta egy kackiás parasztmenyecske.

Ihol van ni! Már megint egy dajka, aki helyet keres.

– Nincs semmi! Nem lakik itt a cupringerné! – mondám én mérgesen, az arcképpemmel levén elfoglalva; s aztán, hogy az alkalmatlankodó mégsem vonult vissza, elég nyersen rivalltam rá: „no hát csak Isten hírével odább, hűgám”.

Erre a parasztmenyecske elnevette magát.

Mintha én ezt a nevető hangot már hallottam volna valaha. Odafordultam, ránéztem; és mentül tovább néztem, annál jobban elámultam.

Ez az Erzsike volt.

Delipiros viganó volt rajta, sárgazöld virágokkal, afölött sötétkék damisz két szél kötény, fekete selyem pruszlik, puffatag ujjakkal. Azon fölül a de-

rekán átkötött pálmavirágos cickendő, a fején tarajos főkötő, kikeményített cérnacsipkéekkel fodrozva; a karjára öltve hozott egy füles födeles kosarat.

Az arca barnapiros volt a napsütéstől, s valami dévaj ördögöcske incselkedett a nevető vonásaiban. – Nem akartam hinni a két szememnek.

– Hát nem ismer rám? – szólalt meg nevetésre hajló hangon. – Én vagyok az Erzsike!

Láttam ám, hogy az, de el nem tudtam gondolni, hogy mi oka lehet rá, ebben a maskarában járni végig fényes nappal Budapest utcáin, és éppen nálam látogatást tenni.

– Bagotayné asszonyság? – hebegém zavarodottan.

– Óh, nem vagyok már Bagotay Mukiné, hanem Gyuricza Péterné.

– Mi a világ csodája? Gyuriczáné? A gulyásné?

Bámulatom olyan őszinte volt, hogy Erzsike nevetve csapta össze a kezeit.

– Hát maga ezt nem tudja? Hát nem írták meg hazulról?

– Rég nem kaptam onnan levelet.

– De hisz ez olyan hét vármegyére szóló botrány, amilyen nem volt a városunkban a „francia futás” óta. Ön pedig lapszerkesztő!

– Az én lapom nem foglalkozik családi ügyekkel.

Erzsike arca úgy égett, a két tenyerét végigsimogatta rajta; azt hitte tán, hogy letörülheti róla a pirulás áruló színét.

– Úgy kimelegedtem ezen a meredek lépcsőn.

A lépcsőre fogta rá az arca lángolását.

Erről eszembe jutott, hogy talán le is kellene ültetni nálam a látogatót. Megkínáltam pamlaggal.

– Óh nem! Oda nem! Az úriasszonynak való! Jó lesz nekem itt is – mondá, s azzal leült a ládámra; a karján hozott kosarat letette maga mellé.

– El vagyok ám fáradva igazán; Vácig gabonás hajóval utaztam, onnan Pestig gyalog.

– Hiszen gőzhajó jár.

– De az „uram” nem adhat ám gőzhajóra valót. Csak úgy szegény ember sorjában. Nézze, itt van az egész útravalóm.

Azzal feltakarta a füleskosár födelét, megmutatta, hogy mi van benne; egy darab fekete kenyér és valami zsíros papirosba takarva; valószínűleg sajt és fokhagymás kolbász.

– Ennek még visszatérőben is el kell tartani.

Bennem ez a cinizmus visszás érzést költött.

– De mármost mégis szeretném megtudni, hogy farsangi bohózat-e az, amit most kegyed játszik, vagy mi.

– Óh, nem! Dehogy! Bizony, ne gondolja, hogy a maga kedvéért öltöttem maskarának. Én most valóságos parasztasszony vagyok. Az is akarok

maradni. Ez igen komoly ügy rám nézve, s amiért ide jöttem önhöz: – nem hogy kiírjon valahogy az újságba, hanem tanácsot adjon.

– Én adjak „kegyednek” tanácsot?

– Hát kitől kérjek mástól? Az egész világ elítél, eltaszít. Pedig senkinek sem vétettem, még gondolatban sem. Egyedül ön az, akit megbántottam – keservesen. Tehát önnél kell keresnem védelmet.

Ilyen ám az asszonyok logikája!

Odaálltam eléje, az asztalom széléhez támaszkodva. Spekuláció volt tőlem, hogy ne láthasson arra az arcképre amit festek. – Hát, hogy az elején kezdjem – folytatá a hölgy hosszú szempilláit lesütve – odáig tudja ön hogy én férjhez mentem; megültük a fényes lakodalmat. Az egész város, a fél vármegye ott volt. Gondolom, le is írták az újságban. Hogyne! Mikor a város leggazdagabb, híres, szép leánya esküszik meg a gavallérok ideáljával. Az egyik visz százezer forintnyi hozományt magával, a másik ősi kastélyba viszi a menyasszonyát négy tüzes paripán. Nem a pap áldása a malaszt, hanem az az általános irigykedés. A férfiak a menyasszonyt irigylik a vőlegénytől, a leányok a vőlegényt, s kénytelenek mind azt mondani magukban: „egymáshoz illő pár!” Ah, csak ez az egy gyönyörűség maradt meg belőle a szívemben, mikor a templomból kilépve szétnéztem a sokaságon s azt gondoltam: „ugye, irigykedtek rám?”

Erzsike folytatá:

– A templomból egyenesen hajtottunk a férjem kastélyába; megszámláltam, harminckét hintó kísért bennünket odáig. Következett a fényes lakzi. Én aznap négyszer öltöttem át. Ötödször aztán hímezett pongyolába, mikor a nyoszolyóasszonyok a menyasszonyi szobámba kísértek. Remekül volt berendezve, bécsi tapecéros fáradt vele. Egész éjjel nem tudtam alunni. A bőgő meg a klarinét hangja fölhangzott hozzám a lakomateremből, meg a férfisereg danája, rikongatása. Reggelig nem láttam a férjemet. Akkor kezdett oszlani a társaság. Egyes danolók rikács hangja vegyült össze még a cigányok bőszült zenéjével. Akkor került elő a férjem. Csupa szájalom volt ránézni. Engem kedves „nénikéjének” nevezett, s saját maga után tudakozódott tőlem. Azután öltözetestől levetette magát a pamlagra, s olyan bolondokat beszélt, hogy utoljára is kacagnom kellett rajta. – No, de azt mondtam magamban, ez már így szokás, mikor valaki búcsút vesz a legénységtől. Azután csak erőt vettem rajtam az álom. S álmodtam örült dolgokat. Ön is ott volt mindig. Eh, mit emlegetem ezt?

Azzal megigazítá a főkötőjére kötött kendőt s tovább beszélt:

– Dél volt, mikor felébredtem. Álmomban sokat kellett sírnom, mert vánkossom nedves volt, ahol az arcom feküdt. Az én ideálom már akkor nem hevert a pamlagon, hanem a szőnyegen, szétnyúlva, mint egy béka. Nagy munkámba került, amíg életre bírtam ráncigálni. Még nagyobb tu-

domány volt, megértetni vele, hogy micsoda világrészben vagyunk, s minő összekötetés áll fenn közöttünk. Akkor aztán mindenáron azt követelte tőlem, hogy bújjak be vele együtt a kanapé alá, s hogy erre nem álltam rá, elkezdett keservesen sírni, s a pisztolyát követelte tőlem, hogy ő lövi magát föbbe. Én aztán odahoztam a mosdótálat; megmosdattam az arcát s egypárszor bele is buktattam a hideg vízbe. Az én hőszámom ordított, mint a mosdatott gyerek, de aztán szerencsésen magához tért s fel engedte magát szedni a földről! Egy korsó vizet kiivott s attól kinyíltak a szemei. De azok is oly kicsinyek voltak ma, mint a pucoké, s először vettem észre, hogy egy kissé keresztbe állanak.

Es e beszéd közben el-elnevette magát az Erzsike.

– De hogyan nézett ki! A haja boglyas, a bajusza csurgóra álló, az öltönyei összedúlva, piszkolva. Újra kellett egészen öltöztetnem. Egy kicsit zsémbeltem is vele: – „Szép állapot, mondhatom.” Amire ő azzal felelt, hogy de hát a cimborák! a Nusi, az a Lenci, meg a Blikus! hogyan lettek elkészítve! Elhullottak, ő maradt a győztes! S aközben akkorát ásitott, hogy kérnem kellett, hogy ne nyeljen le. Utoljára leültettem egy székre, hogy a haját rendbehozzam. Eközben meg folyvást jajgatott és káromkodott, hogy öneki minden hajaszála úgy fáj, mintha ördögök húzogatnák vasfogóval.

Megint közbenevetett a hölgy.

– Ez önnek mind új dolog ugye? Ilyet nem látott soha? Hát azért lesz az ember az első dandy menyasszonya, hogy tapasztaljon rendkívüli dolgokat. Különben talán nem is rendkívüli. Következett a lakoma folytatása, korhelyleveses kezdve. Már itt a főköttővel a fejemen elnököltem. Vendégeink mind mámorosak voltak még. Különös megjegyzéseket kellett hallanom. Ilyenkor az a virtus, hogy ki tud az új menyecskének valami olyan bókot mondani, amitől az jobban elpiruljon. Valamennyinek olyan borízú hangja volt már. A násznép női tagjai reggel mind eltávoztak már, sorban búcsút véve tőlem. Kiki megsiratott; ez is szokás. Magam maradtam aszszony a társaságban. Örültem, mikor megszökhettem közülök. – Gondolom, hogy azok is epekedve várták az eltűnésemet; folytathatták a félbeszakadt mulatságot. Én megint nem tudtam aludni. Megfájdult a fejem. Megismertem először életemben a migrént, azt a rettenetes átkát az aszszonyi idegeknek, amiről addig azt hittem, hogy csak kényeskedés, képzeletlenség. Olyan jólesett volna, ha valaki a homlokomra tette volna a hűsítő kezét. Talán egy vigasztaló szó enyhítette volna a bajomat! Hasztalan vártam rá, izentem is neki. Felém sem jött. Egyszer aztán, mikor a nagy fájdalomtól elnyomott az álom, valami pokoli lárma riasztott fel. Azt gondoltam, valamennyi ördög szabadult el. – Nem az, csak a férjem érkezett meg, de magával hozta az egész részeg cimboraságot. Egész légióját

láttam magam előtt a röhögő, gúnykacagó, kéjkiváncsi, torz pofáknak s azok között az én ábrándomat, dőre szatír-vigyorgással az arcán. Elszörnyedve ugrottam ki az ágyamból, takarómat magam körül burkolva s kifutottam a szobaleányom szobájába, bereteszelve mögöttem az ajtót. Ott dörömbözött sokáig. Én azzal fenyegetőztem, hogy ha erőszakkal betör, én kiugrom az ablakon. Erre aztán nagynehezen elvonszolták onnan a cimborái, akikben helyel-közzel volt még egy kis emberi érzés. – Akkor aztán következett egy kis neheztelő duzzogás mindkét részről. Én sem mentem ki egy huszonnégy óráig a szobámból, ő sem jött felém. Hogy nem követett el öngyilkosságot, arról elég tudomást szerezhettem abból a neszből, ami a fejem fölötti szobából lehangzott hozzám. A harmadik napot már hasznos foglalkozással töltötte a násznép. Kártyáztak. Hirdette a működésüket az ököllet ütögetett asztal. Mintha kovácslegények nyújtanák a vasat pörölyvel az üllőn. – Csak reggel felé került elé az én „uram”, mikor már én fel voltam öltözve. – Ezúttal józan volt; sőt annál is több: rosszkedvű. Mint a bűnös lelkiismeret, úgy van a kártyaveszteség a férfi arcvonásaiban visszatükrözve. El is mondta őszintén. Iszonyú *szurokban* volt; társai pedig „cudar drukkerék”. Ráhagyták tizenegy tarokkal a kézben a talont. Tíz tarokkal, quint majossal, tous les trois-val, két blanc királlyal megbukta a szólót, négy skart volt ellene. Aztán meg ötödik vételre csináltak ellene harminchármat, kontra, rekontrával. Nekem szörnyűködnöm kellett a sorsnak ilyenén ádáz csapásai fölött. Ez volt az én menyegzőm!

Erszike a két tenyerébe temette az arcát. Talán nevetett? Talán sírt? Nem tudtam kivenni.

Egyszer aztán csak azt kérdezte tőlem:

– Szokott ön is kártyázni?

– Szoktam, de rézpénzben.

– Az mindegy! Önnek mégsem kellene arra vesztegetni az időt.

– Hiszen csak azt az időmet fordítom rá, amivel nem tudok mit kezdeni, mikor belefáradtam a munkába s a gondolataimat el akarom pihentetni. Erre jó a kártya.

– Akkor kár, hogy a leányoknak is nem tanítják a nevelőben a kártya tudományát, mint ahogy tanítják nekik térképről a városok ismeretét meg az állattani albumból az egzotikus virágok és állatok sajátosságait; akkor legalább képes volna megérteni a férjhez ment új menyecske, hogy miért szükséges neki a hozományból annyit meg annyit áldozatul hozni olyan mitológiai istenségeknek, minő a „skiz”, meg a „pagát”?

– Ez is napirendre került? – kérdezém.

– Természetesen. Az én „uram” nemcsak a repce meg a gyapjú árát hagyta „elúszni”, de még „lovagias tartozásban” is maradt, amit egy huszonnégy óra alatt ki kell fizetni minden gentlemannek. Hát nem halogat-

hatta az őszinte leleplezést. Aztán meg Párizsba is készültünk nászutasra, s azt sem járják meg pénz nélkül. – Ezek igen prózai jelenetek voltak, nem fárasztom önt a megismertetésükkel. – Ez különben nem is fáj; én a pénzzel nem törődtem soha. – Keserű utóízt hagyott csupán az, hogy a hitvesi gyöngédséget nekem kellett pénzzel megfizetnem. Valahányszor egy hízelgő szót, egy édelgő ölelést kaptam, mindig azt számígtattam, vajon, mi lesz ennek az ára. S mondhatom, hogy a számításom sohasem csalt; legfeljebb az összeg nagyságára nézve; az *túlment* a várakozáson rendesen.

Én nem szóltam közbe, csak álltam és néztem rá, a két kezemmel az asztalra támaszkodva. Ez feszélyezte a nőt.

– Miért nem gyújt ön szivarra? Miattam lehet.

– Emlékezhetnék rá kegyed, hogy mindig gúnyolódott velem, amiért nem szivarozom.

– Igaz, hogy ez a férfinak jól áll; a szivar, a pipa olyan bizalmassá teszi az arcot. Mikor valaki így néz ki az emberre, fejébe dugott pipa nélkül, olyan, mintha bíró volna, aki ítéletet mond, vagy pap, aki gyóntat. Higgye el ön, hogy az egyik ok, amiért önhöz hűtelen lettem, az, hogy nem szivarozott. – No, de meg is kaptam aztán a jutalmamat érte.

– A Muki egész nap fújta a havannát.

– Az még csak a havannát, de a Gyuricza kapadohányt szí és bagót is rág.

Muszáj volt nagyot kacagnom. Mivel nem nyerik meg az asszonyok kegyét! Nem! Bagót nem rágok, ha mindjárt maga Melpomene istennő köti is hozzá a kegyosztását!

– Nem untatom önt a párizsi multságainkkal. Ott úgy láttam, hogy a rendes szokáshoz tartozik, hogy a férj és a nő külön keresik az élvezeteket. Az én férjem nem tett mást, mint amit a többi nős férfiak tesznek. A hajnalban hazatérő férjtől megkérdezni, hogy hol járt, nem is jó ízlés már. Egyébiránt elmondta azt a Muki maga is, s egész őszinteséggel megismertette velem a nyilvános mulatóhelyek és a petit souper-k gyönyöreit; egyszer el is vitt ilyen multságba magával. Többször nem kíváncsoztam oda. Belenyugodtam, hogy ennek így kell lenni. – Megismerkedtem rangomhoz illő nőkkel, akiktől megtudtam, hogy minden méregnek van antidotuma. Ha vannak Párizsban „kaméliás hölgyek”, vannak „kaméliás urak” is; csakhogy én ezt a fajtáját az emberi közléplénynek rendkívül undorítótnak találtam.

– Örültem mikor a szezon végeztével visszakerültünk megint falura; s a sok zajos multság, kacérkodás, hivalkodás és unatkozás után ismét egyedül lehettem, s az árokpartról teleszedhettem a szalmakalapomat nefelejccsel, mint hajdan a szigeten; emlékezik ön rá, mikor önt megláto-

gattam a gunyhójában? Oda is eljöttek a sárgarigók. Tudja, azok a sárgarigók, akik önnel, szoktak beszélni. Önnek azt mondták: „bohó fiú, bohó fiú!” nekem pedig azt kiabálták, hogy: „mi hát a jó?”

– Az én férjem, a jószágára visszakerülve, egészen átalakult; mintha kicserélték volna. A nyalka dandyből tüzes mezei gazda lett. Korán kelt, egész nap lóháton volt; egyik pusztájáról a másikra látogatott; a kalapja mellett árpakalászokat hozott haza. Odahaza előttem csak a birkanyíratásról beszélt, meg a szarvasmarhák nyavalyáiról. Volt neki ménese, gulyája, s erre az utóbbira különös büszke látszott lenni. Néha engem is körülhordott könnyű neutischánkán az egész birtokában. Szép uradalom volt! Egy nap be nem lehetett járni az egészet. A gulyáját is megmutatta. Azt mondta, hogy ehhez fogható nincs az egész országban. Törzsgulya! Nem értetem hozzá. Azt láttam, hogy nagyon nagy szarvaik vannak az ökröknek.

– Hanem a gulyásnak az alakja igazán meglepett. Valóságos őseember; amilyennek képzeljük azokat az ősmagyarokat, akik Ázsiából idevándoroltak. Barnapiros arca ragyog az egészségtől, sűrű fekete haja a két vállát veri, hájtól fényes tekercecsekben, s aztán az a napba néző tekintet, délceg magatartás, tulipántos szűr a félvállára vetve, fehér gyolcsruháját lobogtatja a szél, s mikor felemeli a karját, hogy a süvegét leemelje, végigcsúszik rajta a lobogós ingujj; olyan kar az, mint a bronzból öntött atlétaszobroké. Megszólítám: „Péter! hát igaz az, hogy kenddel szokott birkózni az én uram?”

A megszólított Hercules lesüté a szemét restelkedve, s azt felelé:

– „Igaz.” – „De, hogy még földhöz is tudja kendet ütni az uram a birkózásban?” – Erre a kérdésre a Gyuricza Péter egyik válláról a másikra vetve a szűrét s a bajuszát kétfelé törülve, azt mondá: – „Hát mikor földhöz tud ütni a nagyságos úr, olyankor mindig öt forintot kapok.” – Ez hát a titka az akrobatai diadaloknak. – Azután a gulyás majortanyájára hajtattunk, mely, jó messze esik a karámtól, ahol a tulkok delelnek. – Ott ízletes ozsonna várt ránk, melyet a gulyás felesége készített számunkra. Tűzről pattant, kackiás menyecske, hamis tolvajszemű, sugár szemöldökű; csupa élet és frissesség. Igazi pusztai virágszál. Azon vettem észre, hogy sokat nézegetek a tükörbe, összehasonlítást téve a magam arca és az övé között. Ozsonna után körüljártuk a majorságot, a gulyásné kalauzolt mindenféle ólba. Nekem egy tövis ment a lábamba a cipőmön keresztül. A gulyásné leguggolt, és kivette a tövist. – „Nem érzi már a tövist?” – kérdezé tőlem, felpillantva tüzes parázs két szemével. – „A lábamban nem érzem.”

Erzsike itt pihenőt tartott, a homlokát simogatva a két tenyerével, mintha rendezni akarná az emlékeit.

– Valami tövist vittem magammal. Kezdett nekem gyanús lenni az uramnak a nagy gazdálkodási buzgalma. Ez a serénység nincs az ő természetében. – Egy reggel ismét lóra kapott, s magával szólítva az agarait, azt mondá, ne várjam haza az ebédre, csak este jön vissza. Engem valami ösztön nem hagyott nyugodnom. Kimentem a kertbe, onnan végig az árokparton a tarlóra, s aztán nekiindultam gyalog a pusztának, keresztül a répaföldeken és a kukoricákon. Senki sem látott meg. A faluban delet harangoztak már, mikor kijutottam a majorházhoz. A tarlón megláttam a két agarat, amint magukban hajtottak egy nyulat. – „Ejh, de felcsapni való vadász az, aki az agarait a maguk kényére engedi nyulászni!” Füttyentettem nekik, arra visszatértek; rám ismertek, körülugráltak. – „Hol van a gazdátok?” – A kutya megéri, amit hozzá szólnak. Az én két agaram elkezdett csaholva előreszaladni, a fejét hátra-hátravetve, mintha integetne, hogy menjek utánuk, majd ők helybe vezetnek. Egyenesen a tanyára vezettek. Bizonyosan azt hitték, hogy igen okos dolgot cselekszenek. Amikor a konyhaajtón betoppantam, a kis szolgáló „Jézus Máriát!” kiáltott, s kiejté kezéből a fatálat, amiben valami tésztát kevert nagy főzőkanállal. S amint én a szobaajtó felé mentem, elállta az utamat: – „Ne tessék most bemenni!” – Én adtam neki egy pofont jobbról is, balról is, azzal belöktem a kamrába, s rázártam az ajtót. – Azután benyitottam a szobába. No, ott nem volt senki. Hanem a benyíló ajtaja be volt zárva, ami a parasztháznál mindig tárva szokott állni. – Az asztalon megláttam az uramnak a kalapját, meg a karikásosorát. – Nem csaptam lármát. A gulyásnének a gúnyája oda volt rakva a lócára. Én a magam ruháit levettem s felvettem az övéit rendre. Ahogy most látja ön rajtam.

Felállt, és körülfordult előttem, hogy jobban meglássam.

– Azután kimentem a konyhába, felvettem a fatálat a földről, amit a szolgáló kiejtett a kezéből ijedtében. Szalonnás gombóc készült benne. Én hozzáfogtam a gombócok kiszakajtásához. Szépen kigömbölygettem belőle tizenkettőt, kifőztem, jó hagymás levet habartam rá, aztán beletöltöttem a mázos fazékba, meg is kóstoltam a levét, hogy nincs e nagyon elsózva. Akkor aztán bekötöttem a fazekat a szakajtókendőbe, s elindultam vele a karám felé. Még valami jutott eszembe. Azt az asztalon heverő lovagorkabácsot is bedugtam a kendőm alá, s magammal vittem.

A karám meglehetősen messze van a tanyától; bizony jó későre kerültem ki a nagy legelőre. A gulyás türelmetlenül várt már, felkapaszkodva a „látófára”; s mikor megpillantá a tarka ruhát, a delipiros kendőt, elkezdett kiabálni: – „Gyere csak, gyere! ilyen-olyan adta! Majd lesz dolga veled a keresetlen fának! Most kell hoznod az én ebédemet? Mikor elharangozták már a delet a faluban! Már megint a nagyságos uraddal enyelegtél, tudom! De csak egyszer rajtakapjalak; tudom, hogy kicserzem a bőrödöt a kari-

kással!” Mikor aztán odaértem eléje, a kendőt feltolva a fejemről, akkor csak tátva maradt a szája: – „Nini! a nagyságos asszony!” – „Az ám, Péter, én főztem meg, én is hoztam ki az ebédet; a feleséged nem jöhet, ott tanul franciául az én urammal. El is hoztam magammal az uramnak a karikását; ott találtam a te asztalodon. Mármost megverhetsz velem, akit akarsz; akár engem, akár a feleségedet.”

Itten elhallgatott.

Engedte, hogy találjam ki magamtól a többit.

Én elszomorodva rebegém:

– Szegény asszony!

Arra ő felkacagott.

– De ne sajnálkozzék ön énrajtam. Én tökéletes boldog vagyok. Nem engem vert meg a Gyuricza a korbáccsal. Most én vagyok az „asszony” a gulyástanyán!

S ezt egész büszkeséggel mondá.

Aztán elkezdett valódi rajongással beszélni az új ideáljáról. Amilyenek Isten teremté az embert. Csupa erő és igazság. Semmi nevelés, hazugság, gyöngeség.

Mikor éjszakára hazatér a „gazda”, odajön a tűzhelyhez rágyújtani a pipára. Aztán fenéig üríti az „írós” kancsót. Bor csak vasárnaponként járja. Aztán azt kérdi, hogy: „van-e jó cibereleves, galambom?” Van bizony, mégpedig füstölt szalonnával meg daragombóccal. Ha készen van, kitálalják, nekiülnek. Egy közös nagy tálból esznek cinkanállal. Nem kell ott kínálás. Vízet maga hoz az asszony a kútról. Felét maga üríti ki a gazda, aztán odaadja az asszonynak: „igyál te is!” – Ha nem becsülné az asszonyt, azt kívánná, hogy *előbb* igyék az a kancsóból, nehogy *megrontsa* az urát.

S aztán nem sokat vesződnek a csillagvizsgálással, s a világ ezer bajával sem törődnek. Nyitott ajtóknál alusznak, a négy komondor elég jól megőrzi a házat.

Reggel három órakor már felkel az Erzsike. Kimegy az istállóba a teheneket megfejteni; mire pitymallik, már készen kell lenni. A kis fejős-szék most az ő trónusa. A habzó friss tejet aztán köcsögökbe önti, a szolgálóval együtt leviszi a pincébe. Mire a csordás tülköl, már ki kell hajtani a teheneket; azok másutt legelnek, mint a törzsgulya. Azalatt a gazda elkölti a maga reggelijét: paprikás szalonnát zöld hagymával, jó papramorgóval, úgy indul ki az akolból kieresztett gulya után. Csak azért pattogat olyan nagyokat az ostorával, mert tudja, hogy ott áll a „valaki” a kisajtóban, aki utánanéz. Akkor azután hozzá kell fogni az aludttej lefölközéséhez, a tejfelt megköpülni, a vaját megköveszteni. Ha ez megvan, hozzálátni a kenyérgasztáshoz, a szolgálóval befűtetni a kemencét; azalatt kiszakasztani a

tésztát, a parazsat kihúzni a szénvonóval, a kemence fenekét kiparáholni a nedves peméttel; azután a sütőlapáttal bevetni a kenyeret; (előbb azonban kisütni a lángost, mert azt a „lelkem” nagyon szereti); végre körülta-
pasztani a „tévőt” agyaggal, úgy halmozni eléje a kihúzott parazsat s pont-
ban eltalálni, mikor kell a kemence száját újra kibontani s a kenyeret
kiszedni. Ez idő alatt a tűzhelyen el lehetett készíteni a füstölt szalonnával
megteremtettézt „fordított kását”, azt azon fazekastól kivinni szaporán a
karámhoz, hogy mire a déli harangszó hallik, már ott legyen az étel a lete-
rített bundán. Ebéd után aztán a nagy vadkörtefa árnyékában egyet
szunyadni a gyepen, a kötényt az arcára terítve; – majdan hazatérve,
elővenni a tilolt kender s hozzáfogni a gerebenyezéshez, hogy mire a
gazda megjön, asszony, cseléd, mind a guzsaly mellett üljön, együtt dalol-
va az idei nótát: „Lyányok fonják a lencszösz. Beszélgetnek egymás közt.
Jaj anyám, a fonás! Nehéz a várakozás”. Amíg aztán a malacok hazajön-
nek nagy rőfögve estefelé, s követelik a moslékot.

– Csupa gyönyörűség az ilyen élet!

Én kétkedve vonogattam a vállamat.

– Meg fogja ezt kegyed unni.

– Megunni? Hát nem emlékezik ön rá, mikor ott a kis deszkagunyhóban
azt mondtam önnek, hogy ez az élet az én eszményképem? Nádaskunyhó
és szalmaágy. Ön akkor nekem hírről, dicsőségről beszélt... Tulokbögés,
kolomphang, ostordurrogás az én örömem. Már akkor is az volt. – S hogy
időközben megtanultam ismerni a nagy világot, az nem változtatott meg.
Undorral teltem el minden iránt, ami palotákban van. Azok a félférfiak,
azok az ünnepnap i férjek, azok a nappal becsületes emberek, azok a ce-
remóniázó bűnös nők, azok az etikett-tartó, erkölcsbíráló mintaképek, akik
mindennap végigvétkeznek a tízparancsolatot, akik versenyeznek a
balettfiguránsnőkkel (csak hogy ezek titokban szemérmesebbek). Hát én
mind valamennyivel torkig laktam. Tetszik nekem az egész ember: egész
bűn. Inkább az olyan férfi, aki nem mossa ki a száját, ha fokhagymát evett,
mint aki az orgiából tér haza s azt hazudja, hogy konferencián volt. Meg-
utáltam a parfümöket, s vágyom a bűz után. Nincs se Felix Rachelnek, se
Viardot Garcia asszonynak oly pompás szalonja, mely túltegyen egy te-
hénistállón; s a híres „Hamilton-ágy”, amelyben száz arany egy éjszakai
alvás, nyomorúság ahhoz a friss szénából vetett ágyhoz, amelyen én al-
szom. Higgye el ön, hogy én tökéletes boldog vagyok.

– Elhiszek én már mindent, csak egy körülményt nem tudok megérteni.
Hogyan lehet az, hogy kegyednek ezt a boldog idilljét nem háborgatja meg
semmi? Hát az az ember, akit ez a kegyed boldogsága olyan átkozott kö-
zelről érdekel, nincs már a világon? Bagotay Muki létezik még valahol?

– Úgy gondolom, hogy létezik.

– Nos és ha létezik, nem folyik-e már többé vér az ereiben, hanem savó? Belenyugszik-e, hogy a száz ökrének a szarvait ezentúl mind ő viselje? A hatalmas, gazdag földesúr, megyei tisztviselő azon fölül az ön parasztideáljának a gazdája. Ezer villám! Ha én vagyok a helyében!

Erzsike gúnyos mosollyal tette össze a kezeit a térdei fölött.

– Nos, ha ön volna a Mukica helyében, hát mit tenne?

– Hát bizony nem hívom párbajra a Gyuricza Pétert, hanem arra az egy napra felfüggesztem a demokrácia elveit a szegre, s összeszedem a hajdúimat, béreseimet, rajtahajtok a gulyáson, s úgy eldöngettetem, ahogy csak illik, s kidobatom az egész hivatalból; más gulyást fogadok, az aszszonyomat pedig odakötöm a lovam nyeregkápájához, s úgy hurcolom haza a kastélyomba! Ha én vagyok a Bagotay Muki feleségének a férje!

Csakugyan tűzbe jöttem. – Csak azután vettem észre magamat, hogy hát „Mi nekem Hecuba?” Miért bántom én a Gyuricza Pétert?

Erzsike pedig szíve szerint nevetett.

– Hahaha! Csakugyan azt tette volna velem? A ló mellé köt, s korbáccsal ver hazáig? Akkor hát sajnálom, hogy mégis nem önt választottam. Milyen derék dolog volna, ha eldicsekedhetném vele, hogy viselem a testen az „ön” ütéseinek a nyomát. – Ugyan mondja ön: ütött ön már meg valaha valakit, aki önt vissza nem üthette?

El kellett hallgatnom.

– Hagyja ön ezt! Ön nem tudna olyan jó Bagotay Muki lenni, mint amilyen Bagotay Muki volna ő maga, ha lehetne.

– Hiszen megpróbálta ő azt, aminek a receptjét ön most kiadta. Másnap mindjárt odaküldte az ispánját, azzal a szóbeli izenettel a Gyuricza Péterhez, hogy rögtön takarodjék ki a jószágából, engem pedig az ispán vigyen haza brevi manu. Az ispán addig hengegett, erőszakoskodott, amíg én jól pofon nem felejtettem; erre aztán a Gyuricza Péter is vérszemet kapott, nyakon kapta az ispánt s úgy kidobta a házból, mint egy tacsokukutyát!

Másnap aztán már erősebb rendszabályokhoz folyamodott a sértett férji becsület. Most már hat vármegyei pandúr jelent meg a tanyán kardostól, puskástól. Mi a Péterrel együtt künn voltunk a karámnál. Oda jöttek utánunk. Azonban a Péter sem volt rest; hirtelen összekurjantotta a bojtárjait, négyen voltak, furkósbotra kaptak, a négy komondor is az ő pártjukon volt; ne is álmódja az a hat pandúr, hogy elbánjon velük. A pandúrkáplár fenyegetőzött, hogy ha ellenállnak, lövetni fog. Én aztán odaugrottam a Péter elé s azt mondtam neki: „no, hát ide lövess!” Utoljára a nagy lármára, kutyaugatásra maga a rideg marha is megvadult; egyszer csak kirúgtat a seregből a nagy vén bika s nekirohan a gazdáját szorongató pandúroknak.

Azok aztán futottak hatan hétfelé; az volt a boldogabb, akinek a csákója ott nem maradt.

– Hisz ez már valóságos hősköltemény.

– Az ám! De még nincs vége. E második roham visszaverése után a Muki egész komoly hadjáratot szervezett. Egy este, a kémül kiküldött szolgáló rémülve jött a tanyára, hogy a nagyságos úr kiadta a rendeletet, hogy másnap valamennyi jobbágya jöjjön fel a kastélyudvarra, dorongokkal, cséplőkkel, vasvillákkal felfegyverkezve; a hajdúinak, vadászainak puskákat osztott ki éles töltésekkel; holnap jön a nagy haddelhadd. Jó lenne elszöknünk idején. Csak azért sem szöktünk!

– Hát aztán mi lett a vége?

– Nagyon furcsa vége lett ennek. – Mikor már legnagyobb volta veszedelem, akkor küldött a jó sors egy szabadítót, egy jó barátot, ahogy szokás a jó drámákban, aki hatalmas kézzel közbenyúlt, és elfordította a fejünkről azt a csapást.

– S ki volt az a jó barát?

– Hát ugyan ki lett volna más, mint ennek a szép szőke szakállnak a viselője? – S ezzel gonosz mosolygással cirógatá meg az államát.

– Én? Hisz sohasem voltam én önöknek a tájékán sem.

– Hja, a költőknek is hosszú kezeik vannak. – Hát éppen akkor, amidőn a Muki a parasztjait fegyverbe öltöztette, kiáltotta ön ki itt Pesten a szabadságot. Repült a hír szerteszét az országban; kiütött a forradalom. Pözsonyban már azt beszélték, hogy Petőfi és ön ott állanak a Rákoson, negyvenezer parasztnak az élén, s kezdik az új Dózsa-háborút. A Mukica jobbágysai is feltódultak a kastély udvarára, de nem azért ám, hogy vele brachiumra menjenek, hanem, hogy követeljék a szabadságukat: „Nem robotolunk többet, nem adunk dézsmát, nincs füstpénz!” – Kiütött a szabadság. Erre a Mukica úgy megijedt, hogy a kastély hátulsó ajtaján szökött meg a komornyikjának a ruhájában, s az országból is kifutott. Azóta hírét sem hallani. – Hát így fordította el az ön hatalmas keze a nagy veszedelmet a mi árva fejünkről. Ittunk is aztán nagyot az egészségére.

Erre a sikerre csakugyan nem számítottam.

– Nohát – mondám – Bagotay Nepomuk János úrral elkészültünk volna ideig-óráig (mert hisz egyszer az is észreveszi majd, hogy Magyarországon nincs Dózsa-háború, s visszatér újult erővel); de mit szól mindezekhez a nagyságos mama?

– Rátértem volna én erre, ha ön nem kérdezi is. Hiszen éppen ez hozott ide önhöz. Egy szép este, mikor a kukoricaföldről hazatértem, a kötényem teleszedve paszullyal, ott találok a tanyánk ajtajára kiszegezve valami hivatalos írást. A jurátus, aki hozta, nagy örömére, senkit sem talált otthon, s az ajtóra szegezte az idézést. Abból tudtam meg, hogy a Muki

válópert indít ellenem, házasságtörés alapján. Ki van tűzve a terminus, amikor bevett szokás szerint, meg kell jelennünk, itt meg itt, a papnál, a kibékítés megkísérlése végett. Hat hét múlva még egyszer megkísérli a pap a szépséges kiegyeztetést, akkor aztán, ha nem sikerül, kimondja, hogy „Vigyen benneteket az ördög!” S megyünk a bíróhoz.

(Most már kezdtem sejteni, hogy minek köszönöm ezt a látogatást. Szerettem volna bevágni az útját azzal a szóval, hogy „Nem vagyok ám én prókátor, azért, hogy diplomám van hozzá.” Dehát csak hagytam beszélni.)

– Én rögtön levettem az ajtóról a hivatalos írást, s a kis szolgáltól beküldtem a városba, az anyámhoz. Magyarázat végett azonban levelet is írtam hozzá, ami nem ment minden akadály nélkül, mivel hogy a Gyuricza Péter tanyája sehogy sincs ellátva irodával. Előbb tintát kellett csinálnom cigánymeggyből, aztán tollat faragnom bicsakkal. Papiros helyett szép sima kukoricafoszlányokat használtam.

– Mint az egyiptomiak a papiruszt.

– Hát ha a fáraók leányainak jó volt a papirusz, miért ne lett volna nekem jó a kukoricahártya? Megírtam a mamának mindent, ami történt. Eljárásomat teljesen igazoltam. Ha egy csepp méltányossága van, el kell ismernie, hogy olyan igazam van, mint a nap. A Muki elvette a Gyuriczának a feleségét, én a „talio” törvényénél fogva „szemet szemért”, elvettem a Gyuriczát. Ő megindította a válópert ellenem, a Gyuricza megindítja a válópert a felesége ellen. Egyenlő jogalapon állnak mind a ketten. Én azután, amint a kettős elválás végbemegy, azonnal megesküszöm törvényesen, az én választottammal, s leszek, amint már eddig is vagyok, Gyuricza Péterné. Még önre is hivatkoztam a levelemben.

– Énrám?

– Igen. Felhoztam, hogy nincsen többé különbség parasztok és nemesemberek között; lám, ön is elhagyta „Március 15-e” óta a nevéből a kiváltságos ipszilont, s most szimpla „i”-vel írja a nevét. Márpedig ön „dicső hazafi”. És így a Gyuricza Péteren sincs mit szégyenleni. Akit én azonban nem hagyok meg gulyásnak, hanem, amint a mama megküldi az örökségemet (amit még a Muki el nem költött), azonnal veszek a Gyuriczának egy pusztát, s ott leszünk önálló birkások.

Most már kezdett ez a dolog mulattatni.

Elképzelhettem azt a hogarthi csoportozatot, mikor az a hölgytrió a kukoricaháncsra írott levelet végigsyllabázta.

– No, és mi volt erre a válasz?

– Azt ön olyan könnyen kitalálhatja, mintha előtte volna. Azt felelte a mama, hogy megtagad minden rokoni összeköttetést velem; nem kapok

tőle egy krajcárt sem, s többet be ne merjek lépni a házába, aki ilyen szegyenbe döntöttem az egész családot.

– Volt erről tudomása Péternek?

– Meg kellett neki mondanom, mert a mama a levél vivőjét, az én szolgálómat is agyonijesztgette: hogyha még egyszer be mer jönni a városba, elfogatja, kikötteti a pellengérhez (pedig nincs is), és megkorbácsolatja; úgy hogy a *pila* nem volt többé semmi ígérettel és pofonveréssel rávehető, hogy még egyszer bemenjen a városba. Ezt a Péternek is megmondta. Inkább itt hagyja veszni a bérét. – Pedig hát hetivásár napján be kellett vinni a városba a túró meg a vaját. – Mit tegyek most? – Azt teszem, hogy beviszem magam a városba a túró meg a vaját.

– Kegyed? Hogyan?

– Hát bizony nem üveges hintóban. A város mindössze két órajárás a tanyához, toronyirányában. A parasztasszonyok úgy szokták, hogy meg raknak egy vékát az eladó árucikkekből, azt felteszik a fejükre. Van olyan posztószélből csinált koszorú, amit alá tesznek hogy nem nyomja a fejet, s megkönnyíti az egyensúlyozást.

– S kegyed is úgy tett?

– No, hát persze! Értem sem nagyobb kár, mint más szegény ember leányáért. S tulajdonképpen az a hetivásárra járás a parasztasszonyoknak olyan jó multság, mint mikor az úrhölgyek a promenad-concertbe mennek. Csak egy kis baj volt velem. Az, hogy az idén a belvizek mind kiáradtak, s valamennyi kaszáló, legelő ami a tanyánk és a város közt elterült, mind egy sík tengerre változott át, s nekünk azon kellett keresztülvádnunk.

– Hogyan? A vízáradáson keresztül?

– Hiszen nem igen ért a víz térden felül, csak néhol, az erek mentén kellett egész magasan felakaszzkodni; az ember azalatt a csizmáit felakasztotta a véka fölére. Úgy járnak ott az utat az asszonyok mind.

– S kegyed is nekivágott ennek az útnak?

– Óh, de hányszor! Lehetett volna ugyan a töltésre is kimenni, de akkor be kellett volna térni a faluba, négy órai kerülővel, s a töltésen térdig érő sár van; – a lapon pedig igen kellemetes a járás, a puha pázsit nem szúrja az embernek a talpát, s pióccák sincsenek.

– Nem látta önt meg valaki?

– Aki akart. Hát mit bántam! Nekem jólesett a vízben a sétálás. Mintha csak a trouvillei fürdőben mulattam volna. Ott még annyi öltözet sem volt rajtam. A városhoz érve aztán rendbe hoztam a ruháimat, felhúztam a csizmámat, s mentem vajt és túró árulni egyenesen az anyám háza elé. Az igen jó állás. Szegletház, két utcára, egy piacra szolgál.

– S nem ismerte önt fel valaki?

– Dehogynem! Minden ember rám ismert. Még a helypénzszedő biztos is. El is engedte a helypénzt, mivel hogy „városbeli” vagyok. A hajdani gavallérjaim odajöttek, mind megvették a vajamat; utoljára csipetenkint árultam a túrót: még úgy is kelete volt. Soha a Gyuricza Péter annyi pénzt nem látott vajból meg túróból, mint amennyit én ez alkalommal hazavittem neki.

– Hát a nagyságos mama?

– Az, szegény nem tehetett egyebet, mint hogy valamennyi ablakán lezáratta a salugádereket, fényes nappal. Én aztán a vaj árából bevásároltam az otthon szükséges kősót és dohányt, beleraktam a vékába, s azt megint a fejemre téve, visszatértem az árvizen keresztül azon az úton, amelyen jöttem.

– S ezt többször is megtette kegyed?

– Ahányszor hetivásár volt. Néha esős idő is volt; olyankor a parasztnő a felsőruháját a fejére szokta borítani; ez az esernyő. Azt is csak meg kellett szoknom. Volt egypár pajkos városi ismerősöm, aki megtette egyszer azt a tréfát, hogy ladikot hozatott a Dunáról az árvízre, s mikor én megindultam a gázoló útra, utánam evezett. Az sem nekem volt baj, hanem nekik. – Utoljára még pórul is jártak vele, mert a többi parasztnőnyecskék, akik velem együtt jöttek, rájuk förmedtek, mint a siserahad. Kicsavarták a kezükből az evezőt, s úgy hagyták ott őket a víz közepén, összevissza locsolva.

– De már csak kiszáradt az a víz azóta? – kérdezém én haragosan.

– Ejh, de mérgesen kiált rám! Ki hát! Most már száraz lábbal járjuk, csak az ereknél kell még levetni a cipőt. De, édes istenkém, mennyit eltrécselek én itt, s mégsem jutok az elevenjére. Mert hát azért jöttem én most kegyelmedhez, édes, kedves fiskális úr, hogy minekutána a békéltetésre sem én nem jelentem meg a papnál, sem a régebbik uram, annál fogva most már bíró elé kéne menni; aztán meg az anyámasszonyt is meg kellene admoneálni, hogy azt a kis jussocskámat adná ki, hát nem vállalná-e el az ügyemet, megszolgálnám szépen.

Megmondám neki, hogy nem gyakorlom az ügyvédséget. Váloperekről még csak fogalmam sincs. Ezt nem tanítják az iskolában.

Ekkor aztán komoly hangon beszélt. Elmondta, hogy nem is várta tőlem, hogy én vállaljam el az ügyét, hanem azért keresett fel, mivel úgy értesült, hogy az én jurátuskorombeli principálisaim igen tekintélyes ügyvédek: azokra szeretné bízni a kettős perét. De attól tartott, hogy ebben az öltözetben el sem fogadják, hitelt sem adnak a beszédének, azért arra a szívességre kért, hogy írjak mellette egy ajánlólevelet a „Molnár és Verchovszky” ügyvédi cégnek, barátságból – vagy akármi árért.

– No, ezt megtehetem – ingyen.

A levélírás végett le kellett ülnöm az íróasztalomhoz.

– Szabad belekukucskálnom a levélbe, hogy mit ír felőlem?

– Tessék.

Nem is vehettem tőle rossz néven ezt a kíváncsiságot.

– Majd én segítek – mondá aztán naiv enyelgéssel, s odaállt a hátam mögé.

Hanem mondhatom, hogy ugyan furcsa módja volt az írniségítésnek. Egészen odadőlt fölém – úgy, hogy az ajkának a forró leheletét éreztem az arcomon s a szívének a dobogását a vállamon.

El is rontottam az első levélpapiroost, a tavalyi dátumot jegyezve feljül. Azután meg nem jutott eszembe a kliensemnek a neve s egészen más szavak jöttek ki a tollamból, mint amikre gondoltam; majd meg a legegyszerűbb szórakást is eltévesztettem, s írtam olyan stílusban, mint egy conjugista diák. Végre ki nem tudtam keveredni egy megkezdett, hosszú frázisnak a hínárjából. – Mikor az ember két szív dobogására kénytelen hallgatni!

Ugyanazon az íróasztalon volt az említett arckép is. – Nem volt rá időm, hogy azt eltegyem a fiókomba. De hát minek is rejtettem volna el? Tartozom én „öelötte” titkolódnizni?

Az íróasztalommal szemben volt a falitükör.

Egyszer, amint egy engedetlen szót keresve, felemeltem az írásból a fejemet, meglátom a hátam mögött álló nőt benne. Ah, minő arc volt az!

Nem a levelembé nézett, hanem arra az arcképre. A szemei lefelé forgatva, feljül kilátszó fehéreikkel; a nagy sűrű pillák, mint a sas szárnyai csapkodtak gyorsan alá. Az ajkai szét voltak húzva, s összeszorított két fogsor villogott elő közülök. A szemöldökei vonaglottak, mint a kígyók. Fújt arra a képre, mint egy macska.

Ezt én a tükörből láttam. S annak a tükörnek az a sajátsága volt, hogy zöldet mutatott. Ettől a búvszínezéstől úgy tűnt fel a hátam mögött álló szépasszony, mint az ezeregyéji iblisz, aki a szeretői vérét kiszívja s a holtakat táncolni viszi.

Bevégeztem a volt principálisaimhoz írt levelet.

Aztán felszárítottam itatóspapírral. A porzót gyűlöltem mindig; úgy voltam vele, mint Széchenyi István, aki, ha porzós levelet kapott, elébb odaadta az inasának, hogy vigye ki és kefélje le.

Mielőtt azonban összehajtottam volna a levelet, hátrafordultam, s odanyújtottam azt neki.

– Tessék elolvasni.

Már akkor a fenyegető rémkép nem volt sehol. Az iblisz átváltozott kacskiás menyecskévé.

– Hát hogy tudja ön, hogy nem olvastam még ezt a levelet? – kérdezé csodálkozva.

– Megsúgta azt nekem a kisujjam.

Erre aztán elnevette magát, s eltolta magától a levelet.

– Bizony nem olvasom el én. Tudom, hogy ön a legjobbat írta rólam.

Én aztán összehajtottam a levelet, lepecsételtem, ráírtam a címet: „Molnár József és Verchovszky Sándor ügyvéd uraknak”, s odaadtam a kezébe.

Csak ott állt meg az íróasztalom előtt, a kezébe adott levelet köröskörül forgatva a kezében, mind a négy szegletnél fogva, s folyvást azt az arcképet nézte; az arca egészen komoly lett. Mélán lesütött szemeiben valami áruló fény tanúskodott az eltitkolt könnyecsepről.

Aztán nagyot sóhajtott.

– Eh! ostobaság! – Azzal bedugta a leveletemet a nagykendője alá, s őszinte, meleg hangon rebegé:

– Igen szépen köszönöm.

Majd ismét féltréfával, félkomolyan azt mondá:

– De ugyebár, nem fogja kiírni az újságba azt az én történetemet?

Biztosítám felőle, hogy az nekem nem szokásom.

– Se regénybe, se novellába nem írja le az én bolond históriámat. Csak addig ne, amíg én élek.

– Soha! Legyen felőle nyugodt.

– Nem! Ne mondja, hogy soha. Csak addig ne, míg életben vagyok. De, ha meghalok, akárhol vesszek is el; meg fogja ön kapni a leveletemet, amit halálom óráján írok önhöz, hogy most már elbeszélhet ön mindent, amit felőlem tud.

– Édes barátném. A halál sokkal inkább fel van írva az én homlokomra, mint az önére.

Összeborzadt! Kétszer is! Azután karjára ölté az úti elemózsiás kosarat és búcsút vett.

Én ki akartam kísérni az előszoba ajtóig, de visszatartóztatott:

– Maradjon csak! Még megláthatná valaki, hogy egy parasztmenyecskét kísérget.

Mikor magamra maradtam s végiggondoltam ezen a jeleneten úgy tetstett, mintha a fülemben csendülne a sárgarigó csúfolódó szava:

– „Bolond fiú!”

Íme másodszor is elszalasztok egy istenek által különös gráciaképpen osztogatott alkalmat a paradicsom meglopására.

Hiszen nem vagyok én szent! Nem akarok azzá lenni. Igazi húsból és vérből alkotott Ádám fia vagyok. Nem is kötelez semmiféle fogadalom az aszkétai életre.

És aztán „vagyok én is Gyuricza Péter!”

Csak még egyszer visszajönne az a szépasszony képébe öltözött kísértet, majd megtudná, hogy nem én vagyok a bibliai József.

Egész nap nem hagyták el a képzeletemet ezek a forró hallucinációk.

Az íróasztalom fiókjában ott volt az arcképe, melyet egykor vitézi tornában foglaltam el a vőlegénytől, s melyet ő maga adott át, hogy igazítsam ki.

El-elmentem az íróasztalomig, hogy azt a képet elővegyem, még egyszer a szemébe nézzek. – Hanem az a másik arckép ott feküdt az asztalomon, s nem engedte.

Legjobb elmenni hazulról. Az egész napot a városban kóborolva töltöttem. Talán összetalálkoztam vele valahol az utcán. Késő este vetett haza.

Egyedül voltam. Az inasom csak reggel járt be hozzám. Alig gyújtottam meg a lámpásomat, amidőn kopogtatást hallok az ajtómon. Az előszoba ajtaját bizonyosan nyitva feledtem, idáig jöhetett a látogató.

Ki tör rám ilyen késő órában? Szabad!

A vér mind fejembe szaladt, amint az ajtó kinyílt.

Ő jött vissza.

Tehát ismét itt van.

De nem jött beljebb, csak az ajtó kilincsét fogta, mintha félne tőlem.

– Nem szép tőlem – rebege reszketős hangon –, hogy ily késő időben jövök ide. Háromszor voltam itt, de sohasem találtam önt. Pedig el kell mondanom önnek azt, amit hallottam. Ne haragudjék érte.

Kértem, hogy jöjjön beljebb, s megfogtam a kezét. A szívem lázasan dobogott.

– Igen jól fogadtak az ügyvéd urak, mindkettő otthon volt. Elfogadták az ügyemet, megbíztattak, hogy a pernek kedvezően kell a részemre eldőlni, s ők fogják a perköltségeket előlegezni. Igen derék gentleman emberek. – Azután szó volt önről. Kérdezték, hogy mennyiben vagyunk ismerősök. Én elmondtam annyit, amennyit lehetett, s végeztem azzal, hogy önben ismerem egyetlen önzés nélküli jó barátomat. – És akkor az egyik ügyvéd, az a magas termetű, száraz alak, azt mondá: (de teljes jószággal) „No, ha kedves kegyed előtt az a mi fiatal barátunk, akkor, kérem, mondja ön meg neki, hogy *az az út, amelyen ő most olyan rohanva halad, egyenesen az akasztófához vezet.*” – Erre a másik, a szőke, piros arcú azt tevő hozzá: „vagy pedig az öngyilkossághoz”. – Ezt kellett önnek megmondanom.

E szavak után hátralépett az ajtóból.

Más emberre jeges zuhanyként hatottak volna az ilyen szavak, engem tüzlángba borított ez az üzenet. Volt egy ideálom, amit jobban imádtam, mint a kedvesemet, ifjúkori ideálom: a szabadság elve. Ha a szeretőmet

bántja valaki, azért vért ontok, de az elveimet még a szeretőm se bántsa, mert azért a saját véreimet is kiontom.

– Legyen úgy! – kiálték indulatosan. – Ahhoz önnek semmi köze! – S azzal becsaptam előtte az ajtót. Minden ízem reszketett a haragtól.

Az akasztófával ijesztgetnek engem, vagy a Catók öngyilkos törével! Nem ijedek meg!

Szegény principálisaim! Fél év múlva ők is rohantak ugyanazon az én utamon, melynek a végén ezek a rémek leskelődnek. Nekem csak a ham maradt e rémek kezében, de nekik a fejük. Mind a kettőjükön betelt a prófécia.

– E naptól kezdve már haragudtam a tengerszemű hölgyre.

IX. FEJEZET

Az a nő, aki együtt jön velem

Most vissza kell térnem arra a napra, mely a magyar nemzet életében olyan nevezetes fordulópontot képez: „március 15-ére (1848)”.

Nem jött ez előkészítetlenül; a népfelszabadítás, a szabad sajtó és szabad föld, a közteherviselés, a jogegyenlőség fenséges eszméi mellett évtized óta harcoltak már messze kimagasló nagy szellemek; az idő meg volt érve, a per el volt döntve, az ítélet ott élt minden jó hazafi szívében; a nagy áldozatok, amikbe ez átalakulás kerülni fog, nem követelve, de kínálva voltak; vitatkoztak fölöttük az országgyűlésen, párt párt ellen, a meggyőződés hevével s a hatalom eszközeivel.

S volt egy szomorú példa is előttünk, mely miként a tengerek fata morganája a hajósoknak a felfelé fordított gálya rémképét, akként mutatta nekünk a fejünk fölött lebegő végzetet. Az elmúlt év eseményei Galíciában.

A galíciai lengyel nemesség a „maga szabadságát” követelte, s szavának fegyverrel adott nyomatékot. Nem volt szükség hadtesteket mozgósítani az új konföderáció ellen; elvégezte a munkát maga a parasztság. A galíciai parasztok leverték a lengyel nemességet. A magyar lapoknak megtiltotta a cenzúra a lázadás részleteit közölni, hanem az országgyűlésen nem lehetett megakadályozni, hogy Komárom megye követe, a lángelkű ifjú Pázmándy Dénes, a lengyelek mellett hatalmas szót emeljen, s a vérlázító rémjeleneteket tudassa a magyar nemzettel. Sok szomorú lap van a lengyel nemzet történetében, de ennél szomorúbb egy sincs. S az a

kéz, mely e lapot teleírta, könnyen átszaladhat a szomszéd lapra is, s az már a magyar nemzet története. Itt is félmillió nemessel áll szemben 15 millió jobbágy, aki tűr, szolgál, fizet, fegyvert visel és hallgat.

Ekkor kitört a párizsi forradalom. A francia nemzet összetörte a trónt. (A trónmennyezetből egy foszlányt elhozott magával egyik fiatal író társunk, Dobsa Lajos; Petőfinek ajándékul; ő maga is ott volt a februári barikádokon.) A magyar országgyűlésen heves beszédeket tartottak. Azonban Pozsony hideg talaj volt akkor. Segíteni kellett Pestről. Ne mondjunk még Budapestet, Buda nem volt a mienk.

Volt egy társulati helye a szabadelvű intelligenciának, a „pesti kör”, ott lett fogalmazva a „tizenkét pesti pont”. Nem akarok idegen tollakkal kérkedni. Nem én fogalmaztam azokat, nem is Petőfi; hanem Irinyi József. Ezeket szándékozott a szabadelvű párt csodakérvényben felküldeni a pozsonyi országgyűlésre, tízezernyi aláírással ellátva.

Eközben kitört a bécsi forradalom. Bécs utcái visszhangzottak a „szabadság” jelszavától, és festve voltak az érte elesett hősöknek véréből.

– „Hát az a bécsi német, akit mi annyit szidalmazunk, íme vérit tudja ontani a szabadságért: és mi dicsekedő magyarok ülünk a kályhasutban!” – kiáltá elkeseredve Petőfi.

Nem kérvényezünk többet az országgyűléshez, ez süket! Kiáltunk a nemzethez; az meghallja.

Ekkor írta meg a „Talpra magyar”-t.

Korán reggel még lámpavilágnál jöttünk össze négyen az én szobámban: Petőfi, Vasvári Pál, Bulyovszky Gyula és én. Társaim engem bíztak meg, hogy fogalmazzam a pesti pontokat népszerű, mindenki által egyszerre megérthető rövid modorban. Amíg én azzal elkészültem, afölött vitáztak, hogy hát azután mi lesz: – A leghevesebb volt közöttük Vasvári Pál. Hatalmas, ifjú atlétai alak. A kezében volt egy törpálca, agancsfogantyúval, azzal hadonászott, amíg egyszer a meglódult tör kigúvadt a hüvelyéből, s egyet malmozva a levegőben, keresztülrepült a fejem fölött, a hegyével a falba fúródva.

– Szerencsés ómen! – kiáltá Petőfi.

A kiáltvány készen volt; siettünk ki az utcára. Az „asszony”-nak nem szóltunk semmit. Mindegyikünkénél volt fegyver; én azt a híres párbaj elintéző duplámat dugtam a zsebembe.

A többi úgyis untig tudja már mindenki. Hogy kezdődött, hogy nőtt meg az emberlavina. Milyen szónoklatot tartottunk a piacon.

De nem elég a beszéd; tenni is kell valamit.

Legelső tett legyen a szabad sajtó gyakorlatba vétele.

A tizenkét pesti pontot és a kiáltványt a nemzethez meg a „Talpra magyar”-t kinyomatjuk cenzor engedelmé nélkül. A Landerer- és Heckenast-nyomda lett megtisztelve az erőszakolt dicsőséggel.

A nyomdásznak, természetesen, hatósági engedély nélkül valamit kinyomtatni nem volt szabad. Magunk gyürkőztünk neki, és dolgoztunk a kézi sajtón. A betűszedőt, aki az első szabad szót kiszedte, „Potemkin”-nek hítták.

Amíg Irinyi és több fiatal író a sajtónál dolgozott, azalatt az én feladatom volt a Hatvani utcát egész hosszában megtöltő közönséget szónoklattal tartani. Nem tudom én hol vettem? Jött magától.

Az én kedves, hú kortársam, Szontágh Pál, még most is idézget egy-egy égdöngető frázist, amit akkor hallott tőlem, s még nem felejtett el.

– „...nem! hazámiai, nem az az igazi hős, aki meg tud *halni* a hazáért; hanem aki *ölni* tud a hazáért: ez az igazi hős!”

Ilyeneket mondogattam én akkor!

Eközben elkezdett esni az eső, ez a legreakcionáriusabb ellensége minden forradalomnak. – Az én népemet az sem széleszté el. – Azonban az egész utca megtelt egyszerre kifeszített esernyőkkel.

– Ej, urak! – mennydörögtem én onnan az utcai szegletkörül. – Ha már az esőcseppek ellen is ernyőt húztok fel, hátha nemsokára golyók fognak hullani, az ellen mit feszítetek ki?

Erre a biztatásra minden esernyő egyszerre összecsucodott, a hallgatóság ott maradt.

Csak akkor vettem észre, hogy nem csupán urak vannak körülöttem, hanem hölgyek is. Egypár közülük egészen odafurakodott a közelembe.

Az egyikben felismertem „*Gertrúd királynét*”.

Fején tollas kalap volt, nagy pálmavirágos perzsa sálba volt burkolva. Kalap és öltöny ázott.

Már találkoztam vele egypárszor Szigligetiéknél. Felszólítottam a hölgyeket, hogy menjenek haza, itt mind összeáznak, s még egyéb véletlen is történhetik velük.

– Értünk se nagyobb kár, mint önökért – volt rá a válasz. Meg akarták várni, míg a nyomtatványok elkészülnek. Nemsokára előtámadt Irinyi a nyomdaablakban. Hogy az ajtón lehessen kijönni, arról szó sem volt. Kezében tartá a szabad sajtó legelső nyomtatványait.

Azt a jelenetet – ah, azt nem tudom leírni, mikor a legelső szabad lapok kézről-kézre lettek adva. „Szabadság! Szabadság!” Te első napsugára egy új, jobb századnak. Te kezdőbetűje az evangéliumnak! Láthatóvá téve egy papírlapon. A szabad sajtónak: a paradicsomi mindent tudás fájának legelső gyümölcse. – Minő tombolás támadt, mikor ezt a tiltott gyümölcsöt kapkodták! Milyen Galilei-rugás volt ez ennek a földtekének!

Hej, te sajtószabadság! Te hétfejű sárkány! De sokszor megharaptál azóta! De én mégis áldom azt az órát, amelyben a tojásból kikelni láttalak – és segítem is benne.

A kezdőbetű tehát le volt írva. – De még csak a kezdőbetű. F fiatal írók, diákok, ügyvédek, heves fejű népek csoportosultak a láthatatlan zászló körül; hol van még az egész nemzet? Hogyan hódítja azt meg az „ige”?

A sűrű tömegben keresztül egy fiatal vármegyei tisztviselő furakodott a nyomda ajtajáig; onnan szólt hozzám. A megye hatalmas alispánja, Nyáry Pál izeni, hogy menjek oda hozzá a megyeházára.

– Dehogy megyünk! – kiáltám én onnan a magas szegletkőről. – Innen engem csak ágyúval lehet lelőni. Ha beszélni akar velünk az alispán, jöjjön ő ide. Most mi vagyunk a „hegy”!

És Mohamed csakugyan eljött a hegyhez. Vele együtt egy csomó megllett komoly férfiú: a szabadelvű tábor régi korifeusai.

Volt közöttünk egy kis törpe embervakarcs; az én segédszerkesztőm az „Életképek”-nél, a derék kis Sükei. (De aki azért az ő asztmája mellett is végigharcolta az egész hadjáratot, puskával a kezében.) A nyomorék természetéhez még rendkívül dadogott is.

Mikor meglátta a komoly hazafiakat a tömegben keresztül felénk jönni, odakapaszkodott mellém, s nyelvének minden erőszaktételével hangoztatá ezt a nevezetes jelkiáltást

– „Ne-ne-nem ke-ke-kell hallgatni most az oko-ko-kos emberekre!”

De hát az okos emberek nem azért jöttek, hogy bennünket visszatérítsenek; sőt inkább azért jött oda Nyáry, hogy amit eddig tettünk, azt helyeselve, s aztán velünk együtt jöjjön a városházára, hogy ott a városi tanácsal is elfogadtassuk a szabadelvű program pontozatait.

Az is szép jelenet volt. A városház terme zsúfolásig tömve; aki beszélni volt hivatva: a zöld asztalra állt fel s aztán ott is maradt, úgy, hogy utoljára az egész magistratus, a vármegye, meg az én társaim mind az asztal tetején álltunk. – A láng terjedt! – A polgármester, a derék Rottenbiller a városház erkélyéről hirdeté ki az ezerfejű sokaságnak, hogy Pest városa magáévá teszi a tizenkét pontot. Ezzel aztán a lavina magával ragadta a polgárságot is. – De még azzal nem volt vége. Délután özönlött az utcára a munkások tömege, s valahonnan zászlót is kerítettek, a három szent szó felirattal: „Szabadság, egyenlőség, testvériség!” S a zászló oly csodalény, mely mindig előre akar menni.

De volt is hová! Pest már visszhangzik e három nagy szótól. De Buda még nem hallja azokat. Oda megyünk, a fülébe kiáltjuk. Ott van a dicasteriumok ódon fészke; a katonai parancsnokság székhelye. Ott az állambörtön. Abban a börtönben ül egy félvak ember, egy író, aki a népszabadság mellett írott munkáiért lett elítélve. A sajtószabadság születése

napján ennek a fogolynak ki kell szabadulni. Megyünk fel Tánacsicsért Budára.

Erre a hírre a budai tüzérparancsnok vágatva jött le a pesti városházára, s azzal fenyegetőzött, hogyha Budára felvisszük a sokaságot, közénk fog kartácsoltatni. – Próbálja meg!

Mi fölvezettük a néptömeget Budára. Még úgy rá nem feküdt egyik város a másikra, mint akkor. Délután valóban egész Pest Budán volt. A katonai kormány okosan viselte magát, s a helytartóság versenyzett vele a bölcsességben. Az excellenciás urak tudomásul vették a pesti proklamációt, s kiadták a jó öreg Tánacsics Mihályt. Azt aztán diadallal hoztuk haza nyitott hintóban Pestre, ahol volt egy kis házikója, abban lakott a családja. A megszabadított úgy meg volt rettenve, hogy inkább halott volt, mint élő. Ő maga nem értett ebből a nagy világfelfordulásból semmit.

A nagy napot fényesen kellett bevégezni, s várost estére kivilágították, s a színházban ingyen előadást tartottak; „Bánk-bán” lett rögtön kítűzve.

De az egyszer extázisba hozott közönségnek nem volt már türelme Petur bán jámbor oppozícióját végighallgatni. Neki a „Talpra magyar” kellett!

Mit lehetett tenni II. Endre fényes udvarának, Bánk bánostól, királynés-től félre kellett állni, s comparseriát képezni Egressy Gábor körül, ki egyszerű atillában, karddal az oldalán, a színpad közepére lépett, s hatalmas előadásával elszavalta Petőfi lelkesítő költeményét.

Ez jó volt, de mind kevés volt.

Ekkor az egész játszószemélyzet elénekelte a „Szózatot”. A parterre-közönség, a karzatok beleénekeltek a kardalba. Ennek is vége lett.

Mit adjunk még?

A zenekar rázendítette a Rákóczi rohanót.

Ez gyújtott – de nem oltott.

Pedig most már arra lett volna szükség. A felhevült közönség szomjas volt a diadalmámortól.

Ekkor egy hang elkiáltá a karzatról:

– Éljen Tánacsics!

S arra az egész néptömeg rázendíté egyszerre

– Lássuk Tánacsicsot!

Iszonyú lárma lett belőle. Tánacsics nem volt kéznél. Valahol kinn lakott a Ferencvárosban. De ha közel lett volna is, kegyetlenség lesz vala egy megtört, roskatag, beteg embert a színpadra hurcolni, hogy ott – mint valami híres muzsikusz – hajtogassa magát a nép előtt.

De hát lehet feleselni a Leviathánnal?

– „No fiaim – mondá Nyáry, kivel együtt voltam a páholyában – fel tudátok költeni a nagy szörnyeteget; de hogy tudjátok elaltatni?”

Ifjú barátaim megkísérlék a közönséghez szólni, egymás után, Petőfi az akadémia páholyából, Irinyi a kaszinópáholy erkélyére lépve. Szavuk elhangzott a néporfításban.

A színpadon lebecsátották a függönyt; erre a lárma még jobban fokozódott; a karzatok dörömböltek; pokoli riadalom volt.

Ekkor nekem egy ötletem támadt. Nyáry páholyából át lehetett menni a színpadra. Felrontottam a színpad közepébe. Szép figura lehettem, mondhatom. Térdig sáros az egésznapos cafolástól; lábaimon csúnya nagy kalucsnik; a cilinderalapom agyonázott, azt a hónom alá nyomtam *sapapának* (chapeau bas).

Körülnéztem, megláttam Egressyt, mondám neki, hogy húzassa fel a függönyt, a színpadról akarom harangozni a közönséget.

Ekkor eléem jött Gertrúd királyné. Valódi fejedelemsasszonyi kegyvel mosolygott rám üdvözölve, s kezét nyújtá. Az ő arcán nem volt ijedelem.

Egy háromszínű kokárda volt a keblére tűzve. Azt ő kéretlenül levette onnan és a mellemre tűzte.

Erre felhúzták a függönyt.

Amint a néptömeg meglátta az én ázott, sáros alakomat: elkezdett ujongani, s a lárma lassankint *elhalljukozt*a magát.

Mikor aztán szóhoz juthattam, ilyenforma szónoklati remeket hangoztattam:

– Polgártársaim, Táncsics barátunk nincs itt. Otthon van a családja körében. Engedjétek a szegény vak embernek a vizontlátás örömeit élvezni.

Csak ekkor vettem észre, hogy furcsát találtam mondani „vak ember” és „vizontlátás”. Ha a közönség elkezd nevetni, holt ember vagyok!

Az a háromszínű szalagcsillag kisegített.

– Látjátok ezt a háromszínű kokárdát itt a mellemen? Ez legyen a mai dicső nap jelvénye. Ezt viselje minden ember, ki a szabadság harcosa; ez különböztessen meg bennünket a rabszolgaság zsoldoshadától. E három szín képviseli a három szent szót: szabadság, egyenlőség, testvériség. Ezt tűzzük kebleinkre mindannyian, kikben magyar vér és szabad szellem lángol!

Ez aztán fordított a dolgon.

A háromszínű kokárda helyreállítá a rendet. Aki háromszínű kokárdát akart feltűzni, annak előbb haza kellett menni. Tíz perc múlva a színház üres volt. És másnap minden embernek ott volt a mellén a háromszínű kokárda; a Nemzeti Kaszinó urainak paletot-ján kezdve, a napszamos darócáig, s aki köpönyegben járt, az a kalapjára tűzte.

Én a győzelem mámorával siettem e jelenet után Laborfalvi Rózához kezét szorítani.

...Ez volt a mi kézfogónk, a mi eljegyzésünk pillanata. Ezt az egész epizódot azért kellett elmondanom, hogy igazoljam, hogyan került azon arckép az én asztalomra, mely a tengerszemű hölgy mosolygó arcát a kísértő iblisz tekintetével tudta kicserélni. – Azóta négy hónap múlt el.

S amilyen volt az eljegyzés, olyan volt a nászút.

Az én lakodalmamnál ágyúdörgés, kardcsattogás volt a muzsikaszó.

Minő mennyegzői éj!

Mikor a boldog vőlegény azt kérdi menyasszonyától:

– „Szeretsz-e úgy, mint én téged?” – akkor egyszerre megperdül a dob az utcán; verik a riadót: „Fegyverre polgárok!” – Az olasz serezed fellázadt a magyar kormány ellen. – Csók nélkül, ölelés nélkül ragadni a puskát, rohanni a gyülekezőhelyre; onnan egyenesen a tűzbe a fűtülő golyók közé, a Károly-kaszárnyát ostromolni. Hajnal előtt le volt fegyverezve a lázadó ezred, akkor aztán hazatérhetett a vőlegény, lőportól kormos arccal s újra kérdezheté a menyasszonyától:

– „Szeretsz-e úgy, mint én téged?”

A választ – szív érzi csak, száj nem mondja.

Azok voltak a mézeshetek! Vesztett csaták szégyenének mérgével a szívben, kétségbeesve maga az isteni igazság fölött; akik akkor tudtak szeretni, azok nagyon szerettek.

S aztán neki a kietlen világnak! Szibériai csikorgó téiben, ágyútűztől villogó éjszakán, a hátráló honvédsereggel együtt végigvágatva az alföldi hósvatagon, vendégszeretetlen tanyákon éjszakázni, ahol reggelre ránk fagyott a bezárt ajtó s a dobpörgésre, trombitaszóra fölkelni, továbbhaladni. Akik itt is tudtak szeretni, azok nagyon szerettek.

Az asszony mindenütt velem jött.

Elhagyta kényelmes otthonát, vagyonát veszendőben, fényes pályáját, magát az isteni Olympot, velem tűrt éhséget, hideget, nyomort.

Es soha egy panasz szavát nem hallottam. Ha csüggedtem, ő bátorított. Ha minden reményem elfogyott, nála még volt, megosztotta velem.

Szűk egy kis szobában szorultunk össze a magyar kormány új székhelyén, Debrecenben. A Gyuricza Péter tanyája ezeregyéjszakai palota volt ehhez képest. S az én királyném úgy dolgozott, mint egy rabnő, mint egy szibériai száműzöttnek a felesége. Nem tréfából, nem truccból dolgozott; nem *játszotta* a parasztcselédet, komolyan tette azt.

A harci kocka fordult; mi haladtunk előre, egyik csatateréről a másikra lépve. – Budavára ostrománál is ott volt mellettem. – Még azokban a retentő napokban sem hagyott el soha, amikor éjjelente az ég szakadt a fejünkre.

A fényes diadalnapok után újrakezdődött a balsors. Az északi óriás ránk zúdítá egész haderejét. Ismét futni kellett, elhagyni boldog tanyánkat; s aztán folytattuk a nászutát új, kietlen vidéken, ahol dúló népcsordák elpusztítottak minden falut; tanyánk volt a négy kormos fal, pihenőnk a félig elégett szalmaboglya; gyűlölve az idegentől, rettegve az ismerőstől, rémülete annak a háznépnek, amelyhez betértünk.

A zűrzavaros hadjárat aztán elszakasztott bennünket egymástól. Én arra kértem őt, hogy maradjon el tőlem; nem nézhettem tovább a szenvedését; nem volt szabad elfogadnom ennyi áldozatot. Én hadd menjek egyedül balsorsom elé.

A világsi katasztrófa után az én életem is be volt végezve. A nagy óriás, a megálmodott dicső Magyarország széthullott atomjaira: a nagy emberek mind porszemekké lettek.

Én is egyike voltam ezeknek a név nélküli, súly nélküli, célnélküli porszemeknek.

Itt volt a minden végnek a vége!

A tengerszemű hölgynek a jóslata egész teljességében előttem állt.

Vagy a bitófa, vagy az öngyilkosság. – Huszonnégy éves voltam. És halott!

Hajdani főnököm, a catói jellemű, derék Molnár József, a nemzeti vészbíróság elnöke, már megadta a példát. Ott feküdt előttem a világsi fenyéren, önkezeitől megölve; nem tudta túlélni azt a látványt, mikor az utolsó huszár is kettétörte a kardját.

Ekkor megragadta a kezemet egy forró kéz. Az övé volt. Az asszonyé, aki szeretet. – Mikor minden el volt veszve, az ő szerelme nem veszett el. Utánam hozta. Magával vitt. Megszabadított. Mikor egész Magyarország meg volt már hódítva, még volt egy foltja a hazának, ahová a hatalom el nem jutott soha. Ő kitalálta azt a zugot és keresztül minden ellenséges táboron, elvitt magával oda.

Ez volt az a „nő, aki együtt jön velem”.

X. FEJEZET

Ahol a világnak nincsen szája

Egész hadművelet kellett ahhoz, Világosvártól eljutni odáig, ahol *a világnak nincsen szája*.

Ezt a helyet még Pesten kiszemelte a feleségem a számomra, mikor a katasztrófa közeledtével elindult hazulról egy parasztszekéren, hogy en-

gem, ott ahol, az országban felkeressen; egy ideig Kőrösy Sándornak a feleségével utazott, az vezette nyomomra. Szeged ostrománál kicsiny híja, hogy a levegőbe nem repültünk valamennyien, a lőporraktár felrobbanásakor.

Volt egy kis falu a borsodi Bükk mélyén, Tardona, amelynek még a neve sem volt feljegyezve Karacs Ferenc térképén. Itt épített magának egy kis házat a Nemzeti Színház kitűnő komikusa és színpadi festője, Telepi, azzal a szándékkal, hogy a zivataros időkben a családját ott rejti el. El is küldte oda, amint a muszkák bejöttek, a feleségét és fiát, Károlyt, aki akkor fiatal festőtanítvány volt. Telepi adta a feleségemnek azt a bölcs tanácsot, hogy ha egyszer „kiesik a világnak a feneké”, engemet is vigyen oda, ott senki sem talál rám – Tardona nem vett részt a forradalomban. – Itt történt az, hogy mikor a lelkész a katedrából kihirdette a kormány próklamációját, hogy „Jön a muszka! Minden ember fogjon fegyvert, törjük össze az ellenséget” kurátor uram felkiáltott rá az első padból

– „Nem való a, tiszteletes uram!”

Valóságos kis odyssea volt az odáig eljutás. Egy kis ekhós parasztszékéren utazik egy asszony, görögdinnyéket visz a vásárra, az inas, meg a kocsis elöl ülnek. Az inas vagyok én, a kocsis Rákóczy János, tegnapelőtt még Kossuth titkára.

A görögdinnyék ára volt darabonkint egy ezüst tízes – a mi fejünk anynyit sem ért.

Amilyen hosszú az út Világostól Békés-Gyuláig, olyan hosszan mentünk szembe az előrenyomuló orosz csapatokkal. Jött kozák, dzsidás, gyalogos, tüzérség, szekereszek. Senki se kérdezte: hogy ez a dinnye, hogy ez a fej?

Csupán a szép két úrifajta ló a kocsink előtt gyaníttatá, hogy nem parasztutazók vagyunk. Rákóczy valóságos kék mándlis kocsisnak volt öltözve.

Mikor aztán a nádasok világába értünk, ott egy lovas betyár vett bennünket védelmébe, s keresztülvezetett soha szekértől nem járt ösvényeken, folyvást tengelyig, szügyig gázolva a vízben, amíg kijutottunk a végtelen pusztára. Nem fogadott el egyebet egy „Isten megáldjon”-nál.

A mi kedves barátunk, Rákóczy János, mint régi gazda, kitűnő kocsis volt, amíg a lovat hajtani kellett; hanem azt a részét a kocsistudománynak, ami a leszerszámolás után következik, éppen nem tanulta. Így történt aztán, hogy amint egy helységbe eljutottunk kánikulai rekkenő hőségben a szikes pusztán keresztül, első dolga volt a kifogott lovakat rögtön megitatni a kútnál s úgy kötni be az istállóba, aminek az lett a következése, hogy a rudas tüdőgyulladást kapott, s egy óra alatt kimúlt. A nyerges csodára megmaradt. Ekkor aztán a kidült ló helyébe a lógóst fogtuk be, amelyet

útközben vettünk száz forintot. Ez meg másfél marokkal kisebb volt a megmaradt társánál. Ezzel a készséggel aztán senki sem nézett bennünket többé „uraságnak”.

Még aztán Miskolcon is keresztül kellett hatolnunk a muszka táboron. Itt lakott a nőmnek az atyja, a derék tudós Laborfalvi Benke tanár. Ő igazított bennünket a Tardonába vezető útra. Öt óráig haladtunk a sűrű erdőségek között előre; se egy emberi lak, se egy dűlőút nem látszott sehol, a kanyargó völgyet egy patak szelte át, melynek hol a jobb, hol a bal partján vonult végig az út, természetesen híd nélkül, a gyalogjárók kényelmére nagy kövek voltak lépésnyi távolban az elterülő mederbe rakva.

Ott egy mélyen elrejtett, gyönyörű völgyben fekszik az a kis helység, ahol a világnak nincsen szája.

Mi a feleségemmel a Telepi házához szálltunk, szívesen látva a derék asszonyától; Rákóczyt meg az ekvipázst más házhoz kellett elszállásolni. Telepiné bátyja, az én kedves emlékü jó barátom, a derék Csányi Béni egy házzal odább lakott, annak volt lóistállója is. Később én is őhöz költöztem át.

Igazi mintaképe volt a „kurta nemes úrnak”, amilyennek kellene lenni most is. Tanult, intelligens ember; diákul, németül beszélő, jogot is végzett, és amellet maga jár ki szántani a földjére a szolgálégényével. Saját kenyérét eszi, saját borát issza; szívesen látja a vendéget, s annak a kedvéért birkát, südőt vágat; a felesége maga süt, főz, fonásban elöl jár, a gyerekek ruháit varrja; három fiú van; ami pénz kerül a házhoz, az a fiúk iskoláztatására való. Néha játszik is a szomszéd nemes urasággal tarklit – krétára. Kölcsön soha nem kér, nem adós senkinek. A dolgozószobája asztalos- és kerékgyártóműhely; ha törik valami a szekéren, megfaragja maga; ez a legjobb multság. Van könyvtára is, s abban olyanforma olvasmányok, mint Scott Walter történelmi műve a francia hadjáratokról. Újságot nem járat; ha valami vers megtetszik neki, azt megtanulja könyv nélkül, s élőszóval propagálja. Senkivel nem perlekedik, s ahol két ember összevész egymással, azokat kibékíti. Hanem aztán, mikor arról van szó, hogy „veszélyben a haza! áldozzunk a közügyért!” akkor leszedi a bekecséről az ezüstgombokat, s beküldi a haza oltárára.

Hogy én ezek alatt a nehéz idők alatt meg nem örültem, azt nagyobb részt ennek a derék embernek köszönhetem.

Idáig hát eljutottunk.

Meg vagyok mentve. Nem vagyok halott, élek.

De hogyan élek? Éppen úgy, mint az újszülött gyermek: önmagával jótéhetetlen.

Rákóczy másnap odább ment, fel a Kárpátok felé. Ott beállt egy nagybirtokú grófhhoz (álnév alatt) parádés kocsisnak. Meg is voltak vele eléged-

ve, józan, értelmes kocsis volt. Hanem egyszer az történt vele, hogy amint a grófot és annak sógorát kocsikáztatta, azok útközben elkezdtek beszélgetni XIV. Lajos korszakáról, s eközben egyiknek sem jutott eszébe az akkori nevezetes pénzügyminiszternek a neve. A kocsis nem állhatta meg, hogy vissza ne forduljon, s meg ne mondja: „Colbert”. A grófok rögtön kiszálltak a kocsiból s gyalog mentek haza. A tudós kocsisnak pedig azonnal fel lett mondva a szolgálata. Ilyen emberrel nem jó egy fődél alatt hálni.

Mi pedig megnyugodtunk abban a tervben, hogy a *nőm* haza menjen Pestre, s kiváló állását a Nemzeti Színháznál újra elfoglalja, amíg én az apai örökségemet megkapom; akkor aztán megveszünk itt a Bükk mélyében egy kis birtokot a Csányi Béné mellett, s szántunk, vetünk a napok végéig.

Mit is tehetnénk egyebet? nincs már se haza, se nemzet, se szabadság. Nincs szárnya a szellemnek többé. A sárhoz tapadtunk.

Éppen az esküvőnknek az évfordulóján, ami egyúttal a nőnek a nevenapja is, váltunk el egymástól. Éppen egy esztendeig tartott a nagy nászutazás, aminőt nem kívánok senkinek; de amelyet, hogy végigéltem, nem adnám a világ minden gyönyöréért.

Akkor aztán ott maradtam egy rengeteg közepett; eltakarva, elfeledve.

Az utolsó hírt Budapestről a derék Csányi Bénitől hallottam, aki saját maga vitte fel a feleségemet, maga hajtvva a négy lovat a kocsiülésből a fővárosig. – Ott gonosz idő jár, Haynau még a Nemzeti Színházat is lefoglalta a német színészek számára. (A német színház, a mostani Vigadó és Haas-palota helyén az előbbi évben leégett.) Azonban az igazgató, a hajdani konzervatív celebritás, Simontsits János, megprotestálta a teljhatalmú zsarnok intézkedését, s mikor az maga elé idézte, s alkudni kezdett a kemény nyakú táblabíróval, hogy tehát hány napot enged át a német műzsának a nemzeti színpadon való működésre; a jó Simontsits így felelt meg neki, a maga jó budai németiségével: – „Wen i reden *musz*, so sag i: *amol* wen i reden *darf*, so sag i: *kamol*.” – S maradt a „kamol”-nál.

Nekem azt izente a feleségem, hogy postán levelet ne írjak, mert tele a város kémekkel; ha ő ír nekem, azt Miskolcra fogja küldeni, az atyjához, „Benke Judit”-nak címezve.

Tehát még azt is meg kellett érnem, hogy leánnyá lettem. Most is előveszem még gyakran azokat a *szerelemes* leveleket, amik hozzám volt írva s ezen kezdődtek: „Kedves Jucim!” Még most is világitanak ezek abba a végtelen sötétségbe, amelyet az életemből kitörölt időnek nevezek.

Augusztustól kezdve október közepéig nem tudtam semmit abból, ami odakinn a világban történik.

Olyan rejtek volt ez, ahová látogató nem járt, s a bennelakók sem jártak sehova. Majd ha tél lesz, szánút lesz, akkor megnyílik a közlekedés Tar-

dona és Miskolc között; akkor lehet beszállítani a városba a fát. Abból volt elég. Csányinak a negyven hold szántóföldjéhez volt négyszáz hold őserdeje.

Mindennap összevissza bolyongtam én ezeket az emberhangtalan erdőket. Sohasem találkoztam szembejövő emberrel. Akármilyen tetőre hágtam fel, onnan nem láttam mást, mint a völgybe szorult Tardona füstölgő kéményeit. Rátaláltam a völgyet átszelő pataknak a forrására. Úgy hívták azt, hogy „Hársas-forrás”. Csupa hársfák veszik körül. Rátértem a gyermekjátékra, hogy bodzafából malmot faragtam-tákoltam össze a kis patak fölé; azzal mulattam magamat.

Egy napon a feleségemtől kaptam egy skatulya akvarell festéket. Ez egészen megvigasztalt. Találtam egész napra tennivalót. Telefestettem tájképekkel egy egész albumot. Aztán meg azt a pusztai utazást a felemás lóval, az ekhós szekéren. Magamat is lefestettem egy akkora körömfényes papírra, ami egy medaillonban elfér; azt elküldtem a feleségemnek. Csányi Béni felesége aztán szépen kért, hogy az ő öregét is fesse le olyan kicsibe, mint egy tót lencse, neki is van medaillonja. Ez volt az egyedüli maradandó munkám ebben a rettenetes esztendőben.

XI. FEJEZET

Bálványosi Bálint és Rengetegi Tihamér

Amint október elején hullani kezdett a bükkmakk az erdőben, váratlan vendégek érkeztek hozzánk Tardonára. Két földesúr a Bükkből: együtt gazdálkodó testvérek, akiknek az egész birtokuk csupa erdőség, s a gazdálkodásuk nagyszámú disznósorda. Szép két köpcös úriember volt, szíronnyal szépen kivarrott birkabőr bekecsekben, piros bagariacsizmákban.

Azért jöttek, hogy az idei bükkmakkot kiárendálják a tardonai erdőben. A disznónak az idén nincsen ára, a magyar pénzt elégették, németet meg nem hoztak, kénytelenek a sertésenyésztők a kondáikat kiteleltetni. Ezek voltak a derék disznók, abból a régi szalontai fajtából, amelynek hosszú lábai vannak, mint az őznek, veres szőre, hegyes fülei: fél vadállat, megverekszik a farkassal. Igaz, hogy nehezen fejlődik, két év alatt lesz olyan nagy, mint a mangalica, de ezt a hibáját bőven helyreüti az a jó tulajdonsága, hogy nem kell neki se ól, se hidas, télen-nyáron kinn tanyáz az erdőben s maga keresi az élelmét, a gazdának nem kerül többbe a kész állat, mint fejenként két forintba meg egy pint pálinkába, ami a kondás konvenciója. A két testvérnek ezerével volt az ilyen disznaja.

S ezer disznó bizony gondot ád.

Derék, víg cimborák voltak! Bezzeg nem ismerték ezek a melankóliát. Akkor kezdett az új bor kiforrni. Megitták (velem együtt) azon forrásában. Jólesett az a paprikás sertéspörköltre.

Egy új nótát is hoztak magukkal, engem is megtanítottak rá.

*„Ajtó mögött a sajtár!
Beleesett a zsandár.
Dárum-madárum” stb., stb.*

Ebből a nótából tudtam meg, hogy van egy olyan lény is a világon, amit zsandárnak hívtak; – de hogy ez iránt nem valami nagy barátsággal viselkednek a magyarok.

A vendég urak csak vacsora végével kezdtek el rám példálózni, hogy „nem is tudjuk, kinek tiszteljük”.

A házigazdám erőszakot tett a becsületes ábrázatján, s bemutatott az álnevemen, ahogy a faluban ismertek:

– „Benke Albert úr”.

– Csak nem a Laborfalvi Benke Róza művésznő öccse? A Bebus?

– De biz az! – a Bebus.

(Lehettem már az. Szegény Bebus! Ő is a hadjárat alatt halt el valahol az útban.)

– Hisz azt én jól ismertem. Mostmár emlékezem a fizimiskájára! Szakasztott a Bebus. Hát a nővére, igaz, hogy férjhez ment?

– Úgy hallottam én is.

– Valami Jókai Mórhoz. Ismeri?

– Sohasem beszéltem vele.

Igaz volt az.

– Hát maga meg teátrista volt, úgy tudom.

– Az ám. Az voltam.

– Láttam is egyszer Miskolcon. Mit is játszott csak?

– A Notre Dame-i toronyőrben Claude Frollót.

– Azt, azt! Csakugyan. De hogy el tudta változtatni a pofáját! Hát most nem készül valami társasághoz?

– Nem tudom, van-e még valahol!

– Hogyne volna! Miskolcon is készül egy trupp. A jövő télen itt akarnak játszani az új színházban, aztán meg Kassán. A Bálványosi verbuválja a tagokat. Csak ismeri ön Bálványosi Bálint direktort?

Majd kiszalasztottam a számon, hogy a szülővárosomban ő volt az, aki „Erzsikét” betanította a szerepére, amit velem együtt kellett volna eljátsza-

nia a második műkedvelői előadáson. Azt mondtam, hogy híreből ismerem.

– No, ez pedig magát jól ismeri. Kérdezősködött is felőle. Ha megtudja, hogy itt dégál, bizonyosan ide jön érte.

(No, még csak az kellene nekem.)

– Nem tudom, hogy lesz képes most társaságot összehozni. – Óh, már primadonnája van. A felesége. Mennykő egy kackiás menyecske! No az, tudom, hogy elforgatja a fiatalságnak a fejét. De még most bujdosóban vannak.

– Bujdosóban?

– Hát – köztünk maradjon –, a Bálványosinak van valami a saroglyában.

– Mi van neki a saroglyában?

– Hát nagy szerepet vitt a forradalomban.

– Sohasem hallottam a hírét.

– Hát azért, hogy *maga barátom* nem hallotta, lehetett az híres ember. Maga, ugye a forradalom alatt is csak komédiás volt.

Ráhagytam, hogy az valék.

Ekkor a másik testvér vette át a szót. Az volt a tanultabb.

– Értsük meg a dolgot, amice. A Bálványosi Bálint színházdirektor a forradalom alatt Rengetegi Tihamér néven szerepelt.

– Ahá! Így már emlékezem a nevére.

– Átkozottul sok borsot tört a németek orra alá.

A másik testvér megerősíté a mondást.

– Ha megkaphatják, bizony elfúj a talpa alatt a szél.

– De hát furfangos egy fickó ez a komédiás direktor – magyarázá nevetve az ifjabb testvér. – A forradalom alatt a kormány szolgálatába állt, őrnagyságig vitte; csodadolgokat vitt keresztül. De amellet volt olyan előrelátó, hogy az egész kinézését alaposan megváltoztatta. A forradalom alatt azt a szép szőke haját befesté feketére; nagy bajuszt, kecskeszakállt eresztett; szakasztott úgy nézett ki, mint Don Caesar de Bazan. Most aztán, hogy ferdeire ment a dolog, hirtelen leborotválta a szakállát is, a haját is, s mármost csak arra vár, hogy újra kinőjön az eredeti szőke haja; akkor ismét előjön, mint Bálványosi Bálint, s ki meri azt mondani, hogy ő valaha Rengetegi Tihamér volt?

Ei kellett ismernem, hogy ez zseniális gondolat volt, feketére festett hajjal szolgálni a forradalmat.

– No, ha ez megtudja, hogy maga itt kóborol, szent, hogy ide jön angazsirozni.

Ennek be kellett az útját vágni.

– Sajnálom, de nem sokáig maradok már itten. Magam is megyek fel Pestre.

– S mit keres Pesten, öcsécském?

– Hát majd valami *állás* után látok.

Erre a szóra mind a két sertés Crözus savanyú képet vágott. Aki *mai világban – Pesten – „állást”* keres, az gyanús ember. Azzal nem jó együtt kvaterkázni.

E szótól fogva aztán nagyon ordinaré módon distraháltak velem.

Én pedig csak jártam azontúl is, tájképeket festeni a Bükk rengetegeiben. Az akkor festett képeimet még most is tartogatom. Milyen gyönyörű motívumok; ha azokat tanult művész keze ragadná meg! A mély őserdő közepén borongó paulinus kolostor romja. Szürke gránitból, gót stílusban épült tömör falak, pillérek homlokzatán szárnyas angyalfejek, csúcsos boltívek virágokban végződnek, s a kövirágokat kiegészíti a kövirózsa, mely a párkányokon dúsan tenyészik. A kék színekkel árnyékolt romtömeg mögött a sűrű, sötét bükkerdő; előtte egy forrás, mely csodamódon egy kirohadt nagy hársfa tövéből buzog föl. A rom tetejéből egy terepély vas-tag mogorófa hajlik alá, melynek lombozata már rőtpiros az őszi dértől, míg az ablakokból a vadrózsa sötétzöld füzerei csüggnek alá, keverve sommal, kecskerágóval, piros, rózsaszín, pecsétveres bogyókkal tarkázva. A rom fenekét barnazöld páfrán borulja körül. S a nagy hallgató képnek egyetlen élő alakja, a hajdani templomajtó sötétjéből félenken kitekintő baköz, úgy tűnik elő, mint a hun-magyar pogányregék tündéri vezércsillaga. Hej, Álmos vezér fehér szarvasgímje, hova vezettél minket. Hagytál volna inkább Ázsiában: ott nem kellene németül tanulni.

Azután a másik kép. A hatalmas Szentlélek-kő. Egy toronymagas sziklaszál, mely a fennsík széléből kiemelkedik. Mellette két óriási bükkfa, mely a sziklacsompó derekáig felér, az egyiknek a leveleit rőtbarára, a másikat aransárgára változtatta a nagy dekoratív művész: az ősz. Fenn a toronyszikla tetején három fa zöldül. Hogy kerültek azok oda?

Oda föl is lehet kapaszkodni, nyaktörő kúszással, s onnan megint új képet festeni. A szédítő magas szikláról mély völgybe nyílik kilátás. A két oldalhegy vágányát szemben hullámzatos hajlású más hegyek zárják el. A leáldozó nap végigsüt a hegyek oldalán, s amíg az egész képet átlátszó lilaszín ködbe borítja, addig a hegyoldalak erdős széleit élesen aranyozott vonalakban emeli ki. Alant a völgy, mint egy keskeny sötétzöld szalag fut végig, s ahol elvész az esteli ködben ott egy kis gunyhó látszik, melynek konyhatüze, mint egy véres csillag világít elő a mélységből. – Vajon ki lakhatik ottan?

De a legnagyobb szerűbb tájkép-motívum volt, (melybe szerencsésen bele is buktam) maga az „Örvény-körül” kínálkozó panoráma. Az *Örvény-kő* a

Bükk hegység legmagasabb pontja. Tardonából nézve havasként kimagasló sziklagerinc, de amelynek tetejébe nagy kerülővel fel lehet jutni. Ez volt rendszeren a kóborlásaim végcélja. Fél nap oda, fél nap vissza, délben tüzet rakni targallyból a szikla lonkáján, pirított kenyérrel, szalonnával fedelmi lakomát csapni, s aztán kiülve a szédületes szikla párkányára, megküzdeni a lehetetlen (nekem lehetetlen) festői feladattal. Lábam alatt, az előtérben, a bükkfák koronáiból alkotott sötétség, s ahol ez végződik, egy mosolygó zúg, közepén a kis Tardona füstölgő kéményű, elszórt házikóival, körülveve sárguló szőlőkertek kockáitól, zöld vetések csikjaitól tarkálló dombokkal, melyek fölött a Bükköt folytató kormos-zöld hegyek emelkednek elő; e hegysor fölé tódul azután a gömöri hegyek csoportja; ezeknek az árnyéklata már lilaszínekbe játszik, de rajtuk is uralg a trencséni, turóci hegység láncolata; ez már felhőkék, s ezek fölé emelkedik, mint egy fata morgana, a szepesi Kárpátok fedelmi sora; olyan kék, mint maga az ég, csak a havas csúcsok gyémánt fénye képezi az elválasztó vonalat. Ez persze nem az én tudományomhoz mért feladvány. Azért mégis csak megbirkóztam vele, nem tehetek róla, ha én estem alul.

Egy hatalmas tölgyhusáng a kezemben, melynek bunkója ólommal volt teleöntve, a hosszú csizmaszárba dugva az éles konyhakés; ezzel azt hiszem, hogy eléggé meg vagyok védelmezve holmi csikasz farkas támadása ellen. – A puskát minden ember eldugva tartá most. Híre járt, hogy akinél egyet megtalálnak, az halál fia lesz.

Október közepe is eljött.

Ekkor ismét vendég érkezett Tardonára.

Ezúttal nagyon szívesen látott vendég, a vidám kedélyű Telepi. Azért jött, hogy a Tardonán időző Károlykát hazavigye; hadd menjen külföldre tanulni.

Ő volt a Nemzeti Színház kedvenc komikusa: a Huglik és Prospectusok személyesítője; gömbölyű arc, gömbölyű alak és amellet csupa elevenesség, villogó szemével, hegyes szemöldökeivel és kicsiny, hegyes bajuszával; mintha négy szemöldöke vagy négy bajusza lett volna, ő volt a megtestesült magyar humor.

Ő hozta meg nekem az első hírt a külvilágból.

A rettenetes októberi napok eseményeit. Az elhíhetetlen, visszaidézhetetlen rémtetteit egy örült embernek, akinek nem elég büntetés az, hogy *kétszer lett elevenen eltemetve!*

Ha én e Hiób híreket nem a tréfálkozó, a nevetve szitkozódó derék komikus szájából hallottam volna meg! De ő annyira tudta azokat keverni anekdotákkal, jóleső biztatásokkal, hogy elvette a gyilkoló késnek az élet. S aztán tele volt optimizmussal. Most jön még csak fel a mi napunk! Jön az angol, jön a francia a segítségünkre; a török készülődik, az amerikai az

öklét mutogatja. – S ha mindezekre a fejemet csóváltam, akkor azzal vigasztalt, hogy jön az amnesztia.

Hanem aztán, mikor egyedül maradtunk, nem hallotta meg más, akkor elmondott mindent igazán, szépíttelenül.

Egyenesen a feleségem kértére és annak a megbízásával jött ide.

Az asszony maga jött volna; de most még gyöngélikedik, nagy beteg volt. Már jobban van. Amint felépül, sietni fog Tardonára hozzám. Még e hóban biztosan várhatom.

Van egy terve az asszonyomnak, amely által engemet biztosan megszabadíthatni remél – úgy, hogy nem üldözhetnek többé. De azt még nekem nem mondhatja meg. Csak arra kér, de igen nagyon kér, hogy addig, amíg ő ide visszajön, addig sehol ne mutogassam magamat, senkivel ne érintkezzem, a kilétemet el ne áruljam; még csak egy levelet se írjak; mert a kézírásomat felismerik, s azzal minden el lesz rontva. Tehát szentül fogadjam meg, hogy nem járok sehova s a tardonai becsületes, jámbor embereken kívül senkivel sem beszélek. Erre szavamat adtam.

Együttal jó meleg télikabátot, nagy prémes süveget és duplatalpú bagariacsizmát is küldött a számomra az asszonyom. Közelg a tél. S nekem azt még majd itt kell töltenem az erdők között. Egy kis ezüstpénzt is hozott a nőmtől Telepi; bankóért itt nem lehet semmit kapni. Azután meg kávé. Az itt nem kapható. Pedig én azt szeretem reggelire. – Beszéd közben kiszalajtá a száján Telepi, hogy bizony az asszony eladta a smaragdos ékszerét, kis szállásba húzódott, s nagyon szigorúan él.

De azért nincsen semmi baj! Él még a magyarok Istene!

Sohasem fogom elfelejteni azt a tréfásan nevető ábrázatot, mikor a nagy biztatás közben egyszer csak végigcsordult a könny azon a gömbölyű piros orcán!

Héj – „Dárum, madárum!”

Mondjuk rá, hogy álom volt; de jó, hogy fölébredtünk belőle!

Én aztán az eddig festett képeimet átadtam Telepinek, hogy vigye haza a feleségemnek.

Telepinek visszatérte után erőt vett a kedélyemen a búskomorság.

XII. FEJEZET

Találkozás a „pogányoltár”-on

A nőm beteg volt; és én azt meg sem tudtam álmodni! Hátha meghalt volna? Anélkül, hogy egy utolsó szót válthatott volna velem!

Hogy ő engem meg akar szabadítani. De mi módon? Azt nem szabad előre tudnom. Senkinek sem szabad tudni. Miért titkolják előlem?

Ah, az a sárga szemű szörny gonosz kalauza a képzeteknek! Egy hírhedett művésznőnek könnyen akadnak pártfogói! Talán hatalmas urak, akik életet és halált osztogatnak? Örök sötétség, ne vedd el az eszem világát!

Ha énnekem ilyen áron kellene visszakerülnöm a világba! Ez a kedély-állapot tűrhetetlenné kezdett válni.

Némelykor erőt vett rajtam a vágy: kitörni innen az erdőből, bezörgetni a legközelebbi hadparancsnoknak az ajtaján s megmondani a nevemet: „én vagyok az a hírhedett lázadó: elhoztam a fejemet, fizetek!”

Az adott szavam visszatartott. Becsületszó volt.

Ah, a becsületszót, még ha a feleségének adta is az ember, akkor is meg kell tartani!

Megigértem, hogy nem megyek ki sehová.

„Sehová?” De hiszen az erdő is „sehon”. És az Örvény-kő teteje, az a *legsehonább* része a világnak, oda nem járnak emberek. – Oda csak szabad lesz elmennem.

Az első nem jól sikerült képét a nagy panorámának a nőmnek küldtem; megkísérlem másodszor is.

Egy derült őszi reggel ismét vettem a kezembe az ólmosbotomat; a jó, kedves háziasszonyomnak azt mondtam, hogy ma ne várjon haza ebédre; felballagok rajzolni a „Pogányoltár”-ra.

Az urak „Pogányoltár”-nak, a parasztok Örvény-kőnek híjják azt a csúcst.

– De sokáig ne maradjon – mondá Csányiné. – Hátha azalatt megérkezik a kedveskéje.

Az én kedveském? Gondol is az arra, hogy engem itt felkeressen! Csak biztatnak vele, mint a beteg gyermeket azzal, hogy ha meggyógyul, majd kap hintalovat.

Éppen hetedik hete volt az a nap, hogy eltávozott mellőlem. Milyen véghetetlen idő!

Elindultam a hársas patak mentén s onnan fel az erdős hegyoldalnak, az annyiszor bejárt, jól ismert ösvényen. A mogyoró hullott, már a somot megcsípte a dér; teleszedtem vele a táskámat; ma dús lakomám lesz. Találtam egy nagy korallgombát is; az parázsban megsütve valami pompás ínycfalat!

Tíz óra lehetett, mikor feljutottam a Pogányoltárra.

Mikor a sziklapárkányra kiléptem, az igaz, hogy csodaszép látvány tárult előlem; csakhogy ez igazán nem lefesteni való. Tenger alatt az egész ország! – Az őszi köd, mint egy hófelhő takarta a vidéket egész a látóhatá-

rig, amelyből hóbércek, hókupolák emelkedtek elő; másutt megfagyott hullámokhoz hasonlított a ködburok. Itt-amott emelkedett ki belőle nagy sötéten egy gömbölyű sziget: a legmagasabb hegyeknek ormai. – Hű képe a valónak. – Nincs – semmi sincs már!

Biztosra vehettem, hogy délfelé majd lehull a köd, s dérral festi meg az erdőt, mezőt; de addig én nem rajzolhatok. Addig is leheveredtem oda a sziklapárkányra, s bámultam ezt a mozdulatlan, nagy fehér szemfödelet, mely országot takart be. Eszembe sem jutott most az éhség; szalonnás, kenyeres tarisznyám felakasztottam egy krumpucfenyő fára, s ha belefáradtam a ködtenger bámulásába, elnézegettem a vándor hangyákat, amik a maguk rendes útját követve, keresztülmászáltak rajtam, nem törődve velem, hogy egy óriás odafeküdt az útjukba hegyláncnak.

Itt fenn a magasban még a rigófüty sem zavarta a csendet.

A nap melegen sütött alá, egy szellő sem lendült; a fejem ott pihent a nagy, zöld, mohos kövön. Úgy tetszett, mintha aludnám.

Egyszer aztán, mintha álmodnám, egy dal hangzott fel valahonnan, nem messziről:

*„Nézd, ott a hegytetőn
Egy bátor férfi néz felénk,
Fegyverén tartja jobb kezét
Őrzi eszközét...”*

Férfihang volt. Olyan ismerősnek tetszett.

Az első érzésem öröm volt. Valami ismerőst találni e nagy elhagyatottságban. Csak ezután gondoltam arra, hogy ez fogadásom ellen van. Nekem nem szabad olyan emberrel találkozni, aki szintén ismer engem.

De már késő volt kitérnem előle. Nem is volt merre. Az Örvény-kő magaslatára csak egy ösvény vezet; akár Tardonáról, akár Mályinkáról jön valaki ide, s az én dalnokom azon jött fölfelé.

A dal folytatása közelebről hangzott.

*„Nézd ott a kalpagján
Egy vérszín toll lobogva leng
Sötét palást függ a nyakán,
Vad szeme ránk mereng.”*

Most még egy női hang is hallatszott.

Valaki inté a dalnokot, hogy hegyre mászva ne énekeljen.

Tehát ketten is vannak.

Amint aztán egyre feljebb hágott az énekes, kiemelkedett a sziklapárkány mögül az alakja is.

*„Reszkess! Féld a vakmerőt!
Inkább nevezd te így őt
Diavolo, Diavolo, Diavolo!”*

De nem reszketett úgy senki, mint maga Fra Diavolo, mikor egy emberi alakot meglátott a földön elnyúlva maga előtt, amint ő maga a sziklára egészen fölhágott.

Én bizony nem igen lehettem valami biztató látvány, amint bárányszőr süvegem a fejembe nyomva, a nagy furkósbottal a kezemben, térdre emelkedém előtte.

Én hamarabb ráismertem, mint ő énrám.

– Szervusz Bálványosi! Hát te hol jársz itten, ahol a madár sem jár?

Ekkor aztán nála is örömmé változott az ijedelem.

– Ah, ah! az én poéta barátom. Minő isteni találkozás itt az égben! S azzal odasietett hozzám. Összeöleleztünk.

Ezalatt a kíséző útitársnő is felküzdte magát a sziklalépcsőkön a párkányra.

Most azután rajtam volt a sor, hogy szemem-szám tátva maradjon.

Az a női alak Erzsike volt: – a tengerszemű szépség.

Hát „ez” hogy jön ide?

Hogy jönnek ezek ketten „együtt” ide?

Hogy jönnek ezek „ide” mind a ketten?

Pedig ez nem volt álomkép. A szép hölgy is rám ismert egyszerre. A hegymászástól kipirult arc nem lehetett pirosabbá az én látomra; a keble sem pihegetett jobban. Hanem az arcán volt valami visszás kifejezés: amit az ijedtség mosolyának lehet venni.

Bálint pajtás vette észre a kérdező bámulatot az arcomon, s igazi histrio-humorról fordult a kíséző hölgye felé, bemutatva őt nekem e szavakkal:

– Az öreganyám.

Erre az élcre a hölgy elnevette magát.

És énbennem volt annyi önmérséklet, hogy erre a bemutatásra ne viszonozzak ezzel a szóval:

– Akkor jer keblemre, fiacskám! én vagyok a te öregapád!

Beértem ezzel a mondással:

– Sajátságos, hogy itt kell találkoznunk.

Az én barátomnak az arca azonban egyszerre elkomorodott, mintha csak instrukcióba lett volna neki zárjel közé írva a szerepében (egyszerre komor arcot ölt).

– Azonban, édes barátom, mindenekelőtt szavadat kérem, lovagias szavadat, hogy senkinek a teremtett világon el nem fogod árulni, hogy

engemet itt láttál! Tudod, én még most Rengetegi Tihamér vagyok, amíg a régi, szőke hajam ki nem nő. (Ez a mostani csak paróka.) S erre az én fejemre magas díj van kitűzve. Egy szó – és elvesztem. Parolát rá, hogy nem szólsz senkinek felőlem.

– Ez a fogadás kölcsönbe megy – feleltem rá. – Én éppen olyan komolyan követelem tőled, hogy te se szólj senkinek énfelőlem, mert én is bujdoklóban vagyok itten.

Erre a szóra az én dupla minőségű emberem elkezdett kacagni. A legszabályszerűbb színpadi kacagás volt az, a kezét a hasára téve, a hátát meggörbítve, a félsarkán megfordulva, prüszköléssel vegyített hangon.

– Pruhühü, hahohó! uhuhu, krikiki! Te is bujdokolsz a német elől. No, ez derék!

Én elförmedve kérdezém, hogy mi van ezen olyan igen nevetni való.

– Hogy te bujdokolsz? A császáriak elől bujdokolsz? – És te? Hát nem tudod, hogy a haditörvényszék előtt valamennyi képviselő azzal védelmezi magát, hogy a te „Esti Lap”-odnak volt a munkatársa? Hiszen mindenki tudja, hogy te voltál Debrecenben a „békepárt”-nak az orgánuma. Hiszen mindenki tudja, hogy te voltál a császáriaknak a szövetségese.

Ez meg már éppen dühbe hozott.

– Láttad te valaha az „Esti Lap”-omat?

– Látni nem láttam, de miközöttünk katonák között általános volt a közvélemény, hogy te vagy az, aki a császáriakkal együtt trafikálsz.

Erre közbekiáltott Erzsike, nagyot rántva a barátom gallérján.

– Az ostoba beszéd! Azt csak az ilyen szájhősök híresztelték, mint maga! Ő bizony nem volt áruló! Csak mind olyan jó hazafiak lettek volna, akik hetvenkedtek.

– Jó, jó! Hiszen én sem hittem belőle semmit. Óh, dehogyan – sietett a véleményét megmásítani az én barátom, megjuhászodva a „nagyanyjának” a rendreutasításától.

– Hogy nem voltam az, aminek rágalmaztak, annak bizonyosága az, hogy most itt vagyok veled együtt a „Pogányoltár”-on, s újból kérlek, hogy senkinek ne szólj arról, hogy velem találkoztál.

Erre megint Erzsike vette fel a szót.

– No efelől aztán én állok jót. Majd én ott leszek a tisztelt úr mellett, s ha a szája el talál járni, majd ott lesz az én tenyerem, ami betapassza.

Bálint úr nevetett.

– Ilyen asszony ám ez. Valósággal olyan hirtelen keze van. Nincs egy nap, hogy a tenyerének a súlyát meg ne ismertesse velem.

Én erre nagyon kritikus képet csináltam. A barátom olvashatta belőle, hogy kíváncsi vagyok rá, miféle jussa van az ő pofájának Erzsike rózsás tenyerei által naponkint felképeltetni.

– A táborban keltünk össze, a tábori lelkész áldása mellett. Dobpörgés és ágyúk dörgése mellett.

No ez elég jogcím.

Erzsikének a szemei felém voltak emelve, mintha ehhez a rövid történethez még nagyon sokat tudnának beszélni. Bálint barátom jónak látta elragadtatásba hangolni magát.

– Barátom! Micsoda asszony ez! Egy heroina! Egy Jeanne d’Arc. A csodák, a hőstettek láncolata az, mely bennünket egymáshoz kötött. Nem *hitvestárs*, több annál: *fegyvertárs* volt ő nekem! Majd elbeszélem én neked azt mind egyszer.

– Csak megérjük...

– Mit? Megérjük? Hát te kicsinyhitű vagy? Ám én szembeszállok a sötét rémekkel. Én indítom meg a lavinát, mely a világot ki fogja vetni sarkaiból!

Ráhagytam, hogy csak indítsa meg, s magam ahhoz fogtam, hogy az erdőből száraz tárgallyat hordjak össze egy rakásra. Bálint azalatt deklamált a fellegeknek.

– Minő látvány! Egy tenger az egész ország! Mi egyedül állunk, mint a teremtésben segédkező demiurgusok a semmiség fölött. Ami a buta népnek a fejét nyomja, arra mi lábunkkal taposunk.

– Van már színtársulatod? – kérdezém én tőle, leszállítva őt a – szuffiták közül.

– Színtársulat? Igaz, hogy abban járok. Brutusnak a bohócot kell játszani, míg napja eljő. De majd, ha üt a megtorlás órája, mintegy ember, úgy fogunk felállni, eltiport szabadságunkat visszavívni.

– Az én furkósbotommal ugye?

– Óh, ne gondold azt – szólt Bálint barátom büszke lenézéssel. – Nincs titkom előtted. – Egy amerikai szabadsághős talált fel most egy fegyvert, mely a polgár kezében a szoldateszka fölött ellenállhatatlan előnyt fog nyújtani. Angol neve van: „revolver”. Nálam már van egy belőle. Óceánon túli összeköttetéseimnél fogva sikerült megszereznem. Nézzed.

Azzal elővett az oldaltáskájából egy forgópisztolyt, aminőt még én akkor csakugyan nem láttam. A „Colt”-féle revolver volt az; öt lövésre készítve. Ezt még előlről kellett tölteni, s evégett a töltény hengerét kikapcsolni, külön minden lyukába a lőporszaruból port tölteni, a golyó végén szeg volt, arra egy parafa fojtást kellett megerősíteni, azután a golyót töltővesszővel és kalapáccsal a csőbe beverni – majd a töltényhengert a helyére vissza kapcsolni, a piramidlikre lőkupakokat fölrakni az ellenség ezalatt pauzálhatt, és nézhette, hogy mi lesz ebből?

Bálint barátom szörnyen bízott a csodafegyverében.

– Láthatod, hogy én minden eshetőségre készen vagyok. Hitemrel Drágán adom el az életemet. Neked megmondhatom, te nem fogsz elárul-

ni. Itt a „Pogányoltár” alatt van egy barlang, amelynek létezéséről csak a beavatottak tudnak. Azt választottam én ki magamnak rejtekhelyül. Mikor megindult a hajsza ellenem, egész dandár zsandár rukkol ki, hogy elfogjon, én beveszem magam ebbe a barlangba, ott van eltéve számomra élelmiszer és pálinka egész hétre való; tombolhatnak aztán körülöttem!

Minden kifordított kedvem dacára nevetnem kellett ezen a bölcs elővigyázaton.

Bálint barátom pedig annál tüzesebben magyarázta.

– Barátom! Ahhoz a barlanghoz csak egy keskeny meredek út vezet. Medvék taposhatták, amikor még itt a Bükkben tanyáztak. Ha engem ottan ostrom alá próbálnának venni, egy tábor ellen megvédeném magamat ezzel a revolverrel!

Én ezalatt szépen kicsiholtam, s hozzáfogtam, hogy a tüzes taplóval lángra szítsam a száraz harasztot.

Bálint barátom ijedten kapta meg a kezemet.

– Mit akarsz, barátom?

– Tüzet rakok, barátom!

– Minek az, barátom?

– Szalonnát pirítok nála, barátom.

– Meglátják odalenn, hogy itt mi tüzelünk.

– Ugyan, hogy látnák meg, mikor olyan sűrű a köd odaalant?

Igazat adott, s engedte, hogy meggyújtsam a targallyrakást, ami azután egyszerre vígan kezdett el ropogni.

Bálint barátom ezalatt kiállt az Örvény-kő párkányára, strázsálni a ködöt, s időnként értesített a terep változatairól; már szakadozni kezd, már felszáll; mindjárt meglátszanak a házak.

Én azalatt a tűznél pirítottam a kenyérszeletet, s utána a fanyársra tűzött szalonnadarabot; a lecsepegő zsírt nagy szakértelemmel juttatva a kenyérre.

Erzsike is kedvet kapott tőlem.

– Adja ide maga is a táskából a kenyeret, szalonnát – mondá Bálintnak.

– De hátha szükségem talál rá lenni „majd”?

– Nekem már „most” van rá szükségem.

S azzal odament hozzá, s elkezdett a táskájában kotorászni.

– Ugyan, hogy lehet ön ilyen prózai teremtés! – feddé Bálint a hölgyet.
– Ily ünnepélyes pillanatban! Ily dicső látvány előtt! Nézze ezt a fölséges tüneményt! Az egész ködfelleg egyszerre fölemelkedik, mint a színpadi kurtina. Az óriási teátrum bűvösen tűnik ki a függő fellegkárpit alól. A nap-sütötte hegyoldalak, a fehérülő házak odaalant. Most új hegylánc emelkedik elő. Rőt erdők! Mintha színaranyból volnának.

– Adja ide a szalonnát!

– A szívemet, a véretem, teérted! De a szalonnát ne kérd most! Nézd, még mindig a föld emelkedik elénk; csupa hegy, hegy, hegy! Még semmi égbolt. S ez a méla isteni csend körül! Csak a távoli *hámorból* hangzik át a pörölygépek kimért zuhogása, mintha a föld szívének dobogását hallanók. Hát a te szíved nem dobog-e jobban e felséges helyen?

– Dobog, dobog! Nagyon sebesen dobog. De majd azután nézzük azt a pompás tüneményt.

– De mikor egy ilyen pillanat fölér egy világgal!

A természeti tünemény valóban rendkívül szép volt; amint az egész ködfelleg gyorsan fölemelkedett a hegyekről, s amely arányban eltakarta az eddig derült kék eget felettünk, annyiban tárta fel az egyre kibontakozó hegyhátán-hegy panorámát a lábunk alatt; a nap sugárküllői széles fény-sávokban lövelltek alá a felhőszakadékból. Ha Bálint barátom hamis páto-sza nem zavarta volna, ez csakugyan magasztos jelenet lett volna.

– Nem! Nem! Ezt nem lehet állva nézni! Itt térdre kell borulnunk. Itt istenek járnak!

Bálint barátom térdre bocsátkozék, s hogy Erzsike nem akarta a példáját követni, átfonta a karjaival, úgy szorítá magához.

Az pedig szabadulni akart ez ízetlen ömledézések elől.

– Maga éppen úgy tesz, mint az egyszeri professzor, aki olajlámpát tartott a hold felé, hogy a vendégei jobban lássák.

– „Elsbeth!” – sóhajtja fel keservesen a szeladon (az „Erzsikét” persze nem lehet sóhajtva ejteni). – Emlékezzél vissza azon ünnepélyes pillanatra, amidőn így szóltunk egymáshoz „milyen jó volna e percben meghalunk együtt!” – Nem a mi közös barátunk (itt rám nézett) írta-e e gyémánt mondatot: „Egy jó halál többet ér egy rossz életnél.” Jer, szentesítsük e mondatot! Egymást átkarolva, szív szíven dobogva! Egy szédület, egy szökés innen e kőszálról, s aztán egy kéjes repülés, melynek vége a csillagok között van.

– Menjen! Ne bomoljon! Nekem semmi kedvem sincs az égbe felugrani.

– De én magammal viszlek oda; mint egy valkúrt! Te, barátom, megörökíted a végkatasztrófánkat egy hősballadában!

S azzal karjára emelte a hölgyet, s a meredély párkányára lépett vele.

– Imádkoztál-e ma, Desdemona?

Erzsike restelkedő tekintetet indított felém. Én úgy tettem, mintha észre sem venném. Mi közöm énnekem a ti gyöngéd szcénátokhoz? Én szalonnát pírítok.

– Hiszed-e, hogy képes vagyok veled együtt meghalni e pillanatban? – rivalgott Bálványi Bálint vadul, a szemére lecsúszott parókával.

Ekkor a hölgy hozzám szólt könyörgő hangon:

– Ugyan, édes Móric...

„Édes Móric?” Nohát mégiscsak segíték rajtad. Ahogy már egyszer tettem. A költők kezei hosszúk.

– Bálint barátom – mondám, fel sem kelve guggoló helyzetemből, onnan a parázsrakás mellől. – Látod azt a két puskás embert ott a hegyi úton felfelé jönni?

– Ké-két-pu-hus-ka-hás? – monda a hős –, a dörgő basszbaritonból egyszerre vékony fisztula hangba térve át. – Hol vannak?

S azzal egyszerre elment a kedve minden meghalástól. Rögtön letette az öléből az áldozatát.

Én mutattam neki a szalonnatartó nyársammal, hogy ott jönnek, ni!

Ő is meglátta őket.

– Bar-rátom! Az-zok zsan-zsandárok.

– Meglehet, hogy zsan-zsandárok, mert ketten vannak.

– Oltsd el gyorsan azt a tüzet!

– Ha tehetném, se tenném meg. S ha megtenném, sem érne semmit. Ezóta megláthatták.

– Mondtam, hogy ne csinálj itt tüzet!

Erre aztán Erzsike támadt őrá:

– De a maga komédiázása hozta őket a nyakunkra. Mit deklamált itt a hegy tetején? Azok azt hiszik most, hogy itt embert ölnek.

– Egyenesen erre felé tartanak! – suttogá hüledezve Bálint barátom. – Ha megkapnak, veszve vagyok.

Én biztatni kezdtem:

– Hát hiszen mi is ketten vagyunk. Az én ólmosommal, meg a te revolvereddel majd csak megvédjük magunkat.

– Bar-rátom! Nekik puskájuk van, ami négyszáz lépésre hord, a revolver pedig nem hord csak harmincra, s akkor sem talál a célba. Ezt mi nem reszkírozhatjuk meg. Egészen más, ha én a sötét barlangban vagyok, ők meg kinn a világoson, én látom őket, de ők nem látnak engem.

– Hát el akarsz bújni a barlangba?

– Óh, nem az életemért, hanem a hazámért, melynek a sorsát a keblemen viselem. A csizmám talpa tele van titkos megbízatásokkal Angliából és Törökországból. Nekem nem szabad könnyelműen kockára tennem mindent.

– No, hát csak bújtasd el magadat.

Most aztán Erzsike szólt közbe:

– De hát aztán énvelem mi lesz? Én nem mászhatok le négykézláb a maga medvebarlangjába.

– Azt nem is engedném meg. – Hisz itt van a mi közös barátunk. Ő itt fog maradni. Ugye te nem futsz el innen? Hiszen tégedet nem ismernek ők. A te arcképed még nem jelent meg sehol. De az enyém már közkézen

forog. Minden utcaszegleten ott lobog a személyleírásom. Ha ide jönnek, mondd azt, hogy te voltál az, aki azt a szcénát csináltad. Mondd, hogy ő a te feleséged.

– Azt nem mondom.

– Hát tégy akármit, nem bánom. És terád bízom.

– Jól van, jól van! – zsémbelt az Erzsike – de hát aztán? Ha maga ott marad az odúban, a mi jó barátunk is hazamegy, én mit csináljak itt magamban egyedül a kőszikla tetején? Én magamban soha haza nem találok az erdőn keresztül.

Az én barátom olyan olcsó nagylelkűséggel mondá ekkor e nemeskeblű kínálatot:

– Kedves barátom! vidd haza őt magaddal.

Ez volna a furcsa drámai fordulat.

– Nem! Nemeskeblű barátom. Az nem úgy lesz. Te csak tedd el magadat az utókor számára. Majd mi ketten hát itt maradunk. Két eset közül az egyiknek kell bekövetkeznie. Ha az a két puskás férfiú itt talál engem, amint az albumomban tájképet rajzolok, vagy elhiszi, hogy jámbor piktor vagyok; azt már tudják, hogy Telepi. Károly itt jár és rajzolgat, elhiszik, hogy én vagyok az, Erzsike meg a – húgom; – vagy pedig nem hiszik el, s akkor bekísérnek mind a kettőnket Miskolcra. Az utóbbi esetben nem kell magadat a visszatéréssel fárasztanod. Ha azonban néhány óra múlva a barlangból előjössz, s azt látod, hogy én még mindig a sziklapárkányon ülök s a rajzomat folytatom, akkor tudhatod, hogy a fegyveres invázió továbbvonult, s akkor aztán visszajöhetsz Elsbeth nagysámhoz. Akkor aztán – áldásom reátok! – Megyünk, ahonnan jöttünk – keletnek, nyugatnak.

Ebben megnyugodott.

– De aztán el ne áruljátok! – dörmögé, rémkedő tekintetet vetve reánk.

– Még, ha kőpadra vonnának, se mondjátok meg, hogy hol vagyok.

Hitemre fogadtam, hogy még a spanyolcsizmával sem veszi ki belőlem a titkot semmi hatalom.

Erre aztán ő szépen négykézláb elmászott a sziklatetőn a lépcsős ösvényig, s eltűnt a bokrok között.

– Ejnye! Csak már a szalonnát s kenyeret ne vitte volna el magával – évelődött a hátramaradt hölgy.

– Majd megosztom én kegyeddel az enyémet; kettőnknek is elég lesz.

S azzal fogtam a görbe bicsakomat, a kenyérszeletet kétfelé vágtam, a szalonnát falatokra aprítottam; só, paprikát hintettem rá.

Aztán meg még valamit. Egy gerezd fokhagymával kellően bedörzsölgettem a pirított kenyér két oldalát. – Ez is napkeleti „virágnyelv!”

Egyébiránt – mit tesz az? Őneki az a férfi az ideálja, aki a fokhagymaevés után nem mossa ki a száját.

Tehát egyedül voltunk – a Pogányoltár tetején – hamvadozó parázshalom mellett, egymás mellé letelepedve, s osztoztunk egy darab kenyéren és szalonnán – az én hajdani ideálommal.

Nem is olyan nagyon „hajdani”. Hiszen még alig múlt három éve, hogy a sárgarigók beledanoltak a mi kihallgatatlan beszélgetésünkbe.

Erősen zavarta az idilli hangulatot az a konkrét körülmény, hogy az én eszményképemben e három év alatt már a harmadik remeke a teremtésnek találta fel az álmában kivett oldalbordáját. Először egy divat-lyon, azután egy pusztai Antinous; most meg egy színpadi Othello.

De még ennél is csillapítóbban hatott a kedélyhangulatra az a kellemetlen feszültség, amit két fegyveres alaknak a felénk közeledése okozott, akik az erdei útnak a vigályos részén, majd itt, majd amott bukkantak elő, folyvást közelebb a Pogányoltárhoz. Azok kétségtelenül idetartanak.

– Jó lesz nekem addig rajzolni valamit az albumba, amíg ideérnek. Hadd lássák, hogy mi dolgom van itt.

Azzal kiültem a meredély párkányára, az albumot a térdemre téve, s elkezdtem a vázlatot nagyjából körvonalazni. A hölgy odaült szorosán mellém, s elnézte, hogyan nézegetek, hol a hegyekre, hol a papírosra – csak az ő szép szemeibe nem.

Még egy szót sem váltottunk egymással – egyenesen. Egyszer aztán mégiscsak megresteltem a hallgatást, s anélkül, hogy a rajzolásomból fölnéznék, így szóltam hozzá:

– Én biz azt gondoltam, hogy kegyetek már azóta Gyuricza Péterestül az egész világot telecsinálták sajttal és túróval.

Ekkor aztán megkapta mind a két kezével a rajzoló kezemet úgy, hogy abba kellett hagynom a munkát, s szomorú hangon monda:

– Ön engem végtelenül megvet most, ugye? De ha én elmondom önnek, hogy micsoda rettenetes csapásokon mentem én azóta keresztül, hogy legutoljára láttuk egymást, hát akkor irgalommal lesz hozzám.

Azt mondtam neki, hogy csak beszéljen, én hallgatom, most nagyon ráérek.

– Mikor legutoljára találkoztam önnel – emlékszik rá? mikor úgy becsapta az orrom előtt az ajtót – pedig hát, Istenem, én csak jót akartam. Nem gondoltam, hogy úgy megharagítom vele; – hát akkor mindjárt utána láttam, hogy visszatérjek haza, a Gyuricza Péter karámjához. Ej, de megbántam, hogy olyan rosszul kezdtem önnél a beszédet. Hiszen más okom is volt odamenni. Mikor a fiskálisaim elvállalták a peremet, az a szőke igen praktikus ember volt, megkínált egy kis pénzzel, amit majd visszafizethetek neki, ha a peremet megnyertem. Én azonban a büszkét játszottam s visszautasítottam a kínált pénzt. Pedig hát voltaképpen már akkor nem volt több három húszasomnál, amit a vaj árából félre tudtam dugni. Ez

pedig gőzhajóra nem elég. Öntől nem resteltem volna kérni. Csak egy pár forint kellett volna. De miután kidobott a szobájából, elmaradt a kérés.

– Nagyon sajnálom, hogy ezt nem találtam ki.

– Én még jobban sajnáltam. Kénytelen voltam aztán ebben a szorult helyzetben egy Bécsbe menő tyúkász szekereére felkérezkedni, aki két húszasért felvett a csirkés kosarai közé; útközben még maradt egynéhány garasom a megszálló korcsmákban megfizetni a zsuppnak az árát, amin háltam. Harmadnapra szerencsésen elértünk Új-Szönyre. Odáig elfogyott az utolsó darab kenyér és sajt a kosaramból. A csapszék előtt egy sánta, béna koldus szólított meg az Isten nevében; csak egy kétkrajcárosom volt még. Egy krajcárt visszakértem belőle a koldustól, mert tudtam, hogy a hídon vámot kell fizetnem. Lássa ön, ez az, ön hibája. A pesti XII pont közé már a hídvám eltörlését is felvehette volna.

Ej, de mérges voltam! A fél rajzomat ki kellett gumilasztikuznom. Erzsi-ke meg nevetett – a maga nyomorúságán is meg az enyimen is.

Azután folytatá:

– Már most innen gyalog hazáig. A Duna-soron végigmehettem anélkül, hogy a városba be kellett volna térnem, s onnan aztán ki a külső sánckapun. Egy ismerőssel sem találkoztam. Ellenben nagy csoport nemzetőröket láttam, kék atilladolmányosan nagy sietve vonulni a vár felé, dobszó mellett. Nagy dologban lehetek, hogy meg sem látták a szép asszonyt.

– Azután csak haladtam szép csendesen az ismerős úton. Magamban elgondoltam, mint a mesebeli tojásáruló asszony, hogy mit fogok én majd kezdeni, ha a vagyonomat a kezemhez kapom. Elviszem magammal a Gyuriczát jó messze, Erdélybe, ott veszek neki egy birtokot, ahol sok marhát lehet tenyészteni, magam megtanulok szőni, mint azok a pakuláraszszonyok; az uram a saját szövöttesemet fogja viselni, a szobámat felcifrázom hímezett törülközőkkel, körülaggatom mázas korsókkal, a tálason sorban lesznek a cintányérok. Lesz egy szilvásunk, annak a termését én kifőzöm pálinkának; méheket tartok és méhsert csinállok, mézeskalácsot sütök, azt a Péter nagyon szereti, ha vásárkor hozzájuthat. – Ezalatt észre sem vettem, hogy már egész közel jutottam a gulyástanyához. – Dél felé járt az idő, a kémény füstölt. – Bizonyosan a kis szolgáló főzi az ebédet, az én utasításom szerint. Hogy meg lesz majd lepetve a Péter, ha én viszem ki utána a fazekat a karámhoz! – Amint a konyhába beléptem – ott senkit sem találtam a tűzhelynél. – Egyenesen benyitottam a szobába: – Hát mit látok? – Az én Gyuricza Péterem ott ül az asztal mellett – a feleségével, s szép kedveskén ebédelnek egy tálból.

(– Ahán! – dörmögtem én közbe. Költői igazságszolgáltatás, ezt magam sem gondolhattam volna ki jobban.)

– Én egyszerre kéket-zöldet láttam magam körül. A torkom összeszorult; egy szót nem voltam képes kiejteni. De annál jobban fel volt vágva a nyelve a kis menyecskének. Amint engem meglátott, felpattant a helyéből, félreccapva a fejkötőjét a fején, a két csípőjére tette a két kezét s nekem támadt:

– „Ejha! Drága nagyságos asszony! Hát húshagyó kedd van ma talán, hogy maskarában járunk? Tán elvesztett itt valamit, azért jött? Bizonyosan a zsali ruháját? Szép nagyságos asszony, mondhatom! Nincs magának elég derék ura odahaza? A szegény parasztgulyást kell elbolondítani? – Hát ha már nem elégszik meg a maga hites férjével, akivel a fejét beköttette, nem tud magának válogatni a magához való gavallérok közül? Az én tarka vánkosomra kívánczik ez a kofputtzos fejecskéje? Szégyellje magát.”

Én meg voltam dermedve. Ez a szembeszálló fúriaarc elvette minden erőmet. Kétségbeestemben a Péterre néztem.

Az mind ezalatt ott ült az asztalra tehenkedve, s nyelte a túrós *dödöllét*.

– „Hát igazság ez, Péter – rebegtem hozzá könnyörögve. – Hát kend engedi ezt velem tenni?”

Erre ő az asztalra ütött az öklével egy nagyot, s rákiáltott az asszonyra.

– „Asszony! Te hallgass! Ne járjon a nyelved! Ül le az asztalhoz és zabálj! Majd én beszélek!”

A menyecske szót fogadott nagy dér-durrall; de amég az ura beszélt is, folyvást közbeejtegetett ilyen szókat: „Még az én ruhám is felszedte! Nem loptam én azt! – A szép cicruhám! – Hogy összecafatolta! Mintha a *kis-piaci* korcsmákban hentergett volna benne!”

A Péter pedig beszélt bölcsen:

– „Nagyságos asszonyom! Engedelmet kérek. Én tudom, mi a tisztesség. Katona is voltam. Becsületet tudok. Ami nem összevaló, az nem özszevaló. Lovat meg ökröt nem fognak össze. – A parasztnak parasztasszony való, az úrnak asszonyság való. – Ugye hogy soha, egy kisujjal sem bántottam a nagyságos asszonyt? Pedig, de sokszor elrontotta a vajat! Kukorica, krumpli mind kapálatlan maradt. A disznók nem esznek, mert elvásott a foguk; mert nyers kukoricát kaptak. Már ez mégsem lehetőség. Hát majd, mikor a tehenek ellenek, ki lesz ottan? – Hát aztán a kemencét ki tapasztja ki? Az ujjas mándlimat kirágták az egerek, most is foltozatlan. Aztán már hozzá vagyok szokva ahhoz, hogy „te Jutka!” – Ez már úgy tudja a kötelességét, mint a parancsolat. – Ha ráverek meg sem nyikkan! – Pedig hát azt megkívánja a derekam, különben a csömör áll a hátamba: – Azt is ki tudja kenni.”

(Én eldobtam a kezemből albumot, plajbászt, s hanyattvettem magamat, úgy kacagtam. Lehetetlen volt ezen nem nevetni. Erzsike maga is azt tette.)

– Hát hiszen most már én is kacagok ezen nagyot, de abban a helyzetben, mintha korbáccsal vertek volna rám, úgy esett ez a beszéd. Végre én is dühbe jöttem, ráivalltam Péterre.

– „Kendet bizonyosan Bagotay Muki vesztegette meg, hogy fogadja vissza a feleségét, akit őmiatta elcsapott?”

– „Óh, kérem alássan, azt ne tessék mondani, hogy megvesztegetett. Én igaz lelkű ember vagyok. Nekem Bagotay úr önagysága ajándékozott tíz darab tinót; de meg nem vesztegetett.”

A szívem elfacsarodott erre a szóra.

– Tíz tinót! Én ezért a parasztért feláldozom az egész lételemet, azt a világot, amelyben eddig éltem, ismerőseim becsülését, úri kényelmemet. Én komolyan fölteszem magamban, hogy az ő kedvéért parasztnővé leszek; dolgozom, nélkülözök, nyomorgok, s ha egyszer megkapom a vagyonomat, azt mind nekiadom, úrrá teszem, az ő saját ízlése szerint! – s azalatt ez a csivasz bitang elcserél engem tíz tinóért.

Én siettem felvilágosítani Erzsikét, hogy ez valóban a törvény által megszabott díja a házasságtörésnek, mellyel az ki van egyenlítve. Werbőczy mondja: „raptor solvat decem juvencos”. (A nőrabló fizessen tíz tinót.)

Erzsike tovább mesélt:

Még aztán a Péter patriárkális tanácsokkal kezdett szolgálni.

– „Nagyságos asszony. Egyet mondok. Térjen vissza a nagyságos úrhoz. Bizony Isten, semmi sem fog történni. – No, mondd meg, te Jutka, igaz lelkedre, ütöttelek-e meg csak a kisujjammal is, mikor visszajöttél? A nagyságos úr is azt fogadta. Ő is behunyja az egyik szemét. Úgy vesszük, mintha birkoztunk volna, s egyszer az egyikünk csapta volna földhöz a másikat, másszor a másik. Egyik pofon fölmeleg, a másik pofonra, ahogy gavalléros!”

(– Ne nevéttessen már, mert nem tudok rajzolni – könyörögtem Erzsikének.)

– Hát mi a gutát talál ezen nevetnivalót? Én még most is sírhatnám mérgemben.

– Hát hisz éppen az a nevetnivaló.

Ekkor aztán az asszony is elkezdett szépen beszélni hozzám, ami még bosszantóbb volt.

– „Béézon, édes szép nagyságos asszony, becsülje meg azt a szép nagyságos urat. Jaj, de fáin egy uraság. Ha nekem a Péterem nem volna!” (De ilyen adta, ezt sokszor elfelejtettem! – kiálta közbe a Péter.)

Száz szónak is az lett a vége, hogy vegyem fel az itt hagyott ruháimat, s vessem le a Jutka köntöseit, amiket most jogtalanul *kuszpitolok*.

Ez ellen még csak kifogást sem lehetett tennem; ami a másé, az a másé; elkezdtem a kendőt, a pruszlikot lerakni magamról, ott előttük.

Ekkor aztán a másik asszony elszégyenlette magát helyettem; „gyerünk ezzel a benyílóba”, átvitt a kis szobába; ott előszedte az almáriomból az otthagytott úri ruháimat, s aztán segített átöltözködnöm. Ezalatt olyan barátságos, olyan szelíd lett, úgy beletalálta magát a parasztnyjasságba, a cselédhízelségbe:

– „Jaj, milyen szép karcsú termet! de kár volna ezt a parasztnak ölelgetni! Micsoda szép fehér vállak! De kár volna ezeket a batyucepeléssel megrontani! Hogy meg vannak a szép lábacskaí *pöccedve* a sok gyaloglásból! Alig megy fel rá a régi topánka. Minek volt már ez a nagy szeleskedés! Édes Istenkém! Ha minden úriasszony mindjárt azt cselekedné, hogy amint az urát rajtakapja valami menyecskes dolgon, egybe összezsapja magát a legelső paraszttal. Nem kell ám ezt olyan nagyra venni. A férfi csak férfi, kivált, ha gavallér. Grófnékat is láttam én már, akiknek az ura kikapó volt. – Hát mit kívánhat tőlük az ember? – Hiszen a csokoládés kók már csak a legjobb étel a világon, de ha mindennap csokoládés kókot adna az ember az urának, még azt is megunná. Csak térjen haza szépen, lelkem, nagyságos asszonykám, a drága jó nagyságos úrhoz; majd meglátja, milyen szívesen fogja látni!”

Azt mondtam rá, hogy én őhöz vissza többé nem mehetek. Sírtam szégyenemben. Elértette a menyecske, hogy miért sírok.

– „Jaj, lelkem, nagyságos asszonyom, eltagadjuk ám valamennyien ezt a kis *vakációt*. Összebeszéltünk már. Azt hazudjuk, hogy a nagyságos asszony csak jól rá akart ijeszteni a nagyságos úrra, s az egész idő alatt el volt bújva a tisztartóéknál.”

– Hát a virágárulás a piacon? Meg a séta a vízen keresztül?

– Arra is azt mondjuk, hogy mindaz csak truccból történt. Már hogy is merné ilyen csivasz paraszt, mint az én emberem, egy ilyen drága kincsre vetni a szemeit? Bolondnak mondják az ilyen dolgot; az, aki elhiszi, Megreperáljuk ezt gyönyörűségesen.

– Válóperünk is foly már.

– No, afelül meg már éppen ne fájjon a feje a nagyságos asszonynak. Visszavonta már az instantiáját a nagyságos úr. Bizony Isten. De higgye el nekem, hogy visszavonta. Azt mondta a nagyságos úr, hogy igen nagy zavarban van. Hogy a dézsmát, meg az úrbért elvesztette; alig kap pénzt. Az urak ott Pesten meghozták a morgatoriumot – vagy mi a frányát? – hogy a régi adósságot nem kell megfizetni; de már most meg új adósságot

nem lehet csinálni. Ha elválik a nagyságos asszonytól, a százezer forintot vissza kell fizetni, s akkor ő dob alá kerül. A' bizony.

Most kezdett már előttem világosodni. Ez a fecsegő asszony kiszalajtott a száján a titkot, hogy miért kellett az én idillemnek bevégződni. Hisz ez a tiszta kétszerkettő! Visszavesznek engem, mint a diákot a *vakáció után* az iskolába. Azért sem megyek vissza!

Mikor fel voltam öltöztetve a régi ruháimba, a gulyásné felnyitotta a be nyíló ajtaját, s kibocsátott a nagy szobába.

A gulyás már akkor egész parádéba tette magát; felvette az ünneplő mándliját, felhúzta az új csizmáit; úgy állt előttem, a kalapját a két kezében tartva. Alázatos volt, mint egy cseléd. Megcsókolta a kezemet, s én csak most vettem észre, hogy milyen nagyon szúr a borostás álla. Mikor megszólalt, olyan hangon beszélt, mint ahogy az égett emberek szoktak sápi tozni, mikor megállnak a konyhaajtóban koledálni:

– „Csókolom a kegyes kezeit, nagyságos asszonyom: engedelmet kérek, ha valamivel megbántottam volna, nem akaratommal történt. Bocsás sa meg kegyesen a hibámat, sohasem cselekszem többet. Hogy most az egyszer úgy megestem...”

Nem tudtam, hogy mérgelődjem-e vagy nevessek.

Ő érzékenyedett el, s a lobogós inge ujjával törölgette a szemeit. Ő ad ta a bűnbánó Magdolnát.

Az ajtó mögé volt támasztva egy hosszú fűzfapálca, azt ő kezébe vette. Csak néztem, hogy mi lesz azzal a bottal, tán nekem akarja adni a zárán dokoláshoz.

– „Engedje meg, drága jó nagyságos asszony, hogy én kísérhessem haza a kastélyig. Valami baja ne történjék. Rossz emberek vannak. A ku tyák megugatják, a bika is megkergetheti.”

– De én nem akarok a kastélyba menni – mondám neki.

Erre tátva maradt a szája:

– „Ah! Hát hová?”

– Az az én gondom. Alá is út, fel is út. Megyek, amerre a szél fúj.

Ekkor összeszedte a bölcsességét. Olyan kenetteljes hangon prédiká ciózott, mint egy ótestamentomi patriárka

– „Neé tegye azt, drága jó nagyságos asszony! Neé szomorítsa meg azt a mi kedves, jó nagyságos urunkat. Nincs annál jobb ember a világon.

– Engedje meg, hogy hazakísérhessem. – Csak messziről, húsz lépésről – ”

Én türelmetlenül toporzékoltam, kiabáltam, hogy menjen az ajtóból, eressen utamra.

Ekkor a Péter kirukkolt a színével:

– „Nagyságos asszonyom. Már ennek meg kell lenni. Énnekem a jó nagyságos úr, mikor azt a tíz tinót adta, hogy a feleségemet visszafogadjam a házhoz, azt mondta, hogy: – No, Gyuricza Péter! ha még az én asszonyomat is hazahozod a kastélyba, nem sajnálok téled még tíz rúgott borjút.”

(Erdők, sziklák visszhangzottak a kacagásomtól; nem bírtam visszatarítani.)

De már erre bennem is felforrt a méreg! Tudja? Ha engem dühbe hoznak, akkor én oroszlán vagyok. Kikaptam a pálcát a Gyuricza Péter kezéből: – „Nesze, bitang, pimasz! Nesze, a tíz rúgott borjú!” – Nem tudom, tíz volt-e? Nem számláltam. S a nagy mahomed ember hátatfordítva szaladt előlem a szobában az asztal körül, mint a rajtschulban, s ordított, mint a víziló, míg a bot össze nem törött a hátán. A felesége meg dehogy interveniált volna; felállt a padkára, onnan nézte nagy gyönyörködéssel, hogy egyszer valahára akad valaki, aki az ő tirannusát jól elnászpángolja.

Csak úgy el ne lettem volna fáradva az úttól!

Akkor kezdtem el magamhoz téregetni, mikor már künn voltam a mezőn s a szél kifújta a fejemből a hőséget. Ez az idill hát szépen be lett fejezve; de mi kezdődik el most?

Hogy a Bagotay Mukihoz vissza nem megyek, az az egy bizonyos.

De hát hová?

Elöttem volt a szép Duna. A töltött út mindenütt mellette visz el. Oda oda támaszkodtam egy vén fűzfához, s elnéztem a nagy élő vizet. Egy-egy hal nagyot cuppantott benne, amint felugrott a levegőbe. A víztől nem félnék, hanem a halaktól félek. Nem tudtam magamat előltni. Azt szerettem volna, ha igaz lett volna, mivel gyermekkorunkban ijesztgettek bennünket, ha a vízbe kihajolva néztünk a partról: „Vigyázz! Hátad mögött leskelődik egy ördög, az beletaszít”. – Dehát nem taszított bele. Nem tud már az ördög semmit. Nem állja ki a konkurenciát az ember fiaival. Dehát aztán valósággal érdemes két ilyen emberért, mint a Bagotay Muki, meg a Gyuricza Péter öngyilkossá lenni? Kinevettetni a halálban!

Azt gondoltam, hogy hazamegyek az anyámhoz.

Ő csak nem dobhat ki a házából. Nem bánom, büntessen meg, megálázom, megtöröm magamat, elviselem a haragját. Ő mégis anyám, egyetlen gyermeke vagyok, kell, hogy szeressen egy kicsit. Másnál úgyszem kereshetek se irgalmat, se szerelmet. – Mikor magam is gyűlölöm magamat!

Ezzel a gondolattal indultam a város felé.

Rekkenő meleg volt, erős déli szél fúj, olyan száraz, forró, mintha fűtött kemencéből jönne, a homokfelhő egészen eltakarta a vidéket, s mikor egy forgószelel előkapott, a fűzfához kellett menekülnöm, hogy le ne sodorjon a

töltésről. Nem tudom, minő szakasza volt a napnak. Nekem, tudom, hogy délelőtt volt; még aznap nem ettem. A Gyuriczáék elfelejtettek megkínálni a „nyögvenyelővel”, pedig elfogadtam volna. A szomjúság ellen egypárszor lementem a Dunához, s ittam a tenyeremből. Az útfélen találtam egy virágot, amit úgy hínak, hogy papsajt. Megkóstoltam, de nagyon rossz volt. Sietnem kellett, akármilyen fáradt voltam is, hogy mentül hamarabb elérjem a várost. Jó lett volna már egy darab kenyér is, amilyent pénteken a koldusoknak osztogatnak otthon.

Amint így sietek a város felé, egyszercsak valami sötétség keletkezik előttem az égen, s amint feltekintek, rémülve látom, hogy a városban tűz támadt, annak a fekete füstje gomolyog fel a porfelleges égbe.

A forró számum a város felé vitte a fekete füstöt. Szent Isten! Az egész város porrá fog égni!

Én elkezdtem most már futni. Elfeledtem, hogy fáradt vagyok, éhes vagyok; a rémület új erőt adott. – És mentől közelebb értem a városhoz, a füst annál magasabbra gomolygott. Most már nem volt fekete, hanem veres; milliom sziporka kavargott fölfelé, s egész háztető darabok repültek lángolva közöttük; ahol egy cserépfedeles ház gyulladt ki, ott, mint a tűzijáték röppentyűi, pattogtak a tüzes cserepek szerteszéjjel. Egy egész utca állt már lángban, amint a városba megérkeztem. Ordító embercsoportok, vágató szekerek, jajgató asszonyok, elgázolt gyermekek s közöttük bömbölő tehének, ökrök, amik vadultan igyekeztek a tűzfény láttára a sötét istállókba visszamenekülni; mind összevissza rohant, ész nélkül, előre, hátra. Én egy mellékutcába betértem, hogy el ne gázoljanak; azon keresztül, gondoltam, hogy eljutok a mi házunkig. Mindenütt jajgató emberekkel találkoztam, akik házaikból a féltett holmijaikat igyekeztek az utcára kihordani. Oltásra senki sem gondolt. A zsarátnok úgy hullott, mint a zápor. – Amint az anyám házához elértem, már akkor az is egészen lángokban állt. Az volt a legmagasabb ház az utcában. Egy csoport honvéd igyekezett a tüzet oltani; mások behatoltak a házba, s az ablakokon keresztül hajigálták ki a bútorokat. Egy aranyrámás képet láttam kirepülni; az a szegény jó apám arcképe volt. Óh, de szeretett az engem; ha ő meg nem halt volna, nem volnék én az, ami vagyok! Csupa idegen arcok voltak. Hiába kérdeztem tőlük, hogy hol az anyám. Meg sem hallották! – Egyszer aztán odajött egy plégalléros, valami őrnagy, s rájuk rivallt a tűzoltó honvédekre:

– „Mit oltogatjátok itt a tüzet? Érdemes rá! Itt tanyázott az az ezredes, aki felgyújtotta a várost! Menjetek a kórházat oltalmazni! Hadd égjen ez az átkozott fészek!” – Nem tudtam, hogy eszemen vagyok-e, vagy megőrültem. Miért átkozzák a mi házunkat? A honvédek egy ezredesnek a nevét kiabálták, aki sokszor járt a mi estélyeinkre. Még, ha felismernek, engem is a tűzbe dobnak. Egyik nehéz szekér a másik után hajtott keresztül a

szegény apám arcképén. Még azt sem tudtam megmenteni. Zsibbadt kábulatomból egy iszonyú ordítás rázott fel; ezernyi-ezer ember sikoltása: – „Jézus Mária, a Szent András ég!” Már az egyik tornya annak a gyönyörű nagy székesegyháznak kigyulladt, a másikban még kongtak a félrevert harangok. A néptömeg magával sodort, minden ember a templomot sietett megmenteni. Már késő volt! A második torony is kigyulladt, a harangok elnémultak, a templom tetőzete is égett. A szép templomi zászlókat, amiket az úrnapi processiókon a céhek férfiai szoktak nagy pompával körülhordani, félig elégve hordták ki a hulló üszkők közül. Olyan iszonyú volt a hőség, hogy nem lehetett a piacon megmaradni. – „Oda az egész város! – kiabálták az emberek – fussunk a szigetre.” – S azzal tódult az emberáradat a szűk utcákon keresztül a Duna-part felé. – Én arra gondoltam, hogy nekünk ott van egy nyári lakunk (boldog emlék!) tán az anyámat is megtalálom ottan, lehet, hogy ő is oda menekült, s mentem én is az emberárral. Mire a szigeti dobogóhídhöz értünk, már nem lehetett a megtorlott tömegtől előrehatolni. „Miért jönnek vissza?” – „Azért, mert a dobogóhíd is ég!” Rettenetes látvány volt! Az egész Duna-sor lángban állt már, s a szigetre vezető hídon harapódzott odább a tűz; a Duna füstölgött a beléhullott gerendáktól; gabonás hajók, malmok, lángolva úsztak alá s csapódtak a jégtörőkbe. A vámszedő háznál egy csoport nemzetőr tartotta vissza a népet, hogy az égő hídra ne rohanjon. Azok beszélték el, hogy mi történt. Még a tűznél is nagyobb veszedelem. Egy császári ezred akart szép csendben bevonulni a várba. Már Tatán voltak. A polgárok megtudták, s kiszedték előlük a hajóhidat. Most azok bosszúból, hogy a hadicsel nem sikerült, felgyújtották a várost. – Milyen átkozódás volt az! – Folyvást azt az egy nevet hallottam emlegettetni. – Azét, a főtisztét, aki az anyámat nőül akarta venni, – ha a forradalom közbe nem jön.

(Én nem tudtam folytatni a rajzolást; a köd nem a tájékon feküdt már, hanem az én szememen.)

Az asszony folytatá a rémlátással teljes történetet:

– Ekkor a vár fokáról három ágyúlövés dördült el. Lehet, hogy csak jeladás volt, amit tűzvész idején szoktak tenni a csapatok consignálására. Hanem ez ágyúlövésekre az egész néptömeg eddigi réműlete még nagyobb réműletté idomult át: – „Az ellenség ostromolja a várost!” Erre az az egész sokaság, mely eddig a Duna-partot ellepte, egyszerre visszatódult az égő városba, keresztül a lángoló utcákon, az égő gerendákon. – „A Vágdunára, a Vágdunára!” – kiabálta mindenki. Arrafelé még van szabadulás. Azt csodálom, hogy össze nem gázoltak. – Réműltömben egy hajóslegénynek a karjába kapaszkodtam, s a becsületes ember, akit soha életemben nem láttam, túrte, hogy belécsimpajkózom, még biztatott, hogy

csak jól fogjam meg, el ne maradjak tőle, s aztán úgy vonszolt magával az egymás hátán tóduló sokaságon keresztül.

(Az elbeszélőnek pihenőt kellett tartani; úgy elfojtotta a keblét e rémjelenet előadása: az arcán a veríték gyöngyözött. Idő vártatva bírta csak folytatni):

Soha ezt a napot én el nem felejem. Egyik rémjület a másikat irtotta ki a szívből. A félrevert harangok kongása máskor idegreshkettető hang; és volt olyan óra, amikor vigasztaló szózatnak tetszett az égből, még egy toronyban kongtak a harangok, a kálvinisták tornyában. A többi templomtorony mind égett már, ez az egy még megvolt. A szél ellenkező irányban fújt, a tűz azon városrész felé nem terjedt. Mindenki a kálvinista torony irányában tartott. – A vár közelébe eső utcákat a nemzetőri hadcsapatok elzárták a futó népség elől; az egyetlen utca, amelyen a Vág felé menekülni lehetett, a Szombati utca volt. Fele annak is lángban állt, de ahol a Nagy Mihály utca elválasztja, attól kezdve épen maradt. – Az önök háza volt a legszélső épület, melyen túl nem terjedt a tűz. De az átelleni szegletház, a vendégfogadó földig égett. – Óh, ez a kedves ismerős ház! – Azokkal a hús folyosókkal, azokkal a veres márványoszlopokkal, amiknek a keresztvasán annyiszor produkálta ön előttem az akrobatai gyakorlatait! – Az a gondolatom támadt, hogy e nagy szorongatásomban odamenekülök. – Valamikor szívesen láttak ottan! A kedvemért még új befőttes üveget is bontottak fel. – Igaz, hogy sokat vétettem ennek a háznak! – Szememre is hányt a az öregasszony. *Kinevettem az ő fiát!* – Ezzel a kacagással kikergettem a világba! – Dehát a nagy szerencsétlenség idején a haragot elfelejtik. Odamenekülök az ön anyjához. Ezt gondoltam, amint a házukat megláttam. – Hát ezt a jelenetet megint nem fogom sohasem elfelejteni. – Ott állt a jó öreg asszonyság a házajtóban, abban a barna ruhában, abban a fodros főkötőben, amiben ön lefestette az arcképét, s a futó emberek közül, akinek az arcát megismerte, azt megállította, s azt kérdezte tőle: „nem látták-e az én fiamat?“, s hogy ezt mondták, hogy: „nem láttuk!“ a kezeit tördelte, keservesen zokogva: „Óh, szent atyám, én istenem! miért nincs itt az én fiam?“

(Jaj! Mi esett a szemembe?)

Az asszony folytatá:

– Mikor az ön anyjának ezt a szavát hallottam, megint új rémjület fogott el. Nem jutott eszembe, hogy önnek még egy bátyja is van, aki városi közigyám, s annak most a városházán kell helyt állni, s amíg a tető ég a feje fölött, az árvák vagyonát megoltalmazni. – Nem mertem az utcának azon oldalán végigmenni; áttértem a másik oldalára. – Hátha engemet is megragad s éntőlem is azt kérdezi: „hová tetted a fiamat? Ha ezek a te átkozott színváltzó szemeid nem volnának, most itt volna ő mellettem, nem

volnék magamra hagyva!” – Nem merem, nem merem a színe elé kerülni – inkább a saját anyámnak a haragos arcát viselem el, mint az ön anyjának a könnybelábadt tekintetét. – Eltakartam az arcomat, s úgy futottam el mellette.

Nem bírta továbbmondani. Odafektette az arcát az ölembe, úgy zokogott. – Ez igaz volt...

(Haj, haj! Amit egy nevetés szele elfúj, azt egy könnyözön sem hozza vissza többé!)

XIII. FEJEZET

Hogy volt tovább?

Mikor újra felemelte az arcát, olyanok voltak a szemei, mint egy álmjáróé, aki a holdvilágba bámul. Csaknem feketének látszottak, úgy ki voltak tágulva a pupillái. Halkan beszélt:

– Még most is, mintha előttem volna az egész kép. A város legnagyobb része lángban állt. Estének kellett lenni; a kálvinista toronyban az óraütés belevegyült a félrevert harangkongásba. Az óra ütött nyolcat, a félrevert harang ötöt, az emberek számlálták, éppen tizenhárom. Nap nem süttött már, de az egész égboltozat világított, a sűrű füstfellegek tűz verőfénye csinálta a pokolbeli nappalt, s ebben a rettentő világításban mint valami rémbálvány, emelkedett ki a kálvinista templom tornya, szörnyeteg nagy réztetejével, s annak a csúcsán a nagy aranygombbal és csillaggal. Csillag és gomb úgy ragyogott, mint egy túlvilági tünemény. A tűz ropogását túlordította a tízezernyi rémült ember kiáltozása, az állatok üvöltése. A város *Megyercs* utcai részéből, ahol a szekeresgazdák laknak, mind összetódultak a kocsik, lovak, tehének, gazdáikkal együtt a Rozália térre s a „*Cigánymezőre*”. Mozdulni nem tudtak egymástól. Ekkor a jajgató, szitkozódó, átkozódó sokaság közé odaomlott az az embertömeg, mely a Duna-partról törte magát az égő városon keresztül, azzal a rémördítással, hogy „betört a városba az ellenség!” A rémhír akkorát nőtt, mire idáig jutott, hogy már látták az ellenséges katonákat a városba berohanni. – „Ölnek, pusztítanak! Fussunk! Fussunk!” – Némelyek még azt kiabálták hozzá, hogy „most már a várból fogják bombáztatni az ellenségtől elfoglalt várost!” – Egyszerre tele lett minden utca, mely a Vág hídjához vezet, menekülő szekerekkel. Akik elébb akartak odajutni, azok a „kis piac” szűk utcáján igyekeztek előre. Én rémületemben egy ilyen vágató szekérnek a saraglyájába kapaszkodtam, úgy futottam lélekszakadva a szekér után. A

könnyű topánkák mind ki voltak már szakadva a lábamon, s tele lettek kavicssal. Nem értem rá, hogy megálljak és kirázzam belőlük. Abba a szekérbe igen jó lovak voltak fogva, s a kocsis nem kímélte az ostort. A kocsiülésben két asszony ült parasztszűrben. Én csodálkoztam rajta, hogy burkolhatják be magukat azokba a szűrökbe, s a fejüket a nagy kendőbe, mikor olyan pokoli hőség süt körös-körül, földről, égről, mindenünnen.

Az a kocsi szerencsésen eljutott a vágdunai hídhöz, mielőtt a többi menekülő szekerek eltorlaszolták volna az utat. Ott a révnél meg kellett állnia, mert a vámszedők a hídpénzt követelték: Az, hogy ég a város, őrájuk nem tartozott, azért a hídvámot meg kell fizetni. Az egyik asszony odaadott egy százforintos osztrák bankjegyet. Abból meg a vámos nem tudott visszaadni. Furcsa parasztnők ezek, akiknél nincs aprópénz, csak százforintos bankó. Amíg ezek itt alkudoztak, nekem eszembe jutott, hogy hiszen az az úri ruhám van rajtam most, s annak a zsebében mindig szokott lenni egy ezüst tizes, hogy ha koldussal találkozom, odaadhassam neki. Odszóltam a pórnőknek: – „Énnám van egy tizes, odaadom a vámszedőnek, csak arra kérem hogy vegyenek fel a kocsijukra, van hely a kocsis mellett. Nem bánom, vigyenek akárhová”. Erre az egyik asszony hirtelen odakiáltott a kocsisnak: – „Ne engedje felülni ezt a leányt, nem vesszük fel!” Aztán meg a vámszedőnek mondá, hogy tartsa meg hát azt a százast, ha nem tud visszadni belőle, csak a kocsijukat eressze tovább. Én elszörnyedtem ezen az embertelenségen. Micsoda szívtelen asszony lehet ez, aki ilyen veszedelem idején egy menekülő nőt fel nem vesz a kocsijára? Parasztasszony létére inkább százas bankót veszteget kárba. Felgerjedésemben megkaptam a parasztasszony fején a bebugyoláló nagykendőt, s lerántottam az arcáról. – Majd jéggé fagytam! – A saját anyámat ismertem meg. – „Anyám, édesanyám! Hát nem ismer rám? Én vagyok a kegyed leánya, az Erzsike!” Erre az anyám a szűr gallérját vonva arca elé, parasztossá elváltoztatott hangon mondá: – „Menjen innen, hagyjon békét! Nem ismerem a kisasszonyt. Én nem vagyok magának az anyja. Eressze el a kendőmet!”

Azt hittem, hogy megőrülök. Nem ismer rám az anyám! Nem akar a kocsijára felvenni. Mint a villám, úgy lobbant át a lelkemen az a gondolat, hogy ő az, akit a nép így átkoz. Bizonyosan igaztalanul átkozzák, de az ilyenkor nem segítség. Akire a népdüh kimondja: „ez az!” az el van ítélve. Nekem nem szabad itt az anyámat elárulnom. Hirtelen odadoztam az ezüstpénzt a vámszedőnek, hadd bocsássák útjára a szekeret. Gondoltam, hogy ha egyszer a hídon túl leszünk, akkor nem kell többé az anyámnak az üldözéstől félni, felvesz majd magához a szekérbe. Azzal a hátulsó lőcsbe fogózva, futottam tovább a szekér mellett, amíg a fortificatio sáncain túljutottunk, ki az országútra. Ott aztán ismét elkezdtem lelken-

dezve könyörögni, ahogy fulladozó hangom engedte: – „Anyám, édes jó anyám! Vegyen fel a kocsira. Odavagyok. Nem tudok tovább menni”. Nem ügyelt rám. Szidott, kergetett: – „Takarodj! Pusztulj! Mars innen!” S hogy mégsem akartam elmaradni, utoljára megfogta a löcsbe kapaszkodó kezemet s erővel lefeszegette az ujjaimat a löcsről, s aztán nagyot taszított rajtam, hogy én végigestem az útfélen. A szekér tovább robogott.

Idáig tartott az erőm. Nem bírtam a lábaimon állni többé, úgy reszketek. Testben-lélekben összetörve e rettenetes nap kínszenvedéseitől, térden vánszorogtam az árok széléig. A halálfélelem ösztöne mondta, hogy az út közepéről eltakarodjam, ahol agyongázolnának. Ott azután fekvé maradtam, nekidőlve egy útszéli jegenyének, s aztán néztem az előttem végigvonuló rémlátványt érzéketlenül. A menekülő szekerek hármásával, négyesével vágattak végig az országúton, összeakadtak a tengelyekkel; volt iszonyú káromkodás, egy-egy szekeret belefordítottak az árokba, az asszonyok, akik rajta ültek, sikoltoztak, jajgattak kétségbeesve; némelyik szekeres arra a vakmerő gondolatra jött, hogy keresztültörjön az árkon, le az országútról a szabad mezőre; a többi követte a példáját; olyan közel gördültek el mellettem, hogy szinte elgázoltak, s énnekem már annyi akaratőrőm sem volt, hogy a lábamat elhúzzam a gördülő kerekek elől.

Ekkor trombitaszó vegyült a zürzavaros lárma közé. Egy csapat huszár igyekezett utat szabadítani a menekülő szekérsorok között a szénásszekereknek, melyeket – mint később meg lett nekem magyarázva – a várkormányzóság átszállított az égő városból a Vágon túl fekvő Izsa helységbe. A vezénylő tiszt szitkozódott, káromkodott, s kardlapozta a kocsisokat, akik a katonai vonat útját elállták: – „Átkozott pugrisok! Ahelyett, hogy a tüzet oltánátok, világgá szaladtok! Mi az ördög lelt benneteket? Nincs az ellenség a hátatokon! Menjetek az öregapátok lelkébe vissza!”

Nekem ez a hang olyan ismerős volt. Csakhogy ezt az arcot még nem láttam. Pörge bajusz, francia szakáll, huszáros egyenruha, a fején tollas kalap. Sohasem láttam.

Úgy tűnt fel előttem, mint a mesebeli sárkányölő vitéz. Mindekkorig senki sem akarta észrevenni azok közül, akik mellettem elrobogtak, hogy az árokparton egy nyomorult teremtés fekszik. Akárki leánya, de magával jóltehetetlen. Senki sem ügyelt rám.

Ez a tiszt észrevett. A legnagyobb küszködés közepett megfigyelte, hogy a lovának lábai előtt egy nő fekszik. Hirtelen visszarántotta a paripáját, s a nevemen szólított:

– Elsbeth nagysám! Hogy jön ide? Az Istenért! Mi történt veled?

Erről a megszólításról ráismertem. Ezt a nevet csak egy ember szokta használni, mikor amaz emlékezetes színpadi próbákon a szerepemre betanított.

– Bálványosi úr! Direktor úr! – rebegtem én örvendezve. – Nem! Nem! Rengetegi kapitány a nevem! Hát a mama hova lett? Elfutott? Jól tette. – Üljön fel nagysám, ide az én szekeremre; majd én biztos helyre szállítom.

– Nem bírok fölkelni.

Ekkor hirtelen leszállt a lováról, a kantárját az ordinánc kezébe adta, s odajött hozzám; fölemelt a karjaira, úgy vitt a szekeréig, s ott elhelyezett a jó illatos szénába.

Olyan érzés volt az, mintha a paradicsomba vinnének. Aztán rám dobta a köpönyegét. Idekinn hideg volt már, és szél fújt.

Még egyébire is kiterjedt a gondja:

– Ott van az elemózsiás tarisznyám, Elsbeth nagysám. Ma bizonyosan nem vacsorált; szedje ki belőle, amit talál. Valami ital is lesz a kulacsban. Az jól fog nagysámnak esni. Aztán ne féljen semmit. Ott áll még a fűgét mutató szűz a vár ormán.

Azzal ismét felszökött a lovára, s folytatta hatalmasan a kommandírozást, hogy a szénásszekereit keresztültörtesse a szekértáboron. – Azt hittem, hogy egy arkangyalt látok.

Nem is kínáltattam magam többet. Amint megkaptam az élelmiszeres tarisznyát, ami elébb kezembe akadt, sonka, pogácsa, cipó, azt tömtem magamba. Úgy faltam, mint egy menaszériából kiszabadult vadállat. Azt hiszem, hogyha a mennybéli üdvösségemet kérték volna tőlem, azt is odaadtam volna azért a puha szénában fekvésért meg ezekért a mohón lenyelt falatokért.

Mikor aztán jóllaktam, ahogy még sohasem, akkor lecsavartam a csutóra tetejét, s a számhoz vittem; nem ízleltem elébb, mi van benne, csak húztam, húztam, ahogy a lélegzetem bírta, amíg a szomjam vágyta; azt hiszem, hogy pálinka volt. Mikor nem tudtam már tovább inni, szétnéztem; az egész világ olyan tréfás színt vett föl előttem. Az égő város egy nagy illumináció; a közepében a kálvinista torony; nem egy torony, hanem három; a bolondos egyre táncol, jobbra-balra lógatja a fejét, s valamennyi ember és ló, kocsi, szénásszekér, azok mind ugrálnak, táncolnak, a lakodalmas nép rikontgat hozzá. Azzal elvesztettem az eszméletemet.

Mikor másnap, húsz órai alvás után fölébredtem, egy parasztház szobájában találtam magamat. Két férfi tanakodott fölöttem: a tábori orvos és „ő”. – „Hogy érzi magát, Elsbeth nagysám? Ez itt az én kis szobácskám.”

Ettől fogva vagyok én „Elsbeth nagysám”.

Ezzel Erzsike odalépett a meredély párkányára, két kezét összetette a keblén, s arcát hátrafordította felém.

– Elmondtam mindent, már most ítéljen ön el. Nem szükség, hogy megtaszítson, csak a kezével intsen felém. Én elvégzem.

Én ijedten kaptam meg a kezét, s elrántottam a szédítő sziklapárkányról.

– Ne kísértsen Istent! Legyen eszén. S erővel odavontam a parázs mellé.

– De hát „élet” ez?

– Csendesüljön le. Azok a fegyveresek már itt jönnek felénk.

Nem voltak csendőrök. Két jámbor erdész volt, a diósgyőri kamarai uradalomból. Egy szürke szakállú öregebb ember, meg egy fiatalabb segéd.

Semmi ellenséges szándék nem vezette őket ide. Láthatták is, hogy igen ártatlan mulatságot mívelünk itt, a tűz mellett falatozunk. A sziklán hagyott albumomban a megkezdett tájkép.

Szép barátságosan üdvözöltek bennünket, amit én viszonztam. Kérdeztem az öregebbtől, hogy nem követtem-e el valami tulajdonsértést azáltal, hogy a más fájából tüzet raktam? Ha igen, megtérítem a kárt; – amire az öreg azt mondta hogy nincs semmi panasz ellenem; a targally a szegény emberé, aki összeszedi, idézte erről a klasszikus német balladát, amelyben a rossz-szívű erdész a szegény parasztot megfosztja a rözsekötegtől. Tehát olvasott embernek kellett neki lenni.

Azután azt is elmondta, hogy miért jöttek ide:

– Észrevettük onnan alulról a füstről, hogy az Örvény-kövön látogatók vannak. Kötelességünknek tartottuk feljönni. Az erdőben farkasok járnak. Arra akartuk önöket figyelmeztetni.

– Köszönöm a nagy barátságot. A farkasok, úgy tudom, hogy nem támadják meg az embert.

– De most nagyon impertinenskednek, mintha tudnák, hogy a kormány beszédette mind a puskákat. Csak éppen nálunk hagyott meg egypárt. Nappal ugyan elkerülik az embert, de sötétben vagy hófúvásban nagyon orcátlanok.

– Mi sem szándékozunk itt maradni estig, csak én akarom befejezni a vázlatomat, amiért ide felfáradtam.

– De figyelmeztetem az urat, hogy a hóesés hamarább be fog következni, mint az éjszaka. Én ismerem az időjárást; mikor ilyen nagy köd fekszik a tájon reggel, s az hirtelen felszáll s egyszerre homályos idő lesz, akkor még aznap havazást várhatunk. Ez nekem régi tapasztalásom.

– Sietni fogunk haza.

– Tardonán tetszik lakni, vagy Mályinkán?

– Én Tardonán lakom.

– Isten áldja meg az urat. Én ott ismerek minden embert.

Azt sem kérdezte, kinek hínak. Kezet szorítottunk, s azzal mind a ketten odább mentek.

– Hát érdemes volt ezért a barlangba bújni? – mondá Erzsike, mikor az erdészek eltávoztak.

– Van olyan ember sok, aki a nagy veszéllyel szembe mer szállni s a kis veszély elől elbújik.

– S ön azt gondolja, hogy ez az én barátom valami vasevő?

– Sokáig én is azt gondoltam. Nem volt példátlan dolog, hogy abban a rendkívüli korszakban az emberek egyszerre átalakultak. Akiről azt hittük, hogy valami anyámasszony katonája, valóságos hős lett. Lettek ügyvédek, ezredesek; a háború sok jellemre nemesítő hatással van. Én igazán azt hittem, hogy Rengetegi a nevével együtt az egész alakját elcserélte. Mikor másokat buzdítani kellett, olyan ékesen szóló senki sem volt, mint ő. Én valóban büszke lehettem rá, hogy mi egymáshoz tartozunk. Amint az osztrák hadak körülzárták a várost, s a legelső bombát beröpítették a Városház térre, az egész közélet egyszerre fenekestől felfordult. Nem volt már etikett. Nagybíró családok elhagyták a házaikat, akiké még le nem égett, s a Cigánymezőn állítottak fel sátorokat, azokban laktak. Odáig nem hordtak el a monostori ágyúk bombáit. A bódében megszűnik az erkölcs szabályzata. Egy katonatiszt nagy tekintély volt akkor, s annak a karjába kapaszkodva menni végig az utcán, dicsőség volt. Hogy férje-e a karján vezetett nőnek, az nem volt kérdés; derék ember, vitéz ember! Ez volt a fődolog. S ha ismerőssel találkoztam, úgy mutattam be, mint jövendőbelimet. Azt mindenki tudta, hogy a válóperem meg van kezdve Bagotay Mukival. De hol van most törvényszék? prókátor? bíró? Az mind kardot visel, s az ágyúknál szolgál. – Ha kérdezték hol lakom, hát a várban! A várban lakás irigylett állapot! Ott bombamentesek a szobák. Azt hiszem, hogy többen irigyelték a sorsomat, mint szánakoztak rajta. Én is beletaláltam magamat a katonaeletbe. Adtunk koncerteket s azokon én hegedültem, Rengetegi pedig deklamált. Mikor az ellenség legjobban szórta a bombákat a várra, mi felvittük a zenekart a bástya tetejére, s ott jártuk, nagy muzsikaszó mellett, a csárdást. Hadd bosszankodjék a német! Nekem hírem volt már, mint rakétás táncosnőnek.

(Én bizony nemigen épültem ettől a beszédőtől.)

Erzsike vette észre, hogy nemigen tetszenek az ő tábori viselt dolgai.

– Hát, édes barátom, azt ne higgye ám ön valamiképp, hogy az én életem ezen epizód alatt csupa dínom-dánomból állt; volt abban egy kis in-termezzo is. – Azt tudhatja ön, hogy a télen a komáromi dolgok nagyon rosszul álltak. A katonai kormányzó gyöngé kapacitás volt ahhoz a feladathoz, ami egy ilyen hatalmas vár védelmezésével együtt jár; a várórság henyélt és zúgolódt. Árulásról suttoztak! Sőt a tüzérség főparancsnokát meg is fosztották az állásától. A magyar kormányt kellett volna értesíteni Debrecenben a veszélyes helyzetről és más várkormányzót kérni, aki ta-

pasztalt vezér. De hogyan lehessen Komáromból Debrecenbe izenetet küldeni? Ki vállalkozik arra a vakmerő feladatra, hogy a Komáromból küldött tudósítást, valamennyi ellenséges hadseregen keresztül, elvigye, s az arra adott választ megint visszahozza? Egy hírnököt már elküldtek, de az nem tudott visszajönni. Ez fejen járó tréfa.

Egy este azzal a szóval jön be hozzám a kazamatában levő szobába Rengetegi, hogy:

– „Elsbeth! Itt az óra, amelyben búcsút kell vennünk egymástól.”

Én azt gondoltam, hogy be van csípve.

– Csak nem vesztett ön el engemet talán a kártyán?

– „Kegyedet nem; de a fejemet. Elvállaltam a debreceni küldetést. Nagy fába vágtam a fejszét; vagy hatot, vagy vakot! Ezer forintot adtak a markomba, hogy a szökésem útját teljes sikerrel készíthessem elő.”

– S ön azt az este mind elkártyázta.

– „Hát már ezt kegyed hogy találta ki?”

– Stúdiomom van nekem ebben. Ismerem már ezeket a hippokratészi ábrázatokat. Mármost mit fog ön csinálni?

– „Megmentem a becsületedet. Elmegyek az útra pénz nélkül.”

– Hallja ön! Azt elhiszem, hogy ön innen, ebből a bombázott várból szívesen kimegy – hanem, hogy ide vissza is jöjjön, abba nincsen hitem. Mást mondok én önnek. Adja ide nekem azt a hivatalos értesítést, amit el kell vinni, majd én eljuttatom azt a kormány kezébe.

– „Hogyan?” – kérdezé Rengetegi, roppantul megörülve. – „Azt még önnek sem mondom meg. Én már régen főzöm ezt a tervet. Önnek ebben csak passzív szerepet kell játszani. Ön elrejtí magát Izsa faluban, melyet az ellenség nem tart megszállva, mert a várútegek alatt fekszik; s ott meghúzza magát addig, amíg én visszajövök a Debrecenből küldött válasszal.”

(Én most már bámulni kezdtem ezt a nőt.)

– És Rengetegi barátom elfogadta ezt az ajánlatot?

– De nagyon kapott rajta. Beszélt nekem lélekemelő példákat a világtörténelemből, hős asszonyokról, akik együtt harcoltak a férjeikkel, Rozgonyi Cicelléről. Felfogadta, hogy ha szerencsésen bevégezem ezt a küldetést, azontúl „Zenobia királynénak” fog nevezni.

Még aznap este elkészültem a tervemmel. Rengeteginak a haját, bajuszát, szakállát befestettem feketére, hogy olyan könnyen felismerhető ne legyen.

(– Ez hát a kegyed ötlete volt?)

– Azután eldugtam őt egy hetényi parasztházban, azzal az utasítással, hogy addig házi börtönt adjon magának, amíg én nem kopogtatok az ajtaján. Akkor hozzáfogtam a saját alakom átformálásához. Nekem egy cigánybanda prímásának kellett lennem. Hej, akkor festette volna ön le az

arcképemet! Akkor voltam ám szép. Az arcom befestve dióhéj levével, olyan fekete lett, hogy olvasva is elmehettem a cigányok között, a hajam annyira lenyírva, hogy csak vállamig ért, az öltözetem uraságtól levett ajándékkabát, rám nem szabott gúnya, soha ki nem mosott ing; a legszurtosabb „malacbanda” primásává lettem.

(Nem álhattam meg, hogy a kezét meg ne szorítsam. Milyen áldozatot tud hozni egy asszony – a hazáért – meg a szeretőjéért!)

– Ez még mind tréfa! Akkor összeszedtem magamnak egy bandát. Ha egyedül jár a cigány, elfogják mint kémet; de ha kvartettben jár, akkor vígan mehet. Szereztem magam mellé egy bőgőst, egy klarinétost meg egy kontrázó hegedűst. Könnyű volt őket rábeszélni, hogy otthagyják a bombázott várost, ahol az úri emberek mind kiszorították őket a cigányviskóikból. A hús, kenyér megdrágult, s nem volt semmi kereset. Ki muzsikáltatott e szörnyű farsangon?

Én tehát negyedmagammal nekiindultam annak a hosszú, bizonytalan útnak gyalog. Szánkón csak akkor jár a cigány, ha valami uraság viteti, s olyan uraság nem volt a vidéken. Útközben, ha találtunk egy csereklével rakott szekeret, mely a nádasból fűtőszert szállított, arra felkészedtünk; de ott meg majd elfagyott a lábunk. Megint csak leszálltunk.

A legelső faluban, Ógyallán már ott találtuk az osztrák cernirozó sereg egy csapatát, a vasas németeket. A cirkáló patrol bekísért bennünket a parancsoló őrnagyhoz. Az kegyetlen uraság volt. Majd megevett, úgy ránk förmedt; hogy mertünk kijönni a városból? Mi persze egy szót sem értettünk németül; s mind a négyen, cigány szokás szerint, egyszerre elkezdtünk szabadkozni, hogy nem lehet ott maradnunk a városban, a honvédek minket állítanak ki a bombák elé, s úgy muzsikálnak velünk a sánc tetején; minden ágyú mifelénk lő; ezt a cigány ki nem állja!

– „Was sagen die Spitzbuben?” – kérdezé az auditorától az őrnagy. Az tudott magyarul, s tolmácsolta neki.

– „Nix da, gazemberek. Kémekek vagytok! Meg kell őket vizitáltatni. Le kell vetköztetni.” Ugyancsak megszeppentem! Nem a velem hozott sürgöny miatt. Az olyan helyen van, hogy rá nem találhatnak, de fölfedezik, hogy nő vagyok, s csak a képem meg a két kezem cigányfajta, a többi európai. Akkor el vagyok veszve. Hirtelen odaszóltam a cigányoknak valamit. Arra egyszerre mind előkaptuk hangszereinket, s rázendítettük *con fuoco* a Gott erhalte szép himnuszát. Erre a hatalmas úrnak kiengedt a fagyos ábrázatja. – „No, jól van, semmirekellők, minthogy tudjátok a tisztességet, hát nem veretek rátok, de itt nem maradtok a faluban, hanem rögtön mentek odább. Itt nem muzsikáltok senkinek. Aki táncolni akar, csak nekem szóljon, majd megtáncoltatom én! Ott a deres.” A klarinétos tréfás fickó volt, s azt nem bírta eltitkolni: – „Áldja meg a devla ezt a nagy urat, de

nagy bankóval fizet” – „Was sagt der Kerl?” – kérdezé a major. – „Gott soll segnen den grossen Herren, der zahlit mit grossen *Banknoten*” Erre még a nagy úr is elnevette magát. – „Hanem azért takarodjatok innen rögtön Érsekújvárig meg sem álltok, ott aztán muzsikálhattok.” Mi kezét-lábát csókoltuk, hogy csak az éjszakát engedje itt töltenünk, félig meg vagyunk fagyva, egy falat sincs a gyomrunkban, egy hét óta „jeget eszünk, vizet iszunk”. Nem ismert irgalmat. Bekötteté a szemeinket, szánkóra rakatott, s úgy kísértetett ki a faluból lovas őrjáráttal. – Hisz éppen az volt az én kívánságom, hogy minél hamarabb keresztüljuthassak az ércövön, mellyel az ostromolt vár körül volt zárolva. – Ha egyszer kijutunk a világra, ott azután nem kell félteni a cigányt, hogy eltévedjen. Keresztülhegedüli az magát egész Európán, ha ráveti a fejét. Így vegyegtünk végig a Duna mentén, egyik várostól a másikig, s keresztülélveztük a vándorcigányélet minden regényességét, ami télen különösen szapora szokott lenni.

– De hát nem találkozott kegyed Görgyey magyar táborával, hogy annak az oltalma alatt utazhatott volna tovább? – szoltam én közbe.

– De nagyon is találkoztam. Hanem az volt az utasításomba adva, hogy a küldött sürgönyt egyedül a magyar kormány fejének adjam át, másnak senkinek, még egy hadvezérnek se. Azt megtehettem volna, hogy a magyar deréksereggel vonulok tovább, ott szívesen látták a cigányzenészt. A jó kedvét a honvéd soha nem hagyta el, csak hogy az a főszereg fölfelé vonult a görbe Tótországra, s az én feladatom az volt, hogy minél előbb Debrecenbe jussak. Nem volt ott más választás, mint egyenesen keresztülcsúszni az ellenséges táborokon, amíg a Tisza partjáig eljutunk, ott azután megint barátságos világ van.

– Hová rejtette el kegyed a küldött sürgönyt?

– Az a hegedűmnek a fenekére volt belülről felragasztva. A cigánynak a hegedűjét csak nem szedik széjjel, amivel a mindennapi kenyerét keresi. Ami pénzt az egyik városban kerestünk, az elég volt arra, hogy szánkót fogadjunk, ami elvigyen a másik városig. Minden város szélén lanknak cigányok, azoknál otthont találtunk, azok nem kérdezték: honnan jövünk? Ha pedig valahol vallatóra fogtak, hazudtunk mi akkorákat, hogy csak ember kellett hozzá, aki elhiggye. Ön emlékezni fog arra a rettenetes téli útra a múlt télen?

– Nagyon emlékezem. Magam is ott jártam akkor feleségemmel együtt.

– Milyen derék lett volna, ha véletlenül összetalálkozunk. Én játszottam volna az önök ablaka alatt nőttöt. Hahaha! A legkeservesebb állapotom volt, amíg Kecskeméttől eljutottam a Tiszáig. A városban feküdt Jellasics az egész táborával, szélében elfoglalva az alföldi síkság városait, Nagykőröst, Szabadszállást. Itt kellett magunkat keresztüldolgoznunk. Részem volt abban a nagy szerencsében, hogy játszhattam esténként ő nagymél-

tósága, a vitéz banus előtt. Igen meg volt velem elégedve. Kitűnően tudtam a bandámmal együtt egzekválni azt a szép indulót: – „Szláva, szláva, mu mu mu: Jelacsicsu nas omu!” A délceg „kolo” tánchoz is tudtam nótát húzni, s különösen kivívtam a meglelégedését a melódiatелjes „Schneider Fáni” polkával. Mondhatom, hogy egészen el voltam kényeztetve. Volt pénz, bor elég, s ha nagy volt a lelkesedés, dacára a fekete pofámnak s a belőlem kisugárzó fokhagyma bűznek, a tiszt urak mind összecsókolgattak.

Erzsike nem mondhatta ki ezt a szót, hogy rögtön a két arcára ne borítsa a tenyereit. Én aztán kimentettem:

– Ezek a csókók nem számítanak, akkor ön férfi volt.

– Hát itt egészen olyan dolgunk volt, amilyennek csak képzelheti magában a cigány a paradicsomot, de az volt a nagy baj, hogy nem tudtunk ebből a paradicsomból kiszabadulni. A lovagias bán ránk parancsolt, hogy el ne próbáljunk szökni, mert akkor haditörvényszék elé állít, és főbelövet. Éjszakára, mikor a kötelességünket elvégeztük, bezártak bennünket egy kis mellékházba, s annak az ajtaja elé egy szerezsánt állítottak puskával.

Egy éjjel megszöktünk a kéményen meg a szomszéd háztetőn keresztül. – Azaz, hogy csak mi hárman, tudtunk kimenekülni én meg a klarinétos és a kontrás. A bőgő nem fért ki a kéménylyukon. S a brúgos cigány azt mondta, hogy inkább gúzsna hagyja magát csavarni, mint hogy a szerszámát ott hagyja veszni. Őt hát ott hagytuk bajra. – Bandára különben sem volt már szükségem, a Tisza négy óra járásnyira volt már.

– A tisztektől hallottam, hogy a Tisza melletti füzes erdőben, a Szikra csárda körül, magyar felkelő gerillák tanyáznak. Csak egyszer azok közt lehessek.

Jó szerencsénk volt, hogy a horvát bán táborában nagyon laza volt az előőrsi szolgálat. A város végén volt egy földbevált putri, aminőben a főbélők szoktak nyáron át lakni, az előőrsre küldött granicsárok mind benn ültek a putriban, a puskáik mind oda voltak támogatva az ajtónak. Az egyik cigány azt mondta: – „Lopjuk el a puskáikat!” A másik azt mondta: „De az öregapám se furulyázott puskával soha.” Én meg bíztattam őket, hogy csak inaljunk odább. Közel voltak a homokbuckák. Egy sivatag, nagy szagotott terület, ahol egyik domb a másik után következik, némelyiket félig kivájta a szél, a völgyeik gyéren benőve csenevész nyírfákkal. Kísérteties vidék! A kopár homokoldal fehér, a ráhullott hó még fehérebb, s

minden faderék fehér, a lecsüggő ágak zuzmarától aláhúzva.² Ezen homokbuckák között bukdácsoltunk mi alá-fel; letérve a rendes országútról, hogy ha üldözni találnak bennünket, meglapulhassunk előlük. A síkon végseprő szél rögtön betakarta a lábaink nyomát hóval.

- Jaj, csak farkasokra ne bukkanjunk! – mondá fogvacogva a kontrás:
- Hogy járnának azok itt, mikor annyi katona van, biztatám én a mórét.
- De szeretnek azok a „lóger” körül járni; mert ott mindig van „deg”.

Ahol a buckák elvégződnek, kezdődik egy messzeterülő lapály, a távolban valami romféle lehetett. Vékony köd fedte az egész tájat, melyben minden tárgy nagyobbnak látszott a rendesnél; a telehold sápadtan világított, széles nagy udvart kerítve a ködös égen.

– Az a híres alpári síkság – magyarázám én Erzsikének –, ahol az ősmagyarok a honfoglalás döntő ütközetét vívták Zalán ellen; az a rom pedig a szentlőrinci pusztatemplom fala.

– Hát rám nézve is emlékezetes ez a puszta. Amint nagy igyekezve bandukoltunk előre, kurta köpönyegeinket a szél ellen fordítva, egyszer csak azt mondja a legelsőnek lépdelő kontrás

– Verje meg a devla azt a sok varjút! Mért nem alszik ez most mind a kálvinista templom tetején?

Én azt kérdeztem tőle, hogy mért kellene a varjúnak éppen a kálvinista templom tetején alunni.

– Hát a kálvinista varjú a kálvinista templom tetején, a pápista varjú a pápista templom tetején, ahogy dukál.

Én nem értettem ezt a felekezeti különböztetést a varjak között; a cigány megmagyarázta:

– Hát az egyik varjú hamuszínű, a másik fekete; az egyik nem eszik húst, csak magot. Ez a pápista varjú. A másik hússal él; megeszi a földi férget, meg az elesett lovat; ez a kálvinista; mert nem böjtöl.

Aztán figyelmessé tett, hogy amott az előttünk levő nagy halom fölött egy sereg varjú hol felzúdul nagy káromgással a magasba, hol megint leszáll ugyanarra a helyre, amelyről felrepült. Ott valami „deg” lesz.

Amint a domb tetejére felértünk, nagy ijedelmünkre láttuk, hogy a cigány balsejtelve helyes volt:

Alant az országút mellett, az árokparton hever valami nagy, fekete tömeg, egy elesett lónak a hullája. Annak a maradványai fölött vitatkozott egy sereg holló és varjú öt ordas farkassal.

² Mai nap ez a hajdani sívó homok puszta át van alakítva gyönyörű szőlőteleppé, amelyen a magyar kormány az amerikai féregmentes szőlővesszőket termeszt.

Valami ötszáz lépésnyire lehettünk a rettenetes fenevadaktól.

Azok is egyszerre megláttak bennünket, s arra rögtön ott hagyták a hullát, s csúnya, éles hangú csahintásokkal ösztökélve egymást, elkezdtek felénk száguldani.

– Jájh! végünk van! – jajveszékelt a kontrás. – Megesznek bennünket a farkasok!

A klarinétost még ebben a halálveszedelemben sem hagyta el a cigányhumor:

– No, akkor ugyan furcsa formában érjük meg a feltámadást.

Én azt mondtam nekik, hogy ne jajgassanak, hanem siessünk egy nagy fűzfára felkapaszkodni, oda nem jöhetnek utánunk a toportyánok.

Az egy vén lebotolt fűzfa volt, aminek az ágát minden évben le szokták vagdalni, úgy, hogy a koronája csak egy nagy buckó, körülnöve új hajtásokkal.

Engem, aki fára mászni nem tanultam, előre feltoltak a cigányok, ők aztán hirtelen utánam kapaszkodtak.

Mikor a fa tetejében voltunk, akkor vettük észre, hogy annak a közepén egy nagy nyílás van, a fa belseje egész odvas, úgy, hogy egy ember elfér benne.

– Teérted primás a legnagyobb kár, te bújj le az odúba – mondá a kontrás.

Én megfogadtam a szót, s a fa koronájának a nyílásán át leereszkedtem a mély odúba. A hosszú gyapot nyakravalómat azonban előbb hozzákötöttem egy ágcsaphoz, hogy annál fogva megint fel tudjam húzni magamat; mert a fűzfa odúja egész a gyökeréig ért. – Egy régi, vastag ág helyén azonban az oldala is ki volt odvasodva a fának úgy, hogy azon egy jó ökölnyi nyílás maradt, melyen keresztül, mint egy padlásablakból ki lehetett látni.

Az öt farkas nemsokára megérkezett.

Nem jöttek egészen közel; előbb kémszemlét tartottak. Ha egy-egy közel sunnyogott, a klarinétos ráirányozta a fúvószerszámát, hogy a farkas azt higgye, hogy az puska. Akkor a dúvad egyszerre háttal fordult, s elkezdte a két hátulsó lábával a havat sebesen előre szórni. Azt mondják, így szokott tenni, mikor azt látja, hogy a megtámadott ember védelmezi magát; teleszórja a szemét hóval.

Mikor aztán kitanulták a farkasok, hogy nincs nálunk lőfegyver, akkor előbb egy csúnya nagyot vonítottak, s azzal meg kezdték a fűzfa ellen az ostromot. Roppant szökéseket tettek a magasba, hogy a fűzfa koronáját elérjék, de az mégis magas volt nekik.

Ekkor a cigányoknak az jutott az eszükbe, hogy ők gyakran hallottak a farkasok zenekedvelő hajlamairól, s elkezdtek nekik a klarinéttal meg a hegedűvel muzsikálni.

Az igaz, hogy a csúnya férgek erre abbahagyták az ostromot, körülülték a fűzfát, s a zeneszó mellé elkezdtek kardalban vonítani, a hold felé emelgetett sunda pófáikkal, azokkal a nagy seprűforma, lompos farkaikkal csapkodva az oldalukat. Egy kis ideig még mulattatott is ez a jelenet.

Hanem egyszercsak eszembe ötlött a dupla veszedelem.

– Héj, cigányok! Ácsi! Ácsi! Hagyjátok abba! Az ördög van veletek? A muzsikálással ránk hozzátok a szerezsánok pikétjét, s azok megnyúznak bennünket elevenen.

Erre aztán abbahagyták a muzsikálást.

Ez, úgy látszik, még nagyobb dühbe hozta a farkasokat. Most már új stratagémához fogtak.

Kieszelték, hogy a fűzfa egy kissé félre van hajolva, s akkor aztán messziről nekiiramodva, igyekeztek a csapinós oldalon a fára felkapaszkodni. Ez a manőver sikerült volna is nekik. Ekkor láttam csak, hogy minő erőteljes állat a farkas, mennyivel ügyesebb mindenféle kutyánál. Futva feljutott a fűzfa koronájáig, csakhogy ott várta ám a bátor kontrás, s úgy rúgta orron a patkós csizmasarokkal, hogy a támadó vad ordítva bukfenchezett vissza. Ez valami tízszer, tizenkétszer ismétlődött így!

S az volt a nevezetes, hogy valahányszor egy támadó farkas a cigány rúgásától lekalimpált a földre, a többiek mind rárohantak, s megtépázták, mintha megbüntetnék azért, hogy kudarcot vallott.

Egyszer aztán abbahagyták, s odaültek egy csoportba, éppen az én ablakom elé. A nyelveik kilógtak nyitott torkaikból; a kifújt állati gőz párája felém szállt a hidegben. Tanakodni látszottak. A legnagyobb közöttük lehetett a vezér. Ha egy fiatalabb elvakkantotta magát, azt nyakon kapta: „te ne ugass!”

Végre, úgy látszott, hogy kifőzték a hadifortélyt. Egyszerre fölkerelkedtek valamennyien, s elkezdtek továbbdalogni, csak a hátraforgatott fejekkel sandítva a fűzfa felé.

Az én cigányaim azt hitték már, hogy megmenekültünk.

– „Nem esztek cigánypecsenyét!” – kiabált rájuk csúfolódva a klárinétos, a biztosnak hitt erősségéből.

Ekkor egyszerre visszafordultak a farkasok, s akárcsak egy lóverseny rohamának a végén, egyik a másikat fél farkasfejjel előzte meg.

Az első felrohant a fára, s amint a kontrás azt fejbe rúgta, akkor a másik az elsőnek a hátán keresztül szökött fel, s megkapta az embernek a lábát.

Egy kétségbeesett ordítást hallottam:

– „Ne hagyj pajtás!”

A félig alárántott embert a másik zenész ki akarta szabadítani a fenevadak torkából, s arra ő is elveszté az egyensúlyt, s lezuhant a másikkal együtt a fáról.

Ami ezután történt, azt hadd ne mondjam el! Elég volt azt egyszer végigélni; a két szerencsétlen áldozatnak a halálküzdelmét ez undok fenevadakkal. Úgyis annyiszor álmodom vele. Azt hiszem, hogyha a hét főbűnből leledzném, azt is megbűnhődtem volna ebben a rettenetes órában. Az arcomat beledugtam az odvas fa pudváiba, hogy ne lássak és ne halljak. Egy örökkévalóságnak tetsző időig tartott a bestiális ordítózás, amit az átkozott lakomán osztozó farkasok ott a közelben elkövettek.

Én mozdulni sem mertem, hogy észre ne vegyék, hogy még én is ott vagyok. Én Istenem! Milyen rettegéseket kellett kiállanom!

Egyszer aztán megint elkezdett valami mormogás, szuszogás támadni a közelemben. A vén ordas körüljárta az odvas fát, szimatolva. Megérezte, hogy még abban is van egy martalék.

Elkezdte a fatövében felkaparni a földet. Bizonyosan lyukat akart ásni a fa alá, amelyen keresztül hozzám férhessen. Jó szerencsémre, az nem homokföld volt, hanem kemény tözeges lúp, jó mélyen megfagyva. Ez nem sikerült neki.

Akkor észrevette azt az ökölnyi lyukat a fa oldalán. Onnan valamikor egy nagy oldalágat fűrészelték le, s annak a helyén a fakéreg kirohadt. A farkas elkezdte ezt a nyílást tágítani, tépte az agyaraival, a forgács hasadozott, a körmeivel kaparta a pudvát. Már annyira kitágította a faodút, hogy a fejét bedughatta rajta. Láttam a zöld fényben égő szemeit; éreztem a bűzös leheletét; hallottam az agyarainak a csattogását. Ekkor a kétségbeesés vakmerővé tett. Hirtelen kirántottam a csizmám szára mellé tett görbe kést, a másik kezemmel megragadtam a farkasnak a fülét, s egy kanyarintással levágtam azt.

Erre az ordas bősziült ordítással rántotta vissza a fejét a nyílásból, s mint a megvert kutya, kezdett el vonítani, és tovaszaladt. A többiek mind utána. Én a kezemben maradt vadász trófeummal, a farkasfüllel, odarogytam az odvas fa derekához, le nem rogyhattam, mert az odú szűk volt.

(Engemet majd a hideg lelt ki e rémjelenet elbeszélése alatt. Erzsike maga is egészen kimerült bele.)

– Jaj! Egészen belefáradtam. Még most is reszketek, ha visszagondolok rá. Életemben ön a második, akinek ezt elbeszéltem.

Gondolom, hogy nagyon elsápadhattam. Az villámlott át az agyamon, hogy hát most éppen útban van a feleségem az emberlaktalan völgyön keresztül, s az erdészek jelentették, hogy itt farkasok járnak.

Erzsike nagyott lélegzett, újra felemelte a lecsüggesztett fejét, s aztán folytatá a történetét:

– A farkasoktól hát megszabadultam. De nemsokára megtudám, hogy ennek nem az afölötti szégyen volt az oka, hogy én a vezérüket megfosztám az egyik fülétől. Nem! A farkasok nem ilyen szégyenlősek. A buckák mögül egy lovascsapat közeledett. Hatan lovon ültek, egy pedig számaron.

Az egyik rémületet felváltotta a másik.

Az odú nyílásán keresztül felismertem a lovasok egyenruháit a holdvilágnál. – Jellasics-huszárok voltak. S hogy semmi kétségem ne legyen, hogy mi járatban vannak, amint közelebb értek, megláttam a számaron ülőnek az arcát. Az én hátrahagyott brúgósom volt.

Könnyű volt kitalálnom, hogy mi történt. Az ott maradt cigány, hogy a saját bőrért megmentse, vagy talán a deresen, kivallotta, hogy ez a banda Komáromból jött ki, s hogy ők egész Debrecenig vannak általam felbérelve. Ebből aztán rájöhettek, hogy én csak álcigány vagyok, aki az ostromolt várból viszek sürgőnyt a magyar kormánynak.

A cigányt most azért hozta magával a lovascsapat, hogy a nyomomra vezessen. Ha rám találnak, végem van.

A holdfénytől világított hómezőn jól ki lehetett venni az irtózatos dulakodás színhelyét. A hosszú vérvonalak, a széttépett öltönyök rongyai, egy csizmás láb a hóban. Hah! – Ne lássam magam előtt újra! – Odarobogtak nagy sebesen.

A brúgósnak le kellett szállni a számarról.

Ordított, jajgatott a jámbor torkaszakadtából, cigány nyelven siratva a társait s átkozva a toportyánférgeket.

Egy őrmester volt a cirkáló csapat vezetője. Az horvátul kiabált a cigányra, s a cigánynak az a virtusa, hogy ami nyelvet nem tud, még azon is megérti, hogy mit kérdeznek tőle. Ő felelt rá magyarul:

– „Óh, jaj, óh, jaj! Megették az átkozott farkasok a mi drága prímásunkat! Itt van a csizmája! Csak a csizmáját hagyták meg. Jól ismerem! A múlt héten vette Cegléden! Hat forintot adott érte. Újdonatúj csizma! Ez az ő lábán volt.”

Világos volt, hogy a brúgós esze ott jár, hogy én valahol el vagyok bújva, s a legnagyobb rémség közepett is van annyi cigányság benne, hogy az üldözőimet bolonddá tegye. Az elején elárult, mert muszáj volt, de a végén megszabadít, mert teheti. Ő tudta legjobban, hogy az új csizmát én vettem a kontrásnak. Nekem bagariacsizmám volt. – „Nyebojsza!” – kiabált rá az őrmester, s mutogatta neki az ujjain – „Jeden, dwa!” (Ez csak kettő.) „Jak sza tri?” (Hol a harmadik?)

A cigány váltig esküdött, hogy ez a „harmadik!”

– „De hát hol az első?”

– „Hát hisz ez az első.”

Sehogy sem akart a fejébe menni az az algebrai igazság, hogy ha ketőt a háromból kivesszünk, marad még egy.

Az őrmester parancsot adott egy huszárnak, hogy szálljon le a lóról, s kardjával oda mutatott a fűzfára, amiből azt vettem ki, hogy meg akarja vizsgáltatni a fát, nem odvas-e belől, nem rejtőzik-e benne valaki.

Most azt hittem, hogy itt az ideje azt a görbe kést a saját nyakam ellen fordítani.

Ekkor egyszerre puskaropogás támad a közel füzesből, s egy csapat lovas gerilla vágat elő nagy „rajta magyar!” kiáltozással. Erre a Jellasics-husárok sem vették tréfára a dolgot; hirtelen visszafordították a lovaikat, s elvágattak a város irányában. A brúgós is felvetette magát a füles hátára, s a két csapat közül harmadik irányban, szépen elbaktatott. Nem kívánt részt venni a háborúban.

A gerillák, akik nagyobb számmal voltak, még egynéhány lövést utánaküldtek az ellenségüknek, olyan távolból, hogy a golyó nem érte a futókat, s aztán beérték a győzedelmükkel.

Én ekkor hallva, hogy magyarul kiáltoznak, hirtelen felkapaszkodtam az odúból a fa tetejébe, s elkezdtem, ahogy a rekedt hangommal bírtam, jelt adni az otlétemről.

A vitéz hadfiak rögtön odajöttek a fűzfához, s lesegítettek veszedelmes helyemből.

A vezetőjük egy gyönyörű daliás alak, igazi magyar arcú ifjú, mindjárt kérdőre fogott: hogy kerültem ide; mi járatban vagyok?

Én, látva, hogy magyar harcosok közé kerültem, őszintén elmondtam, hogy Komáromból jövök, küldve vagyok Debrecenbe, a magyar kormányhoz, sürgős izenettel.

A gerillahadnagy gyanakodó ember volt

– „Ohó, babám! Azt könnyű mondani; de nehéz elhinni! Majd egy cigányra bízzák az ilyen nagy dolgot!”

Mondtam neki, hogy nem vagyok én cigány, csak olyanná van festve az arcom. Komáromban lakom, odavaló vagyok. – „No, hát ha odavaló vagy, mondd el, hogy ismered-e ottan Jókai Mórt, – s mit tudsz felőle?”

Nekem igen kellemes volt erre megfelelnem:

– „Igenis jól ismerem, azt is tudom felőle, hogy Kecskeméten járt a főiskolába, ottan végezte a jogot, – sőt ottan tanult egy festő jóbarátjától olajban festeni.”

– „Szervusz, pajtás! – szólt erre a hadnagy, a tenyerembe csapva – az a festő jóbarátja éppen én vagyok.”

Lássa ön, még itt is ön segített rajtam.

– Jancsinak hívják azt az én volt iskolatársamat? – kérdezém én.

– Igen. Úgy hívják. Vele volt egy másik fiatalember, valóságos leányarc, azt meg Józsinak szólították; az különösen nagyon kérdezősködött ön felől. Mikor önök Kecskeméten műkedvelői előadásokat tartottak, ő játszotta azokban a leányszerepeket.

– Igen. Úgy van.

– Lássa ön, ilyeneket nem tudhatnék, ha ott nem jártam volna. Ezeket mind elbeszélték nekem a gerillák, akik magukkal vittek; az egyik rám adta a bundáját, a másik felültetett a lovára, úgy vittek a „Szikra” csárdáig, ott puncsot itattak velem, gulyáshússal jól tartottak, s aztán bundából ágyat csináltak a számomra, hogy aludjam ki magamat. A Jellasics-huszároktól nincs mit tartanom, azok reggel előtt vissza nem térnek, akkor aztán jönnek regementestől a gerillákat elfogni; de mi akkor már túl leszünk a Tiszán. A szánkók készen állnak befogva, az első jeladásra vágatunk vissza a jégen Cibakházára, ott van a Damjanich előcsapatja.

De én még sokáig nem tudtam elaludni; folyvást ott kavargott a szemem előtt az az irtóztató halálküzdelem a két szerencsétlen ember és a fenevadak között, az az ordítás, az a jajgatás keresztülhangzott a vidám gerillák danáján is: – „Ég a gunyhó, ropog a nád! Szorítsd hozzád ezt a barnát!” Álmomban ez a nóta keveredett össze a farkasordítással, majd a farkasok énekelték, hogy „Ég a gunyhó!” majd meg a szerezsánok üvöltöttek az ágon ülő cigányokra. – Reggel tájon két puskalövés ébresztett fel. – Örültem, hogy megmenekültem a kísérteteimtől! – A gerillahadnagy sürgött, hogy gyorsan üljek a szánkóra, Kecskemét felől lovascsapatok közelítenek.

Tíz perc alatt átvágtattunk a Tisza jegén. A túlsó parton már a honvéd előőrsök tanyáztak. A gerillák dolga volt az ellenséget fellármáznai, a szé-násszekereit elfogdosni s aztán hírt hozni a csapatok mozdulatairól.

Engem egyenesen Damjanich elé vittek.

Én már akkor nem voltam kénytelen a magammal hozott sürgönyt rejtékben tartani, szétbontottam a hegedűmet, kivettem belőle a leragasztott iratokat, s azoknak a bemutatásával igazoltam magamat.

A hatalmas, daliás alak biztatón mosolygó tekintetét soha sem fogom elfelejteni. Majd elfelejtettem a láttára, hogy férfi vagyok, kedvem lett volna előtte térdre esni és kezét csókolni. Úgy el voltam fogódva, hogy nem tudtam előtte beszélni.

A tábornok egy pohárkába szilvóriumot töltött:

– „Igyál fiacskám, ettől majd kienged a torkod.”

A torkom be volt rekedve, olyan mély hangom volt, mint egy férfinak. Mondtam neki, hogy Komáromból jövök, Mészáros Lázárhoz vagyok küldve.

– „Dejsz, az öreg „kóficot”³ hiába keresed Debrecenben, fiacskám, az ott már nem parancsol. Hát ti, komáromiak, még azt sem tudjátok, hogy ki fiai vagytok? Most más rendelkezik a háborús ügyekben. Majd én adok neked ajánlólevelet.”

Aztán írt nekem egy pár sort egy tábornokhoz, kinek olyan német neve van, ami a magyarban annyit tenne, hogy „bácsi”. (Közbeszóltam: – Az a német nevű tábornok volt a lelke a mi hadszervezésünknek.)

– Akkor aztán kaptam a tábornok rendeletéből tisztességes honvédtiszti egyenruhát (az arcom barnaságát még egyelőre megtartottam), s azon kívül nyílt parancsot, hogy engem állomásról állomásra, stafétai gyorsasággal szállítsanak Debrecenig.

Másnap estére eljutottam Debrecenbe. Amint a szánkóból leszálltam, egyenesen a tábornokhoz siettem.

Az egy szelíd, nyájas képű úr volt, rövidre nyírt bajusszal, szakállal. Még csak tábornoki egyenruhát sem viselt, senki sem nézte volna ki belőle a rangját. Az ajánlóleveletem átolvastva, azt kérdezte tőlem, élesen a szemem közé nézve:

– „Ön Rengetegi Tihamér, százados?”

Én, ha csak saját érdekemet kellett volna tekintenem, egész őszintén megmondhattam volna, hogy sem azt a nevet, sem a katonai egyenruhát nem illetékesen viselem, de nem volt szabad elárulnom a hetényi viskóban kussadó hívetem:

– „Én vagyok az, tábornok úr!”

– „Ki nevezte önt ki századosná?”

– „A hadügyminiszter.”

– „Vitéz tetteiért?”

– „Bécs ostroma alatt kétszer vittem sürgönyöket az ostromló táboron keresztül a magyar kormánytól Bem tábornokhoz.”

– Az sem igaz – vetém közbe én –, én tudom jól, hogy ki által küldte azokat a magyar kormány.

– Nekem így dicsekedett el velem a barátom – mondá Erzsike, és aztán folytatá az elbeszélését.

– „Jól van – mondá a tábornok – Adja ön által a sürgönyt.” A tudósítás titkosírással volt szerkesztve.

– „Ezt nekem előbb majd dechiffrálnom kell. – Az éjjel honvédelmi bizottsági ülést tartunk. Holnap korán reggel jelentkezzék ön nálam. Most

³ A magyar hadügyminiszter egy replikájában azt mondta az ellenzéknek, hogy az ő indítványukból nem lesz más, mint *kófic*; innen maradt rajta a név.

menjen a „Fehér lóba”. Senkivel beszédbe ne elegyedjen. Maradjon a szobájában.”

Egy óra múlva azonban már utánam küldött és magához hívatott.

Ezúttal bevitt a belső szobájába. Ő megengedte magának azt a luxust, hogy kétszobás szállást tartson Debrecenben. Más két miniszternek, Nyáry Pálnak és Patay Józsefnek csak kettőjüknek volt együtt két szobájuk.

Most már nyájas volt hozzám a tábornok, leültetett az asztalához és teát töltött. Szivarral is megkínált s én, bár nem kellett, rágyújtottam. Csípte nagyon a nyelvemet; de mutatnom kellett, hogy férfi vagyok.

Ekkor aztán elbeszélte velem, hogyan jöttem ki a várból, hogy hatoltam át az ellenséges táboron. Előadásom nagyon meghatotta. Mikor elbocsátott, megszorította a kezemet, s biztosított felőle, hogy merészen kerestülvitt jó szolgálatom meg lesz jutalmazva. Újból másnap reggelre parancsolt magához. Én teljes parádében jelentem meg a szállásán.

Praeferentissime eléje bocsátottak.

Ismét leültetett a belső szobájában, s a külsőnek az ajtaját tolózárral bereteszelte.

Az asztalán volt kiterjesztve egy nagy katonai térkép, mely Felső-Magyarországot és Galiciát foglalta magában.

– „Ön igen nevezetes adatokat hozott magával Komáromból – kezdé halk hangon. – A keletet nézve, meglepő gyorsasággal hatolt el ideig. Most önnek a választ is vissza kell vinni, mely a hadvezérség utasításait foglalja magában – s egyúttal a ma éjjel kinevezett új várparancsnok megbízását. Vissza tud ön hatolni a várba azzal a sürgönnyel?”

– „Megkísérlem.”

– „Okvetlen vissza kell önnek oda menni! Minő terve van hozzá?”

– „Ugyanazon az úton, módon és abban az álmezben nem mehetek vissza, amelyben kifelé jöttem. Két társamat széttépték a farkasok, a harmadikat elfogták a szerezsanok, az mindent kivallhatott, engem már ebben az alakban felismernek, ha újra szemük elé kerülök. Aztán meg semmi elfogadható ok sincsen, amiért cigányok a vidékről be kívánjanak menni egy bombázott városba. Ezt a sürgönnyt csak egy nő viheti be Komáromba, aki valamely kifogástalan ürügy alatt *kénytelen* oda bemenni, mégpedig osztrák kísérő menlevél mellett.”

A tábornok csodálkozva csapta össze a kezzeit.

– „S van önnek ilyen asszonya, aki erre vállalkozik?”

– „Biztos vagyok felőle.”

– „Hol van? Kinek hívják?”

– „Azt magamnak tartom, tábornok úr. A várba bejuthatás anélkül is meg van már nehezítve azáltal, hogy Guyon Richard várparancsokká kineveztetése közzé lett téve.”

A tábornok felugrott a székéről dühében.

– „Hát ki tette közzé?”

– „Itt van a hivatalos lapban” – mondám én, kihúzva a zsebemből a „Közlöny” azon reggeli számát.

A tábornok a kurta bajuszát még kurtábbra rágta.

– „No, már azt látom, hogy a titoktartást nem mi magyarok találtuk fel. Mármost ezt az ellenség megtudja; de a komáromiak nem tudják meg.”

– „Nekem igen jó tervem van, hogy a hadvezérség utasítását kezükhöz juttassam.”

– „Postagalamb vagy léghajó által?”

– „Tervemhez egy külföldi útlevele van szükségem.”

– „Azt meg fogja ön kapni. Angol útlevelet, ellátva a követség láttamozásával. Kinek a nevére?”

– „Az asszonyságéra.”

– „Akkor mégis meg kell mondani önnek, hogy kinek hívják az asszonyságot.”

Megmondtam neki az *igazi* nevemet: a Bagotay Mukiné törvényes előnével.

– „És ön? Hogy jut be a várba?”

– „Maglehet, mint annak a hölgynek a kocsisa. Maglehet, hogy sehogy sem; csak a sürgöny bejusson.”

– „S hogy fogja önnek a hölgye ezt a sürgönyt elrejteni? Azt előre is megmondhatom önnek, hogy ha az ön hölgye magának Windischgraetz hercegnek a védlevelével fog is az ostromló seregen keresztül a városba bejutni, az osztrákok ugyan igen udvariasan fognak vele bánni, hanem azért azt fogják neki mondani, hogy most kegyeskedjék nagysám besétálni ide a mellékszobába; ott talál egy teljes kész női öltözéket, azt szíveskedjék felvenni, ha valamivel bővebb a viseltnél, az nem baj. A magával hozott öltözet itt marad – egész a cipőig és a harisnyáig, majd mikor vissza tetszik jönni, megint átcserélheti. Mert azt már tudják, hogy kémiai tintával az ingre is lehet írni s a reagenssel az írást előtűntetni, aztán meg lehetnek a cipősaroknak titkos nyitjai, amikben egy szalmapapírra írott levélke elfér. Sőt még a feltűző fésűjét is ott fogják tartani a hajából, mert arra is lehet microscopicus betűkkel valami izenet felírva.”

– „Ezt mind megtehetik. Azért az a hölgy mégis be fogja vinni a várba azt az izenetet.”

– „Ennek a titkát mégis szeretném tudni.”

– „Igen egyszerű az. Az egész sürgönyt elejétől végig meg fogja tanulni, – könyv nélkül.”

A tábornok elnevette magát.

– „Ohohó! Kedves barátom! Ne gondolja ám azt, hogy mi itten egy jó magyarul írott sürgönyt bízunk a futárunkra, hogy ha azt útközben el találják fogni, az ellenfél az egész jövőendő haditervünket megtudja belőle. Sőt szándékosan árulóvá is lehet. Olyan idők járnak, amikor az emberek találnak mentséget az *átnyergelésre*. Ez a sürgöny magával viszi mindazt a titkot, hogy hol van az erőnk, hol van a gyöngeségünk, hol akarunk támadólag föllépni, s hol nem vagyunk kellően megvédve. Egy ilyen sürgöny elárulása megér az ellenségnek egypár százezer forintot.”

– „Biztosítom a tábornokot, hogy sem én, sem az a hölgy nem fogjuk elárulni.”

– „Azt nem is tehetik önök, mert az egész titkosírással van szerkesztve. Tessék a kezébe venni. Ért belőle egy szót? – Hát meg lehet ezt valakinek könyv nélkül tanulni?”

A kezembe adott írásban összezagyvált betűk voltak szavakká csoportosítva; írásjegyek, amiknek foglalatját alig lehet nyelvnek kimondani. Én azért mégis azt mondtam a tábornoknak, hogy az a hölgy meg fogja azt könyv nélkül tanulni.

– „Az lehetetlen.”

– „Semmi sem lehetetlen. Egyszer, mikor még színészek voltunk...”

– „Tehát önök színészek voltak? – Az a hölgy is?”

– „Igen. Egész társaságunk átkelt Eszékre. S ott eljátszottunk horvát nyelven egy egész színdarabot, anélkül, hogy a tartalmából egy szót is értettünk volna. Az ember olyan, mint a szajkó. Ha százszor elolvas valamit, a fejében marad értelem nélkül is.

– „No, hát hadd lássam, olvasson el ön csak két sort ebből a sürgönyből százszor egymásután, félóra elég rá; a fejében marad-e?”

Vállalkoztam rá. Nem telt bele negyedóra, hogy azt mondtam, készen vagyok. Visszaadtam a tábornoknak a sürgönyt, kértem papírt és írót. És aztán lassan, gondolkozva leírtam betűt betű után, amit az a két sor tartalmazott.

– „Önnek csodafeje van! – mondá a tábornok elbámulva. – S annak a hölgynek is ilyen képtelen nagy emlékezőtehetsége van, mint önnek?”

– Éppen ilyen.

– „Akkor lehetőnek tartom a fortélyát.”

(Én nem álhattam meg, hogy félbe ne szakítsam: – És kegyed csakhogyan vállalkozott arra, hogy egy titkos jegyeből összerótt egész sürgönyt betanuljon könyv nélkül?)

Erzsike félig szánakozva, félig mosolyogva nézett a szemembe.

– Nem édes barátom! Önt nem akarom megcsalni, mint más embert. Szemfényvesztés volt ez az egész. A várkormányzósághoz érkezett kryptogramokat Rengetegire szokták bízni, hogy hüvelyezze le a titkos

kulcs szerint. Ő közölte velem e kulcsokat. Egy szót kell csak tudni, melynek az egymás után következő betűi az alfabet jegyeit más meg más sorban állítják elő. Egy kis számolásba kerül az egész; de semmi fejtörés nem kell hozzá. Én előbb a titkosírást a kulcs segítségével lehüvelyeztem, s aztán megint visszaadtam az ákombákomot.

– Tudja kegyed, hogy ha arra rájön a tábornok, hát akkor kegyedet föbe löveti?

– Sejtettem én azt. De nem gyanakodott. Igen jó ember volt. Azt mondta, hogy ilyen módon tehát biztosan kézhez jut a sürgöny.

Akkor azután a haditérképen kijelölte számomra az utat, amelyen keresztül Galiciába kijuthatok, s amelyen valószínű, hogy ellenséges csapatokkal nem találkozom. Az útlevelet Bagotay Jánosné számára sajátkezűleg töltötte ki. Az útitárs személyleírását kértem, hogy hagyja kitöltetlen.

Mikor ezzel készen volt, átadott egy tárcát osztrák bankjegyekkel és legújabb Reichsschatzseinekkel; azonkívül száz louis d'ort és egy csomó huszaspénzt.

Azzal megszorította a kezemet, s azt mondá:

– „Ennek a sürgönynek az utolsó sora tartalmazza Rengetegi századosnak őrnaggyá előléptetését.”

(Mind a ketten egyszerre elneveltük magunkat! „*Hát innen kölcsönözték a pisztolyokat?*” – mondja Hugli borbély Szigligeti „Két pisztoly”-ában. Akkoriban ez repülőmondat volt!)

Erzsike ezentúl egész vígan folytatá:

– Visszafelé már egész úri módon folyt az utazásom. Mindenütt váltott relével. Két nap múlva Bécsben voltam. Még Komáromban értesültem, hogy az anyám odamenekült, s benső barátságot tart fenn azzal a bizonyos főrangú tiszttel a császári hadseregben. Az meg ott szolgált a hadügyminisztériumnál. Könnyű volt rátalálnom. – A viszontlátás jelenetének leírását elengedem önnek. A mama szeret komédiázni; de rossz színésznő, nem tudta a szerepét. Szeretett volna sírni is meg elájulni, mikor berontottam hozzá, de nem vitte tovább a fulladozásnál. – Én annál jobban tudtam a magam szerepét. Magam mentettem őt ki azért a kvalifikálhatlan magaviseletéért a legutolsó találkozásunk alkalmával. Magam voltam a hibás. Eszembe kellett volna lenni, hogy a mama szekerébe ne kapaszkodjam, mikor őt halálra keresi a felbőszült néptömeg. Aztán egyenesen áttértem az idejövetelem indokára. A magyar kormánybiztos Komáromban kiadta a rendeletet, hogy minden bárhol található osztrák bankjegyet a piac közepén el kell égetni. A mamának is van negyvenezer forintja bankjegyekben, melyeket az árvapénztár az én hozományomból tartott vissza. A pénz úgy gyűlt össze, hogy ki volt adva adósoknak kamatra. Azok, amint

a kormánybiztos rendeletét megértették, rögtön siettek a német bankóikat felvinni – de nem a várba, hanem a városi pénztárba, hogy legalább a kötelezvényüket visszakapják. És így a mi pénzünket fogják elégetni. Ezért szaladtam ide lóhalálába. Ha a mama most nekem azonnal meghatalmazást ad, én azzal rögtön visszatérek, s miután nagy befolyásom van a várbeli parancsnokságra, kieszközölöm, hogy a mi pénzünket ne égessék el, hanem szolgáltatassák ki nekem. Én aztán majd a mamával eligazítom a magunk dolgát. Neki is voltak ottrekedt tőkepénzei. Azokat én mind kiviszem.

Ez az előterjesztés megtette a hatását. A pénzkérdés az örökmozdony.

Én a mamának azt levélben is megírtam, amikor még a közlekedés könnyebb volt (a Csallóköz felé sokáig nyitva volt az út), hanem a mama – ideges emberek módjára – azt tette a levelemmel, hogy az írásomat megismerve a címen, fel sem bontotta azt; de elzárta a chautouille-jába. – Azt gondolta, valami bűnbánó esedezés van benne. Most azután, hogy a levelemre figyelmeztettem, előkereste azt, s majd elájult ijedtében, mikor a levelemet felbontotta, meglátta abban az odamellékelt hivatalos hirdetményét a kormánybiztosnak, s abból megtudta, hogy már csak három napi haladék van az osztrák bankjegyek elégetésére kitűzött határidőből.

Nosza hirtelen futni a főtiszt jó barátjához, onnan a mindenféle katonai főparancsnokságokhoz, a számomra Geleitscheint kieszközölni, azután törvényes meghatalmazást íratni, mely mellett a pénzeket reklamálhatom, s akkor aztán „egy percig se késsél, édes leányom!” fiákkerbe ülni és vágatni Komárom felé.

A visszamenetelnél sokkal kevesebb akadályra találtam, mint a kijövetelnél. Ugyanaz a vértés őrnagy, aki mint cigányprímást, majd megverett, csupa udvariasság volt irántam. Ajánló leveleimet elolvasva, amelyekben utazásom célja is meg volt említve, semmi kétsége sem lehetett, hogy tisztán magánügyben járok, amely nagyon sürgetős. Még csak meg sem motoztatott. Esze ágában sem volt, hogy öltönyeimet kicseréltesse velem. Akármit bevihettem volna magammal a várba.

Amint az ostromzár-vonalon belül jutottam, letértem az országútról Hétyény felé, hogy az én szobafoglyomat kiszabadítsam.

A viszontlátás első örömei után elbeszéltem neki azt az egész történetet, amelyet most önnek előadtam. Annyit mondhatok, hogy sokkal háladosabb publikumom volt, mint ön. A szenzációs jeleneteknél földhöz verte magát, mint „Hinkó, a hóhérlegény” címszerepében. S összekulcsolt kezekkel könyörgött a farkasoknak, hogy ne egyenek meg. Esküdött, hogyha megkaphatja Jellasics bánt, halálra táncoltatja, amért velem kegyetlenül muzsikáltatott magának. Mikor aztán a betanult sürgönyt a titkosírás kulcsa szerint lediktáltam neki, amelynek a végsorai az ő őrnagy ki-

neveztetését tartalmazták, a hála túlömlő kitörésével kiálta fel: – „Király-ném! Zenobiám!” – Én megvettem őtet őrnagynak, ő megtett engem király-nénak; nem lehetett egymásra panaszunk.

– Mármost aztán siessünk a várba, mert énnekem is sietős ügyem van ott, megmenteni a vagyonunkat. A házunk már elégett, ha még a pénzünket is elégetik, koldussá leszünk. – Ez őtet is sietteté.

– Csak még valamit ki kell gondolnom az expedíció kiegészítéséhez, valami hőstetthez hasonlót.

Ki is gondolta odáig, amíg a várba bejutottunk.

A kiküldött futár visszaérkezése, a magyar főhadparancsnokságtól meghozott sürgöny, általános szenzációt keltett a várban, s elterjedt a városra is.

A várkormányzó azonnal közzétette, hogy Rengetegi Tihamér kapitány, a hadügyminisztérium által, rendkívüli szolgálataiért, őrnaggyá lett kinevezve.

Következett a visszatért hős tiszteletére rendezett díszlakoma. Az egész tisztikar jelen volt, hölgyek is részt vettek benne. Magam is ott voltam. Még ilyen remekül játszani nem láttam Bálványosit (pardon! Rengetegit), mint ezen az estén. Ő volt a cigányprímás, aki negyedmagával keresztülmuzsikálta magát valamennyi ellenséges táboron. De mennyi mulatságos tréfa történt vele. Azt hiszem, az egész adomagyűjteményt felhasználta, amit a cigányokról írtak valaha. Hát mikor arra a rémjelenetre került a sor a farkasokkal! Az volt a drasztikus előadás. A valóság nem volt rettenetesebb, mint ahogy ő előadta. Hajmeresztő részletezés, borzalmas fantázia. Az asszonyok ájuldoztak, a férfiak szörnyűködtek; csak én nekem volt nevetném. Mikor aztán megérkeztek a gerillák, hej de vitéz lett egyszerre az én Rengetegim! Ő is lóra kapott, s üldözőbe vette a vasasokat. – Neki vasasok voltak! Jellasics-huszárral derogált neki verekedni. – Dehogy engedte volna el magának azt az adomát a karikásostoros gerilla meg a vasas közötti párharcról: – „Ich parire rechts; er haut mich links!” – Végképp dicsőséges volt azonban a visszajövetelének a leírása a mátyusföldi ostromzáróló seregen keresztül. Sötét éjben, hófuvatagos éjszakán, lóháton keresztülvágtatva az osztrák előőrök között, átugratva a sorompókat, a sáncárcokat, a golyók füttyöltek a füle mellett jobbról-balról; a lovát kilőtték alóla; de ő minden esélyre készen, hirtelen felkötötte a korcsolyáit, s villámsebeseen átkorcsolyázott a Zsitván, a Csilizen, meg még egypár meg nem nevezett folyóvizén. Így érkezett vissza a várba. – Mindenki el volt tőle ragadtatva. – A hölgyek összecsóholták, s muskátlilevelekből rögtönöztek babérkoszorút a halántékára.

A látszat kedvéért én is csak odamentem hozzá, hogy meggratuláljam ennyi kiállott szenvedésekért és hőstettekért. Hej, de akkor egyszerre mi-

lyen feszes lett az én barátom. Hidegen meghajtotta magát előttem, lefelé vonva a szája szegleteit s fölfelé a szemöldökeit.

– „Madame! Önnel még egy kis eszmecserénk lesz! Hát ön hol járt az alatt, amíg én az életemet mindennap százszor kockára tettem a hazáért! Meg tudja ön mondani, hol töltötte a napjait az alatt?”

Én csak elámultam! A szó a torkomon akadt. A vér az arcomba szökött. Éreztem, hogy most minden ember énrám néz. Azon idő alatt természetesen, hogy nem látott senki Komáromban.

– „Ha az kiderülne, amit a világ suttog, hogy ön az alatt Bécsben járt! De nem! Ezt nem hihetem el.”

A nagylelkűsége még jobban megalázott, mint a vádja. Én félvállról feleltem neki.

– „Mi köze önnek hozzá, hogy én hol járok-kelek?” S azért is úgy tettem, mint aki nem szégyenli magát. – Elkezdtem beszélgetni más fiatal tisztekkel.

Aztán nemsokára elhagytam a lakomatermet.

Amint a várpavilon hosszú folyosóján végighaladtam, Rengetegi utánam futott, és utolért.

– Az ördögök vannak önnel? – mondám én – hogy a társaság előtt engem vádol és gyanúsít; mintha áruló, vagy nem tudom még mi volnék.

– „Csitt, Zenobiám, királyném. Értsük meg egymást. Nekem a féltékenyt, a haragost kell játszanom, éppen a kegyed érdekében. Menjünk a szobánkba, ott majd mindent elmondok.”

Mikor aztán magunkra maradtunk, bezárt ajtónál, akkor szépen felvilágosított.

– „Kegyednek a pénzéről van szó.”

– Ahá!

– „Nekem a sok magasztalás, elismerés, ováció s más afféle csemege között az igazi *harapnivaló* forgott az eszemben. Négyszem között azt mondám a kormánybiztosnak, hogy ha már valami megjutalmazásra gondolnak, hát tegyék meg a kedvemért, hogy annak a hölgynek, aki szívemhez oly közel áll, a városi pénztárban talált vagyont ne adják át a lángoknak; hanem engedjék neki magához venni. – A szigorú jellemű hazafi azonban kérlelhetetlen volt, mint egy Brutus: – »Soha! Amit lefoglaltunk, azt elhamvasztjuk, ha a saját apámnak a vagyona volna is. Kivételt senki kedvéért nem tehetünk. Mit mondanak azok a szegény emberek, akiknek a tíz-húsz forintocskáját autodafé lángjainak átadjuk, ha a gazdagok negyven-ötvenezer forintját meg repülni hagynók. Égni fognak!« – Ezt haragos arccal mondta. – Azután csendesebb hangon hozzá tevés: – »Egyébiránt, az elégetés végrehajtásával önt bízom meg«”.

Kezdték már érteni a dolgot.

– „Eszerint minekünk okvetlenül brouilliroznunk kell egymással. Haragba kell jönnünk. Pár nap múlva megtörténik az autodafe. A piac közepén lesz a máglya. Én egyenkint hajigálom a bankjegy-csomagokat a pattogó hasábok közé. A legtestesebbnek a fölemeléskor magasztos arccal elkiáltom önnek a nevét. Ez is vegyüljön a lángok közé. Kegyed legyen ott a kenyérsütőnek csarnoka alatt, és átkozódjék. – Tudja azt az átkozódási jelenetet Deborahból? – Az autodafé után egy élénk elválási scena. Egy másnak az emlékeit a lábaihoz dobáljuk. Én önnek azt a hímszett vánkost, melyet névnapomra készített. Abban lesznek a kegyed és a mamája megmentett pénzei. Aztán el innen gyorsan! Vissza Bécsbe.

– Hát a csomag, ami el fog égni?

– Azt csak bízza rám. A Komáromi Újság példányai éppen olyan jó tüzet adnak.”

Minden az instrukció szerint történt.

És megmentettem a vagyonunkat, s ismerjük el, hogy ez okosság volt mind tőlem, mind a barátomtól. Senkinek sem vétettünk vele. Csak azt hoztam el, ami az enyim.

Mi azután, forma szerint, mások hallatára, összepöröltünk. Rengetegi barátom kitűnően játszotta Othellót, én azonban nem játszottam Desdemonát, hanem Gonerilt, a legbecsmérlőbb kifejezésekkel illetve az eltaszított imádót. – „Minek önnek egy zászlóalj? Elég önnek egy „trupp” is.” Erre halkán közbe is szolt: – „Hallja, most mindjárt azt mondom, amit a molnár mondott a vargának, hogy – Szálljak csak le a keresztről! – Miután az ismerőseinknek nem sikerült bennünket kibékíteni, ünnepélytelenül elváltunk, s én visszamentem Bécsbe.

Útközben ismét *betértem* az osztrák őrnagyhoz. Megmutattam neki a magammal hozott pénzt – természetesen nem kötve az orrára, hogy mi módon jutottam hozzá. Olyan barátságos volt, hogy még levelet is küldött általam, a bécsi jó ismerősünknek, a mama ezredesének. Beszélgetés közben előhozta, hogy Komárom új várparancsnokot kapott, Guyon Richárdot. Ő már értesítve volt erről. Én biztosítam felőle, hogy a komáromiak még nem tudják. – „No, csak arra vagyok kíváncsi, hogyan fog az új várparancsnok, a fejünkön keresztül, a várba repülni? Ha erre jön, szívesen látom egy kis »úrvacsorájára«.” Németül még szebben hangzik: „*Das letzte Abendmahl*”.

(– Pedig azért Guyon mégis keresztül törte magát a várig, s az úrvacsorája az őrnagynak maradt.)

– Képzelterheti ön a kedves fogadtatást, melyben részesültem, midőn a mamához újra visszakerülék Bécsbe, s a pénzét átadtam. Karjai közé zárt, csókjaival elhalmozott, könnyeivel elárasztott, egyetlen gyermekének nevezett. – Én a saját apai örökségemül rám maradt negyvenezer forintomat

betettem a bécsi takarékpénztárba. A hozományom többi része Bagotay Mukinál volt még; kivéve azt, amit együttlétünk alatt elköltöttünk. Ez is megkerült; de hogyan?

Amint tavasszal a hadikocka megfordult, Komárom föl lett szabadítva az ostrom alól, én is siettem vissza otthonunkba. A mamának azt mondtam, hogy sürgős feladatomban újra fölépíttetni a leégett házunkat, csak a tető égett le; a boltozatok megmaradtak. Ő helyeselte elhatározásomat, s büszke volt rá, hogy ilyen okos és vállalkozó szellemű leánya van.

Én csakugyan hozzákezdtem a házunk újra felépítéséhez, felhasználva a várfelszabadítás s a második ostromzárolás közötti boldog időt. – Én bécsi tartózkodásom alatt, folyvást a katonai körökkel érintkezve, már láttam előre, ami be fog következni. Minek tépjem fel ezt a sebet? Minden illúzióm oda volt. Az én hősiemet is megtanultam közelről ismerni, mondhatom, a kulisszák mögül. A „Világ ura” ott könyörög a szabójának, hogy csak a jutalomjátékig várjon a kontójával, s akkor egyszerre fellép a diadalszekérre, melyet elfogott királyok vonnak ki a színpadra, s deklamál a meghódított Konstantinápoly népének! – Hanem egy dologban teljes bámulatomat vívta ki Rengetegi őrnagy: a stratégia tudományában.

– Áh!

– Bizony „áh!” Én olvastam első Napóleon, olvastam XII. Károly hadjáratairól; de annyi hadászati furfangot mind valamennyien nem fejtettek ki, mint amennyit kitalált az én hősiem azon feladatnak sikeres keresztülvitelében, hogy az ember, mint főtiszt, szüntelen részt vegyen a legváltásosabb ütközetekben, anélkül, hogy valaha a saját személyét valami kilőtt golyónak az útjába engedné tévedni. Mindig talált valami „kiküldetést”; amivel *elskizzirozhatta* magát. S ha én egyszer-egyszer szemére lobbantottam ez *önszeretetét*, azt mondta: – „Nekem kötelességem van a művészet iránt; ha féllábamat ellövik, nem játszhatok többet”. – Hanem azért aztán, ha vége volt egy ütközetnek, ki volt a nagyobb hős, mint ő. Mások csak aratták az ellenséget, de ő csépelte! – Valami rettenetes az, mikor egy nő tapasztalja, hogy az eszményképe folyvást hazudik. Olyan forró, lángoló meggyőződéssel hazudik, hogy nem mer benne senki kételkedni. – Vajon az is mind ilyen „igaz”-e, amire élélőttem esküdni szokott.

Én azalatt folytattam az építkezést, minden építőszer méregdrága volt; de pénz is volt sok. – Hogy honnan támadt a sok pénz? azt is elmondom. Az orosz seregek már benn voltak az országban. A spekuláns fajta már vette észre, hogy a nemzet ügye hanyatlóban van. A magyar hadseregek mindenütt visszavonultak. Ekkor Klapka egy diadalmas ütközetben felszabadította Komáromot az ostromló sereg alól, kicsi híja, hogy el nem fogta az egészet. Erre az az egész vidék egyszerre feléledt, új győzelmek sorát látta bekövetkezni. – Most azután mindenünnen, az egész országból

tódult oda a megriadt vállalkozók, szállítók fajzata, akinek a táskája tömve volt magyar bankóval, s vásárolt mindent, ami csak megvehető; olyan áron, aminőt csak kérték az eladók. – Hát az én Bagotay Mukim is felhasználta ezt a szerencsés korszakot pénzájának rendezésére. Eladta a gulyáit négyszeres árért. A kapott árt, magyar bankóban aztán beküldte a Komárom városi letéti pénztárba, mint az én visszafizetett hozományomat. A város is igyekezett a kapott bankókat azon melegében az én kezembe juttatni; – de még magam is siettem azokat az építőmesterekre rásózni, s valószínű, hogy azoknak sem ragadt a pénz a tenyerükhöz. – Nem jut önnek eszébe a társasjáték amivel gyermekkorunkban mulattuk magunkat, hogy egy szalmaszálát meggyújtottunk, s aztán körben ülve kézzől-kézre adtuk; akinek utoljára úgy a körmére égett a szalma, hogy el kellett dobnia – az volt a vesztes. Ilyen szalmaszál volt az én hozományom, amit a férjem visszaadott. Az anyai ház teteje a szalmacsutak, ami megmaradt belőle. – Csak az az összeg, amit a bécsi takarékpénztárnál letettem, van még a világon. – Aztán meg a Rengetegi Tihamér. De az sem maradt meg, mert visszaváltozott Bálványosivá. Most itt vagyunk, összeköt bennünket egy közös komédiajátás. Reggeltől estig minden szó hazugság, amit másoknak mondunk – meg amit egymásnak mondunk. – Még az sem igaz, hogy Rengetegit valami üldözés fenyegetné, mert a komáromi kapitulációnál ő is megkapta a menlevelet, mely életét és szabadságát biztosítja. – Nem az az ő baja. – De el akarja tagadni az egész vendégszerelését a forradalom alatt, hogy mint Bálványosi színházdirektor megnyerhesse a szükséges koncessziót. Engem folyvást arra ösztönöz, hogy menjek fel Miskolcra a kormánybiztoshoz, s tegyek lépéseket az ügyében.

– Értem.

– Dehogyan érti ön. Ez nem az a sablonszerű közbenjárás, aminőt romáinkban és drámákban látunk, hogy egy szép asszony elmegy könyörögni a hatalmas zsarnokhoz, s bájainak az árán vásárolja meg az üldözött férj, szerető, hős életét és szabadságát. Óh, nem! Az én hősöm nem plagiátor. Neki eredeti eszméi vannak. Ő azt kívánna tőlem, hogy menjek oda a hatalmas úrhoz és mondjam el neki, hogy az egész debreceni expedíció, melyből már egész hősköltemény támadt, nem az ő „bűne”, hanem az enyém. Én voltam az a cigányprímás, aki Jellasics bán előtt muzsikált, s rajta keresztül megszökött; én vittem el a sürgönyt a magyar kormánynak. Egyszóval: áldozzam fel magamat érte.

– Pfuj! Pfuj! És ön mégis szereti ezt az embert!

– Hát mit csináljak? Senkim sincs rajta kívül a világon. Aztán különben olyan mulatságos, bohó fiú. Egész nap hol veszekedünk egymással, hol vigadtunk, s ez a változatosság teszi kellemetessé az életet. – Hanem

azért mégis leborult a földre, és arcát a zöld mohába dugta el. Olyan jó kedve volt!

– Ne adjak jelt a barátomnak, hogy kijöhet már az odújából?

– Jó helyen van; ne háborgassuk.

– Azt csodálom, hogy kegyed még rá nem jött arra az igen közel álló gondolatra, hogy ennek az egész bujkálási színjátéknak egyszerre véget vessen. Kegyednek van külföldi útlevele. Abba beírhatná a jó barátját az útitárs rovat alatt mint komornyikját, vagy mondjuk „major domus”-t; szépen kivihetné magával Nápolyba vagy Párizsba. A bécsi takarékpénztárba letett tőkepénzének a kamataiból ott gond nélkül megélhetnének.

– Tudom.

– Hát mért nem teszi meg?

– Mert nem akarom.

S e szónál olyan csodálatosan tekintte rám azokkal a kimagyarázhatatlan titkú szemével, amikben össze van keverve ég a pokollal. Csillagfény a mélységben.

XIV. FEJEZET

A démon-csáb

Ott hagytam el, hogy a hölgy valami búbájos tekintettel nézett a szemembe.

Aztán egyet vont a vállán, leheveredett a tűzrakás mellé, s elkezdve a hamut szétfújni, megpróbálta lángra kelteni az alvó parazsat.

– Nekem nem jó tanácsot adni; mert én annak mindig az ellenkezőjét teszem meg. Beszéljünk inkább önről. Hát önnek mi a sorsa most?

– Ami a féregé, mikor báb alakban van.

– Ugye, hogy nem ok nélkül mentem el önhöz azon az estén, amikor majd kivert a szobájából; pedig én csak azért mondtam azt, mert meg voltam rémülve, hogy önre mi vár ezen az úton; vagy a bitófa, vagy az öngyilkosság.

Itt elfulladt a szava, az álla, ajka görcsösen rángatózott, a szemei megteltek könnyel.

A könnyező hölgy veszedelmes!

Én nem siettem letörölni a könnyeit. Hideg cinizmussal feleltem rá.

– Hát, édes barátném, minden pályának megvan a maga maleficiuma: a tengerészre a vízbe fulladás, a katonára a meglövetés vár, az orvos ragálynak eshetik áldozatul, a tükrörcsináló csontszúban szenved, a bá-

nyászt megöli a bányalég; aki politikában dolgozik, azon megesik, hogy felakasztják, leguillotinozzák.

– Nem! Nem! Ezt nem fogják tenni! – kiáltá hevesen megragadva a kezemet mind a két kezével.

– Hiszen magam is azon vagyok, hogy ne tegyék. Azért rejtem el magamat ide, a világ háta mögé.

– De meddig tarthat ez így? Mi jövődöt lát ön maga előtt?

– Egyelőre úgy vagyok, mint a lábbadozó beteg, aki eleinte nem mer nagyobb sétát tenni, mint a ház kapujáig. Arra gondolok, hogy talán itt, ebben a völgyben kezdhettek egy kis gazdaságot, s elfelejtem a dicsőségről való álmaimat. Szántok, vetek.

– Szép! És a neje?

– Ő is ide fog jönni hozzám.

– S azt kegyed komolyan hiszi? Hogy a neje ide fog költözni önhöz, egy olyan agyaggal padlózott, nádfedelű házba, amilyenben mostan lakik?

– Palota ez, ahhoz képest, aminőben a debreceni korszak alatt laktunk. Amikor a feleségem maga főzött, mert cselédünk sem volt; annál jobban szerettük egymást. A kis házban közelebb vannak a szívek egymáshoz, mint a nagy palotában.

– Ez lehetett akkor. Én is próbáltam hasonlót. De az egészen más. Mikor az embernek olyan fényes reményei vannak, akkor nem fáj a nélkülözés; azt hisszük, majd vége lesz. De megkezdeni a nyomort, azzal a tudattal, hogy ez így tart majd holtig – ilyen lemondás nincs. Kivált asszony nál! Higgye el nekem. Én ismerem a magam nemét. Az ön asszonya, aki a művészi dicsőség tetőpontján áll most, nem hagyhatja el azt a fényes életpályát. Nem! Még ha angyal volna ön, akkor sem.

Nem tudtam az álláspontomat védelmezni ellene. A rideg való az ő részén volt, az enyimen csak a hit, a képzelet.

– Én bízom a nőm ígéretében, hogy engem e súlyos helyzetemből meg fog szabadítani.

– Nem tudom elképzelni, hogyan. Azt nem teheti, amit én tehetnék Bálványosiért, hogy előálljon, önmagát bevádolni. „Nem ő volt az, aki március 15-én a szabadságot proklamálta! Nem ő írta azokat a lélekfelköltő cikkeket a nemzethez; nem ő szerkesztette azokat a hírlapokat; nem ő járt a hadsereggel a csatákban; nem ő buzdította a honvédeket Buda ostrománál, hanem én.” Az ön bűnét nem veheti magára az asszony.

Nevetnem kellett rajta.

– Azt nem is adnám oda!

– No, de hát, tegyük fel, hogy *valami úton-módon* sikerülne egy nagy művésznőnek, egy híres szépségnek kieszközölni a bujdokló férje számára az amnesztiát; (eközben a szemei szögletéből gyilkoló méregnyilatkat

lövöldözött felém) hát aztán mi lesz önből akkor, ha a felesége közbenjártára, mint megkegyelmezett rebellis Pestre visszakerülhet. Az az ég, az a föld, amit imádott, elveszett. Nincs többé költészet. Nincs se hír-lap, se kiadó, se közönség. Mit fog ön kezdeni? Beáll újból egy prókátor műhelyébe napszámos aktamásolóknak, idézőlevelek kihordójának, ítéletek expediálójának? vagy fordít vígjátékokat (protekció útján) ötven forintért a Nemzeti Színháznak; vagy fest arcképeket jómódú hentesnékről öt forint honoráriumért? vagy éppen nem tesz semmit, hanem él a felesége mellett, mint a „művésznő férje”, s elnézi, hogy vesződik egy asszony az egész háztartás terhével, végzi a legfárasztóbb munkát; játék után agyonkínózva, felizgatva, fájó idegekkel hazajön, félbetegen is siet a színpadra, hogy a játékdíját el ne veszítse, s amikor egy kis pihenőideje volna, akkor szalad vendégszerepelni egyik kisvárosból a másikba, hogy egy kis pénzt szerezhessen össze, amivel a zsidónéit kielégíti, akiktől a jelmezeihez a kelmét vásárolta; s mindezt a éj elnézi tétlenül, legfeljebb annyit segíthet, hogy a felesége jelmezeire felrajzolja a virágokat, amiket az maga kivarr.

– Nem fog örökké így tartani, majd jönnek más idők.

– Más idők? azokra gondol ön? Ez az, amitől én legjobban rettegek. Én önt jól ismerem. Ön nem az az ember, aki meg tud nyugodni abban, hogy ami elmúlt, az nincs többé; ön nem fogja soha elfelejteni azt, hogy mi volt valaha, még kevésbé azt, hogy mi akart lenni egykor. A „dicsőség glóriája!” Az nem olyan könnyen elfelejthető, mint egy elkobzott gyémánt ékszer. Ön ismét bele fog menni abba a balvégzetbe, amiből egyszer kiszabadult.

Ez az asszony keresztüllát a lelkemen; olyan ügyetlen arcom van, mely soha sem tudott titkot tartani; olvasni hagy a vonásaimban, mint a nyitott könyvben. Ha megijedek, hiába mondom, hogy bátor vagyok; ha haragba jövök, hasztalan tettetek nyugalmat; nem hiszik el. Még alkudni sem tudok; kiszámítják az arcomból, hogy mit adok, mit veszek. Ez a nő meglátja még azt is, hogy hol bolyong titokban az én lelkem, messze a távolban; egy dicsőségesen feltámadt magyar hazában. S az a szántóvető életről való beszéd csak olyan, mint egy hagymázbeteg víziójának összefüggéstelen motyogása.

– Hát legyen úgy, ahogy kegyed mondja. Úgy van. Olyan erős a hitem, mint Péteré, ki a tengerre mert lépni, hogy mesteréhez eljusson. Ha megcsal is a hitem, és elmerülök. Morzsákra törhette a sors, amiről álmodtam; ébren hozzáfogok a morzsákat összerakni. Amit Isten a lelkemnek adott – jó kedvében, vagy rossz kedvében – azért vagy élek, vagy meghalok! Ha élek, tornyot építek hazám dicsőségéből, ha elbukom, a sírom oltárrá lesz. Hiába reszket ez a gyáva hústömeg minden ízében. Nem vagyok se hő, se óriás; megijeszt a lövés hangja, elsápadok a halál előtt, könnyre fa-

kaszt a fájdalom de az utamról le nem lépek. Ha a nevem alatt nem írhatok, írok a gazdám kutyájának a neve alatt: leszek „Sajó”⁴: ugatni fogunk, ha nem beszélhetünk, de el nem hallgatunk.

A hölgy ijedten kapta meg mind a két karomat.

– Az Istenért, vigyázzon! Ha hátralép, lebukik a szikláról.

– De nem lépek hátra!

– Hallgasson rám csendesen. Ne jöjjön indulatba. Üljön le ide mellém. Ne féljen tőlem olyan nagyon. Nem vagyok én csábító démon. Semmi szavam nincs az ön szavai ellen. Tegye azt, amit a lelke parancsol. Hisz én sem akarok egyebet. Hiszi-e ön, hogy nekem jó szívem van?

– Azt hiszem, hogy nagyon is jó.

– Lehet, hogy mindaz vétek volt, amire a szívem rávitt; örült voltam, vak voltam, szenvedély vitt rá; de amit ön felől éreztem, azzal a mennyországba is elmehetnék. Mikor egyedül vagyok, mindig önnel vagyok, s ha gondolkodom, önről gondolkodom. Én is azt kívánom, hogy ön fusson tovább, fölfelé, azon a meredeken, amelyen megindult; de hát lehet-e az itt? ólom-súlyal a lábán, lakattal a száján, kényszerzubbonyal a testén?

– Azért viselem, mert nehéz.

– De mennyivel fényesebb volna e küzdelem sikere, ha azt ön külföldön folytatná. A szabad Franciaországban. Gondoljon rá, hogy ha ön most Párizsban megjelenne, a francia irodalom korifeusai tárt karokkal fogadnák. Ön jól tud franciául; stílusa, írásmodora, költészete szakasztott mása a francia költőkének; önt a francia közönség a saját költői sorába emelné, s ott azután írhatna Magyarország dicsőségéről, szenvedéseiről, hősi küzdelmeiről, népe rokonszenves tulajdonairól szabadon, egész szíve szerint, s azt olvasnák milliók és milliók; a kerek világ, nem egy maroknyi közönség, mint idehaza. Ott gazdag úr lenne, itt pedig napszámos. Énekelhet ön idehaza, akár egy Tyrtaeus, a külföld nem hallja meg, de ha odakinn, egy nagy nemzet, egy világváros közepett emeli föl a szavát, az olyan lehet, mint Józsue kúrthangja Jerikó előtt.

Ah, milyen csábító volt ez a panorama! A démon elragadóbb képet nem tárhatott a megkísértett Jézus elé, mint ez a nő énelém. Francia íróvá lenni! A nemzetek legdicsőbbikének a vállára emelkedhetni! Ami itthon csak ostorpattogás a kezemtől, az ott villámdörgés volna!

– De hát az lehetetlen. Hogy gondolhatnék én arra, hogy innen – Tardonáról – átvergődjem Franciaország határáig. Keresztül a saját hazámon, Ausztrián, Németországon, útlevél nélkül, pénz nélkül, fél ázsiai öltözet-

⁴ A „Forradalmi és csataképek”, a „Bujdosó naplója” című munkáim „Sajó” név alatt jelentek meg.

ben. Ez annyi volna; mint egyenesen levetni magamat a hegytetőről, abban a hitben, hogy repülni tudok.

– Hát én erre igen jó tervet tudok önnek mondani. Nekem van angol útlevellem. Elmondtam önnek, hogyan jutottam hozzá. Önön kívül nem is tud róla senki, hogy ez útlevél nálam van; csak a hivatalos közegek, akik útközben láttamozták. Ebben az útlevélben az útitárs rovata kitöltetlen. Ön az elébb azt mondá, mért nem írom belé Bálványosi nevét és személyleírását? Hát most felelek rá. Őt senki sem üldözi; most jó helyen van, majd ha elfogy az élelmiszere, előjön szépen és megél. – Én mindig arra gondoltam, hogy ezt a rovatot az ön nevével töltöm ki. Nem kell egyebet feláldoznia, csak ezt a kis bajuszát és szakállát, s aztán nem beszélni útközben más nyelven, mint franciául és németül. – Titkáromnak nevezném. Én magam angol lady vagyok. Nem kellene Bécs felé menni. Boroszló felé nyitva az út. Pénzem van mindkettőnk számára elég. Azt a száz aranyat, melyet Debrecenben kaptam, még most is tartogatom. Ez Párizsig úri módon elég. A bécsi takarékpénztárban letett tőkepengemet ott is hagyhatom, utánam is küldethetem, s annak a jövedelme, szerény igények mellett, elég arra, hogy kezdetben ön megélhessen Párizsban, anélkül, hogy az emigráció-kasszához folyamodnék. Ha egyszer aztán elfoglalja ön a helyét a külirodalomban, akkor nincs szüksége önnek senki támogatására többé. Ön vissza fogja nekem téríteni, amit tőlem kölcsönkapt. Csak kölcsön, semmit ajándékban. Még, kevésbé *cserében*. Még csak egy meleg kézzsoritást sem. Én önre nézve nem vagyok egyéb, mint egy proselyta, aki a profétájának az útját egyengeti.

Csábító volt maga a kép is, még inkább, aki azt elélem tüntette.

Szabadnak lenni! Megmondhatni a nevemet büszkén, mindenkinek, aki szembe jön rám! Nem rettegni idegenek lábának dobogását az ajtóm előtt! Nemes, nagy szellemek társaságában küzdhetni a soha le nem győzhető eszmékért!

Hogy világítottak előttem a szemei, mikor ezeket elmondta! Mint álnapok a „halo” fényívében! S az arca olyan őszinte volt, mint egy gyermeké. Esküdni lehetett volna rá, hogy ez egy ártatlan szűz, akinek először nyílik meg a szíve igaz érzelmek előtt. A kezei össze voltak kulcsolva, mintha könnyörögne.

Ha csak egy hajszálynit megingok, le kell szédülnön ebbe az örvénybe.

Ah! Mennyire más ember lett volna belőlem! Ha én akkor övele elfutok, most én volnék a realista írók céhmestere: mert erotikus láng, szatír véna és luxuriosus⁵ fantázia bennem is volt annyi mint azokban; de nem hasz-

⁵ A „luxuriózus” szót általában hibásan használják „luxuosus” helyett. Luxus = fényűzés; luxuries = kéjvágy.

náltam – azért, mert magyar közönségnek írtam. Ma milliók olvasnák a munkáimat, s átkoznának az apák és anyák, akiknek a gyermekeit megrontám léssen. Én meg nevetnék rajtuk, a potrohomat útve, amit, mint idealista író nem bírtam megszerezni.

S hová csapongott volna még velem ez a gyeplőt vesztett szenvedély egy ilyen csábító calypsoi alakkal összeforva, akinek minden mozdulata gyönyör, minden szava csáb, aki maga a megtestesült paradicsomi kéj! És én huszonnégy esztendő voltam akkor!

Egy józan gondolat maradt a fejemben.

– Én itt maradok a hazámban – mondám röviden.

– Mi oka van rá?

– Nem hagyom el azokat, akik az én szavamra keltek fel – ha a földön fekszenek, fekszem közöttük én is. Kiveszem a részemet a szenvedésből, amit magam idéztem fel.

– Hisz nem kell önnek örökre künn maradni. Hát nem élteti önt a remény, hogy egyszer diadallal fognak visszatérni azok, akik kimenekültek. Akkor ön is a megszabadítók élén fog visszatérni.

Még ezt a fegyvert is ellenem fordítá!

Oh, be gyöngé páncél volt, ami védett. Csupán egy szó.

– Szavamat adtam, hogy nem megyek el innen – mondám csendesen.

– Kinek?

– Annak, aki szavát adta nekem, hogy fel fog itt keresni.

– A nejének?

– Igen!

– S hát aztán, ha fölkeresi?

– Akkor szabadulást fog a számomra hozni.

– Hogyan? Mi módon?

– Azt nem tudom.

– Nem tudja, és mégis hiszi?

– Egész szívemből hiszem.

– És arra nem gondol ön, hogy ennek a megszabadulásnak ára is lehet?

– Ezt a gondolatot leseprem magamról, ahányszor feltámad.

– Ön hisz asszonyi hűségben, asszonyi erényben?

– Hiszek!

– Akkor ön nagyon boldog ember.

Én e beszéd alatt folytattam a rajzolásomat, ő figyelmeztetett egyes tárgyakra, amiket itt-ott kifeleltem.

Majd egészen közönyös beszédet kezdett az időjárásról.

– Nézze csak! A vén erdésznek aligha be nem teljesül a jóslata. Az ég egészen beborul. Még itt lep bennünket a havazás.

- Talán elő lehetne már idézni a barátunkat a rejtekéből?
- Óh, az nagyon könnyen megy. Csak egy jelkiáltást kell neki adni. Ezt ő választotta magának az „Ivanhoe” regényből, a hős kürtjének a szavát: „wasa hóá!” Erre a szóra rögtön előkerül.
- Valóban alig tudok már rajzolni, oly sötét lesz a vidék.
- Ön tehát csakugyan vissza akar menni abba a kis faluba, oda alant?
- Igen.
- Oda talán hír se jár a világból?
- Az tetszik benne legjobban nekem.
- Ön talán azóta sem hallott semmit a künn törtétekből, amióta ide került?
- Semmi örvendetést.
- Rettenetes világ! Hát mivel élnek ott az asszonyok, ha még nem is pletykáznak?
- A gyermekeik ruháit varrják.
- Ön talán még azt sem hallotta, hogy Petőfiné férjhez ment?
- Ah! Ez orgyilkos döfés volt! Kiszámítva megcélzott mérgezett nyíl; éppen oda löve, ahol a páncél nyílást ad.
- Mit beszél kegyed? – kiálték én fel egész indulattal.
- Hát egy tényt, amit mindenki tud.
- Petőfi neje? Hát Petőfi?
- Az elesett a segesvári csatában.
- Ki látta őt elesni?
- Egy honvédtiszt, aki bizonyítványt is adott róla. S ez elég volt az özvegynek, hogy rögtön oltárhoz lépjen egy másik fiatal íróval, aki nem olyan délceg dalia ugyan, mint az ön barátja volt, de köztisztületben levő, jó társadalmi állású férfi, aki nejének nyugodalmas sorsot tud biztosítani.
- Óh, hogy járta keresztül-kasul a szívemet ennek az asszonynak minden szava!
- Hiszen most már, évek után, én is azt mondom, hogy jól tette szegény Júlia, hogy egy derék jó emberre bízta a sorsát. Gyermeke volt, aki iránt kötelességei voltak. De akkor, óh, ennél lesújtóbb hír nem csaphatott volna le a fejemre. Mártírjaink kínhalála nem volt oly rettenetes hír nekem, mint az, hogy a vértanúkat – elfelejtik.
- Hogy még Petőfit is elfelejtheti az asszony!
- Az az asszony, akit a költő lángelke sugáiraival vett körül! Hogy az a költő magát halhatatlanná tudta tenni az egész világ előtt – csak az előtt nem, akit imádozott.
- Hiszen igaza volt a nőnek, legyen üdve a túlvilágon. Ott bizonyosan Petőfi is megbocsátott neki; az idvezültek igazságosak; – hanem énnekem a poklot nyitotta meg ez a hírmondás.

Ha az én ledőlt bálványom fölött ilyen hamar összenőhetett a fű, hát én mi vagyok akkor? Fába szorult béka, akinek hivatása száz esztendeig élni – a fakéreg alatt!

– Nem hiszem! Nem hiszem el! Nem hiszem azt!

Kacagott rajtam. „Vergődhetel már!”

A fejem tetejétől a sarkamig megteltem keserűséggel.

Hát ha ez megtörténhetett; mért ne jöhetne az a másik utána, hogy egy másik elbukott költő elfeledi a fogadását, amit az asszonyának tett, s megfogja a régi ideáljának a kezét és elfut vele a világba. Viszonttörítés ez!

A két szeme lángolt, mikor így nevetve nézett rám.

Mintha tudná, hogy megsebesített, s kihívna, hogy álljak rajta bosszút.

Összetörte a bálványomat! Az asszonyszívben vetett hitet.

Egyik asszony olyan, mint a másik!

...Nem! Nem! Nem! – Az enyém nem olyan.

Odaálltam a meredély szélére, a két tenyeremből szótülköt csináltam, s hangosan kiáltám a völgybe:

– „Wasa-hóá!”

Az erdei visszhang visszakiáltá a szót.

És nemsokára lehetett hallani oda alant a büszke refrént.

*„Mindent, kit útban lát,
Kegyetlenül halálra bánt;
De hogyha lát egy szép leányt
Ahhoz igen galánt.*

Reszkess! Kerüld a hízelkedőket!

Inkább nevezd te őket

Diavolo, diavolo, diavolo!”

Amint a dal közeledett, én is összepakoltam a táskámat, s fogtam a botomat, búcsúzni készen.

– Amiről most beszéltünk, azt felejtsük el.

Ezt mondtam én.

– Hát beszéltünk mi valamiről? Én nem tudom! – felelt rá a tengerszemű hölgy. Két befagyott tengerszem világított felém.

– „Agyiő.”

– „Agyiő.”

Meg voltam felőle győződve, hogy sohasem látjuk többet egymást.

Nem vártam be, míg a barátom megint kikapaszkodik a völgyből. Majd feltalálják egymást. A hó elkezdett már szállingózni. Megindultam hazafelé.

Útközben elővett a hóesés; csaknem eltévedtem az erdőben.

Korán beesteledett. Mire a hegyről leértem, egészen sötét volt.

Még sötétebb volt az, amit az agyamban hordtam. Az a fekete gondolat, hogy nincs a világon szeretet, nincs emlékezet többé! Ahol elestünk, ott hagynak.

Az egyikünk meghal és nem gyászolja meg, a másikunk élve marad s gyászolja maga magát.

Milyen szép sorsa van egy kidőlt fának! Azt befutja a repkény.

Ha engem most itt széttépnének a vadállatok, azt sem tudná meg soha senki, hol veszttem el.

Végre rábukkantam a hársas forrásra.

Ez már jó kalauz. A patak ott folyik a Csányiék háza mellett, ennek a partján sötétben is hazatalálok.

Vádolt a lelkem, hogy annyi időt eltöltöttem ott a „Pogány-oltáron” azzal a „más” hölgyével!

A hó egészen betakarta már a mezőt, melyet a hársas patak kígyózó futásban szelt keresztül. A fákon még rajta volt az őszi lomb, koronáik görnyedeztek a hóburok alatt.

Olyan szomorú volt az egész tájék; olyan szomorú az én lelkem.

Mint valami reménycsillag villant elő egyszerre annak a kis háznak az ablakfénye, amelyben én tanyázom. A falu végén állt, legszélső ház volt.

Ki voltam fáradva testben, lélekben, midőn e kis lakházhoz megérkeztem.

Nem volt annak se udvara, se kerítése. Szabadon állt künn az út mellett; szekerek, ekék ott álltak a félszer alatt. Nincs itt tolvaj.

A ház ajtaja maga sincs bezárva, egy kis folyosóra nyílik. A folyosóról azután jobbra van a konyha és a kamara, balra a lakószoba, azontúl a benyíló, az én hálósobám s egyúttal a padlós díszszoba. A többiek csak földesek.

A konyhaajtó is nyitva volt, a nyitott tűzhelyen nagy tűzrakás lobogott. Az én háziasszonyom, a szolgálójával együtt, nagy sütés-főzésben volt.

Mikor szerencsés jó estét kívántam neki, olyan tréfás mosolygással zsémbelt rám.

– Ejnye! ejnye! Hát oly soká kellett hazakerülni? No, csak menjen be a szobába. Mindjárt készen lesz a vacsora.

Én beléptem a szobába.

A befűtött kályha mellett ott ült a feleségem.

A kitörő öröm minden egyéb gondolatot kitörült a szívemből.

Nem tudtam mit mondani. Nem akartam elhinni, hogy itt van, míg ölemben nem vettem, át nem szorítottam a két karommal.

Hát mégis van, van, van. Hűség, szeretet, emlékezet.

Ő azután elmondta nekem – igen röviden –, milyen beteg volt – előbb akart jönni, de nem lehetett, most is szökve jött ki Pestről álnév alatt szer-

zett útlevéllal. Sok baj érte az úton. A hófuvás miatt eltévedt a Bükkben a hosszú úton idáig. Alig tudott bevergődni. Rettegett a farkasoktól, amiknek az ordítása az erdőből kihallatszott.

Én azalatt azt a lelki tortúrát éreztem végig, mikor az ember egyszerre arra is hallgat, aki beszél, meg arra is, amit azelőtt hallott; látja az egyik alakot is, aztán meg a másikat is.

A jó házigazdám, a derék Csányi Béni, az asztal mellett ülve, csak úgy dörmögte a szakállába: „ez ám az asszony; ez aztán a feleség!”

Node most már semmi baj, csakhogy ismét együtt vagyunk!

De meddig vagyunk együtt?

A nőmnek holnapután már vissza kellett térni. A színházigazgatóság csak lopva engedett neki négy napi szabadságidőt. Ötönap már *játszani* kell.

Majd vége lesz a rabságnak!

Nőm elővette a keblébe elrejtett papírdarabkát; kicsiny kis szürke cédu-la volt; de kincs abban az időben. Ez volt az én megszabadulásomnak a záloga. Egy komáromi menlevél.

Olyan egyszerű módszere a megszabadításnak, mint a Kolumbusz to-jása.

Mikor Komárom vára kapitulált, az ottani várórség tisztjei menlevelet kaptak, mely életüket és szabadságukat biztosítja, s a besoroztatástól is fölmenti. Egy ilyen menlevelet szerzett meg számomra a feleségem. Igen egyszerű módon. Szigligetinek volt egy testvére a komáromi várórségben, Szathmáry Vince (ez volt a családnevük); az iratott be engem a kapitulált tisztek sorába mint honvédhadnagyot, s elhozta a nevemre szóló menedéklevelet a feleségemnek.

Ezért kellett nekem rejtekben maradnom.

Tehát az olajág két levelét már meg hozta az én „galambom”: „élet” és „szabadság”. De hát a harmadik?

Még az várat magára. Még nem szabad innen kimozdulnom. Várom kell, míg másodszor is visszajön értem. Mert afelől már biztosítva vagyok, hogy el nem ítélnék; de azt megtehetik velem, hogy internálnak a születési helyemre, Komáromba, s az új kínszenvedés volna rám nézve.

Akkor aztán azt kérdezte tőlem

– Hát te gondoltál-e énrám azalatt?

Ha én erre azt nem felelhettem volna: „mindig csak terád!” s ha ezt mondva, őszintén, igazán nem nézhettem volna a szemébe, hát akkor megérdemeltem volna, hogy összetépje azt a menedéklevelet, s a rongya-it az arcom közé vágja!

XV. FEJEZET

Csudadolgok, amiket nem mutogatnak pénzért

Négy év múlt el azóta, hogy a Bükk erdőségével megbarátkoztam.

Két esztendeig voltam „Sajó”; azután megint lehetett a saját becsületes nevem alatt gyakorolnom a betűvetés mesterségét.

Nem jártunk sehová, feleségemmel együtt; minket sem látogatott senki. Dolgunk volt mind a kettőnknek. Nőm művésznő volt, én meg író. S azt senki se higgye, hogy ennek a két világnak az ege tele van hegedűvel. Nehéz munka az, mikor elvégeztük, örültünk, ha pihenhettünk.

Én – veszemre – még lapkiadással és szerkesztéssel is foglalkoztam. Névlegesen ugyan a Nemzeti Színház igazgatója volt a „Délbáb” szépirodalmi és művészeti hetilapnak a felelős szerkesztője és kiadója; mert az én nevem nem volt „rendőrképes”; hanem valósággal én írtam, én szerkesztettem a lapot, én korrigáltam, én csomagoltam, én csirizeltem, én küldtem szét az előfizetőknek a példányokat – s én buktam bele a kiadásba.

Segítségemre volt csupán egy jámbor felvidéki kiejtésű magyar fiú, a jó Iglódy Kálmán: a „mesés világban” a veres sapkás honvédszászlóaljnál százados, aki a tarcali ütközetben három golyót kapott: egyet az arcába, másikat a karjába, harmadikat a lábszárába. Ennek köszönheti, hogy mint „reálinvalid” el lett bocsátva. Így állt be hozzám és lett nálam expeditor, kihordó, titkár és ajtónálló. Derék, becsületes fiú volt.

Egy délután a „Kálmán diák” (Ez volt a familiáris elnevezése) azzal a szóval nyit be a dolgozószobámba, hogy „kérek alázatosan egy kürazir van itt.”

- Miféle kürazir?
- Főhadnagy.
- Vajon mit véhettem neki?

Az ötvenes években egy katonatiszt látogatása egyértelmű volt a kihívatóással. Akkoriban voltak azok a nevezetes politikai párbajok, melyekben Tisza Kálmán, Szapáry Gyula és Beniczky Ferenc megverekedett a *delegált* katonatisztekkel.

– Hadd lássam.

– Aztán csak tessék nekem kiáltani – biztatott a Kálmán diák, jelentőségteljes mozdulatot téve a papírosvágó késsel. A látogató bejött hozzám.

Nálamnál fél fejel magasabb alak volt, erős széles vállú férfi, csontos arcát kemény kifejezésűvé tette a hatalmas sasorr és a széles, kétfelé osztott áll; azonban ellentmondott e rideg kifejezésnek az őszinte, világos-

kék szempár, a kicsiny száj s hozzá még a hirtelen szőke haj, melynél csak a szemöldökök, a bajusz és pofakaszáll voltak még világosabbak.

A belépő, amíg az ajtóból az íróasztalomig ért, háromszor csinálta meg az a kurta mazurkalépést, ami férfiak között a beköszöntő üdvözlést jelképezi. A szép sisakját, a két aranyoroszlánnal és a fekete tolltaréjjal a csípőjéhez szorítva hozta a kezében, s mikor előttem megállt, összeütötte a sarkantyúit, s bemutatta magát magyarul.

– Én Klatopil Vencel vagyok, dragonyos főhadnagy.

Az a sajátsága volt, hogy minden szavát egy magyarzó kézmozdulattal kísérte, úgy, hogy a némajeleiből is megérthette volna valaki, aki egészen süket, hogy mit mond. A mentegető kézmozdulatból azt, hogy ő Klatopil Vencel, a gallérján levő két csillagra mutatásból; hogy főhadnagy, s a sisakja megemeléséből, hogy dragonyos, míg ugyanakkor a jobb kezével a mellén hiányzó vért nem létezését jelezve, érthetővé tette, hogy nem kőrazir.

– Nagyon örvendek. Miben lehetek szolgálatjára?

– Nekem van hosszú beszédem uraságoddal; ha megenged.

Erre én széket akartam neki hozni, de azt a világért meg nem engedte, ő hozott magának egyet, s aztán mégegyszer engedelmet kért, hogy háborgat, s leült velem szemben.

Én felszólítám, hogy csak beszéljen velem németül, én képes vagyok azon a nyelven társalogni.

– Nem! Nem! Én akarom magyarul beszélni. (Azt a mozdulatot csinálta hozzá, mint mikor a makacs gyermeknek a fejét megfogják s belebuktatják a mosdótálba.)

– „Akarok” – igazítám én helyre jóindulattal.

– Nem! Nem! „Akarok” határozatlan mód, „akarom” határozott mód. S én *határozottan* akarom magyarul beszélni. El kellett ismernem, hogy a logika erősebb a grammatikánál.

– Én születtem Leutomischelben. (Itt bánatosan keble felé hajtá le az arcát.)

Én egy megfelelő mimikával válaszoltam, hogy ez nem jön beszámítás alá.

– Apám volt (itt a két kezével célzó mozdulatot tett).

Én már vettem észre, hogy miért csinál annyi kézjelzést. Ez szokásuk azoknak, akik autodidaxis útján sajátítanak el valami idegen nyelvet, s nem találják hirtelen a keresett szót. Siettem segílyére lenni.

– „Főerdősz.”

– Igenis főerdősz volt. Voltunk neki fiuk. (Mind a két kezével mutatta.)

– „Tizenegyen.”

– Igenis: tizenegyen. Én magam voltam. (Föld felé süllyesztett tenyérmozdulat.)

– A legkisebb.

– Igenis: legkisebb.

– Apám adta nekem. (Itt egy nagyon érthető mozdulat következett.)

– „Igen szigorú nevelést?”

– Ahán! De hát az mind. (Kárba vesztést mutató legyintések.) Akarta, hogy legyenek. (Összetett tenyerek mozdulata.)

– „Pap”

– Az ám. Nekem nem kellett. (Egy fittyvetés s azután egy gyík-elosonási mozdulat a tenyérrel.)

– „Méltóztatott válét mondani a szemináriumnak.”

Ezen mind a ketten nevtünk.

A következő mondás egy tenyércsapással és a széken való lovaglási mozdulattal illusztrálva, érthetővé tette, hogy az én látogatóm felcsapott lovaskatonának.

– Huszonnégy esztendővel már hadnagy voltam. Krakkóban feküdtem két esztendeig. Szolgáltam magyar háborúban elejétől végig. Most vagyok harmincnégy esztendő. Mégis csak főhadnagy vagyok. Ez csodálatos; nem igaz?

Rá kellett hagynom, hogy ez bizony megdöbbentő eset.

– Más kameradjaim, nem „camerad”, az francia szó.

– „A többi bajtársai önnek.”

– Többi bajtársaim mind kapitányok, őrnagyok, kaptak dekorációt. Nekem semmi! Nézze! Semmi. Pedig van bátor szívem. Jó lovas vagyok. Soha nem büntettek. Szolgálatot értem. Mit gondol, mi ez?

Csakugyan kíváncsi voltam e balvégzetnek az okát megtudni.

– Hát én egész háború alatt voltam bezárva, svadronyommal Temesvárra. Semmi alkalom vitézségre. Lovaskatona sáncok között! Míg bajtársaim csatában (mutatta mozdulattal).

– „Vitézül verekedtek.”

– Igen, vitézül verekedtek, addig mink lovasok, ostromolt várban. (Itt a hüvelykujját a zápfogai közé szorította, pőfékelést jelezve.)

– „Pipázhattak.”

– Igenis, pipáztunk.

Itt ismét kölcsönös derűtségnek engedénk helyet mind a ketten. Én újra felszólítottam a látogatómat, hogy beszéljünk németül, így könnyebben fog menni; de ő azt felelte, hogy „muszáj!” – No, ha már ezt a *magyar* szót is ismeri, akkor csakugyan meg kell lenni.

– Igen. Nekem muszáj magyarul beszélni. Legmagasabb parancsolat.

– Legmagasabb?

Ekkor megfogta a kabátom leffentyűjét a két ujjával.

– Ahán! Kit tud ön legnagyobb zsarnoknak a világon?

– Siracusai Dionisost.

– Ahahá! Ifjú vér! Ez az!

S a mutatóujjával a baloldali negyedik és ötödik oldalbordája közé bökött.

– A szív?

– Az ám. A szív. Legnagyobb zsarnok. Parancsolja nekem, hogy magyarul tanuljak.

– Tehát szerelmesek vagyunk?

Egy mozdulat a tenyér élével végig az áll alatt, volt a válasz.

– Nyakig?

– Nem. Fülig.

– Egy szép magyar hölgybe?

A csíptetőre fogott három ujj az összecücsörített ajkhoz emelve, magyarázta, hogy „nagyon szép!”

Azután a szétterjesztett tenyér az arcon végighúzva s az áll alatt összecücsükva erősíté, hogy:

– Fialat és bájos.

A két tenyér a derékra szorítva:

– Karcsú, mint a liliumszál.

A szemről kipattanó két ujj:

– És minő szemek!

Végre egy általános keresztbevetése s gyorsan szétcsapása a karoknak.

– Egyszóval: elragadó szépség. – Gratulálok hozzá!

– Lehet.

– Az érzelem természetesen viszonztatik.

– Ohó! (Most már a kardmarkolathoz kapott.)

– Kérem, nem tettem kérdőjelt a mondatomhoz.

– Természetes.

Aztán elhallgatott, a kemény kravátlíját igazgatta. Úgy láttam, hogy kívánja a továbbkérdőzködést.

– Kisasszony?

– Óh, nem.

– Tehát özvegy nő?

– Ah, nem.

– Csak nem asszonyság?

– Nana! Hogy gondolja ezt?

– Hát ugyan micsoda akkor?

– Asszonyság, akinek férje van, de nincs.

– Ahá! Elvált nő?

– Igen. Szétvált. (Mutatta két kézzel, hogy szét vannak választva.)

– Akkor ez egészen törvényes viszony.

Erre az én dragonyos hadnagyom felállt a székéről, egész tisztelgési pozitúrába tette magát előttem. Én is felálltam.

– Asszonyság kívánja, hogy ön legyen neki...

Itt nem jutott eszébe a szó. A jobb keze három első ujját a feje fölé emelte, mint aki esküszik. Megértettem.

– Esketési tanúja?

– Nem azt mondta. Más szót mondott. – Násznagya?

– Az, az! Násznagy! Hogy elfelejtettem. Pedig „hadnagy” szóval eszembe juthatna.

– Ismerősöm nekem az ön választottja?

– Természetes. Ha csak az első nevét megmondom, már emlékezni fog. – Az „Erzsike”.

– Ah! Az Erzsike?

– Ah. Milyen vörös lett! Maga is volt bele szerelmes! Tudom. Megmondta nekem. Nohát lesz neki násznagya!

– Készséggel.

– Igazán?

– Igen szívesen.

Akkor aztán kezet fogott velem mind a két kezével; megrázta a kezeimet, s egész kicsinyekké csinálta a szemeit az elragadtatástól. Azt hiszem meg is csókolt volna, de neki is nagy orra volt, nekem is, nem fértünk egymáshoz.

– Hát megengedi, hogy behívjam a menyasszonyomat?

– Honnan?

– Odakinn vár.

– Csak nem a lépcsőházban?

– De igen. A lépcsőházban. Nem akart addig bejönni, míg nem bizonyos, hogy ön násznagya lesz. Szégyenli magát.

Én rögtön kisettem, hogy ajtót nyissak a tétovázó látogató előtt.

Csakugyan az Erzsike volt.

Tél volt az idő, mindenféle prémes öltözet volt rajta, kucsma a fején; igazi muszka nőnek tetszett.

Valósággal látszott az arcán valami negédeskedő szégyenlősség.

Nem tudtam elképzelni.

Hiszen láttam én már az ő arcát hasonló körülmények között. Bagotay Muki, Gyuricza Peti, Rengetegi Tihi után Klatopil Vencel valóságos „fölfelé esés”.

A vőlegény azalatt a szobában maradt, amíg a hölgyet bevezettem.

Ott azután elébb engedelmet kért tőle, hogy kezét csókolhasson neki, azután bocsánatot kért éntőlem, hogy azt tette. S többé rá nem volt bírható, hogy helyet foglaljon, hanem állhatatosan megállta a helyét, annak a karszéknek a támlányára könyökölve, amelyben a hölgy ült.

– Meg tudta ön érteni, amit az én vitézem magyarázott? – kérdezé aztán Erzsike, amint az első feszélyt levetkőzte. – Képzelve, nekem lovagi szavát adta, hogy soha magyar emberrel más nyelven nem fog beszélni, mint magyarul. Elébb a privatedienerét kínoztatta agyon velem.

– Ez igen dicséretes szándék. – Ezt kellett rá felelnem.

– Hanem már most hadd mondjam én el, hogy miért kellett nekem éppen önt kéretni fel arra az áldozatra, hogy násznagyom legyen.

Biztosítám felőle, hogy ez nekem nem áldozat, sőt élvezet.

– A legutolsó találkozásunk után talán nem is várhatta ön azt, hogy még valamikor összejövünk az életben.

Én meghökkenve kaptam föl a fejemet.

– Óh, „e” felől beszélhetünk akármit. (Erzsike a vőlegényére célzott.) Ez egy áldott jó fiú. Olyan, hogy kenyérré lehetne kenni. El lehet ez előtt mindent mondani. Ön odáig tudja a történetemet, hogy én a forradalom után Bálványosival bujdokoltam egy ideig. Nem szeretném, ha valami könnyelmű félreccsapásnak tulajdonítaná ön, hogy azt az embert elhagytam. Képzelve ön, csakugyan arra az alacsonyúságra vetemedett, amit úgy tudom, hogy említettem önnek, hogy a császári biztos előtt elmondá az egész sürgönyvitel történetét, kitisztázva magát a hőstett vádjától s engemet denunciálva velem. Előttem azzal mentette magát, hogy neki szüksége volt magát purifikálni a direktorsági koncesszió elnyerése végett, nekem, mint asszonynak, nem fogják ezt a „kis tréfát” imputálni. Pedighát dehogy nem imputálták! Sőt nagyon is elővettek, beidéztek, letartóztattak. Csak ennek a becsületes, jó fiúnak köszönhetem, hogy valami nagy baj nem ért. Ez fogta pártomat. Nála nélkül igazán olyan árát adhattam volna meg a hősködésemenek, hogy megkeserülém. Ugyebár, Venca?

A főhadnagy mutatá a tenyérmozdulatával, hogy hagyjuk már ezt az emléket továbbfutni.

– Innen kezdődik az ismeretségünk – folytató a hölgy. – Ez talán kiment ön előtt is, hogy én egy idegent, egy katonatisztet választottam jövődöbelimnek. Nagyon erős okom volt elidegenedni az én hajdani hős ideálomtól.

A szép hölgy, úgy látszott, hogy nem volt megelégedve a hatással, amit szemei rám gyakoroltak; legalább azt kell hinnem, hogy a következő kommentárok nem annyira a vőlegényének az öröme, mint az én felvilágosításomra lettek közrebocsátva.

– De higgye el, egész komolyan mondom, hogy Klatopil nemcsak hálaból tüntetem ki, amiért engem igen nagy galibákból kiszabadított, és ami

több, annak a Bramarbas-Bálványosinak minden további alkalmatlankodásaitól megmentett; de azért is, mert ő igazi becsülésre méltó jellem: tetőtől talpig igazságszeretet, aki hazudni még tréfából sem szokott. Bátor és erős lelkű, és amellett gyöngéd és érzékeny. Ura a kimondott szavának; azért a szavát könnyen oda nem adja. Valóságos eszményképe a férfinak.

Nekem egy plajbász volt a kezemben, előttem egy üres papírlap. Az írón ezt találta írni a papírra:

„Nro 4.”

A hölgy elértette az abrakadabrá, s megcsóválta rá a fejét. Egy kicsit mosolygott is.

– No, ez nem olyan, mint a többiek – erősködék –, egészen ellentéte annak, amit a „hódítók” alatt szoktak érteni. – Hihetetlennek fog látszani, ha elmondom, hogy három évig járt hozzám. Csaknem mindennapi látogatóm volt anélkül, hogy egy merész lépést, egy indítványozó szót megengedett volna magának. Mindennap újból fel kellett szólítanom, hogy foglaljon helyet, tegye le a sisakot a kezéből, támassza a kardját a szögletbe, s Schiller verseinek az olvasásán túl sohasem ment a társalgásunk.

El kell ismernem, hogy ez csakugyan rendkívüli eset.

– Én már gúnyolódtam is vele – folytatá a csevegést a szép asszony. – Tudja, én nem vagyok ahhoz szokva, hogy mikor nekem udvarol valaki, a Memnon szobrot utánozza, s ekkor bevallotta Klatopil egész őszintén, hogy ő „fél éntőlem”. – „Ha én olyan gyáva volnék a katonai pályán, amint vagyok kegyeddal szemközt, megérdemelném, hogy őfelsége rögtön elcsapjon a tisztikarából.”

A főhadnagy fejbólintással helyeslé emlékezetes szavainak idézését.

– Utoljára is nekem kellett az ő kezét megkérnem – folytatá Erzsike. – Ugye barátom?

A vőlegény rámondta, hogy valóban úgy volt.

– Még akkor is szerénykedett. Alacsony rangjával mentegette magát. – Meggondolási határidőt kért. No, nem igaz?

– Ez igaz.

– Nekem kellett a skrupulusait egyenként elenyésztetnem, míg végre határozott nyilatkozatra bírhattam, hogy nohát elvesz. Sohasem láttam én ilyen katonatisztet.

Erzsike vehette észre az arcomon, hogy hát mit törődöm én mindezekkel. Én se nem kérdeztem, se nem bánom, akárhogy van az ő dolga.

– Hát, lássa ön – folytatá esedezésig menő hangon – én mindezeket nem azért mondtam ám el önnek, hogy mulatságot szerezzek vele, hanem azért, mert egy nagy kérésem van önhöz.

– Azt már közölte velem a főhadnagy úr.

– Nem a násznagyság végett. Ez nem „nagy” kérelem. Ezt megteszi ön a szolgálója kedvéért is. Nagyobbat kérek annál. Azt akarom öntől kérni, hogy legyen nekem gondnokom: törvényes gyámtyám.

– Én? Kegyednek gyámtya?

– Ne tegyen olyan nagy hangsúlyt arra a szóra, hogy „atya”. Igaz, hogy ön csak négy évvel idősebb, mint én.

– Nem a magam minőségéről beszélek, hanem a kegyedéről. Férjes nőnek mire való a gyám?

– Hát, természetem föl, ha a férjes nő könnyelműen kezeli a vagyonát.

– Azt hiszi kegyed, hogy én valami nagy pénzügyi tekintély vagyok?

– Csak egyet hiszek; azt, hogy ön nekem őszinte jó barátom. Egyetlen jó barátom a kerek földön; aki azért, ami szívességet tesz velem, nem kér, nem vár semmit. – Ez már ki van próbálva. – Azt hallotta ön – s ha nem is hallotta volna, kitalálhatná magától is –, hogy engem a rokonaim eltaszítottak maguktól. – Eltagadják, hogy ismernek. Az anyám férjhez ment, s áttette a lakását Prágába. – Akire csak rábízom magamat, mind azon van, hogy valamit elnyerjen tőlem: pénzt vagy annál is drágábbat. Aki csak hozzám szegődik, az mind vagy szédelő, vagy csábító, vagy kerítő. Magam pedig egy ostoba, könnyen hívő teremtés vagyok, akinek sohasem fog benőni a fejelágya. Nekem kell egy olyan parancsolóra szert tennem, aki a tönkrejutástól megőrizzen és akinek a jóakarátában megnyugodjam. Hiszen kaphatnék én önnél tapasztaltabb gyámot is, csak a városi hivatalhoz kellene folyamodnom; de én senkinek a zsarnokságát nem tudnám eltűrni; – az önét eltűröm. – Ne hagyjon elpusztulni! Az Istenre kérem.

Meg kellett őt szánnom. Azon vettem észre, hogy a kezemet el hagyta fogatni.

Pedig ez bizony kényes helyzet, egy szépasszony gondnokának lenni. S még *milyen* szép asszonynak!

– Hát nem bánom. Vegyük egész komolyan a dolgot. Ha főhadnagy úr is beleegyezik?

Klatopil Vencel kinyilatkoztatója, hogy őneki etekintetben nincs saját akarat.

– Térjünk a dolog érdemére. Meg van kegyednek még azon vagyona, ami a bécsi takarékpénztárban lett elhelyezve?

– Megvan. S mihelyt ön hivatalos gondnokom lesz, kiveheti onnan, és áthelyezheti a pesti hazai takarékpénztárba.

– Itt könnyebben lesz a kamatutalványozás évnegyedenként. Kegyednek ebből a tiszteknél megkívánt biztosítékot is le kell tenni.

– Igen. Hatezer forintot.

(Abban a korban csak annyi volt a főhadnagyi ara biztosítéka.)

– Ezt különben az atyai házra is be lehetne tábláztatni.

– Ahogy ön jónak látja.

– Azért gondoltam így, mert azt sejttem, hogy kegyed a házuk jövedelméből aligha lát valamit, s szeretném, ha a készpénzből minél többet megmenthetne.

– Megmenthetnék? – kérdezé Erzsike, nagy szemeket nyitva erre a szóra.

Én körülvakargattam a hajamat. (Még akkor sok volt.) Gyámapai kötelességem volt őszintén elmondani a nézeteimet. Végre megtaláltam a *formát* hozzá.

– Hát, tudja, édes Erzsi nagysám – igen tisztelt főhadnagy úr –, én már sok mindenféle csodát láttam életemben. Láttam féllábú balett-táncost, aki a legnehezebb piruetteket megcsinálta; láttam kéz nélküli festőt, aki a lábával remekül mázolt arcképeket –; láttam vak színészt, aki végigjátszotta Hamletet! – hanem olyan lovassági főhadnagyot, akinek adóssága ne lett volna – még nem láttam soha.

Erre mind a ketten nagyszerű hahotában törtek ki!

– Nem! Nem! – kiáltott a vőlegény. – Bizonyára engem sem fognak pénzért mutogatni.

Én azután kértem, hogy ha már ennyire vagyunk a sincerisatióban, hát szíveskedjék mégis széket húzni ide az asztalhoz, és tegye le a kezéből azt a szép sisakot az aranyfekete tolltarajjal, és beszéljünk számokban; kinek mennyivel tartozik?

Csinos kis összeg támadt belőle.

A vőlegény bizton leolvashatta ábrázatomból, hogy ezt az árt sokallom egy főhadnagyért; ennyiért Erzsike egy őrnagyot is találhatott volna. Sietett megértetni a dolgot.

– Nem én magam csináltam ám ezt a rengeteg nagy adósságot, hanem volt egy jó pajtásom, főhadnagy, gazdag, előkelő fiú. Az vett rá, hogy írjam rá nevemet a váltóira, mint jótálló. Még minorennis volt. Én csak írtam, írtam; mit tudtam, hogy mi az. Egyszer aztán, mikor szájáig ért a víz, az ifjú barátom föbe lőtte magát. Az apja megtagadta a fizetést, a hitelezőket én örököltem utána. Azóta folyvást fizetek, de az adósság nem hogy fogyna, de egyre növekedik, s egyre szorosabbra tekerődik a derekam körül a rettenetes boa *conscriptor*.

– Boa *conscriptor* ugye? (összeíró óriáskígyó.)

Ezen aztán mind a hárman neveltünk. Pedig tulajdonképpen nem volt biz ezen semmi nevetni való.

– Summa summarum: Erzsi nagysámnak marad a vőlegénye adósságainak tisztázása s a kaució letévése után még huszonötezer forintja.

– Tudom. Éppen azért kérem önt, hogy legyen szigorú gondnokom, mert ha az én kezemben marad a pénz, akkor ennek öt esztendő alatt vége lesz.

– Csodálom, hogy eddig is eltartott.

– Ez a csoda onnan ered, hogy a mama letiltotta a bécsi intézetnél le-tett összegemet, s a zár csak akkor szűnik meg, ha egy derék, rangbeli úrhoz férjhez megyek.

– Ugyan takarékosan kell kegyednek gazdálkodni, hogy ennek az összegnek a kamataiból ki tudjon jönni.

– Klatopilnak is van fizetése; aztán ő, mint lovassági tiszt, szállást „in natura” kap.

– S kegyed meg fog félni azon az in natura tiszt szállításán.

– Ön tudja jól, hogy én az ilyesmihez... (Láttam, hogy azt akarja most mondani, hogy „hózzá vagyok szokva”, s furcsa képet csináltam hozzá. El is értette a pantomimikámat, hogy a császári és királyi vőlegény előtt nem igen lesz alkalmas az „anno Rengetegi” élményeket emlegetni, s művésznői ügyességgel átcsapott a megkezdett markotányosnői henccegésből a gyöngéd turbékolásba), hogy az igaz szerelem áldozatra képes.

S megigéző mosollyal nyújtá kezét a vőlegénynek. Amit az gyöngéd elragadtatással emelt ajkaihoz. Mint egy gerlepár.

– Nemde Venca?

– Igen, Eliza!

Nekem bizony semmi gyönyörűségem sem volt ebben az ő Rómeó és Júlia előadásukban. Kedvem volt az előadásukat kifütyölni.

– Még egy kérdést, kedves gyermekeim, mielőtt az atyai áldásomat rá-tok adnám.

– Tisztelt főhadnagy úr, ahogy a curriculum vitae-jéből megértettem, önt kezdetben papnak szánták és így ön valószínűleg katolikus.

Római katolikus.

– Az alatt az időköz alatt, amelyet ön a szemináriumban töltött, nem hallott volna olyasmit, hogy egy kálvinista asszonyt, akit a polgári törvény-szék a férjétől elválasztott, katolikus férfinak nőül venni nem szabad; mert az ő dogmája szerint a házasság sacramentum, amit a világi bíró föl nem oldhat.

A vőlegény nagyot bámult erre a szóra.

– Erre bizony egyikük sem gondolt.

Erzsike egyszerre bazilisztk tekintetet vetett felém. Huh, hogy villámlott a tengerszemekben!

– Hát ezen hogyan lehetne segíteni? – kérdé tőlem a vőlegény egész gyermeteg gyámoltalansággal.

– Hát csak úgy, hogyha ön is kálvinistává lesz.

– „Kálvi...?” – De már a szónak a végét... „nista” az ajtón kívül mondta ki. Kapta a sisakját, senkitől búcsút sem vett, úgy elszaladt. A Kálmán diák azt mondta, hogy még így svalizsért futni nem látott soha.

Az Erzsikét ott hagyta énrám. Borzasztó dühös volt a menyecske.

– Ez magától tiszta malícia volt! Így elkergetni a vőlegényemet! Menjen! Hogyan csúffá tett most!

Én mentettem magamat, ahogy tudtam.

– Ezt elébb-utóbb meg kellett neki tudni. A pap megtagadta volna az egyházi kihirdetést önöktől.

– Csak bízta volna ön ezt rám. Ha egyszer én az adósságait kifizettem volna, akkor már lovagias kötelessége lett volna azt az áldozatot meghozni értem; akkor már nem léphetett volna vissza.

Meg kellett magamat adnom; ez bizony nagy ügyetlenség volt tőlem. Kértem is nagyon bocsánatot. Sohasem cselekszem többet. A legközelebbi vőlegényénél nem bánom, ha mahomedánus lesz is.

– Magával nem lehet okosan beszélni. – Node se baj. Visszahozom én még ide Klatopil Vencelt.

Azzal nagy durcásan otthagytam.

Bántam is én. Nagy dolgom volt. Az újon érkezett előfizetők keresztköztételeire kellett írnom a címeteket. Ez nem annyira ideális, mint inkább realiztikus foglalatosság; hozzászámítva, hogy még a címszalagok összecsisírelése is az én feladatom volt. A korrektúra ív is várt rám, rengeteg sok sajtóhibával. – Hát bizony „szegény az éklézsia: maga harangoz a pap”. – Üres óráimban pedig – pihenésképpen – a „Magyar nábob” regényemet írtam, aminek a főalakjához a feleségem elbeszélése után kaptam az eszmét.

Azután elmúlt egypár hét. Egy délután, amikor éppen azon gondolkoztam, hogy megcsináljam-e magam az olajlámpásomat, vagy megvárjam, amíg a Kálmán diák hazakerül a postáról, vagy a szobaleány a színházból, ahová a feleségem után elvitte a jelmezes kosarat; egyszerre erős csengetés támad odakinn. Magamnak kellett kimennem az ajtót kinyitni.

Nagy meglepetésemre, Erzsikét láttam magam előtt. Hozta karonfogva a főhadnagyát.

Klatopil Vencel csupa szabadkozó nyájasság volt.

– Megint itt vagyok, uram. Elfogtak, láncravertek. Kénytelen voltam kapitulálni.

Gondoltam. Mikor már a kiéheztetett várórség a lóhústra szorul.

– Erős ostrom volt... Ilyen battériák! – Nézze ön! – Ezek a szemek! – Congr év rakéta semmi ehhez képest! – A csillagsánc be van véve!

– Nagy tűz lehetett! Már az igaz.

– És mármost újra kell önt kérem, hogy legyen nekem tanúm.

- Azaz, hogy a menyasszonyának.
- Nem! Előbb nekem. – Előbb velem kell eljönnie a paphoz, bejelenteni, hogy kitérek a katolikus hitből.
- Tehát csakugyan.
- Meggyőződtem.
- Tessék helyet foglalni.
- Teljesen meggyőződtem. Erzsike nagysám úgy tud kapacitálni, hogy nincs olyan misszionárius. Valóságos hittérítő. (Gondolom én azt, hogyan tud az Erzsike *konvertálni*.)
- És ha mindjárt el kellene is kárhoznom, ha elveszteném is az öröküdvösséget, még azt is kész volnék feláldozni, ezekért a drága szép szemekért. Inkább a purgatóriumban éjlek!
- Nono, főhadnagy úr! Ne mondjunk ilyen nagyokat.
- De szavamra mondom. Kész volnék érte mohamedánná lenni! Dejsz azt elhiszem.
- Tehát fog ön tanúm lenni a papnál?
- Bocsánat. Ez komoly dolog. Én a magam vallását éppen oly magasra becsülöm, mint más felekezetekét. Proselytacsináló azonban nem vagyok. Őszinte meggyőződésből akar ön kálvinistává lenni?
- Erre a szóra elszörnyedten ugrott fel a helyéből.
- Kálvinistává? Dehogy akarok! Isten őrizz!
- Hát micsoda?
- Lutheránus akarok lenni.
- Hísz az mindegy.
- Ördögöt mindegy! Nálunk Leutomischlben azt tartják, hogy a kálvinisták Krisztus-tagadók.
- Azt a menyasszonya megmondhatta volna önnek, hogy nem igaz.
- Erre aztán Erzsike veté magát közbe. Olyan szépen könyörgött, hogy még ezt a kis szívességet ne tagadjam meg tőle. Klatopil csak így volt rávehető a konvertitásra. Hogy a lutheránusoknak is kereszt van a templomukon; azok is ostyában veszik fel a Krisztus testét. Hogy itt nem kockáztat az ember annyit a mennybeli jussából; a főhadparancsnoknál sem veszik olyan rossz néven, mintha a „kuruc” kálvinisták közé lépne stb.
- Az lett a vége, hogy nekem, a kálvinista presbiternek kellett a lutheránus egyház számára egy áttérő lelket bevezetnem. Mégiscsak jó fiú lehettem én hajdanában, amíg a szívem így el nem kérgesedett.
- Végre minden akadály le lett győzve. Én beváltam gyámatyának, Klatopil Vencel vőlegénynek; Erzsike megkapta az excellenciás mamától (most már tábornokné volt) a felmentvényt a sequestrált tőkepenze fölötti

szabad rendelkezésre; a biztosíték le lett téve, a boa conscriptorok jóllakatva, fixumfertig mehettünk az esküvőre.

A násznép állt a menyasszonyon és a vőlegényen kívül még a két násznagyból; a vőlegényé volt a zászlóaljparancsnok őrnagy és ennek a feleségéből.

Itt valószínűleg mindenki azt fogja tőlem kérdezni, hogy hát a *másik* násznagynak a felesége miért nem volt ott.

Kényes kérdés! Sőt mondhatnám csiklandós!

Igen röviden végezhetnék vele azzal a válasszal, hogy a feleségem éppen akkor Szabadkán volt vendégszereplésen; meg volt ő is híva, de nem jöhetett.

Tudom, hogy ez a válasz tökéletlen. Mindenekelőtt egy axiómát kell felállítanom.

„Tisztességes férjnek nem szabad *okot adni* a feleségének a féltékenységre; de *ok nélkül* féltékennyé tenni a feleségét; megint nem szabad.”

Annyi szent igaz, hogy én az Erzsike nevét az asszonyom előtt soha ki nem mondtam. („Papucshős!”) Volt-e róla tudomása, azt nem tudom. Sokkal büszkébb volt, mint hogy valaha mutatta volna.

Az Erzsikének arcképe is volt, s az ott volt az én íróasztalom fiókjában. Még akkor is ott volt, amikor már megnősültem. S én nem mondhattam azt, hogy az *öreganyámnak* a képe, ha történetesen kézbe kerül. Hanem az történt, hogy mikor az orosz seregek betörték az országba, én is, előre látva az egyenlőtlen harc végét, fogtam a puskámat, felkötöttem a kardomat, nyakamba öltöttem a tarisznyámat, búcsút vettem a feleségemtől, s mentem a Görgey táborát fölkeresni – gyalog. Útközben találkoztam Nyáry Pállal. – „Hová ilyen fölpuskázva, Móric öcsém?” – Én tragikus pátosszal feleltem rá: – „Megyek meghalni a hazáért.” – „Hát a tarisznyában mi van?” – „Egy sonka.” – „Nohát, mielőtt meghalnánk a hazáért, előbb együk meg azt a sonkát.” – Azzal fölvettem a szekere. Rajta kívül még Patay József is a szekéren volt. (Két tagja a debreceni magyar kormánytanácsnak.) Én mégis szerettem volna tudni, hogy hová megyünk, amire Nyáry azt felelte: – „Hát, édes öcsém, ahogy a népdal mondja: *Szabad a kutya Szeged felé. Lóg a farka Buda felé*”. A legfenyegetőbb halálvész között sem hagyta el a keserű iróniája. Így mentem Nyáryval együtt Szegedre. Egy hét múlva a feleségem is utánam jött. A szállásunkat rábízta a jó öreg Kovácsnéra. A derék komikai művésznőnek nem kellett félnie a kozákoktól. Amint aztán az oroszok megszállták Budapestet, s a szigorú rendelet kiadatott, hogy minden fegyvert, montúrt és magyar bankót beszolgáltassanak, mert akinél egy tiltott tárgyat, vagy egy forradalmi kiáltványt megtalálnak, haditörvényszék elé állítatják s főbe lövetik, akkor a jámbor megbízott művésznő fogta az íróasztalom fiókjában talált összes cókmo-kot, azok

között voltak Petőfinek a levelezései, Klapka levele, az egész forradalom alatt írt naplóm, számtalan érdekes adataival, s azokat mind bedobta a kemencébe, s befűtött velük. Ebben a nagy autodafében hamvadt el az Erzsikének az arcképe is. Azt hiszem, hogy sejtettek valamit, de nem szóltak soha.

És eszerint én csak magamban voltam ott az Erzsikének az esküvőjén.

Az összejövetel az ő szállásán történt meg. Itt volt alkalmam megismerkedni a násznagyúttal, a dragonyos őrnaggyal. Igen derék, affábilis ember volt. Valóságos másolata egy igazi magyar vicispánnak. Csupa kordialis kedélyesség, jovialis tréfa; az ember észre sem vette rajta, hogy katona. Pláne, hogy osztrák katona. Úgy szidta a „Bach-huszárokat”, mint a jégeső. Ellenben a magyarokat dicsérte. Ő nem volt Temesvárból bezárva, mint a főhadnagy; előbb Olaszországban harcolt, azután került ide. A beszédét fűszerezte magyar mondásokkal, körmönfont kifejezésekkel. – A feleségének is bemutatott. Az is tréfásan történt: „az én házisárkányom”. Pedig nem volt valami sárkányfajta. Kapitális derék asszony volt, élte javában. Igen csinos ábrázatú. Csak az az egy, hogy a beszédében nem ismerte a pontot, meg a pauzát. Előtte az még előny, mert én mindig úgy szerettem a hölgyeket mulattatni, hogy azok beszéljenek, én meg hallgassak. Amíg a menyasszony előjött az öltözőből, azalatt engem megismertett az ezredben szolgáló valamennyi nő tisztnek a családi viszonyaival. Mikor aztán a menyasszony teljes menyegzői díszben megjelent, kísérve a vőlegényétől, aki az egyik kezében a sisakját, a másikban egy óriási kaméliacsokrot tartott, akkor egész ünnepélyességgel ment végbe a kérő- és kiadónásznagyok közötti formászerű jegyzékváltás.

Az őrnagy azonban csak az én irányomban volt kedélyes táblabírói alak; a főhadnaggyal szemben folyvást elöljáró maradt. Úgy kommandírozott neki, mintha most is lovon ülne s „terepfutónak” volna kiküldve. Az feszesen engedelmeskedett.

Rám egészen azt a benyomást tette a vőlegény, mint mikor a svadrony élén ott ül a nyeregben a tiszt; kezdődik az apró fegyvertűz, a puszkagolyók elfütyentenek a füle mellett, a granát prüszkölve vág le előtte a földbe, s neki még csak a fejét sem szabad félrekapni; míg egyszer aztán felhangzik a szabadító vezényszó: „Előre! mars! mars! Kard-ki-kard! – Rajta, rajta! – Üsd, vágd!” – Mit is mondok? Dehogy „üsd, vágd!” – „Szorítsd hozzád: nem anyád!”

Végre a kommandószóra eljutottunk az oltárig.

Ez is megtörtént. Férjhez adtam az Erzsikét.

Ő igen bátran viselte magát. Persze, már volt benne gyakorlata.

Hanem a vőlegénynek minden mozdulatát úgy kellett vezényelni. Ő meg ehhez volt szokva. Alig bírta a kesztyűt lehúzni a kezéről. S erővel

jobb felől akarta a menyasszonyát állítani; holott a pap azt kívánta, hogy balról bocsássa. S mikor vége volt a szertartásnak, olyanforma arckifejezéssel fordult a násznagyához, mint aminő a halálraítélt delikvensé, aki már csak a legmagasabb kegyelemben bízik.

– Minket *balkézre* eskettek meg.

– Ne félj fiam – biztatá őt a násznagya. – Így szokták azt. Balfelől áll a menyasszony; de azért a jobb kezeitek voltak egymásba téve.

– Lehetetlen.

A jó Klatopil már azt sem tudta, hogy melyik a jobb, melyik a bal keze.

Hazatérték már aztán egy kocsin ültek – a boldog menyasszony és a vőlegénye.

Erzsike szállásán ott várta a násznépet a pompás lakoma. Fel volt térítve.

Mikor aztán a boldog férj felhozta a kedves életepárját közénk, akkor egyszerre levetette magát a pamlagra, s arcát a két tenyerébe takarva, elkezdett keservesen sírni.

Hát ilyen csodát még nem mutogattak, sem ingyen, sem pénzért. Hogy a vőlegény fakadjon sírva az esküvő után, s legényvoltának elvesztése fölött keserű könnyhullatásokban adózzék.

A két hölgy aztán két oldalt fogva, elkezdte kérlelni, vigasztalni, de ő csak nem bírta érzelmei kitörését visszafojtani. Az őrnagy is szépen biztatgatta: – „Ej, édes barátom. Nem kell azt olyan tragice venni. Lám én is átestem rajta. Lássa, milyen jól meg vagyok most a házisárkányommal.” Ez sem volt balzsam a nagy fájdalomára. Utoljára aztán haragba jött az őrnagy: – „Ezer török koponya! Főhadnagy úr! Fog ön nekünk itten produkciót tartani a magasabb érzékenységből! Bomba és granát. Ölelje meg mindjárt szépen a feleségét!”

Az Erzsike mindig csak rám nézett, mintha könyörögne. Megszántam szegényt.

– Főhadnagy úr! – mondék. – Tanult ön angolul? Az új házasság meg volt lepetve.

– Igen.

– Ollendorff nyelvtanából?

– Hát igen.

– Emlékezik a második gyakorlatra: „*Miért sír a kapitány?*” – „*Azért, mert az angolnak nincsen kenyere.*” No, hát adjunk az angolnak kenyeret.

Erre mind valamennyien elnevettek magukat. A barátom is.

S ezzel aztán vége lett a scenának. Asztalhoz ültünk, s a megkezdődött vidám poharazás között sokat tréfáltunk afölött, hogy mily bolondos furcsa ötlet volt – Ollendorftól azt kérdezni, hogy „miért sír a kapitány?”, s azzal válaszolni rá, hogy „az angolnak nincs kenyere”.

Maga ez a paradox kedélyállapot azonban megfejtetlen talány maradt előttem.

Csak több év múlva akadtam rá az igazi nyitjára. Egészen más oka volt annak a sírásra, mint amire a grammaticus gondolt.

XVI. FEJEZET

Katonadolog

Az idill nem soká tartott, csakhamar felváltotta az eposz.

A háború kiütött, de nem a fiatal házastársak, hanem az európai hatalmasságok között. Az én gyámoltjaimat ez csak annyiban érdekelte, hogy Klatopilt is mozgósították; a dragonyosezredével együtt vitték a keleti határszélre. Természetesen Erzsike is vele ment.

Hirtelen történt az eltávozásuk. Együtt jöttek el hozzám búcsúvételre. Klatopilnak az arca ragyogott az örömtől, s ez visszfényét találta az aszszonyság derült mosolyában. Háború lesz! A katonának most virágzik a búzája!

Az évnegyedenként megküldendő pénz végett mulhatatlan volt velem tudatni a tartózkodásuk helyét.

– Címünk egyelőre: „An Ihre hochwohlgeboren Frau Oberlieutenantin Elisabeth von Klatopil.” Egyenlőre! Később valószínűleg haladunk *alább* és *feljebb*.

– „Alább” a határ felé, és „feljebb” a ranglépcsőn? – mondtam én, kitálálva a feladott rebust.

Az én gyámfiam (öt évvel idősebb, mint én) igen meg volt elégedve a helyes megfejtésemmel.

A legjobb kedvben távoztak el tőlem.

Én azután minden hónapban kaptam a gyámleányomtól levelet. De nincs az a lóugrással kombinált sakkfeladvány, amely az ő járásukkal kiállja a versenyt. Ma délnek, egy hónap múlva nyugotnak, aztán fel északnak, előre-hátra, megint visszafelé, olyan ismeretlen falucskákban, hogy nagyítóüveggel kellett keresnem a helyet a térképen, utoljára átugrott a hadiszállás Moldovába, Oláhországba; körülugrálta Jassyt, Bukarestet, végigugralt a Pruth mellett, utoljára megállapodott Czernoviczban, míg onnan is tovább nem kelt Premyslbe, ahonnan aztán szerencsésen visszakerült, Stryn, Munkácson, Tokajon, Miskolcon, Kecs-keméten, Kalocsán keresztül megint Budapestre.

Erzsike mindenütt vele járt hűségesen a férjével. Téli, nyári viszontagságokat, amikben az ilyen fegyveres kényszerítés ugyan bővelkedik, együtt szenvedett át vele. Levelei, amelyeket ezalatt hozzám küldözött, maguk egy igen érdekes fejezetet képeznének a katonatiszti életből. *Opportunitási* okok tartóztatnak vissza azoknak közzétételétől; még elriasztanám vele a fiatalságot (értem a nőnemen levőt) az Erzsike példájával.

Sokszor elgondolkoztam rajta, hogy ez az asszony mennyire megjósolta mindezeket magáról, mikor a komáromi sziget kis fakunyhójában egymás mellett ültünk; szalmás kunyhó, tehénistálló, ostromolt vár, kazamata boltja, komédiás konyhasátora, táborozó katona bivouacja – mindenütt boldogít a szerelem; az édes illúzió tündérpalotát tud azokból elővarázsolni. S a táborot járó tiszt nem lehet valami kellemes férj. Zaklatva bosszantva, előjáróitól chikanálva, időjárástól paskolva, ellenséggel farkasszemet nézve és soha rá nem eresztve; örök civódásban a barátságtalan lakossággal, rosszul látott vendég, akinek a nyakán nehéz kölönc a magával hordott feleség. És az mégis szerelemmel követi őt mindenfelé, s túri a nehéz indulatait.

És ő ezt mind előre megjósolta magának! Mi következik még?

Hanem az előléptetési lajtorján nem történt semmi haladás. A legutolsó levél címe is így szól: „főhadnagyné asszonyság”. Mikor a nagy világháborúnak vége volt, mely annyi keserű kiábrándulást hagyott hátra, egy délután megint bekopogtat hozzám Klatopil Vencel főhadnagy.

Nem volt már akkor Kálmán diákom. A „Déliab” megbukott. Ahelyett a „Vasárnapi Ujság”-ot szerkesztettem, a lapon megnevezett szerkesztő Pákh Albert helyett, aki Graefenbergben feküdt betegen. – Új nevem volt: „Kakas Márton”. Hej, de népszerű voltam akkor! Voltak Kakas Márton pipák, tajtékból, cserépből, kakasfejű emberalakkal; a nemzet igazán *szájában* hordott, s ha nem is tömjénnel, de annál is becsesebb dohánnyal füstölte meg a bálványképemet. O tempi passati!

– Ah, te vagy az, kamerad! (A lakodalom alkalmával bruderschaftot itunk.)

– Hát rám lehet ismerni még?

Az igaz, hogy a fizimiskája erősen megváltozott. A hadjárat alatt meglett engedve a tiszteknek, hogy a szabályzatot kívüli szakálleresztéseket produkáljanak. Vencelnek à la Haynau szakállja volt, ami úgy eszközölte, hogy a bajuszhoz egy darab a kiborotvált szakállból hozzácsodortatik, mintha a kettő egy volna, ami az arcnak formidabilissá tételéhez nem kévéssel járul.

De még nevezetesebb korrektúra volt az arcán, hogy az orra egészen veres volt. Valóságos egy darab rubin.

Azon is kezdte, hogy a mutatóujját az orra hegyére tette. – Látod-e ezt? – Ez az egész akvizíció a török-orosz háborúból. Ez a veres orr. A múlt télen a galíciai határon táborozva tettem rá szert egy kriminális muszka szélben, künn a mezőn egész éjjel. A porrá tört havat, mint megannyi varrótűt vágta az arcunkba a szél. S még csak háttal se lehetett fordulni. Reggelre ilyen lett az orrom. Azon a héten húsz emberem megfagyott a nyeregben, fele a katonáimnak a lazaretumba került, tüdőgyulladásban, skorbutban, éhségtífuszban. A századomból nem hoztam többet haza negyven legénynél. – És ezt a veres orrot mint trophaeumot.

Nekem egyaránt bajos volt, akár gratulálnom hozzá, akár sajnálkoznom rajta.

– És bár legalább verekedtünk volna valahol! De végigjárni egy másfélesztendő háborút, anélkül, hogy a kardomnak egyéb dolga lett volna, mint a szénarekvirálásnál a hengegő parasztnak a hátára húzkodni a lapjával. Néha olyan közel álltunk az ellenséghez az előrsön, hogy így nézhettünk egymásnak a szájába, s nem volt szabad egymásra rohanunk. Egyszer a törökkel álltunk szemközt, másszor a muszkával. Nekem mindegy lett volna, akármelyikre eresztenek, csak eresztettek volna. Nem! Mikor már azt hittem, hogy no, most kezdődik a patália, megint csak „hüvelybe a kardot!” s megint odább masírozni. – Inkább megtettem volna, hogy lóháton ostromlok sáncokat. – Hát az az átkozott sok puliszka meg a kukoricamálé! Csakhogy az is volt! – De mikor az sem volt. – Lóhús! félig megsülve! – Köszönöm szépen!

– Node hála Istennek, vége van már – vigasztalám én.

– Vége bizony. De hát mit nyertem én vele?

Itt a gallérjára mutatott. Ott bizony még most is csak két csillag ragyogott.

– Semmi avancement. Ott vagyok, ahol voltam. Pedig az őrnagyom kvietált; kénytelen volt vele, úgy tele lett minden tagja reumával. Helyébe avanszírozott az első kapitány, annak a helyébe a másodkapitány. Ez a hely most üres. Én vagyok a legidősebb főhadnagy. De semmi szó rólam. – Főbe lőni való állapot.

Én komolyan intettem, hogy erre ne gondoljon. Vannak egyéb kötelességei is. Akinek olyan kedves felesége van.

– Már az igaz, pajtáskám, hogy az egy angyal! Mit állt ki ez a nő e keserves idők alatt, arra én vissza sem merek gondolni. Mindenütt velem volt, nála nélkül talán elpusztultam volna. Pajtáskám, te azt nem is tudod, micsoda üdvösség az, mikor az ember a kegyetlen hőzivatárban végezte a ronde-ot, s a kvártélyára visszavergődött, ott találni egy tündért, aki egy pohár forró punccsal várja.

– Tudom – próbáltam.

– A puncs soha el nem maradt. Ha aranyért volt kapható a rum, mégis megszerezte akárhonnán. Maga szánkára ült, s napijárára elment a városba, hogy bevásárolja. Gyémántszívű asszony!– És aztán még most is szeret. Dacára ennek a vörös orrnak is szeret. Azt mondja, hogy az nekem igen jól áll. Még az sem bántja, hogy most is csak főhadnagynénak híják. Ha ő nem volna, rég golyót röpítettem volna az agyamba.

Én aztán igyekeztem őt megvigasztalni, hogy egy aktív szolgálatban levő főhadnagy többet ér a világ piacán, mint egy generális extra statum.

Azzal végezte, hogy meginvitált magához estélyre, egy pohár puncsra; mihelyt a szállása elfogadásra képessé lesz téve.

Nem mentem el.

Többször hitt levélben is, a felesége nevében is, sohasem mentem hozzájuk puncsra. Ha aztán összetalálkoztunk, találtam valami mentséget.

Egyszer azt mondtam, hogy a fejem fáj; másszor meg sürgős dolgom akadt; – *menmeg*, hogy váratlan vendégeim jöttek faluról stb.

Vencel barátom pedig mindannyiszor azzal a keserves felsóhajtással végező:

– „Főbe lövöm magamat! Még mindig semmi avancement.”

Egyszer aztán én is meguntam a sok hazudozást, s megmondtam a barátomnak az igazat.

Azaz hogy – álljunk meg csak! Ugyanis háromféle „igaz” van a világon.

Az egyik „igaz” az, ami a barátomnak tetszik, de nekem nem tetszik.

A másik „igaz” az, ami nekem tetszik, de a barátomnak nem tetszik.

A harmadik „igaz” pedig az, ami a barátomnak sem tetszik meg nekem sem tetszik, s amin aztán összeveszünk.

Hogy mindjárt a *harmadikat* illusztráljam, hát ez az lett volna, hogy „édes kamerádom, az én házamnál alkotmányos rendszer áll fenn, a feleségem uralkodik, én pedig vagyok a »felelős«. S hogy én minden héten eljárjak a te szépasszonyodhoz estélyre, erre a törvényjavaslatra nem kapom meg őfelségétől a szentesítést.”

Nohát ezt nem mondtam el neki.

A második lett volna az, hogy „édes főhadnagy, én egész más szférában élek, mint ti. Én végtelenül tisztellem a te társaságodat, de én a te kolégáiddal nem tudok miről diskurálni.” Ezt sem mondtam el neki.

Hanem elmondtam azt a harmadik igazat, hogy „Kedves Klatopil! Ha te meg akarod tudni az okát, hogy miért nem haladsz előre a tisztí rangfokon, hát tudd meg. Azért, hogy *velem* barátkozol. Én ingrata persona vagyok a hatalmasok előtt. Éppen tegnap tartott a lakásomon házmotozást a rendőrség; minden írott papirost, amit találtak, összepakoltak, elvitték; még a rámákból is kiszedték a képeket. S aztán Protzman fél napig vallatott, hogy mit tudok Kossuth proklamációjáról meg a dolláros bankjegyekről? Ha te

énhozzám járogatsz, írdogálsz, pláne, ha még én is szüntelen ott mulatok a te katonatiszt barátaid közt, szentül azt hiszik, hogy te is benne vagy a konspirációban. Jó szerencse, hogy a meghívóleveleidet azonnal el szoktam égetni, különben most azokat is osztályozná Protzman.”

Ez meghökkenté a barátomat.

– Hiszen én csak egy pohár puncsra hívtalak.

– Puncs ide, puncs oda. A policáj ezt „pucss”-nak olvassa. Aztán te neked magadnak is jobb lenne, ha felhagynál a puncsvívással, mert attól lesz vörös az orrod.

(Nohát ez volt az az „igaz”, ami mindkettőnknek tetszett.)

– Gondolod? Igazad van! Magam is úgy érzem, mikor egy pohár puncsot lenyeltem, mintha az orrom elkezdene egyszerre dimenziókban nyerni s világosságot sugárzana ki maga körül. Mától fogva nem iszom több puncsot. Szavamat adom. Hányadik van ma? Január 23? Jegyezd fel a naplódba. „Január 23-án Klatopil Vencel főhadnagy lekötötte nálam a lovagias szavát, hogy soha több puncsot nem fog inni.”

Nem hagyott békét; amíg ezt be nem írtam a jegyzékkönyvembe.

– Még többet: „és semmiféle pálinkát, snapszot; sem bort, sem sört, egyszerűen semmi spirituosumot.”

Ezt mind protocollumba kellett vennem.

– És már most esztendő és egy nap múlva lásd meg az eredményt. Semmit többé, mint tiszta vizet.

Esztendeig csakugyan nem láttam aztán Kratopilt. Ezalatt az Erzsikéről sem hallottam semmit.

Egyszer azonban megint csak beront hozzám a főhadnagyom. Még mindig csak két csillag viselője.

– De már ez csakugyan főbe löni való állapot! Már megint praetereáltak! – Már ezt nem tűrhettem tovább. Felmentem az ezredeshez: „Uram, excellenz! Én már tizenkét éve szolgállok. Kötelességem híven teljesítem. Soha megdorgálva nem voltam. Értem a szabályzatot. A lovaglóiskolát vezetem. És mégis mellőzve vagyok. Kívánom tudni, hogy mi kifogás van ellenem.”

– No, ez férfias fellépés volt, kamerád.

– És tudod, mi választ nyertem? – Csakugyan teneked volt igazad.

– A velem fenntartott gyanús ismeretség?

– Óh, dehogy! Ki az ördög törődik a ti policájotok fecsegéseivel? Nem te! Hanem ez a vörös orr! Ez itt ni! Ez áll az utamban.

S megcibálta mérgesen az útjában álló akadályt, mintha csak valami makacs remonda került volna a kezébe.

– Nem értem.

– Mindjárt megérted. – Az ezredes egész nyíltsággal felelt meg az interpellációmra: – „Kedves Klatopii! Ön csakugyan a legjobb conduit-listával van ellátva, csupán csak az az egy hibája, ami súlyosan vet a latba a, hogy erősen nekiadta magát az itálnak.” – „Mit? én? az itálnak? hisz több esztendejénél, hogy nem iszom mást, mint vizet.” – „Lehetetlen! – kiált fel az ezredes – hát az a veres orr?” – „Ezt én a táborozás alatt szereztem magamnak.” – Az ezredes a fejét rázta hitetlenül. – „No, hát én be fogom excellenciádnak bizonyítani, hogy igazat mondok, van írásbeli bizonyítványom róla.” – „No, arra kíváncsi vagyok.” – Ezzel egyenesen ide rohantam hozzád. Kedves barátom, instállak, kényszerítelek a mennybéli üdvösségedre, ha engem szeretsz, ha szeretted valaha Erzsikét, ha egy emberéletem meg akarsz menteni, add ide nekem azt a bizonyos jegyzőkönyvedet, amibe ezelőtt egy évvel beírtad azt az én lovagias szavamra tett fogadásomat, hadd mutatom meg az ezredesnek.

Én erősen húzódoztam ettől az indítványtól.

– Kedves kamerádom. Nekem ebben a jegyzőkönyvben mindenféle kényes adataim vannak feljegyezve, amik éppenséggel nem arra valók, hogy azokat rajtam kívül más olvasssa.

Azonban addig biztatott, hogy ő ezt a könyvecskét a kezéből élve ki nem hagyja venni, csupán csak azt a lapot mutatja meg az előljárónak, ami az ő szent fogadalmára vonatkozik, míg utoljára is kénytelen voltam azt neki rendelkezésére bocsátani. Ígérte, hogy egy óra múlva visszahozza.

Meg is tartotta a paroláját. Egy óra alatt visszakerült, átadta könyvecskémet, megölelt, kebléhez szorított.

– Barátom boldoggá tettél. Célnál vagyok. Őexcellenciája, amint elolvasta a jegyzőkönyvedbe írott fogadást, akkorát kacagott, hogy megszállhattam, hogy négy foga van plombálva arannyal. – Szent Isten! – ő arannyal eszi az aranyat, én pedig csonttal rágom a csontot! – Aztán, hogy magához tért a nevetésből, a vállamra ütött, s azt mondá: – „Főhadnagy úr! Önnel csakugyan nagy méltatlanság történt; ön nem iszákos, tévedés volt a dologban. Ennek reparáltatni kell! Mostmár szavamat adom önnek, hogy a legközelebbi avancementnál megkapja ön a harmadik csillagot.”

Az én barátomat már ez az ígéret is a hetedik égbe emelte. A remény visszaadta neki az életkedvet.

Hát ez a katonaélet speciálitása.

Ebből az örömből mi fakó civilisták nem kapunk: – Kivált holmi jámbor poéta! Annak csak egy csillaga van. Az is a feje fölött magasan. Ha elérheti, megfoghatja, az övé; – ha maga el nem éri: mástól meg nem kapja.

XVII. FEJEZET

Ne vigy minket a kísértetbe

A legszebb üstökös csillag, amelyet én láttam, volt az 1858-iki. Két hétig volt látható az égen. Október 1-től 15-ig, s ezalatt folyton a legderültebb idő volt, még csak egy felhő sem volt az égen. Eközben az üstökös folyvást közeledett a földhöz, egyre nagyobbodva, alakja tökéletesen hasonlított egy török kardhoz, utoljára fényes nappal is látható volt már.

Nagy okom van erre az üstökösre ilyen jól visszaemlékezni. Ezen év szeptemberében mellvérzést kaptam. Fiatal korban véstjósító jelenség.

Háziorvosunk, az áldott emlékü Kovács *Sebestyén* Endre, azt mondta, hogy „nem kell neked semmi orvosság, hanem eredj utazni, s asszonyhoz ne közelíts”.

Megfogadtam az utasítást, s ősz kezdetén vállalkoztam egy merész útra, *lőháton* bejárni Erdély nyugati havasait. Régi jó barátom Török Gábor, (a szabadságharc alatt kormánybiztos) és a két fia voltak a kalauzaim, akik már máskor is bejárták ezt a gyönyörű vidéket. Tizennégy napig mindennap öt-hat óra hosszat nyeregben, néhol úttalan erdőkön keresztül, meredek sziklaösvényeken fel és le, patakokat, hegyi folyamokat átúsztatva, ugyanazon vastagtalpú bagariákban a tiszteletünkre rendezett bálban táncolva, amelyekben a lovon ültünk, útközben a deres gyepen szalonnát falatozva s törkölypálinkát kortyolgatva hozzá, ezt nevezem radikális kúrának – mellvérzés ellen.

Nekem használt.

Végigjártam útikíséretemmel – mely utóbb tíz főre felszaporodott – a Bihar hegységet, rátaláltam a sziklasírra, mely alatt a hőshalált szenvedett jó barát, Vasvári Pál nyugszik, voltam a magyar Kaliforniában, Abrudbánya, Verespatak aranytető bányavidékén; lefestettem a csodaszép bazalthegyet, a Detonátát, amelyhez hasonló érdekes földtani alakzat alig lehet; voltam a Csetátye Máréban, a római uralom e megdöbbentő emlékében: egy óriási hegy, mely aranyat termett; azt kívájta egészen egy leigázott nemzet rabkeze. Mikor még alább túrták az aknákat, a kívájt hegy teteje beszakadt s maga alá temetett rabot és rabtartót. Most ott tátong, mint egy körhegy a holdból.

Ezen kedves emlékü utazás alatt kísért folyvást az égen ama bámulatos szép üstökös.

Az út eredménye az volt, hogy én egészséges tüdővel tértem haza. Az üstököstől pedig azt az eszmét kaptam, hogy egy humorisztikus hetilapot

kezdjek meg, s azt „Üstökös”-nek címezzem. Ez nekem huszonöt eszten-dei munkát adott.

Akkoriban nagy befolyása volt annak. Előleges és utólagos cenzúra mellett egy igaz szót, egy biztató szót csak versben, csak anekdota alakban lehetett elmondani. – Néha egy sajtóhiba is megtette. Például: erre a kérdésre: „mit csináljon most a magyar ember?” – ez a válasz: „várjon és túrjon”, hanem a „túrjon” sajtóhibából két „r”-rel szedődött, s ebből az olvasó azt vette ki, hogy „Türr jön!” – S ezt kiegészíté az országszerte énekelt népdal: „Hoz Türr Pista puskát!”

Még más jelentése is volt az üstökösnek. A néphit háborút jósolt belőle.

Akkoriban ez volt az általános imádság: a háború.

S a következő év csakugyan meghozta azt.

III. Napoleon historicus újévi köszöntője előre jelzé az év nehéz sorsát.

Egy napon ismét meglátogatott az én főhadnagyom; még mindig gyámtyja voltam. Az arca ragyogott az örömtől.

– Barátom, Isten hozzád!

Furcsán kezd!

– Talán már zsebedben az előléptetés?

– Az még nincs; hanem az indulási parancs. Megy az egész ezredünk Lombardiába, s onnan tovább. Háborúnk lesz az olasszal. De kérlek, el ne mondd senkinek; mert ez államtitok.

– Tudom én ezt régen.

– Honnan tudod?

– Hát magától a rendőrfőnöktől. Egy napon valamennyi budapesti lapszerkesztőt felhívatott magához, s kemény parancsot adott ki, hogy a *be-következendő hadjárat előkészületeiről egy betűt se merjünk írni*. És így a leghitelesebb kútforrásból értesültünk a hadjárat indulásáról.

– No, azt okosabban csinálhatta volna.

– Eszerint jövődőben hová címezzem az utánatok küldendő pénzesle-veleket?

– Oh, kedves barátom, sehova sem. Erzsike itthon marad; az asszonyát senki sem viheti magával, még az ezredes sem. Nekem pedig attól a naptól fogva, amikor hadilábra állunk, dupla fizetés jár. Hát csak add át az Erzsikének magának a pénzét.

Majd *elküldöm* neki.

– Én azt mondtam, hogy „add át”. Vidd el neki magad személyesen.

– Nagyon megtisztel ez a bizalmad.

– Ez több mint bizalom. Én kívánom, hogy amíg én oda leszek, járd oda hozzá, légy nála mindennapos vendég, találd otthon magadat!

– Mennykőt is! Hát csakugyan olyan nyámnyila fickónak tartasz engem, akire egy szépasszonyt – à outrance – rá lehet bízni?

– Au contraire! Az ellenkezőről vagyok bizonyos. Az ilyen dologban tudom, hogy nincs érvénye a becsületességnek. Amit az ember a jó barátaitól kívánhat, az egyedül a diszkréció. Jól vagyok értesülve mindenről. Az asszony nekem mindent meggyónt. A kis fagonyhót a komáromi szigeten, aztán meg a látogatást az udvarszobában – a találkozást a Pogányoltáron... Hehehe! Jól ismerünk minden körülményt!

(Ez már hallatlan! Hogy egy szépasszony maga *blaguirozzon!*)

– De, édes kamerádom, becsületemre...

– Itt nincs becsületről szó. Te szerelmes voltál bele, s aki egyszer az Erzsikét szerette, az azt többé el nem felejtheti. Jupiter főfő isten is volt, a legszebb asszony férje is volt, mégsem tartotta meg a tízparancsolatot. Jobb, ha tiszta bort töltünk a pohárba.

– De én ismétlem, hogy semmiféle bort sem töltök a poharadba.

– Lirum-lárum! Ismerjük ezt már! Az Erzsike minden emberből bolondot csinál, gúnyt űz az imádóiból; egyedül terólad szól mindig elragadtatással. Mikor a te neved kerül elő, akkor nagyot sóhajt, s azt mondja: „és én az övé lehettem volna!”

– Nohát ez legjobban bizonyítja, hogy minden vonatkozás egészen plátói természetű volt közöttünk.

– Nagyon jól adod! Hiszen éppen az tetszik nekem tenálad legjobban, hogy ilyen komoly arccal tudod a magad álláspontját fenntartani. Más ember a te helyzetekben dicsekednék a nagy szerencséjével; te pedig nemesen eltagadod. Nem kompromittálsz senkit. Ez az előnyöd valamennyi jó barátom fölött. Inkább terád bízom őt, mint bárki másra.

– Dehát bízd őt saját magára. Tartsd fenn a hitvesi hűség érzetét nála. Írj neki mindennap levelet a táborból.

– Jaj, barátom, a levél nem teszi meg. Nem is lehet ottan irkafirkálni, ábrándozni. Erzsike nem is afféle szentimentális asszony. Te tudod, hogy milyen sok temperamentuma van...

– Én bizony nem tudom.

– De én tudom bizonyosan, hogy amint a jobb lábamat átvetem a lovon, már hűtelenné fog lenni hozzám. Éz neki a természettől adatott, mint nekem a hadakozás, neked meg a versírás. Ha én egy nap lovon nem ülhetek, beteg vagyok, ha te egy nap regényt nem írhatsz, beteg vagy; ha egy szépasszonynak egy nap nem udvarolnak, migrént kap. – No, kezet rá, hogy meglátogatod az én Erzsikémet, amíg én távol leszek. És vigasztalni fogod.

Valósággal könnyek jöttek a szemeibe.

No, ez is olyan helyzet, amilyennel még soha olvasó nem találkozott regényben. S azt még csak el fogja hinni nagy nehezen a tisztelt olvasó, hogy egy háborúba induló férj erőnek erejével rá akarja bírni a jó barátját,

hogy távolléte alatt vigasztalja a csodaszép feleségét; de hogy a jó barát kézzel-lábbal tiltakozzék e rengeteg nagy szerencse ellen, már ennek az elhitelére nem tudom, hogy hol találok jóakarátú publikumot.

– Barátom! – szólt végre könnyeit letörülve Klatopil, s aközben az egyik kezemet erősen fogva tartá a kezével. Tudod, most mink mind lemegyünk Olaszországba derék lovasok, dragonyosok, ulánusok; a huszárok már ott vannak. Ide jönnek helyettünk a garnizonba az „önkéntesek”. Ezek a *harcályok* a piros peluche gallérral. Ezek fognak itt grasszálni a mi távollétünk alatt. Ha énrajtam megesik az a gyalázat, hogy egy ilyen piros prémes cikóriahuszárfoglalja el a helyemet, én képes vagyok előbb főbe lőni magamat, azután a feleségemet. Ugye nem engeded ezt megtörténni. Hogy engemet holmi töltöttkáposztafaló, kötényostromló jézusmáriauszárhadnagy családi szentélyembe meggyalázzon. – Ha egy ilyen kakadu meglátja az előszobában a fogason lógni ezt a te astrakánprémes bundádat, ezekkel a nagy chalcedon gombokkal, úgy megjíjed tőle, hogy elszalad.

Nagy nevetés lett mindennek a vége.

Szépen elbúcsúztunk egymástól. Klatopil a legszebb reményekkel távozott el a dicső pályára, mely neki hírt és előmenetelt kínált.

Ország-világ feszült figyelemmel leste a csatatéren történekről jövő híreket.

Ez a búcsújelenet ápril végén történt közöttünk.

Egy májusi napon hoztak a hivatalos lapok rövid tudósítást a montebellói csatáról. Nem volt az ütközet, csupán erőszakolt kémszemléset osztrák részről, egy tizenkétezer emberből összeállított, minden fegyvernemű hadtesttel. Mind az osztrákok, mind a franciák elég vitézül verekedtek. Egyéb részletekkel a hivatalos kommuniké nem szolgált.

Én azonban egy sebesfutár barátságából, akit a csatatérről a budai hadparancsnoksághoz küldtek, kaptam egy magánlevelet is a csatatérről.

– Klatopil írta.

– „Kedves barátom!

Sietve írok a csata után. Egész ezredünk tűzben volt, francia chasseuröket megszalasztottuk; Montebellóig üldöztük. *Én könnyű sebet kaptam a homlokomon, mely azonban nem gátol a továbbharcolásban. Fővezér azonnal kinevezett kapitánnyá, harcvonal előtt megdicsérve vitézségemért. Tudasd ez örömhírt kedves feleségemmel. Neki nem írhatok. Ezer csókot mindkettőtöknek*

Klatopil Vencel százados.”

De még utóirat is volt.

„P. S. Ezt a levelemet senkinek ne mutogasd, s a kezedből ki ne add; amint elolvastad, azonnal semmisítsd meg; mert ha megtalálják, engemet a legnagyobb bajba hozasz; miután nekünk innen a táborból abszolúte semmi levelet nem szabad írunk. Azért is címeztem ezt tehozzád és nem a feleségem nevére; mert a te diszkréciódról bizonyos vagyok. Ő dicsekedve mutogatná a levelemet. Égesd el azonnal.

K. V.”

No mármost ez a levél egyenesen kötelességemmé teszi, hogy az Erzsikét meglátogassam. Ezt a hírt csupán élő szóval lehet neki megmondani.

Azt is tehetném ugyan, hogy a Klatopil levelét megsemmisítsem, s aztán magam tudassam a nejével levélben a tények érdemleges tartalmát, de akkor meg az én levelemet fogja fűnek-fának elmutogatni, s a baj megszesz.

Ha fényes nappal megyek hozzá, minden ember meglát. Nekem nem lehet inkognito járnom, mert úgy ismernek, mint a rossz pénzt. Méghozzá éppen most kaptuk fel a magyar nemzeti viseletet. Egy hét óta ahányan hordjuk, mindannyiunknak a nevét utánunk kiabálják az utcán. Nagy ínség az, mikor az embernek mindenütt „éljent” kiabálnak a fülébe, akárhová akarna is elsomfordálni.⁶

Ha pedig olyankor megyek Erzsikéhez, mikor a gázlámpákat meggyújtják „és” sötét lesz, akkor annál rosszabb.

S az ismét az elhíhetetlen képtelenségek közé tartozik, hogy az Erzsike lakásával átellenes háznak valamelyik ablakából egyik vagy másik szomszédnő állhatatos kitartással ne lesse, hogy ki megy be a kapun. S ha egy meglátott, holnap már tudja az egész színház!

Jó lelkiismeretű férj (ilyenek is vannak) hasonló esetben nyugodt orcával lép a felesége elé, s bejelenti nyíltan és őszintén, hogy „édes anygylom, egy kellemetlen látogatást kell tennem, ennél meg ennél a delnőnél, nem örömet teszem. Szeretném, ha te is elkísérednél”. – Erre az asszony természetesen nagylelkű lesz, azt mondja: „csak eredj oda, fiacskám magad, tudod jól, hogy én nem vagyok féltékeny”.

Azonban a feleségem éppen vendégszerepelni volt, Szegeden, csak egy hét múlva vártam haza.

Ez még súlyosbító körülmény az esetleges látogatásnál. Amint így tanácskoztam magam magammal, beállít hozzám egy kackiás leánycseléd,

⁶ Majd lesz annak *böjtje* is öcsém!
Idősb J. M. 1889.

a piacrajáró födeles kosarából egy levélkét vesz elő, s gyanúsan körültekintgetve kezembe adja.

A levélke illatos volt – a zellertől, ami közé el volt dugva.

Már a címen megismertem az írást. Erzsike küldi. Felbontottam, elolvastam. A cseléd ott állt.

Egyszer aztán megsokallta a várást, s megszólalt:

– Választ kérek.

– Vagy úgy? Maga is itt van?

Még egyszer elolvastam a levelet.

– „Kedves gyámom!

Igen komoly közlendőm volna önnel. Kérem, látogasson meg. Minthogy tisztelt neje most úgyis vendégszereplésen van, nem jöhetne-e el ma hozzám ebédre? Csak magunk leszünk.

Erzsike”.

Az indoklás a legfurcsább! „Minthogy tisztelt neje most úgyis vendégszereplésen van”. – No, ezt tudhatja a „Fővárosi Lapok”-ból. De a konklúzió! „tehát eljöhetne hozzám ebédre”. – Aztán „csak magunk leszünk!” – Ha még ez sem kísértés?

Elkezdtem alá s fel járkálni.

A cseléd csak nézte, hogy vajon megszámláltam-e már, hogy hány lépés az ablaktul az ajtóig. Végre megsürgetett.

– Kérem. Nekem ebédet kell főznom odahaza.

– Ahá! Tisztelem a nagyságos asszonyt, elmegyek hozzá délelőtt.

– De nekem tudnom kell, hogy el tetszik-e jönni ebédre. Mert aszerint főzők.

– Igazság! Tehát elmegyek ebédre.

Az Erzsikééknél is az lehetett a szokás, hogy hat napon át zszugorgat az asszony, a hetediken, a jour fixen, aztán parádézik a vendégek előtt.

No mármost egészen benne vagyok a veszedelemben! Ezt a meghívást nem lehetett visszautasítani.

„Komoly ügy!” – De nagyon is komoly.

Egy ifjúkori eszménykép; most még szebb, mint valaha. Akinek férje van. Derék jó ember. Nemcsak, hogy nem féltékeny, sőt egyenesen megbíz vele, hogy búsongó életpárját vigasztaljam. És én nem tartozom az anachoreták szerzetéhez, akik hangyáikkal rakják tele a csuhájukat, hogy a gonosz vágyakat elöljék a testükben vele.

Elismerem, hogy én is olyan rossz ember vagyok, mint más. Én sem vagyok jobb a Deákné vásznánál. Engem ne vigyenek kísértetbe, mert én ott maradok.

Erősen kicsíptem magamat. Felvettem az új kávészín attilámat, az antik gombokkal; hímezett nyakravalót kötöttem; felhúztam az ezüstsarkantyús kordován csizmámat; az új pörge kalapom mellé darutollat tűztem, rézsodronnyal kivert nyelű ezüsfokos egészíté ki a toalettemet.

Ez volt azon év merész divatja, egy év múlva általános viselet az egész országban.

S még azután a fodrászhoz is elmentem, s dús szőke hajamat mester-séges csigákká bodorítottam. – Csupa súlyosító körülmények!

XVIII. FEJEZET

Hideg zuhany!

Ugyancsak elővett a szívdobogás, mikor a végzetes expedícióra indultam.

Amíg a lakásomtól Erzsike szállásáig elmentem: ahány érdemekben gazdag veterán színésznő van a Nemzeti Színháznál, azt mind szemközt hozta rám a sors; az mind megállított, az mind megkérdezte, hogy hová megyek; az mind észrevette, hogy de ki vagyok csípve; az mind megfegyettetett, hogy „nono, *szalmaözvegy!*”

De az ördög is volt velem, hogy fel kellett frizíroztatni a hajamat.

Amint az Erzsike lakásának a kapuján be akarok surranni, ott meg a Sági Tóni ütközik belém. No, még ez kellett!

Közös jó ismerős a vármegyénkből. A világ harangja.

– Szervusz pajtás! De régen láttalak. Éppen most jövök az Erzsikétől. Szörnyű kifordított kedvében van a menyecske. Majd kidobott az ajtón. Bizonyosan valakire vár. Talán éppen terád vár?

Végem van! Holnap minden újságban benne lesz, hogy itt jártam. Mert „quod licet *bovi*: non licet *Jovi*”.

Ha visszafordulok még rosszabb.

Siettem fel a lépcsőkön. Erzsike a harmadik emeleten lakott. Nem volt „in natura” szállás. Az udvar felől, a folyosón kellett az ő ajtajáig végigmenni. Ütközben lakott egy masamód, egy fiókszalogház tulajdonos, egy cselédszerző; annak mind az ablakban volt a feje.

Mikor a címzett ajtóhoz értem, éppen akkor rángatta ott a csengettyű-fogantyút egy olyan fentebb leírt piros peluche-hajtókás tisztcske, aminők ellenében Klatopil Vencel szerint nekem kellett szolgálnom madárijesztőül.

A negyedrészen felnyitott ajtón egy mérges szakácsné pofa jelent meg, röviden elutasítva a látogatót.

– Nincs itthon a nagyságos asszony!

Csaknem letapostuk egymásnak a sarkantyúját, amint a szűk folyosón karamboloztunk.

S egy perc múlva ugyanaz a szakácsné-ábrázat, teljes nyájasságra gömbölyülve szólt énhozzám.

– Tessék csak besétálni, kérem alássan!

S egészen feltárta az ajtót.

Azt a képet kellett volna látni, amit a piros prémes csinált. Nem volt elég, hogy a szemével, szájával rám bámult; még a cvikkerét is feltette az orrára.

Ezzel nekem holnap duellumom lesz.

Én azonban elfoglaltam a pozíciót.

Erzsikének a lakásába a konyhán keresztül kellett menni; az volt egyúttal az előszoba is, ahol a felöltőt fel lehetett akasztani. A szakácsné volt az egyetlen cseléd, szobaleány, mindenés.

– Csak tessék besétálni a szalonba – unszolt a cseléd.

– De jelentsen be előbb. Itt a névjegyem.

– Nem vehetem el, kérem, mert csupa tészta mind a két kezem. (Valami vajassüteményhez való tésztat dagasztott.) Tessék hát ide a fogam közé dugni azt a vizitkártyát.

Azután úgy apportírozta be a névjegyemet a foga között. Egy perc múlva kijött.

– Be lehet már menni.

Én beléptem abba a szobába, amelyet a cseléd szalonnak nevezett.

Senki sem volt még ott. Körülnéztem.

Nem találtam azt az úri pompát, ami a szép hölgyet hajdan az anyai házban körülvette, de azért minden csinos volt és tiszta. Némely hölgynek megvan az az adománya, hogy a szegényes tárgyakból is tud harmonikus pompát csinálni. Sajátkezű hímzések, zenetámlány hangjegyekkel és hegedűvel, nyíló virágok, egy kalitka, egzotikus verebekkel, oláh katrincák, székely cseréptálak, korsók, egypár díszkötésű könyv, kiegészítik az egyszerűségben keresett elegáns hangulatot.

A szalonból nyílt egy szőnyegajtó a másik szobába, az valószínűleg a hálószoza.

Az ajtó néhány perc múlva megnyílt, s előlebbent a szépasszony.

Nem kerülte el a figyelmemet, hogy kiléptekor a fejét oldalt fordítá s a szemölteit összehúzta, mintha valakinek, aki odabent maradt, csöndes maradást intene. Az a pillanatnyi ajtónyílás azt is megengedte látnom; hogy az intő tekintet irányában van a lefüggönyözött mennyezetes nyoszolya.

Amint azonban az ajtót betéve maga mögött, felém fordult, egyszerre nyájas lett az arca a szép hölgynek. Odasietett elém, s kezét nyújtá.

– Nagyon szép öntől, hogy kérésemre eljött. Nem neheztel érte, hogy idefárasztottam?

Most még kedvesebb volt ez a nő, mint valaha.

A legegyszerűbb házi toalettben, a fején semmi dísz csak a fényes se-lyemhaj, egy varkocsban összefonva s töben átkötve szalaggal.

Olyan volt, mint ezelőtt tíz évvel, mint egy tizenhat éves kisleány.

S az egész lénye mind a gyermekkorára emlékeztetett. Az az őszinte, ravaszság nélküli tekintet; azoknak a lelkében olvasni elegendő nyílt szemek; az az ártatlan szája!

Helyet mutatott, hogy hova üljek le. Elvette a kalapomat, ezüstkosomat, s letette az asztalra.

– Hisz ön nálunk marad ma ebéden. Megmondtam a szakácsnénak, hogy ma az ön kedvenc ételét készítse.

– S tudná kegyed, hogy mi az,

– Hogyne? *Babot disznófüllel*. Ezt már csak minden tisztelője tudja országszerte.

Erre aztán nagyon kevély lettem. Nemzetem mégis csak elismer! Másnak *babért*, nekem *babot*.

– De már akkor itt maradok.

– Klatopil idejében nem főzhettem soha babot, mert ő azt állítja, hogy attól ostoba lesz az ember.

– Ellenkezőleg. Pythagoras bizonyítja, hogy a bab ugyanazon alkatrészeket tartalmazza, amiket az emberi agyvelő.

S miután a babnak a becsületét ekként helyreállítottuk, rátértem a tulajdonképpeni céljára az idejövetelemnek.

– Én kegyedet hivatlanul is meglátogattam volna mai nap.

– Volt valami oka rá, hogy eszébe jussak?

– Olaszországból kaptam egy levelet, melynek tartalma kegyedet nagyon érdeklí.

Ennél a szónál olyan hidegen nézett rám; mint egy alabástromszobor.

– Engem érdekel?

– Úgy hiszem. E hó 20-án ütközet volt a Mincio mellett, amelyben a kegyed férje is kitüntette magát.

– Úgy? – mondá a hölgy gépiesen.

– („Úgy?” Furcsa! – Node tovább.)

– Sőt a küzdelem hevében meg is sebesült.

(No, már ennél a szónál szentül számítottam arra a drámai hatásra, hogy a gyöngéd feleség rémülten fog felugrani, elsápad, ájulásra kezd s a kezeit tördeli, míg végre zokogva tör ki ajkain az imádott férj neve: óh Vencelem! óh, Klatopilom!)

Az bizony még csak a fejét sem vetette hátra.

– Igen? – szólt egész hidegvérrel.

Mintha az csak olyan mindennapi dolog volna, hogy egy szeretett férj a csatában sebet kap.

Meg voltam botránkozva. Ilyen háládatlan közönséggel még nem találkozom soha.

Mármost hogyan folytassam tovább? – Én arra számítottam, hogy majd mikor már jól kisírta, kikiabálta magát a kétségbeesett hitves, akkor előállok neki a vigasztalással.

– Ámde megsebesülése annyira nem veszélyes, hogy a hadjáratot továbbfolytathatja vele.

– Elhiszem – veté oda félvállról az asszony.

No, de ez már alligatori érzéketlenség! Hát rinocérosz idegeink vannak? Ilyen fogadtatásra nem voltam készen. „Elhiszem!” Ez az egész?

Nohát ha gyöngéd érzelmeink ennyire be vannak kapszulázva, talán majd az örökké érzékenynek maradó indulat megmoccanik a drasztikus hatásra. A hiúság nem zsidbad el soha!

Előjöttem az öreg ágyúval.

– A főhadparancsnok Klatopil Vencelt, a csatatéren tanúsított hős magaviseleteért, ott a harcvonal előtt kinevezte kapitánnyá.

S a szépasszony még arra a szóra sem ugrott a nyakamba. De még hangot sem adott rá, hanem a szája két szegletét lefelé húzta.

Hát ez már micsoda?

Mikor egy főhadnagynénak azt mondják, hogy mától fogva „kapitányné” a címe, hogy aki csak találkozni fog vele az utcán, mindenki gratulálva fogja mondani: „Frau Rittmeisterin!” titkolt irigységgel a még főhadnagynői rangfokon elmaradt pályatársnők; hogy azonnal új látogatójegyeket nyomathat változott rangcímmel; ha még ez sem idézi elő azt a hatást, hogy a cseresznyeajkak egyszerre szétvonuljanak, a csillogó fogsort gyönyörre nyitva meg, s a hajnalderűs arc közepébe szerelemgödröcskéket ásva! Ahelyett az a csúnya, lefelé görbített, összeszorított száj! S aztán még tokát csinál hozzá! Nincs rútabb, mint mikor egy szépasszony tokát csinál. A kettős áll vénit!

Égész zavarba hozott. Mármost én ezt mivel mulattassam? Az időjárásról beszéljek?

– Szabad kegyednek gratulálnom? – mondék a keze után nyúlva.

De nemcsak hogy nem szorította meg a kezemet, ahogy illett volna, sőt ízetlenkedve vontta azt vissza, s félrefordította a fejét. Egyszerre világosság támadt a fejemben! Mérték nélküli önhittségem gyújtotta meg azt. Mit magasztalod te most itt a távol levő férjet, mikor te magad közel vagy? Hát azért hittak téged ma ide ebédre, hogy Klatopil Vencel hőstetteiről énekelj?

Közelebb húztam a széket a pamlaghoz, amelyen Erzsike ült, s a kezemmel a felfrizirozott hajamat borzoltam végig. Erzsike észrevette ezt a mozdulatot, s hirtelen felém fordította az arcát. Valami hamis mosolygás villant át egyszerre az arcán; olyan mosolygás, amelyből egy pillanat közben egy egész fejezetet olvas le az ember. Ez ám a sztenográfia.

– „Ah, uram, hát *ezzel* a gondolattal jöttünk ide? Felsütöttük a hajunkat? Felcicomáztuk magunkat *ellenállhatatlannak?*”

Ezer csúfolódó, halfarkú vízitündér fickándozott ezekben a tengerszemekben.

Ez a mosolygás megölt.

Észrevettem a visszás helyzetet. Én itt (szokásom ellenére) felcicomázva jelenek meg, akár csak egy „petit-maitre”, ő pedig, az asszony, legegyszerűbb házi öltözetben, perkál ruhában fogad el, minden pipere nélkül, s mosolyogva lövi ki ellenem a nagy költő mondását: „hiúság, a te neved – férfi!” De hát miért hitt akkor ide?

Mért kergette el az egyik látogatóját? mért tagadta el a másik előtt honlétét? ha nem az én kedvemért?

Ohó! *Tertium „is” datur!* Talán egy harmadikért, aki már elébb jött? Mikor kijött a budoárjából, valakinek inteni látszott a szemölcével.

Hirtelen rendbeszedtem magamat. Azt hiszem, hogy nagyon elpirultam a megszégyenüléstől, (ami jól meg volt érdemelve.)

Azt láttam, hogy a don Juan szerepében nem aratok sikert, a Tartuffe szerepére kezdtem vállalkozni. Játsszuk hát az erkölcsi bírót.

– Talán nem jó időben jöttem kegyedhez most?

– Sőt én kértem, hogy éppen most látogasson meg.

– Egy komoly ügyben?

– Rám nézve nagyon komoly.

– De hisz az is igen komoly ügy, amiről én beszéltem kegyednek.

– Úgy látszik.

– De kegyed olyan különös arccal fogadta.

– Elég komolyan hallgattam.

– De annak örvendetes része is volt.

A szép hölgy bosszúsan csettentett a nyelvével.

– Hát nem érdekli kegyedet Klatopilnak a hőstette, megsebesülése, ki-tüntetése, rangfelemelése?

– Nem! – vágta keresztül a szavamat határozottan. Huh, hogy lángoltak a szemei. Akár egy kigyulladt nafta tó.

– Nem? – ismételtem én elbámulva. – Kegyedet nem érdekli már a férjének sem jó, sem rossz balsorsa? Nem érez miatta sem hideget, sem meleget?

– Nem!

Megint „nem!”

– Hiszen a legnagyobb szeretetben váltak el, mikor neki el kellett a csatátérre mennie.

– Igaz.

– S annak még alig múlt egy hónapja.

– Csak huszonnyolc nap. Számláltam a napokat.

– S azalatt beállt a tél?

– Be.

Ekkor aztán elkezdett pajkosan nevetni. Felugrott a helyéről, s az öt ujjával ő is felborzolta a bodros hajamat.

– Hagyjuk ezt ebéd utánra. Majd akkor elmondok mindent. Most ne rontsuk el a jó ebédet velem. Ön most egészen el van szörnyedve fölöttem; s azt hiszi, hogy én önt most valami kelepcebe csaltam. Majd meglátja, hogy bohóság az egész, az az én komoly ügyem. Hagyjuk ezt a fekete kávé után.

Megint életre keltem. Szeszélyes az asszony! Az illik neki.

– Én azon voltam, hogy önnek jó ebédet adjak. Tartozom a revanssal, olyan régen volt, hogy együtt ebédeltünk. Legutoljára ön vendégelt meg engem. Tudja? ott a Pogányoltaron! Sohasem ettem jobb ízűen. Milyen pompás pirítós kenyér volt! Fáin sült szalonnával. Ma is a számban a jó paprikás íze. Ma én akarok önnek olyan vendégséget adni, amire visszaemlékezzék sokáig.

(No, ez már kellemesen biztató nyilatkozat! Valóságos macskafajta, hízelkedik, törleszkedik, azonban folyvást tartani kell tőle, hogy egyszercsak megkarmol.)

– No, jöjjön, segítsen felteríteni. A szakácsné nem ér most rá.

Nekem aztán segítenem kellett neki az asztalterítésnél. Ugyanaz a szalon volt az ebédlő is. A pamlag előtti asztalról elébb el kellett hordani a könyveket, porcelánvázákat, kínai csecsebecskéket, azután felteríteni az abrosszal.

Kíváncsi voltam rá, hogy hány teríték lesz.

Csak kettő volt. Két tányér, két evőeszköz, két pohár. Hát az a harmadik, ott a hálószobában? – Vagy nem jól értelmeztem volna az arckifejezést?

Már azt kezdtem hinni, hogy az egész csupán idioszinkrázia volt.

Egyszer azonban egy félretolt szék zöreje hangzott át a budoárból.

Látszott a hölgy összerezzenésén, hogy az kellemetlen volt ránézve. Összeharapta az ajkait bosszúsan.

– Van valaki kegyednek a szobájában? – kérdezém én szigorú, bíráló hangon.

– Van! – felelé ő dacosan.

Kezdttem a neheztelést affektálni: „asszonyom!”

– Akarja ön megtudni, hogy ki van odabenn? – kiáltá ő ingerülten.

– Nem vagyok rá kíváncsi – mondtam én –, s nézegettem a kalapom és a sétatálcám után.

– De én akarom, hogy tudja meg! – kiáltá ő utamat állva indulatosan s megragadva a kezemet, odavonszolt a hálósobája ajtajáig; azt hirtelen felszakítá és kitárta. A szobában egy szőke fiatal hölgy állt előttem, nagy, bámuló kék szemeit rám meresztve.

Erzsike bemutatta a hölgyet:

„– Klatopil Vencelné asszonyság Krakkóból.”

Azután félrehúzta az ágy függönyét. Ott pedig egy gyermekleányka feküdt, valami tizenegy éves.

– Ez pedig Klatopil Vencelnek a leánya. – Beteg. – Hagyjuk őket magukra.

Én úgy éreztem magamat, mintha valami mágikus hatalom egy perc lefolyása alatt körülkeringette volna velem hosszában a földtekét, a jégsaroktól az egyenlítőig és megint vissza.

Azt sem tudtam, hogyan kerültem megint vissza a másik szobába.

Még folyvást előttem állt annak az ijedten rám bámuló asszonynak és leánykának az arca.

A hátam mögött sírást hallottam.

Erzsike sírt. A pamlagra borult le arccal, így zokogott.

– Mennyire szerettem én ezt az embert! milyen igaznak, milyen tökéletesnek tartottam. Azt hittem, ez az eszményképe a férfinak. – Még most sem tudom őt vádolni. – Nem ő volt a hibás; egyedül én. – Az ő vétke egyedül az én bűnöm. – Eh! Bolondság. – Beszéljünk a helyzetről komolyan. – Ön már most megérti ugyebár, hogy miért kértem, hogy látogasson meg. – Tanácsára van szükségem.

Én oda ültem mellé.

Erzsike letörlé a könnyeit, s aztán egész higgadtan beszélt:

– Engem az egész világ balul ítél meg. Azt hiszik, könnyelmű vagyok. Pedig ha énnekem valami fáj, az azután hosszan elfáj. – Azóta, hogy „ő” eltávozott, én se társaságba nem megyek, se látogatásokat el nem fogadok. Ha a régi ismerősök közül látogat meg valaki, azt mondom, nagytakarítás van a háznál, nem lehet nálam leülni. A cselédemnek meg van hagyva, hogy ha látogató jön, – *egy ember kivételével* – mondja mindenkinek, hogy nem vagyok látható. Hogy ki az az egy kivétel? azt ön, ha akarja, kitalálhatja, ha nem találhatja ki, az sem baj. – Mikor „őneki” oly hirtelen útra kellett mennie, egészen érzékeny kedélyállapotban volt. – Meg akart esküdtetni, hogy nem leszek hozzá hűtelen, amíg ő távol lesz. Idehozta a feszületet elém. Látta, hogy kinevetem vele. Akkor aztán azon rimánko-

dott, hogy ha már megcsalom, legalább ne tegyem azt holmi jött-ment barázdabillegetővel, sőt egyenesen kijelölt a számomra egy kiváló férfiút, akire nem lenne féltékeny. Erre én azt mondtam neki komolyan, hogy amint én ismerem azt az embert, az képes arra, hogy szerelemből *megőljön* valakit, de hogy *meglopjon* valakit, arra nem.

(Nagyon veres lehetett az arcom ennél a szónál.)

– Ekkor aztán „ő” misztikus hangulatba csapott át; tudta, hogy ez hat rám a legjobban. Azt mondta: „ha te engem más férfiért megcsalsz, én abban az órában meghalok. Ott állok naponta-éjente, ahol a halált osztogatják. Amely percben egy csók elcsattanik a te ajkadról egy más férfi ajkán, abban a pillanatban roppanik nagyot az engemet kereső golyó az én szívemben”. – Irtózatos mondás! – Ez a szó aludnom nem hagyott, álomból felriasztott. Ha idejött hozzám egyik-másik barátném látogatóba belejöttünk a csevegésbe, tréfáltunk, nevetgélünk, egyszerre csak végigfutott az egész testemen valami hideg borzongás. Mikor én nevetek, ő talán akkor a lovak lábai alá taposva küzd a kínhalállal. – Minden jóízűen esett falat a torkomon akadtt, ha arra gondoltam, ő most talán éhezik, szomjazik –, s mikor a szél rázta az ablakot, arra gondoltam, hogy most künn a viharban áll védtelenül, fázik. És én nem takarhatom be.

Egész álmjáróvá tett a fenyegetése. – Utóbb már a barátném elöl is eltagadtam magamat. Egész kedélybeteg lettem. Azt hittem, hogy nekem nem szabad jókedvűnek lennem. Egy nap tízszer bementem ahhoz a feszülethez, amire ő meg akart esketni, s letérdeltem elé imádkozni, fogadásokat tettem, hogy védje meg, hozza épen vissza. Pedig kálvinista nő vagyok. De az a feszület az övé volt. – S ahhoz ő hű maradt azért, ha kitért is. Legszebb úton voltam a pietistaság felé. Kezdtém igen szépnek találni az erkölcsös életet. – Nagyon szerettem volna, ha ön hébe-hóba meglátogatott volna; – de csak azért, hogy megmutassam, hogy én is olyan érlyes vagyok, mint ön. Én magasztaltam volna ön előtt az ön nejét, ön pedig az én férjemet. Ez lett volna az én ambícióm.

Félbeszakította az ömlengést a szakácsnő.

– Bevihetem már a madámnak a becsináltat?

– Ha készen van, vigye be.

Aztán felém fordult, felvilágosítva a körülményekről.

– Ezeknek a számára külön kell főzetnem, mert ezek a mi magyaros ételeinktől halálos betegek lennének. Azért nem terítettem az asztalhoz harmadiknak. Ami önnek kedvenc étele, az a németnek halál.

A szakácsné behozta a csirkebecsináltat.

Erzsike belekóstolt egy kanálkával, hogy nincs-e nagyon megszóva, nem tett-e bele a szakácsné petrezselymet. Mert az orvos, aki idejár a leánykát gyógyítani, homeopata; tiltva van minden fűszer az ételben. Az-

tán maga fölszeletelte a kisleány számára a zsemlyét; vizet töltött neki egy pohárkába, s azt a két tenyere közé fogva meglangyítottta egy kissé. Sőt egy égő parazsat is hozatott be; s ezt a pohár vízbe fojtotta, ahogy szokták gondos anyák a beteg gyermek számára a vizet megójtani. A leány anyjának pedig felnyitattott egy korsó pilseni sert, azt küldte be neki.

S csak azután, hogy azok megebédeltek, hozatta fel a mi ebédünket.

Addig nem is folytatta a félbeszakadt beszélgetést; a cseléd szüntelen keresztüljárt a szobán, az előtt nem szólhatott. Azután is, hogy az ebédhez hozzáültünk (mondhatom, hogy keserves ebéd volt!) valahányszor a szakácsné bejött az étellel, vagy tányért váltani, mindannyiszor félbeszakította a beszédfonalát, s háziasszonyi nyájasságra fordította a dolgot, mintha a kínálkozás magyaros szokását gyakorolná.

– Egy reggel, mikor éppen fésülködtem, bejön a cseléd jelenteni, hogy egy kopottas asszony van odakünn egy serdülő leánykával, akik a főhadnagy után tudakozódnak. – Én kimentem hozzájuk a konyhába. – Egy szőke kék szemű nőt láttam magam előtt, aki körülbelül velem egykorú lehet; annak a karjába kapaszkodott egy felnőtt, tíz-tizenegy évesnek látzó lyánka. Az asszonynak a kezében volt egy útitáska meg egy nagy vászonesternyő. Ruházata polgáriás, minden divatszerű krinolin nélkül; fején egyszerű nemezkalap; éppen ilyen öltözete volt a leálynak is. Mind a kettőnek simára fésülve a haja a homlokáról hátrafelé.

A nő németül kívánt jó reggelt.

Én azt kérdeztem tőle, hogy kit keres?

A nő azt felelte: „a férjemet keresem, Klatopil Vencel urat”.

– „A főhadnagyot?”

– „Mikor engem elvett, csak alhadnagy volt.”

Én hirtelen megfogtam a kezét, s bevezettem mind a kettőt a konyhából a szobába. A cseléd szerencsére nem ért németül. Egész a hálósobámba vittem őket. Megkínáltam őket, hogy üljenek le.

– „Bizony jól esik – mondá a nő. – Mert nagy utat tettünk. Krakkóból jöttünk ide.”

– „Csak nem gyalog tán?”

– „De egészen gyalog. Vasútra nem telt.”

Rágondolni is szörnyeteg egy eszme! Krakkótól idáig, egy növendék leánkával együtt gyalog tenni meg az utat! Tud-e a képzelet ilyent teremteni?

– „Ön Klatopil Vencel hadnagynak a neje?” – kérdezém én az asszonytól.

– „Az vagyok. Ez pedig itt az ő leánya, Marianna.”

S állításának igazolásául előkereste az útitáskájából az esketési levelet, melyben a krakkói székesegyház anyakönyvének kivonata van

rubrikázva szépen: vőlegény Klatopil Vencel, hadnagy a** cheveaux legers-eknél; menyasszony Dunkircher Anna. Tanúk: Babolszky ezredes, Kolmarszky szatócs. Eskető pap Lubanszky Szaniszló plébános. Nap és év: 1846. február 16.

Azután előmutatta a leányának a keresztlevelét: Marianna. Született 1846. június 29-én. Törvényes szülött. Atyja: Klatopil Vencel, hadnagy; anyja: Dunkircher Anna. Keresztelő lelkész: Lubanszky Szaniszló. Keresztapák a fentebbi násznagyok.

Még egy házassági szerződés is volt az okiratai között. Be volt ez bizonyítva jól.

Erzsike egyszerre csak nagyot kacagott.

A szakácsné jött be, hozta a levesestálat.

– Hahaha! Tudja ön már Ollendorf szerint, hogy „miért sír a kapitány?”

– „Mert az angolnak nincs kenyere.”

– Nézze, Zsuzsi, elfelejtett a *gyámatyámnak* kenyeret adni. A *gyűrkejéből* messen neki, azt szereti.

A cseléd mentette magát, hogy hiszen a leveshez még nem kell kenyér.

Pompás leves volt, tejsavas tojásos rizsleves, csirkeaprólékkal. Erzsike merített a tényáromra.

– Köszönöm, elég lesz.

Mikor aztán a cseléd kiment, folytattuk.

(Nincs is kellemesebb tete-à-tete a világon, mint amelyet a benyitogató cseléd tíz percenkint félbeszakít.)

– Most tudjuk már – mondám én –, hogy mi oka volt annak a rendkívüli tüneménynek, hogy egy boldog vőlegény az esküvője után keservesen zokogni kezd. Szegény fiúnak eszébe jutott az elhagyott régi felesége és a gyermeke.

– Azám. Hanem azért el ne hagyjuk hűlni a levest. Tetszik önnek parmezán is hozzá?

– Köszönöm. Anélkül jobb szeretem.

– Klatopil Vencel parmezánnal szerette.

Aztán hozzáláttunk a levesevéshez.

– Klatopil Vencel meg is duplázta mindig a rizsleveset.

– Köszönöm. Én sohasem veszek egy ételből kétszer.

– Tudom. – És a legjobb falatot mindig a tányérján szokta ön hagyni.

– Hát ezt honnan tudja?

– Még leánykoromban figyeltem meg; mikor nálunk volt ön néha ebéden. – Azt tartják, hogy ez babona; a tányéron felejtett falat azt jelenti, hogy valami távollevő kedvesünk éhezik.

– Nem babona biz az; hanem egészségi szabály, akkor hagyni abba az evést, ivást, mikor legjobban esik. (Valóságos diaetetikai értekezést foly-

tattunk, mint akiknek semmi egyéb kívánságuk nincs, mint késő vénséget élni és köszvénytől mentnek maradni.)

A levesben, mint említém, csirkeaprólék volt. Erzsike tányérjára került az a része a csirkének, amelyikben a „sarkantyúcsont” van.

Köztudomású, hogy bizalmas társaságokban, fiatal hajdon leányok között az a szokás, hogy mikor ilyen sarkantyúcsontra akad valamelyik, az a barátnéját felhívja *csonttörésre*. Az egyik az egyik végét fogja meg a sarkantyúcsontnak, a másik a másikat, s addig húzzák kétfelé, míg kettétörik. – *Amelyiknek a sarkantyús rész jutott, az fog hamarabb férjhez menni.* Ez az ábrándos babona.

Erzsike nevetve mondá:

– Mikor az első ebédet megettük, ilyen sarkantyúcsont akadt a kezembe. Én odanyújtottam azt az Annának: „szakítsuk el: melyikünké marad a Klatopil?”

– Ah, önök egyszerre olyan jó barátnék lettek?

– Hát hogyne! Mikor kettőnknek vagy egy férjünk! Én természetesen itt marasztottam őket magamnál. Nem is tudom, hová lettek volna, ha én be nem fogadom. Már akkor egy krajcárnak sem voltak urai. Az egész úton csak kávétt ettek. Több felöltőruhájuk nem volt, mint amit a testükön viseltek, s fehérműt nem váltottak az egész úton. Nekem az első feladatomban az volt, hogy kiöltöztessék őket. Az asszonynak jó volt az én ruhám, a leány számára a Kerepesi útról hozattam nekivalót. Ezt mindjárt ágyba is kellett fektetni, mert a feje fájt, és erős láza volt. Orvost hívtam, az adott neki valami orvosságot, amitől elaludt. Azóta ő alszik az anyjával együtt az én ágyamban, én magam meg a pamlagon. – Nem kell önnek ez a csirkemája?

– Köszönöm. Folytassa inkább.

– Mikor a szegény asszony látta, hogy jól fogadom, elérzékenyült, a nyakamba borult, aztán sírtunk egymás barátságáért mind a ketten, mint a záporosó. Tudtuk, hogy egyikünk a másiknak a halála. De melyik lesz? Aztán csak nagy hamar elmondtuk egymásnak a magunk történetét a közös férjjel, hogy kerültünk össze vele. – De furcsa színpadi jelenetet lehetne ebből csinálni.

Én kérdelem: – „No te Anna, mondd csak, hogyan kerültél te ezzel a Klatopillal össze? s hogyan maradtál el tőle tizenhárom esztendeig?”

Anna felel: – „Furcsa históriája van ennek. Tudod Erzsike a *krakkói köz-társaságnak* a történetét?”

Én: – „Soha hírét sem hallottam én szegénynek.”

Anna: – „Hát, tudod, ez egy nagy lengyel város, ahol hajdanában a lengyel királyokat koronázták, s ha meghaltak eltemették. Én odavaló vagyok. Az apám híres kesztyűs volt Krakkóban, akinek portékáit messzeföldre

elhordták. A mi városunk volt az utolsó szabad lengyel köztársaság, mikor utoljára felosztották Lengyelországot. Huszonkét négyszög mérföld területe volt.”

– Kevesebb, mint Debrecennek – vetém én közbe.

Erzsike folytatá Anna beszédét.

– „Mikor én tizesztendős leány voltam, megint támadt valami lengyel forradalom; azt ismét leverték, osztrákok, poroszok, muszkák egyesült erővel, s akkor a krakkói köztársaság feletti ügyelést rábízták Ausztriára. A régi lengyel szokások, tanácskozások megmaradtak; hanem a várban állandó helyőrségül maradtak az osztrák katonák. Mikor én tizenhat esztendőssé lettem, meghalt az anyám, s akkor aztán nekem kellett a kesztyűsboltban helyt állanom. Itt ismerkedtem meg Klatopillal. Fiatal hadnagy volt; rendszeresen nálunk vásárolta a kesztyűit. Bár maradt volna a kesztyűknél! Ki veheti rossz néven egy tizenhat esztendőssé leánynak, hogyha hisz? Én is hittem. És őneki igazán jó szíve volt. Mikor látta, hogy nekem nincs más választásom, mint a szégyen és a halál között, akkor oda jött az atyámhoz és megkérte a kezemet. – Természetesen – hozzáadtak. – A lengyeleknél sohasem volt az szokásban, hogy ha egy leány katonatiszthez akar nőül menni, annak még előbb a katonai hatóságtól kelljen engedelmet kérni, keserves nagy összeget biztosítékul letenni; a pap összeadott bennünket minden kérdezősködés nélkül. – Alig voltunk egy hétig férj és feleség, mikor újra kitört a forradalom. A lengyel fölkelésnek Krakkó volt a központja. Eleinte nagy sikerrel harcoltak a lengyel fölkelők. Énnekem látnom kellett, hogy kergetik az utcán végig a lengyel kaszások az én férjemnek a lovascsapatját, akinek annyi ideje sem maradt, hogy tőlem búcsút vegyen.”

Én azt kérdeztem tőle: – „Te is lengyel vagy?”

Anna azt felelte: – „hogyne volnék! azért hogy német nevem van? – Nehéz napok következtek erre. Nekem leányom született. És énnekem mindennap kétszer kellett a templomba mennem. Egyszer azért imádkozni, hogy a hazám diadalmaskodjék, másszor meg azért, hogy a férjem visszatérjen. – Őrült kívánság! – Hisz arra maga az istenség is tehetetlen, hogy két egymással ellenkező imádságot beteljesítsen. Férjem visszatért Krakkóba, hanem a lengyel ügy elbukott. – A szabadságharcosok szétfutottak, a megszálló seregek visszatértek. Szomorú viszontlátás volt az! – Krakkó e bukás után megszűnt köztársaság lenni, s be lett kebeleztve, mint egyszerű székváros az osztrák örökös tartományok kötelékébe. Az apám sírt, én pedig örültem, hogy visszakaptam a férjemet. De nemsokára megbűnhődtem a tilalmas örömért. A férjem tudatta velem, hogy nagy baj van. – Eddigélé az osztrák tisztok Krakkóban nem sokat kérdezték a tábornokaiktól, hogy szabad-e házasodniok.”

Én közbeszóltam: – „Ez a magyar–horvát határőrvidéken is így volt szokásban; a granicsártiszt házassodhatott kaució és engedély nélkül.”

Anna: – „De most, hogy Krakkó Ausztriához lett csatolva, az egész katonai törvény ki lett terjesztve miránk is, s most már a hadnagy feleségének hétezer forintot kell lefizetni biztosítékul.

Erre pedig az én apám képtelen volt. Rajtam kívül még hat leánya volt, s akkora összeget nem vonhatott el az üzletéből, amekkora a biztosítékhoz kellett.

Az a veszedelem fenyegetett bennünket, hogy ha a férjem felsőbbsege megtudja a házasságunkat, Klatopilt azonnal megfosztják a tiszti rangjától.

Az apám azt tanácsolta, hogy Klatopil tegye le önként a kardbojtját és lásson valami polgári állás után. De arra gondolni sem lehetett. Ki adott volna Krakkóban alkalmazást egy osztrák katonatisztnek, aki a lengyelek ellen fegyverrel harcolt?

Klatopil éppen azon időben lett főhadnaggyá előléptetve. Ez azt az örömteljes reményt lobbantá fel szíveinkben, hogy nagy gyorsan fog a rangfokozaton előrehaladni, s ha egyszer azután őrnagy lesz, akkor nem kell a házassági biztosítékot letenni többé; akkor nyilvánossá tehetjük, hogy férj és feleség vagyunk. Addig ne tudja más csak a rokonok és az ismerősök.

Ebben megnyugodtunk. Klatopilt nagyhamar áthelyezték az ezredével Magyarországba.

Amint aztán Magyarországon kitört a forradalom, én többé Klatopilról semmit sem tudtam meg. Hol jár, hová lett, él-e vagy meghalt? Semmi hírt sem vettem róla. Háború idején titokban tartják azt, hogy merre jár ez meg amaz az ezred. Egyszer olvastuk egy hadibulletinből, hogy az a drago-nyosezred, amelynél a férjem szolgált, részt vett valahol a Bánságban egy ütközetben. Szegény apám ekkor rászánta magát, hogy leutazik személyesen a Bánságba, megkérdezni az ezredestől, hogy él-e még a férjem. Mikor odaért, éppen akkor temették nagy pompával az ezredest. Tífuszban halt meg. Ez volt a násznagyunk. Őneki volt egyedül tudomása a katonaságnál a mi házasságunk felől. Ez jól megőrizte a titkot, mert a násznagykodás a szabályellenes egybekelésnél neki is az állásába kerülhetett volna. Az alezredes pedig csak annyit tudott Klatopilról, hogy azt a századával detachirozták valami küldetésben, ahonnan nem tért vissza. Valószínű, hogy a magyar fölkelő seregek lekaszabolták a csapatjával együtt.

Én bízvást felvehettem a gyászruhát, el is viselhettem azt; a háború bevégeztéig semmi hírt nem hallottam a „férjemről.” Eddig szólt Anna, most én vettem át a szót:

– „Hogy semmi hírt nem hallottál róla, annak az oka az volt, hogy az egész hadjárat alatt körül volt zárva az ostromolt Temesvárbán a századával együtt, s onnan hírmondó sem jöhetett ki egy esztendeig.”

– „De hát azután, hogy Temesvár fel lett szabadítva, mért nem tudósított? Legalább annyit írhatott volna, hogy él.”

– „Ennek az okát könnyű kitalálni. Őrá nézve az egész hadjárat meddő maradt dicsőség dolgában. Mint lovastiszt az ostromolt várban érdemeket nem szerezhettek. A hadjárat után is maradt főhadnagynak, a többi hadnagy társai mind előhaladtak a rangfokon. – Neki csak az elkeseredés maradt. A hátrahagyott katonatiszt rosszabb a halottnál, annak a száján nem jöhet ki az a szó, hogy hála istennek élve maradtam!”

– „Dehát azután? Későbbi években. Három-négy esztendőn keresztül miért nem írt, bárcsak egy sort hozzám, hogy még él, és gondol reám – és gyermekére, akit úgy szeretett!”

– „Annak megint én tudom a legjobb okát. Egy könnyelmű bajtárs miatt adósságokba keveredett, lelketlen uzsorások kezébe jutott, akik folyvást mélyebben húzták bele a hínárba. Az ilyen zaklatott állapotban levő katonatisztnak bizony nem nagy kedve lehet még egy asszonyt és egy gyermeket is szorosabban fűzni magához. Most már nemcsak a biztosíték hiánya választotta el tőled, hanem az a csúf mocsár, aminek adósság a neve. Ezt nem tudta átgázolni. Ha rád gondolt és a gyermekére, az csak a kétségbeesését nevelte. Ha levelet írt volna hozzád, annak csak ez lehetett volna a tartalma: „mire ezeket a soraimat olvasod, már megszűntem élni”.

Anna kíváncsi volt rá, hogy vajon mennyire vihette Klatopil adósság dolgában.

Én aztán megmondtam neki a csinos kis összeget.

Hüh! Milyen hosszú képe lett egyszerre a barátnémnak! Azt kérdezé hüledezve, hogy most is megvan még ez a szörnyű nagy adósság.

Olyan bohókás volt ez a helyzet, hogy minden keserűségem mellett is el kellett magamat rajta nevetnem. Kinéztem az arcából a jámbor teremtésnek, hogy ha én ennek most azt felelem, hogy „bizony édes barátném, az adósság az egyedüli tárgy a földön, amit az idők foga meg nem emészt: Klatopil váltói még most is élnek” (igaz is, hogy megvannak; de az én fiókomban), hát akkor ez a szerencsétlen asszony képes azonnal kézen fogni a leányát s visszagyalogolni Krakkóba. – Hanemhát megszántam szegényt. Elmondtam neki a tiszta, pusztá igazságot. – Négy esztendeig nem tudósítá őt a férje életben létéről, a hitelezői miatt; azontúl pedig énmiattam. Én megismerkedtem vele; nem tudtam, hogy nős; megszerettem, felajánlottam neki a kezemet. El kell ismernem, hogy ő vonakodott azt elfogadni. Mindenféle kifogásokat tett, csak azt az egyet nem, hogy már van felesége. Ez természetesen a legsikeresebb lett volna. De már

akkor annyira szájáig ért a víz, hogy nem maradt egyéb választása, mint vagy főbe lőni magát, vagy kettős házasságot elkövetni. – Úgy látszik, hogy ezt az utóbbit tartotta kellemesebbnek.

Még Anna maga is elismeré, hogy okosabb eszme volt Klatopiltól ezt az utóbbit választani.

Nagyon áldott jó teremtés ez az asszony!

Én aztán teljesen megnyugtattam aziránt, hogy az esküvőnk előtt minden adósságát kifizettem a jó Klatopilnak. Meg is mutattam neki a chatouille-omban eltett váltókat, felvilágosítva felőle, hogy azok már el is évültek, s én nem fogom azokat Klatopil ellen beperelni a változott viszonyok után sem. – Amire a jó lélek hálakönnyek között borult a lábaimhoz, s a térdeimet csókolva biztosított felőle, hogy holta napjáig áldani fogja az emlékezetemet. S e megnyugtató biztosítás után egészen helyreállt a gyöngéd vonzalma az ő szeretett Klatopiljához.

Én megtetéztem a szívességeimet még annak a jelenetnek a leírásával is, amidőn Klatopil, mint vőlegény, az esküvőnk után keservesen sírva fakadt; bizonyosan az elhagyott neje és leánya miatt fakadtak e sűrű könnyei.

Ezáltal meg egészen elérzékenyítettem a szegény Annát.

– „Lássa ön, milyen jó szíve van szegény Klatopilnak!”

Akkor aztán egymásra licitáltunk, hogy melyikünk tud több jeles vonást felfedezni a Klatopil jellemében.

Végezetre elővettük a mi közös Klatopilunknak a fényképezett arcképét, és azt kölcsönösen kézről kézre adva, forró csókjainkkal vetekedve elhalmoztuk; míg végre megállapodtunk abban, hogy egyikünké se legyen az arckép; hanem adjuk azt a kis Mariannának.

(– No, hát jó volt-e a babcsuszpájsz disznófarkkal? – kérdezé tőlem az eközben tányért váltani bejött szakácsné.)

– Költői szavamra mondom, hogy még soha így el nem laktam disznófarkas babbal!

Azután következett valami baracklekváros tésztanemű. Én azt is szerettem.

Erzsike folytatá:

– Hát eddig volt az idill.

– Mi volt az? A disznófül?

– Most következik a próza. Én ezután a kellemetlen felfedezés után elmentem az ügyvédemhez, s elmondtam neki a dolgomat; kérve, hogy mit tanácsol helyzetemben. – Előbb kérdeztem meg az ügyvédet, aki száraz, prózai ember, nincs előtte más, mint a törvény; – csak azután akartam ön elé terjeszteni az ügyet, hogy legyen közöttünk bíró.

– Kik között?

– Köztem és az ügyvédem között; mert kettőnknek homlokegyenest ellenkező nézete van a jelen ügyben követendő eljárás tekintetében.

– Kegyednek is van valami nézete?

– Hogyne volna; de előbb hallgassa meg a törvények magyarázóját. Előbb azonban koccintsunk egyet azoknak az egészségére, akik bennünket szeretnek.

S koccintottunk – nem mondtuk meg kiért.

– Hallgassa ön meg, hogy mi véleményt adott az ügyvédem. „Ez bizony nagy baj, de csupán Dunkircher Annára nézve az. Ha rendes, békességes időkben élnénk, akkor lehetne az a kimenetele az ügynek, hogy a katonai hatóság Klatopil Vencel főhadnagyot; amiért hatósági engedély nélkül házasodott, tisztí rangjáról való lemondásra kényszerítse. Ez esetben a Dunkircher Annával kötött házassága érvényben marad. Ellenben Klatopil úr, a később elkövetett bigámia vétségéért, az osztrák büntetőtörvények értelmében, kétesztendei börtönre nyer kellemetes kilátást. A jelen viszonyok között azonban, amidőn a lombardiai hadseregnek minden vitéz, betanult tisztjére nagy szüksége van, okvetlenül azt a választ fogja kapni a krakkói feleség, hogy az egész házassága törvénytelenül lett kötve, annál fogva „null und nichtig”. A plébánost, aki összeeskette őket, elküldik egy esztendőre valami kolostorba, fegyelmi büntetésből, Klatopil Vencel pedig marad főhadnagynak, sőt ha vitézül viselkedik, kapitánnyá is lesz. Kegyed pedig akként lesz főhadnagyné és kapitányné, mert az előbbi házasság érvénytelensége a kegyedét teljes jogerőre fogja emelni.”

Ezek voltak az ügyvéd szavai. Ugye jól megtartottam? Ismeri ön a katonai törvényeket?

– Őszintén megvallom, hogy azon számos tudományok között, amelyeket *nem* ismerek, ezek kiváló tért foglalnak el.

– Nohát én erre azt feleltem, hogy: – „Jól van! A törvények, a körülmények, a helyzetek azt indokolják, sőt okadatolják, hogy Dunkircher Anna legyen megfosztva hitvesi jogától; de hátha az emberi szív törvénye talál érvényre jutni?” – Elég jó kuriális stílusban fejeztem ki magamat?

Egy kicsit nevettem rajta.

– Az ügyvéd még jobban nevetett. – „Hogyan? – mondá. – Kegyed azt képzeled, hogy Klatopil Vencelnek majd megesik a szíve az elhagyott első feleségén? akinek szándékosan nem írt levelet, amíg írhatott volna, nehogy az valami bizonyítékkal bírjon aziránt, hogy Klatopil Vencel őt csakugyan megesküdt feleségének és nem egy elcsábított leánynak tartotta, akivel kötött házasságának érvénytelenségéről jól meg volt győződve? Hiszi azt kegyed, hogy Klatopil Vencel most, tizenhárom év múlva annyira elérzékenyül, hogy a csatátéren, a harc közepén elbocsáttatását fogja kérni; elfelejti a zászlójának, az uralkodójának adott esküjét; csak azért,

hogy Dunkircher Anna számára megmenthesse a hitvesi főkötőt? Hiszi azt kegyed, hogy Klatopil Vencel otthagyja a legjobb reményekkel biztató karrierjét? becsukítja magát két esztendőre a fegyencházba, hogy onnan mint megbélyegzett koldus jöjjön elő; csak azért, hogy egy koldusnéval tovább élhessen törvényes összeköttetésben? És végül hiszi azt kegyed, hogy Klatopil Vencelnek úgy megzavarodhatik mind az öt érzéke, hogy ő egy ilyen szép, fiatal feleséget, mint kegyed, egy nemes gazdag hölgyet, aki őt kényelemben tartja, el fog taszítani magától, odadobni a világ csúfságának; azért, hogy visszakapjon egy elhervadt élettársat, akinek az arca megráncosodott: egy jámbor kesztyűsnek a leányát, akire nézve még csak nem is előny, hogy a jó hírű ‚Dunkircher’ név helyett a ‚Klatopil’-t ragaszthatja ki a cégtáblájára? – Nem! Asszonyom. Ilyen jószívű emberben én nem hiszek. Inkább elhiszem, hogy halfarkú tengeri szüzek vannak a világon.”

Nem szakítottam félbe az ügyvédet. Engedtem, hogy teljesen expektorálja magát. Mikor aztán egy kis pauzát tartott, akkor azt mondtam neki: „hiszen nem a Klatopil szívéről beszéltem én, hanem a magaméről”.

„A magáéről? – kérdé elcsodálkozva – hát az hogy keveredik ebbe a dologba?”

Nekem az az eszmém van a kínos ügy elintézésére, hogy én azt a biztosítékösszeget, melyet egybekelésünk alkalmával letettem, átruházom a Dunkircher Annára, akkor aztán ő részéről teljesítve lesz a föltétel, mely mellett a katonatiszt házassága megengedtetik; ő hadd legyen boldog az esküdt férjével. Én magam pedig majd el tudok valamerre tűnni az emberek közül. Nagy a világ!

Az ügyvéd erre megharagudott, azt mondta: – „Ha kegyed ezt megteszi, akkor rászolgál, hogy egyenesen elvigyék Döblingbe!”

– Nekem pedig ez komoly, elhatározott szándékom – ezzel, végzé Erzsike.

Én nem állhattam meg, hogy a kezére ne tegyem a kezemet. Mennyi igaz, nemes érzés *alszik* ebben a szívben! Ha lett volna *ember*, aki azokat fölébressze! Milyen derék asszony lett volna ebből a nőből, ha egy olyan férjre talált volna, aki a legközönségesebb értelemben vett „jó ember”, amilyen tíz férfi közül kilenc! – Miért kellett neki mindig, de mindig, azt a tizediket kihúzni a maga számára a sors urnájából?

Kitalálta, hogy mire gondolok e néma pillanat alatt. Azok a nagy, mély tűzű szemek lassankint megteltek könnyel. A gyémánttűz semmi a könny sugártüzéhez képest! Milyen szép volt e percben.

Az ajkai valami rebegéshez kezdtek. Alig tudta kimondani.

– Annak a másiknak gyermeke van.

S erre a szóra elkezdett görcsösen zokogni, egyik kezével az arcát eltakarva, másikkal az én kezemet szorítva erőszakosan. Kicsi híja, hogy én is együtt nem sírtam vele, úgy megesett rajta a szívem.

Aztán, hogy kisírta magát kedvére, nagyot sóhajtott, felszárítá a könnyeit.

– Most már tudja ön, hogy miért kérttem, hogy jöjjön ide? Legyen bíró ebben az ügyben. Melyiknek van igaza: az észnek vagy a szívnek? Azt kell-e tennem, amit az ügyvéd tanácsolt, vagy azt, amit én magam gondoltam ki?

Nehéz feladat!

– Lássuk: nem volna-e valami középút? – mondtam én.

– Hátha rátalálnánk. – Én azt tanácsolom, hogy ne tegye kegyed sem azt, amit az ügyvéde tanácsolt; sem azt, amit maga kigondolt. Hanem várjon egy kis ideig. – Nagy háború indul meg; több, mint félmillió harcos áll egymással szemben. Annak egyötöd része nem fog a háború végén az övéihez hazatérni. Ezen országdöntő harcban vagy elesik az önök Klatopilja, vagy élve marad. Ha elesik, akkor meggyászojják mind a ketten. Az özvegyi fátylon nem vesznek az asszonyok össze. – Ha pedig megéri Klatopil a háború végét, akkor ő, a vitéz, ambícióval teljes katona okvetlenül előbbre lép a rangfokozaton, a csatatér gyorsan növel! Lesz belőle őrnagy. Mint őrnagynak nem kell többé a házassági biztosítékot letennie. Akkor azután magához veheti a Dunkircher Annáját. Kegyednek pedig nem kell odaajándékoznia a biztosítási összeget, amire magának is nagy szüksége lehet.

– Köszönöm – szólt a hölgy. – Ez igazán olyan egyszerű, mint a Kolumbusz tojása. Tehát várni fogunk én is, Anna is, amíg a háború véget ér, s addig ezt a családot itt tartom magamnál.

– Még egyre figyelmeztetem. A várakozás ideje alatt kegyednek jó lesz valahová, valami kis városba félrevonulnia;⁷ ahol nincsenek ismerősei. Itt a fővárosban tarthatatlan hamis helyzetbe fog kegyed jutni. Az első feleség történetét nagy hamar megtudja a világ. – S a „szalmaözvegy” cím még elég jó cím; de a „szalmaasszony” már nem az. Kegyed költözzék mindenestől, holnap mindjárt falura, s vigye magával a vendégeit is.

– Azt fogom tenni.

Alig készültünk el, midőn kopogtatott az orvos.

Az orvos elől nem tagadhatja el magát, akinek a házában beteg van.

Az orvos is jó ismerősöm volt. Nagy, kiterjedt praxissal bírt. Homeopatha volt. Bizonyos, hogy ez ma meg holnap, valahány páciensét

⁷ Régi időkről szól ez.

J. M.

meglátogatja, a nux vomica mellé mindannyinak beadja azt a legújabb hírt, hogy engem itt talált a szépasszony nál – poharazás közben: „*thé complet!*”.

Megvártam, míg a kis betegtől visszajő.

Megnyugtató, hogy semmi baja sincs már, elhagyhatja az ágyat.

Erzsike kérdezé, hogy lehet-e a lánykát falura kivinni.

– Sőt nagyon jót fog neki tenni.

Azután engemet fogott elő az én barátom, a doktor.

– Hát te hogy vagy?

– Köszönöm, nagyon jól.

– Nono! A szemedből látom, hogy nagy felhevüléseid, vértolulásaid vannak.

– Voltak, de már kigyógyultam belőlük.

– Remélem, homeopathiai úton.

– Tökéletesen homeopathice.

Az orvossal *együtt* én is eltávoztam.

Mikor kiléptem a kapun, megint belebotlottam Sági Tóniba.

– Corpo di Bacco! Te azóta mindig a szép menyecskénél ülsz?

– S te azóta mindig a kapuja előtt sétálsz?

Az átelleni ház ablaka tele volt kíváncsi asszonyfejekkel. Én aztán bérkocsiba vágtam magamat. Kihajtottam az indóházhoz, estére ott voltam Szegeden.

Ott is maradtam három napig, együtt jöttünk haza a nőmmel, a vendégjátékok bevégeztével.

S e három nap alatt mindennap érkezett két-három anonim levél Budapestről a feleségemhez, ilyenforma tartalommal:

– „Szegény barátném! Férjed egész napokat, éjeket ott tölt a régi ideáljánál, a főhadnagynénál. Mindnyájan osztjuk bánatodat. Az egész város tudja.”

Milyen nagyokat neveltünk e leveleken! Hej! ha keresztül nem jártam volna az eszükön a „drága barátnéknak”!

Ilyen furfangos fickó voltam én, amikor még a sasok ki nem tépték a hajamat.

XIX. FEJEZET

Medvési Ézsaiás

Csakugyan beteljesült az általam megjósolt esetek egyike Klatopil Vencellel.

Igen sajnálom; de bizony nem segíthetek a dolgon. Igen szívesen hoznám őt vissza, mint őrnagyot, ha rajtam függne; dehát a sors könyvében az volt megírva, hogy a derék férfiú a csatatéren végezze be hősi pályafutását.

Az az egy vigasztalás, hogy legalább diadalmas csatában esett el. Amíg Mac-Mahon Solferinónál Schlick deréktömegét keresztültörte, azalatt Benedek a jobb szárnyal győzedelmesen nyomult előre, San-Martinóig szorítva Victor Emmanuel piemonti seregét. Itt érte a halálos golyó Klatopil kapitány szívét.

Pedig bizony mondhatom, hogy abban a pillanatban a szép asszony csókja nem csattant el másnak az ajkán, mint az ő elhagyott leánykájén.

A két feleség aztán megosztozhatott békében az özvegyi fátyolon.

A bigámia nyilvánossá lett; de már a megholt férjet nem lehetett törvény elé idézni miatta. A nagy napok eseményei csakhamar elfeledtették ezt az apró botrányt. Nevezhette magát háborítatlanul Erzsike is meg Anna is özvegy Klatopilénak, azzal a kis különbséggel, hogy az egyik kapitányné, a másik hadnagné volt ugyanazon a jogon.

Az ügyvéd közbenjárásával és az én gyámi helyeslésemmel aztán Erzsike a biztosítékát is visszakarta. Bíz abba idő telt, mert előbb ki kellett deríteni a „dolust”-t; azután lemondani az esetleges özvegyi nyugdíjról. Erzsike azalatt folyvást abban a kis mezővárosban lakott, melyet tartózkodási helyéül választott. Amint a biztosítékát kezéhez kapta, abból ezer forintot Annának ajándékozott, s azzal ez hazatért Krakkóba az atyjához; a megmaradt összegben pedig vett magának Erzsike abban a városkában egy csinos lakóházat, szép kerttel együtt. Én egészen meg voltam ezentúl nyugtatva sorsa felől.

Volt tehát már saját háza, tisztességes címe: „özvegy kapitányné”, biztosan kijáró jövedelme; ezzel abban a kisvárosban a legjobb szerepet játszhatta. Egyúttal ezen helyzetében a gonosz világ minden csábjai ellen is tökéletesen megóva, mert abban a városban minden ember erényes, az asszonyok szigorú kormányzatot tartanak ott. Ott eltántorodni, megbotlani, bűnbe esni – nem lehet; mert nem szabad.

De lélektani alapon is egészen meg lehettem nyugodva az Erzsike jövendője felől. Aki már annyi keserves tanulságot szerzett magának a saját

kárán, lehetetlen, hogy a tapasztalatokból a következményeket le ne vonja; s ha még egyszer választani fog, hát bizonyosan nem fogja magát a külső előnyök által megvesztegettetni, hanem a belső értékét becsüli meg annak, akivel a sorsát végleg és tartósan összekötni szándékozik. – Ezt a szép és okos frázist levélben is megírtam neki; igaz gyámatyái gondoskodással. Csak arra az egyre figyelmeztettem, hogy valami „mostanába” kinevezett hivatalnokkal, vagy adóvégrehajtóval, vagy más efféle kutyafejű tatárral össze ne adja magát; mert az aztán férjnek is csak olyan provisorius lesz. – Erre szavát is adta, hogy nem cselekszi.

Én aztán közel négy esztendeig nem is hallottam az Erzsikéről semmit. Azon nők sorába került, akik nem beszéltek magukról. A legjobb kategória. Évnegyedenként megküldtem neki a pénze kamatjait, azt ő megköszönte, s azzal végeztünk.

De nekem is volt elég okom, nem gondolni a veszedelmes, szép tengerszemekre.

Rossz csillagok jártak!

Nem volt egy esztendő, amelyben valami nagy csapás ne érte volna a fejemet, ami alatt össze kellett rognom. Majd drága halottam volt, akit eltemettem; majd magam álltam ki nehéz betegséget, mely szinte a halál révéig vitt; alig épültem fel, akkor megint a nőm lett veszélyes beteg. Jó barátainak látszó emberek könnyelműsége egész a vagyoni tönkrejutásig vitt. Éjjel-nappal ott kellett dolgoznom az íróasztalom mellett, hogy kiküzdjem magamat a mocsárból a partra; majd meg a kiadóm szökött el Amerikába; inséges esztendő jött, könyvet, lapot senki sem vett; – majd meg párbajt kellett vívnom – nem a magam bűne miatt; – hát még a hazám nehéz sorsa! Az elkobzott szabadság visszavívásának minden terhe, titka nálam volt letéve: én voltam az *orgánuma* a „comité”-nak –; kínozva, üldözve, inzultálva egy gúnyolódó hatalom által.

– Olyan volt az, mint egy szörnyű álm! Összefüggéstelen, egyre változó rémséges víziók; de örökös lidércnyomás.

– Mire fölébredtem belőle, azt láttam, hogy kopasz vagyok.

Egy szép tavaszon aztán azt a változatot találta ki a számomra a rémálmok tündérkirálynéja, hogy tömlöcbe csukatott.

Sorsát senki sem kerülheti el.

Politikai lapot alapítottam, magam voltam a kiadó és a felelős szerkesztő. Munkatársaim a szabadelvű párt matadorai. Nagy közönség sorakozott hozzánk. Volt dolgom elég; regényt is kellett írnom a lapba meg vezércikket is. – Egyszer egy kitűnően átdolgozott munkálat lett hozzám beküldve, mely alá a magyar főnemesi családok egyik legfényesebb neve volt írva. – Én azt minden aggodalom nélkül kiadtam. Lojális, hazafias, alkotmányos

elveken alapuló értekezés volt, egész tárgyilagosan kimutatva benne a jog és a szükség, mely Magyarország alkotmányos kormányzatát követeli.

Ezért a cikkért aztán a cikkíró grófot is meg engemet is katonai törvényszék elé állítottatott a *kormányzó*. Előre megizente, hogy három hónapra becsukat mind a kettőnket.

A katonai törvényszék állt egy ezredesből, egy őrnagyból, egy kapitányból, egy fő- és egy alhadnagyból, egy őrmesterből, egy káplárból, egy frájterből, meg egy közlegényből; a négy utóbbiak csehek valának.

Én aztán tartottam az areopag előtt egy hatalmas védbeszédet *németül*. Persze, hogy azt mondták rá, hogy „abcúg!”

Elítélt a katonai törvényszék, a gróf munkatársammal együtt *egy esztendőre nehézvasban, kenyéren vízen, böjttel nehezítve, nemességvesztésre és ezer forint bírság lefizetésére*.

Mikor az ítéletet felolvasták, azt mondám az auditor majornak:

– „Hát ez mi a csoda? Hisz a kormányzó csak három hónapra kívánt bennünket elítéltetni.”

Arra az auditor major mosolyogva mondá:

– „Igen, három hónapot az inkriminált cikkért, kilencet pedig a nagyszabású védelmi beszédért.”

Az ítéletünk nem szólt ám sajtóvétségről. Óh, dehogy: közcsendháborításért lettünk elítélve. Én és a grófom ablakokat vertünk be, s gázlámpákat törtünk össze a Kerepesi úton.

Mint „közcsendháborítók” lettünk bedugva a hűvösre. Olyanforma ítélet volt ez, mint a müncheni városi tanácsé, mikor egy piktor került eléje, aki azzal volt vádolva, hogy egy női modelljének pajkosságból bajuszt festett. Ezért rá lett olvasva „20 márka bírság, §: *nyilvános mulatóhelyek bemocskolása miatt*.”

Azonban valahogy azt ne várja ám tőlem a tisztelt olvasó, hogy én most ebből az alkalomból valami mártírtöviskoszorút akarok fenni a homlokom körül, s leírom majd a velencei ólomfödelű börtönök kínszenvedéseit! – Van eszemben!

Csupa tréfa és multság volt az egész börtönéletem. A térparancsnok ezredes, akinél laktam, feljárt hozzám mindennap anekdotázni s elhordott magával sétálni a zöldbe. Felvittem a fogházba az íróasztalomat, könyveimet, faragóeszközeimet, ott készítettem el a feleségemnek a mellszobrát. Az ezredes is szenvedélyes faragóművész volt; versenyben esztergályoztunk. Szó sem volt semmiféle láncról és bilincsről, s a kenyér és víz mellé azt hozathattam a vendéglőből, ami csak jó és drága. Délutánonkint a tisztelt barátaim a „*pesti körből*” feljártak hozzám tarokkozni; úgy, hogy mikor egyszer egy rebellis cimborám (Beniczky) meglátogatott a szálláso-

mon s széttekintett, lenézéssel fejezte ki indignációját: „nem ér az ilyen börtön semmit; hisz *nincs ebben semmi poézis*”.

Egyszer pláne elvittem a fogolytársamat, meg a porkolábomat magammal a svábhegyi nyaralónkba; ott a feleségem pompás vacsorát készített a számukra; csapra ütöttük az új boromat, s úgy elmulattunk késő estig, hogy mire visszakerültünk, alig akartak bennünket beereszteni a börtönbe. Szerencsénk, hogy a profózsz velünk volt, s azt, kétfelől támogatva, magunkal tudtuk hozni.

Hát még aztán a látogatások!

Egész életem folyásán összevéve nem kaptam annyi látogatást, mint az alatt az *egy hónap* alatt, amíg a fogságom *esztendeje* tartott. (A következő hónapban felváltott a börtönben a *kormány officiosus* lapjának a szerkesztője. Azt is elítélte a haditörvényszék közcsendháborításért.)

Feljöttek hozzánk a börtönünkbe távol vidéken lakó jó barátaink, főurak, úrhölgyek, grófnők és művésznők; néha egész cerclét tartottunk. Az is megesett, hogy egy betegeskedő mágnásnő, aki nem jöhetett fel hozzánk a második emeleten levő börtönünkbe, lehivatott bennünket a kocsijához, ott fogadtuk el a vizitet az utcán – szegény rabok!

Nekem pedig sok volt már ez a jóból.

Ha egyik tisztelőm a másiknak adja a kilincset a kezébe, akkor én nem tudok dolgozni. Utoljára könyörgésre fogtam a dolgot, hogy zárják rám az ajtót egypár órára, hisz azért börtön; írják fel az ajtóra, hogy mikor vannak az elfogadási órák.

Egy becsületes cseh fiú volt a szolgálatomra rendelve, ordináncnak. Ezt is Vencelnek hitták.

Igen jól kijöttünk egymással, s meg tudtuk egymást érteni.

Megmagyaráztam neki, hogy bizonyos órákban, amikor dolognál ülök, senkit se bocsásson be hozzám; kivéve, hogyha valami szép hölgy jön látogatóba.

Hony soit, qui mal y pense!

Tulajdonképpen nem is lehet alkalmasabb helyet képzelni légyottokra, mint az ilyen börtönt. Csodálom, hogy ezt a „viveur”-ők fel nem kapták.

Aztán meg az ebéd utáni szundikálásra milyen kiváló alkalmas hely az ilyen localitás. Ajánlhatom mindenkinek, aki álmatlanságban szenved: csukassa be magát. Különös jótéteménye a gondviselésnek, hogy a rabok igen jól tudnak aludni.

Egy délutáni édesded szendergésemből azzal ver föl a Vencel, hogy itt van egy szép asszonyság, aki látni akar.

– Igazán szép?

– Ojoj!

– Ojoj?

– Ojojjoj!

Csakugyan „ojoj” volt: az Erzsike.

Egészen gyászba volt öltözve, fekete selyemfátyol a kalapján.

Láttam a szemeiből, hogy az én sorsomat akarja gyászolni.

Bevágtam az útját egy komplimenttel:

– Ej, de jó színben van, szép gyámleányom! Látszik, hogy meghasználta a falusi levegőt!

Abbahagyta a megkezdett siralmas szepegést.

– No iszen magának sem ártott meg a börtönlevegő, úgy látom.

– Hát hogy kerül most ide?

– Bizony nagy nehezen. Alig akartak beereszteni. Azt mondták, hogy az árestánsnak ma szobafogsága van. Már arra gondoltam, hogy pofon ütöm a silbakot, akkor aztán büntetésből majd ide zárnak ön mellé.

– Ez igazán *nehéz* bilincs volna!

Elnevette magát.

– Értem a célzást! Egy kicsit nagyon is megerősödtem természetben. Mit csináljon az ember kisvárosban egyebet?

– Ez csak lelki megelégedésre mutat.

Megkínáltam a saját karszékekkel. Azt is célzásnak vette.

– Ennek jó erős lábai vannak, ugye? – szólt, mikor elhelyezkedett benne.

Csakugyan nagyon prononciált gömbölyűséget vettek fel az idomai, ami azonban nem ártott meg a szépségének. Az egész lénye olyan étvágygerjesztő volt.

Én bizony örültem neki, hogy látom.

– Ne tessék rossz néven venni! A szegény rabnak jólesik, ha börtöne sötét éjszakáját egy mosolygó női arc átderengeti! Oly édesen hangzik a lánccsörgés közepett egy vigasztalón csengő gyöngéd asszonyi hang!

– Szeretem, hogy itt is megtartotta ön a jókedélyét, mert én igen komoly dolog miatt jöttem.

– Hogyan? Hát nem a szomorú rabságomat enyhítő részvét hozta volna kegyedet ide?

– Az is! Elsősorban igen. Mindennap olvasom a „Fővárosi Lapok”-ban, hogy önt kik és hányan látogatták, úri hölgyek, szép művésznők; gondoltam, ha azoknak illik, nekem éppen kötelességem. Azonban egyéb körülmény is vezetett ide.

S e szónál fürkészve nezett körül.

– Nem hallik át a szó azon az ajtón?

– Ne tartson tőle, az a szoba üres. Fogolytársam külön apartamentnal van ellátva.

– Én azért jöttem önhöz, hogy bejelentsek valamit. Én folyamodtam a gyámi hivatalhoz, hogy önt mentse fel a gyámi teendőik alól.

– Amire elég jó oka kegyednek az, hogy magam is *gyámság* alá lettem helyezve egy esztendeig.

– De nem az volt nálam az ok. Hanem, hogy olyan helyzetbe jutottam, melyben szükségem van a tőkepénzem feletti szabad rendelkezésre.

– Kitaláljam az okát? Megint valami szerencsétlenség történt! Elvesztettük a szívünket ismét?

Erszike eltakarta a piruló arcát a selyemfátyollal.

– Ej, hogy ön mindent is kitalál rögtön. De jó volna vallató bírónak!

– Nohát ez nagyon természetes. Kegyed még olyan fiatal!

– Már jól túl vagyok a harmincon.

– Csak négy évvel. Jól tudom; ott voltam a keresztelőjén. Tehát ismét feltalálta kegyed az ideálját?

– Ezúttal szentül hiszem, hogy feltaláltam.

– Csak nem valami provisorista?

– Kérem, ne sértsen meg!

– Éltem a gyanúperrel. Ahhoz nem adtam volna a gyámi beleegyezésemet. Azt kellett gondolnom, hogy kegyed azért akar a gondnokságom alól felszabadulni.

– Éppen nem! Ezentúl is kérni fogom jó tanácsát. Úgy fogadom azt, mintha atyám mondaná. Szidjon meg, ha valami hóborton kap. Engedelmes gyámleánya leszek ezentúl, ha ön el nem kerget magától. – Nekem csak arra az összegre van szükségem. Higgye el, hogy nem követek el vele semmi könnyelműséget. Az összeg biztosítva marad. De kell, hogy rendelkezhessem vele a jövődöbelim iránti tekintetből.

– Kegyednek a vőlegénye talán valami jószágbérlő, akinek az az összeg hasznos beruházásokra szükséges?

– Nem bérlő.

– Hát talán éppen kereskedő? Az is tiszteletreméltó életpálya. Jó kézben a forgalmi tőke szép hasznot hajthat.

– Nem is kereskedő.

– Hát talán gyáros? Fűrészmalom-, gőzmalomtulajdonos?

– Egyik sem.

– Hát ugyan micsoda?

– Az én vőlegényem egy derék, kitűnő néptanító, a neve Medvési Ézsaiás.

– Medvési Ézsaiás! Dehát mi a csodának van szüksége az iskolamesternek a huszonötezer forintokra?

– Elmondom én azt önnek mindjárt. De egy kissé messze kell kezdenem. Van önnek ideje, hogy végighallgassa a történetünket?

- Kérem. „Ma” egész nap itthon maradok.
- Nem fog bennünket senki háborítani?
- Nagyon okos fiú az ordináncom; tudja a regulát.
- De nem fogják rám zárni a börtönajtót?

Más rendes ember erre azt felelte volna, hogy „az sem lesz baj!” én azonban kihúztam az íróasztalom fiókját, s megmutattam a szép hölgynek, hogy van *saját kulcsom* a börtönajtóhoz. Ezen aztán nevetett. Úgy látszik, hogy meg volt nyugtatva.

- Hát azon kell kezdenem, hogyan ismerkedtem meg...
- Az Ézsivel?

– Kérem; ki kell mondani egészen a nevét, mert megharagszik. Nagyon sokat tart rá, hogy mindenkinek az egész neve és a rangját megillető címe megadassék, s azt ő maga is megtartja; engem állandóul „vitéz kapitányné” asszonyságnak tisztel. Hiába „nagyágolnak” a jelenlétében, ő kereken kimondja, hogy a „nagyágos” cím egyedül az erdélyi fejedelmeket illeti meg. „Suum cuique!” Ez a mondása. Oh, én igen sokat tanultam már latinul, amióta vele ismeretségben állok.

- Tehát latin leckéket vett kegyed tőle; ezen kezdődött.

– Ugyan ne ironiázzon! Azért sem úgy kezdődött! Azt tudja ön bizonyosan, hogy kisvárosunkban igen népes kálvinista eklézsia van.

- Azt félig-meddig tudom.

– Én pedig igen buzgó templomba járó vagyok.

- Azt már csak negyedrészen tudom.

– De bizony minálunk dicséretes szokás minden vasárnap a templomba eljáráni, ájtatoskodni.

- És az új kalapunkat bemutatni.

– Oh, engem csak az áhítat visz oda. Olyan szépek azok a szent Dávid zsoltárai.

- Hát még a szent Dávidnéi!

– Ne üzzön gúnyt az én kegyességemből! Ézsaiás nemcsak rektor, hanem kántor és orgonista is. Gyönyörű basszus hangja van. Mikor nekiéreszti, hogy „Óh, mely boldog az oly ember életében!” csak úgy reng bele a pódium. Ez a csodaszép hang volt az, mely engemet legelőbb is megkapott.

- Magát az énekest természetesen eltakarja az orgona.

– De nemcsak a templomban volt alkalmam őt hallani, hanem a temetéseken is.

- Már temetésekre is méltóztatik eljáráni?

– Még, kérem, nem megszokásból. Hanem, hogy a legtöbb újszülötthöz engem szoktak elhíni keresztanyának. Nálunk pedig a gyermekeknek két-

harmada csak azért születik, hogy nemsokára meghaljon. Olyankor aztán a keresztyermekem temetésére el kell mennem.

– Azok felett pedig Ézsaiás szokott énekelni és búcsúztatót mondani?

– De még milyen szép búcsúztatókat. Csupa versekben.

– Tehát Ézsaiás még költő is.

– De igazán szép verseket tud csinálni. Például ez: „Kedves Julis né-
ném, ki laksz Apostagon; – Áldjon meg az Isten téged jó vastagon”. Mi
lelte önt?

– Semmi sem, csak rám jött a köhögés.

– Igen: a költői irigykedés! – „Figulus figulum odit” szokta mondani
Ézsaiás.

– Bizonyosan Erzsébet napjára is írt valami szép onomastichont.

– Azért sem írt! Nem olyan ember az. Mert az nem szokott soha senki-
nek hízelkedni; inkább mindenkinek a szemébe mondja az igazat.

– Ez a kálvinista rektoroknak általános ismertető jellemvonása.

– Node tartsunk rendet. – A temetéseknél hagytam el. Nekem feltűnt ez
a sűrű halandóság a kisdedek között, s megindítottam egy üdvös mozgal-
mat a városbeli asszonyságok között egy bölcsőde felállítása végett. Az
eszme buzgó pártolásra talált. Nagy hirtelen akadt szállás; fehérenműfélé-
t nagy számban összeadtak a hölgyek; tejet és egyéb szükséges tápszere-
ket aláírás útján beszereztünk; pénzt pedig a rendes úton határoztunk el
beszerezni.

– Azaz jótékony hangverseny útján.

– Látszik, hogy ön praktikus ember. El lett határozva a jótékony hang-
verseny, s annak rendelkezésére egy comité lett megválasztva, héttagú
bizottság. A bizottság üléseit az én házamnál tartotta; nekem volt legal-
kalmasabb helyiségem hozzá és egyúttal zongorám is. A bizottság minden
tagjának volt valami feladat kiosztva: egyiknek szavalat, másoknak ének-
szóló, harmadiknak tréfás felolvasás, negyediknek zongoratanulmány,
ötödiknek magyar magántánc; nekem kellett hegedülnöm, Ézsaiásnak
pedig Nabuccóbul énekelni a főpap áriáját: – „Aki az úrban megbízik”. – A
többit aztán már tudja ön.

– Hogyne tudnám. Az első bizottsági ülésen megapprehendált az egyik
részvevő comitétag, a másodikon a második, az ötödiknél már csak önök
ketten tartották meg a főpróbát, Ézsaiással.

– Szórul szóra. Csak azzal a különbséggel, hogy nem tartottuk meg a
főpróbát. Ezen a napon hat tag közül négy küldött kimentő levelet. Mind
valamennyi beteg lett. Valóságos epidemia. Csak a táncos nem talált a
maga számára mentséget. Az táncmester lévén a városban, nem hazud-
hatta azt, hogy a lába kimarjult.

Az Ézsaiás háromszor is elment a házam előtt, a hosszú szárúból pőfékelve; mindannyiszor benézett az ablakon; látta, hogy még senki sincs odabenn, s továbbment.

Végre besaszírozott a táncmester. Láttam a vigyorgó arcáról, hogy ez is valami gyászhiert hoz. Így csak az mosolyog, aki talált már valami ürügyet, aminél fogva megretíráshason.

– Nagysám! Vigasztalhatatlan vagyok! (Tudtam!) Nem lehet föllépnem a koncertben. A cigányaink felmentek Budapestre. „Mi dolguk ottan?” – „Hát az egész ország minden cigánybandái összegyűlnek zeneversenyre; Patikárusék, Bunkóék, Rácz Paliék, Berkesék, Salamonék, Dankóék, a mi Csicsánk is ott akar lenni. Cigány nélkül pedig én nem táncolhatok. – Ki húzza el nekem a lábam alá a „bihari kesergőt”? – „Majd elhúzom én!” – „Ah, haha! Az nem jó lenne; egy szál táncos egy szál hegedű mellett, hisz az valóságos medvetáncoltató komédia lenne”.

Erre betoppan az Ézsaiás. Meglátva az ablakon át, hogy már nem vagyok egyedül, bátorságot vett maga is bejönni. Addig nem mert.

(Én közbeszóltam: – Alighanem ismerem én ezt a kegyed Ézsaiását. Ezzel történt az meg legátus korában, hogy az egész ebéd alatt a pap leánya mellett ülve, egy szót sem mert hozzá szólni; hanem délután felment a toronyba, s annak az ablakából kezdett el kurizálni a szép kisaszszonynak.)

– Valószínű, hogy ő volt az. Én aztán ott marasztottam őket ozsonnára, hogy legalább a kávé meg a kuglóf ne vesszen kárba. Ahhoz hozzá is ülték, s hozzáálltak az ozsonnához. Falatozás közben meghánytuk-vetettük a módszereket, melyek segélyével meg lehet még tartani a zátonyra jutott jótékony hangversenyt. – Egyszer aztán a táncmester az órára nézett. – „Jézus Mária! Már hat óra! Nekem a főbíróné gyermekeinek a táncpróbáján kell lennem”. – Azzal ugrott, kezet csókolt, s elpiruettírozott.

Ekkor aztán Ézsaiás is felállt az asztaltól, leverte a kuglófmorzsákat a kabátjáról, s azt mondta, hogy „áldás, békesség”. – Ez az ő búcsúzási formulája. Azt, hogy „alázszolgája”, vagy hogy „ajánlom magamat!” soha az ő szájából nem hallotta még a főkurátor sem, de még a szuperintendens sem, mert Ézsaiás nem *alázatos* és nem *szolga*, s nem is *ajánlja* magát senkinek, hazugságot pedig még szójárásból sem mond.

En aztán az „áldás békesség” szóra azt mondtam, hogy: – „Hát ön is el akar menni? Önnek csak nincs iskolája este hat órakor?”

- Az nincs. De hát minek maradjak itt, ha nem lesz énekpróba?
- Hát énnálam éppen csak énekelni lehet az embernek?
- Embere válogatja – felelt rá Ézsaiás.
- Hogyan értsem ezt? – kérdezém nagyot bámulva.

– Hogyan értse? – mondá ő a pipaszárával ütögetve a csizmaszárát. – Hogyan értse? Hát nagyon jól értheti. Ha egy fiskális, egy doktor, egy földesúr idejön a ténsasszonyhoz, s itten mulat, akár muzsikaszó mellett, akár anélkül, hát azt a kutya sem ugatja meg érte, de ha a rektort látják ide bejönni délután öt órakor, aztán azt látják, hogy itt maradt utolsónak, mikor a többi vendég mind elment, hát abból olyan láрма lesz Izraelben, hogy engem megköveznek érte.

– Olyan rossz hírben állok én?

– Én nem mondtam, hogy a ténsasszony rossz hírben áll. Annyi bizonyos, hogy a verseskönyvébe több név van beírva, mint a Trattner Károly kalendáriumába. De ez egy szépasszonynak nem árt. Megmondta már Krisztus: – „Bocsássatok meg neki, ha sokat vétkezett, mert sokat szeretett.” De énnekem nem bocsát meg az eklézsia. Ha én jövök hírbe, engem kihordanak a határra, azután mehetek peregrinálni.

– Tehát a kálvinistáknál is van cölibátus?

– Az nincs, hanem van kánon. Amit kálvinista papnál, rektornál „kánoni hibának” neveznek, az csupa veszedelem. Lehet valaki „aranyszájú szent János”, de ha kánoni hibában találják, ott reked „Bergengóciában”.

– S ön sohasem esett kánoni hibába? – kérdezém én tőle.

– Soha! – viszonzá ő határozottan. S egészen vörös lett az arca. Olyan büszke volt arra, hogy ő erényes.

(– S ez valami új dolog ugye? – szoltam én közbe – ami még nem volt a világon. Egy férfi, aki erényes, s azt nem szégyenli bevallani!)

– „Unikum!” Én pedig erre a szóra megfogtam a kezét, és visszatartóztattam. A szemeiből láttam, hogy először érzi asszonykéz szorítását. Ön őszinte volt, én is az leszek. Ön nem közelíthet más nőhöz, mint akit az oltár előtt hozott haza. Hát vegyen el engem feleségül.

Még csak meg sem volt lepetve ettől a szótól. Az arca mozdulatlan maradt, mint a bálvány.

– Azt könnyű megtenni, csakhogy „respice finem!” „Ember teszi a fogadást, agg eb, ki megállja”. És én nem vagyok olyan ember, mint más. Én nehéz természetű ember vagyok. Velem nem lehet úgy tenni, mint a nagyúri férjekkel, akik az ujjaik között nézik el a feleségeik kikapásait. Ha én a ténsasszonyt feleségül veszem, akkor vége van a bálozásnak, a csélcapságnak, a kurizálásnak, a kacsingatásnak. Énnálam nem börtöl az asszony, de nem is torkoskodik! – Én nem ismerem a tréfát. – Látja a ténsasszony itt a kezemben ezt a törökmeggyfa pipaszárát? Ha az én feleségem lesz, s én magát valami csalfaságon kapom, hát én összetöröm ám ezt a törökmeggyfa pipaszárát magának a hátán.

(Nevetnem kellett. – És kegyed szép gyámleányom elvette a rektort, a törökmeggyfa pipaszárral együtt!)

– Vettem volna, de nem adta ám meg magát. Azt mondtam neki, hogy alávetem magam a legszigorúbb erkölcsi szabályoknak, s ha megszegem a hűséget, nem bánom, verjen meg.

(– Ezt már a parasztasszonyoktól tanulta kegyed. A parasztmenyecske addig nincs is teljesen megelégedve a párja szeretetével, amíg az egyszer jól el nem döngette. Ez is valami új neme az élvezetnek kegyedre nézve, tudom!)

– Még ez sem hódította meg; semmiképpen nem volt rávehető, hogy mellém üljön a pamlagra, sőt egyre *curukkoltatta* a székét, amelyre letelepedett, amint azt látta, hogy ostromlom. Végre kirukkolt az öreg ágyúval.

– „Lássá, édes tensasszony, én ismerem ám magának azt a tréfás szokását, hogy nem szeret sokáig egy fészekben ülni. Úgy tesz a kedvesével, hogy ‚adom s veszem‘. Ma itt, holnap amott. Ha megtörténik az, hogy én kegyedet valami rakoncátlanságért férjji jogomnál fogva érzékenyen megfenyíttem, akkor kegyed majd megszökik tőlem, itt hagy a faképnél. Ennekem aztán megvan a csúfságom. Nem olyan ám egy kálvinista rektornak a sorsa, mint más halandó emberé. Ha engem a feleségem elhagy, én a csúfságtól az eklézsiámban meg nem maradhatok. Nekem is futnom kell innen. Ki vagyok taszítva az egész emberi társaságból. Pedig én nagyon meg vagyok elégedve a mostani conditiómmal. – Van hatszáz forint készpénz fizetésem. Azon kívül a dáciám, a lukma, meg stóla felmegy másik hatszáz forintra. Megélek tisztességesen. Én ezt mind nem tehetem föl egy kártyára.”

Erre én egy nagyot mondtam:

– Hát hallgasson ön rám; nekem van akkora tőkepénzem, amely önnek a mostani fizetésével egyenértékű kamatot hoz: huszonötezer forint. Én ezt az egész összeget lekötöm önnek mőringba, s kész vagyok azt elveszteni, arra az esetre, ha önt valaha hűtlenül elhagynám.

(– S még erre a szóra sem kapitulált az Ézsaiás? – kérdeztem én Erzsikétől.)

– Háromnapi meggondolási határidőt kért. Én rögtön idesiettem önhöz, hogy a gondnokság megszüntetését bejelentsem.

– Tehát még két napja van Ézsaiásnak a meggondolásra. Remélem, hogy megszállja a szentlélek, s nem áll kötélnek.

– Hát ön nem helyesli az elhatározásomat?

– Én is szeretem az igazmondást, egy kissé a jósláshoz is értek. Nem bánom, ha kegyed a jövődöbeli férjének leköti bánatpénzül az összes tőkepénzét, még a házáat is.

– Olyan ember az, aki azt megéri!

– Elhiszem. Kegyed ebben szaktudós! De arra az egyre kérem mégis, hogy a háza melletti kertet tartsa meg a saját rendelkezésére.

– Minek?

– Azért, hogy teleültesse törökmeggyfával, mert ahogy én ismerem a kálvinista rektor természethistóriáját, úgy tudom, hogy amit az egyszer megígér, az azt meg is tartja; ahogy pedig a „tengerszemű hölgyek” természetrajzát ismerem, azt hiszem, hogy kegyed arra nagyon sokszor rá fog szolgálni!

Erre a szépasszony felugrott a székemből mérgesen.

– Maga goromba szörnyeteg! Nem költő, hanem garaboncás! Jól tették, hogy becsukták! Most beszélünk egymással utoljára az életben!

S azzal otthagyt; elszaladt. Én pedig nagyot sóhajtottam.

– Ne adj Isten, hogy még egyszer visszatérjen!

Mikor kiszabadultam, egy újság hymenhírei között olvastam, hogy csakugyan végbement a házasság. A takarékpénztárból tudósítottak levélben, hogy az eddigelé gyámleányom nevére szóló összeg annak a férje nevére lett átírva.

No! Valahára megkapta hát Erzsike is a férjek non plus ultráját. Mert valójában az a férfiú, aki harminckét éves koráig kánoni hibában nem találtatott, a superlativusa a kincseknek, egy olyan asszonyra nézve, aki annak az értékét meg tudja becsülni.

XX. FEJEZET

Gyónás

Hát bizony végesvégül csak meg kell gyónnom, hogy volt énnekem egy szeretőm, aki miatt hűtelen voltam nemcsak a feleségemhez, de még a múzsámhoz is, aki körülhálózott a pókfonalával, s a szívem vérét kiszívta; aki lefoglalta magának a legjobb gondolataimat; akinek utánaszaladgáltam az ország egyik szélétől a másikig, s igavonó rabszolgája voltam. Gyakran a fél vagyonomat elvesztegettem rá, s vakon rohantam a bajba érte. Tűrttem miatta szidalmat, átkozódást, gyalázatot. Kockáztattam érte az életemet, szabadságomat.

Néha, mikor megsokalltam a zsarnokságát, megpróbáltam elszökni tőle, – de megint csak visszacsábított, nem eresztett szabadon.

S még ha valami szép menyecske lett volna: de egy csúf, festett képű, vén banya, kacér, hűtelen, csapodár, rossz nyelvű, rágalmazó, hazug; akinek az egész világ udvarol, s aki minden udvarlóját bolonddá teszi; ahány kedvest számlál, annyiféle divatot hord.

Verje meg a ragya! Úgy híják, hogy „Politika”.

Volt egy esztendő, amikor különösen az örülésig bele voltam bolondulva. Mindent megtettem a kedvéért, amit csak kívánt. Összevesztett egy igen jó barátommal, aki jobb kezem volt a hírlapomnál. Egy másik jó barátommal pisztolypárbajt vívatott velem, aki sohasem vétett nekem, s én sem vétettem neki soha; mindig becsültük egymást. „Politika” így kívánta, s nekünk lövöldöznünk kellett egymásra. Aztán nekiingerelt egy harmadik jó barátomnak, aki igen derék ember volt és magyar miniszter, hogy bukassam meg a választásnál. És én azt a derék embert megbuktattam, akit tiszteltem, szerettem, becsültem. Így kívánta „Politika”. Micsoda parádéja volt, mikor a diadalszekéren vihetett magával! Elhitette velem, hogy most én vagyok a leghírhedettebb ember az országban! – Meg is fizettette a kegyeit! Micsoda „petit souper”-k! ötszáz emberre! Milyen korzó! Kétszáz hintóval. Hát még a toalettjei! Egyébbe sem akart öltözni, mint újon alapított hírlapokba, s bebútoroztatta magának velem a „Népkör”-t. – Cora Pearl nem ruinálta úgy az imádóit, mint az a vén kurtizán engem.

Hanemhát akkor egészen bele voltam bolondulva.

A nagy diadalom után csak úgy záporlott hozzám a sok üdvözlő távirat, levél. Megbuktattam egy minisztert! Nagy triumfus az! Aki csak valaha ismerősöm volt valahonnan, mind meglátogatott e fényes siker után. Régi iskolatársaim ráemlékeztek, hogy valaha együtt birkóztunk a kollégium udvarán. Az autogramjaim iránt feltámadt az élénk kereslet. – És én minderre büszke voltam.

Úgyhogy meg sem lepett, mikor egy délután egy ilyen feliratú látogatójegyet hoztak be hozzám: „Medvési Ézsaiásné”. Nagyon természetes, hogy ő is meglátogat. Dicsőségem napsugárai felolvaszták a neheztelés jegét! Már ekkor hat esztendeje múlt, hogy nem láttam.

Képzelem, hogy elhízott azóta! Jól tartva, semmi gondtól nem üldözve, semmi szenvedélytől nem háborgatva, csak az a sorsa lehet a szép ideálnak: meghízni.

Annál jobban megdöbbenett aztán, mikor megláttam őt. Egészen le volt soványkodva. A régi divatú öltözet, ami teltebb idomokhoz volt szabva, csak úgy lógott rajta. A hajdan oly piros, derült arc hosszukás lett és színtelen, a csalfa szerelemgödröcské helyén komor redők, melyek az áll alatt összefutnak. Csak a szemérről lehetett ráismerni; azok a régiiek voltak.

Mikor engem meglátott, erőltette a mosolygást; de látszott, hogy az nagy munkájába kerül.

Én sohasem tartom jónak valakitől, akinek az arca nagyon megváltozott, azt kérdeni, hogy „talán beteg volt?” de ő maga hozta elő.

– Nagyon megváltoztam ugye? Csoda, ha rám ismer. Nagyon beteg voltam. Most is orvoshoz jöttem be. Negyednapos lázam volt, amit a mi városunkbeli orvosok nem bírnak elmúlasztani.

– De különben meg van kegyed elégedve?

– Nem vagyok. Azt hiszem, hogy a testi bajom is azért olyan makacs, mert a lelkemmel nem vagyok rendben.

Megkérdeztem, hogy mi baja van.

– Éppen azért jöttem önhöz, hogy elmondjam. Ön volt az mindig, aki nekem jó tanácsokat adott, s én voltam az, aki azokat sohasem fogadtam meg. Lehet, hogy most sem fogadom meg, de legalább megkönnyebbül a lelkem velem, hogy elmondtam. – Nekem vagy egy titkos vágyam, ami régóta megtölti az egész lelkemet; azzal alszom el, azzal kelek.

– Mi vágy lehet az?

– Ha az arcomra tekint ön, elgondolhatja, hogy az nem valami bűnös indulat.

– És mégis titkolni való?

– Az. Én azzal a gondolattal járok-kelek, hogy katolikussá legyek.

Engem úgy meglepett ez a szó, hogy bámulatomban nem tudtam rá mit mondani.

– Ez elhatározott szándékom. Lelkemnek csak az adhat megnyugvást itt a földön, s üdvözülést az égből, ha áttérhetek a katolikus hitre.

– S hogyan támadt kegyedben ez az elhatározás? hisz a városban, ahol lakik, nincs is katolikus templom.

– De van a közelében egy zárda; egy szép csöndes kies helyen. Én oda el szoktam járni, mikor nem veszik észre. Eleinte csak a véletlen, a kíváncsiság vitt be a templomba, mikor a szent hangokat meghallottam az ajtón keresztül; most már az áhítat vonz oda. Ah, mennyivel magasztosabb hely ez, mint a mi rideg imaházunk. Bárhova tekintek, megdicsőült alakok csoportjait látom, akik áldanak, hívogatnak. És azok a magasztos hangok, amik az égből tetszenek jönni, majd angyalok kardalában egyesülnek, ismeretlen, óhajtott világba ragadják a lelkeket; aztán az a méla csend, amit csak az ünnepélyes csengettyűszó szakít félbe, s aztán magának a papnak az alakja, aki mint egy földöntúli lény, az oltár előtt beszél olyan nyelven, amit az emberek nem, csak az Isten ért meg. Mikor kijövök ebből a templomból, azt hiszem, hogy én is az Istennel beszéltem.

Én elgondolkoztam, hogy mi lehet ez.

A nő megsürgetett.

– Mit tanácsol ön? Mit tegyek? A lelkem kényszerít rá.

– Kedves barátném! Azt tudja ön, hogy én protestáns vagyok. Mint ilyen, szabadelvű és jóindulatú minden más vallás iránt. Én senkit sem biztatok hitének megváltoztatására; és senkit le nem beszélek róla. A ka-

tolikus vallást igazán tisztellem. Rítusát magasztosnak, fennköltnek találok. Szerartásaiban sok fenséges, sok eszményi van. Ha katolikusnak születtem, neveltetem volna, igen buzgó híve volnék az egyháznak. – De a kegyed helyzetébe, hogy lehessen a kitérésí szándékát helyeselnem? Nem gondol kegyed arra, hogy a férje belső tisztviselője a kálvinista hitközségnek?

– Hisz éppen ez idegenít el a vallásomtól. Hogy ott vagyok a tűzhely mellett, ahol az úrvacsoráját főzik. Milyen prózai közöny az, amivel ezek a mi „belső embereink” szent hivatásukat teljesítik. Az ima éneklés, prédikáció robotszerű munka náluk. Akik maguk nincsenek ihletve, hogy osztanának másnak malasztot! Ezek csak gúnyolni, csak csúfra emlegetni tudják a mások vallását; a magukét pedig megvetik.

– De gondolja meg kegyed, hogy egy protestáns néptanító hivatalát veszti, ha annak a felesége hitéből kitér.

– Ó a testi nyugalmát veszíti el; de én a lelki nyugalmat.

– Édes Erzsike! Én meg tudom érteni, hogy egy nő, akinek az idegei túlérzékenyültek, a puritán egyszerűséget nem találja vigasztalónak. Ha kegyed az igaz áhitatban keres menekülést, szerezze meg Albach imakönyvét; az katolikus imakönyv. Abban meg fogja találni mindazt, ami fenséges, magasztos, Istenhez vezető a katolikus hittanban foglaltatik. Imádkozzék abból, mikor egyedül van, mikor senki sem látja.

– Ez engem ki nem elégít. A vallás nem csupán imádkozásból és éneklésből áll.

– Hát talán a külső szertartások pompája hat kegyednek a kedélyére?

– Ez legkevésbé. Van a katolikus vallásnak egy intézménye, mely anynyira magasztos, anynyira vigasztaló, hogy ez magában elég volna arra, hogy mindenütt elterjedjen a kerek földön, ahol csak szenvedő emberek vannak; akiknek egyéb is tud fájni, nemcsak az ütés és harapás. Ez a *gyónás*. – Nagy hiba volt Calvinus Jánostól, hogy ezt meg nem tartotta a hívei számára. Nem ismerte a szíveket; különösen az asszonyszíveket. – Nincs annál nagyobb szenvedés, mint mikor éjjel-nappal hordunk a lelkünkben egy rossz gondolatot, amely üdöz, kísért – s azt nem mondhatjuk el senkinek. A katolikus asszony talál kétségbeesésében vigasztaló szót, elbukásában felemelő kezet; annak van menekülése az önvádak elől; az, ha vétett, kérhet bűnbocsánatot, s a lelke megkönnyebbül vele. De ki old fel engem? Kinek mondjam én el azt, ami belül kínoz!

Szemei mereven néztek, mint a hagymázos álomlátóé, aki egész rémvilágot lát maga előtt, melyet mások nem látnak, míg ugyanakkor óva emelé fel a mutatóujját, száraz, felcserepesedett ajkai elé, mintha vissza akarná tartani a hallgató fájdalom szavát.

Nagyon megszántam. Nem kellett mondania, az arcvonásai elbeszéltek, mennyit kellett szenvednie életének utolsó fordulata óta.

– Édes barátném! Ön engem régóta ismer. Tudja, hogy mindig jóakarója voltam. Ha önnek van olyan nehéz gondolatja, amit meg kell gyónni, mondja el nekem. *A protestánsoknál minden ember pap.* Ez a mi alaptételünk. Gyónjon meg nekem.

Olyan csodálatosan mosolygott; – miként egy beteg szokott mosolyogni, akit az orvosa azzal biztat, hogy meg fog gyógyulni; ő pedig gondolja magában: – „Várj csak! majd megtréfállak én téged. Meghalok!”

– Ön igazán elfogadná az én gyónásomat?

– S fogadom önnek, hogy éppen úgy megtartom a gyónástitok szentségét, mint egy felszentelt pap.

– Legalább addig, amíg én életben vagyok. Azután nem bánom mondja el, hirdesse ki. Felhatalmazom önt rá, hogy ha meghaltam, írjon rólam regényt; ilyen regényt, mint az enyim, nem írt még ön soha. De addig el ne mondja senkinek, amit ma tőlem hallani fog! Senkinek! Még a feleségének sem! Megígéri ön? Férfiúi szavát adja rá?

– Barátném! Ez az én keblem egy kriptája az eltemetett titkoknak. Az ön titka nagyon csendesen meglesz a többi között.

– Azt elhiszem, hogy a gyónás titkát éppen úgy meg fogja ön őrizni, akár egy pap; de hát *feloldani* tud-e ön azután?

– Ahogy ember feloldhat embert.

– No, hát hallgassa meg.

Azzal odahajolt a fülemhez, forró lehelete égeté az arcomat, amíg sutogott.

– Meggyónom önnek, hogy én „meg akarom ölni az uramat!”

Megrettenve tekinték a szemébe. Sárkánytűz lövellt elő azokból. Ez a gondolat „élt”!

– Amit mondtam, azt meg is teszem – mondá, s vékonyra szorította össze az ajkait, míg a szemeit felnyitá kerekre, fenyegető villogással.

– Az Istenért! Minő gondolat ez?

Ekkor aztán kárörvendő gúnymosollyal tekintte rám.

– No ugye? Nem pap ön! Nem tud bűnbocsánatot adni?

– Bizonyára a pap se tenné azt. A pap csak a megbánt vétekért adhat vezeklést, de nem a szándékolt bűnre indulgentiát. A pap is csak azt mondaná önnek, amit én, hogy szálljon Istenhez és tisztítsa meg a lelkét ettől a sötét gondolatától. Hogy tudott ez önnek a lelkében megfogamzani? abban az áldott jó lélekben, amely mindig csak szeretett, sohasem gyűlölt.

– Ugyebár? Ilyennek ismert engem? Bolondja voltam a szeretetnek. – Önnek van egy elbeszélése, amit én még leánykoromban olvastam, abban elbeszéli egy háborodott szív, hányféle módja van az élet kioltásának: a

többek között az is áll ott, hogy ha a nádmézet sokáig állni hagyják, míg az megrohad, akkor az halálos méreggá változik át. Hát ami „azt” a mézet illeti, amivel egy szegény, könnyen hívő asszonynak a szíve tele van, arra nézve az ön háborultjának az állítása igaz; hanem a valódi nádmézre nézve nem igaz. Azt próbáltam, nem igaz.

– Egyik sem igaz. Ne higgye el. Nincs az a tengere a keserűségnek a hitvesi életben, amit egy cseppje a szeretetnek újra meg ne édesítsen.

– Oh, azt az ön képzelete utól nem bírja érni, amit én szenvedek. Gúny, megaláztatás a mindennapi eledelem. Gyanú kísér minden lépésemem. Ha szólok, a szavamat magyarázzák félre, ha hallgatok, a némaságomért dorgálnak, ha sírok, a könnyeimért fognak vallatóra.

– Sejt valamit talán kegyednek a férje a vallásváltoztatási eszmejárásáról?

– Annyit megtudott, hogy én a kolostorhoz többször ellátogattam; hogy egy szerzetessel többször beszéltem. Istenre esküszöm, hogy a vallásról, az áhitat dolgairól beszéltem veled! Semmi másról. És ő minő csúfsággal vádol emiatt! Azóta délben, este azzal mérgezi meg minden betevő falatomat, hogy ami csúfondáros nótát csak tud a barátokról, meg azokról a menyecskékről, akiknek a csuha és a facipő az ideáljuk, azt mind eldanolja előttem. Mikor hazajön, már künn a folyosón hallom a nótáját: – „Hej, az én rózsám a barát! Tartja a létániát!”

– Dehát ezt ne vegye kegyed olyan tragice. Biz ezeket a gúnydalokat éneklék időtlen idők óta; ezek nem a kegyed bosszantására lettek kigondolva a férje által. Ne vessen érte a szeme közé, s azzal el lesz hallgattatva.

– Jól van! Hát az, amit az én kicsúfolásomra tesz, az legyen neki megbocsátva; de amióta sejt a lelkiállapotomat, mindent elkövet, hogy az áhítatomat megzavarja. Ha délben, este, mikor a zárda harangszava áthangzik hozzánk, én önkéntelen összeteszem a kezemet, ő felkacag rá: – „Háhá! te harangszóra imádkozol?” – A kálvinisták nem harangoznak déli imára, sem az angelust nem csengetik meg. – És az nekem olyan nagyon fáj! Jobban, mintha a sárba dobnák a kenyereket, hogy úgy egyem meg. Ez a folytonos gúnyolódás úgy tapad hozzám, mint a deget; megfullaszt, émelyegtet. Olyan érzést támaszt, mintha egy enyvtengerben kellene úsznom. Minek beszéli előttem azokat a maszatos adomákat a szent alakokról? – A minap, egy szombaton, egész délelőtt esett az eső, énnekem ki kellett volna mennem a városba. Ő vette észre a nyugtalankodásomat, s nevetve mondá: – „Ne búsulj, *asszonyi állatom!* Délutánra kitisztul; mert a szűz Mária akkor szárítja a Jézuskának a vasárnapra felvevő ingecskéjét!” – Szerencséje, hogy kiment a szobából, mert közel voltam hozzá, hogy a kést a szívébe döfjem!

Én csitítottam a felindult hölgyet; hogy az bizony ámbátor nem valami áhítatos tréfa, dehát nem az Ézsaiás találmánya; ez a szombat délutáni napkisütés, a maga indokolásával, általános szójárás a magyar népnél, s komolyan véve nincs benne valami kegyeletsértő; mert hisz azt a *mindnyájunk* által tisztelt, szent alakot úgy mutatja be mint gondos anyát, népies felfogásban.

– Nem szeretem, ha nevét a szájára veszi. Egy régi cselédemet csak azért küldtem el, mert „Marcsa” volt a neve, s az uram mindig úgy kiáltotta be, hogy „Mária!” Olyankor mintha mindig tört szúrt volna a szívembe.

Láttam, hogy ez a nő csakugyan szenved. Ennek valami heroikus gyógykezelés kell.

– Édes barátném. Én nem tudom a kegyed férjét kárhoztatni. Őrá nézve lét és nem lét kérdése ez a kegyed vallásos rajongása, amit erősen előmozdíthatott a hosszas, idegyöngítő betegség s a medicinák, amiket a provinciális doktorok kegyeddel összeitattak. Ha kegyed a szentekbe kapaszkodik, a szegény Ézsaiásnak kiesik a földteke a lábai alól. Kegyetek egymáshoz vannak kötve. Kegyed azáltal, hogy más templomban keresi a mennyországot, otthon a saját házában a poklot installálja. Hisz a férje, ha azt a szándékát megtudja, dühös örült lesz, s kegyedet széttépi! – Menjen kegyed fürdőkre, és igyekezzék az idegeit megerősíteni.

– Hm, hm. Ön nem ismeri az én bajomat. Azt gondolja, az csak olyan asszonyi baj, aminek fele affektálás. Nézze meg ezt a receptet. A leghíresebb fővárosi orvos írta a számomra. Hozzá mentem, megvizsgált; azt mondta, hogy azok a falusi orvosok nem helyesen gyógykezelték. Tele-tömtek kininnel. Pedig a bajomnak nem az a gyógyszere, hanem ez itt ni. Olvassa el.

Én a recipén e szót olvastam: „arzén”.

– Az orvos azt az utasítást adta, hogy első nap vegyek be hat cseppet belőle, aztán mindennap egy cseppel többet, fel húszig, aztán megint lefelé cseppenként kevesebbet, hatig. A lázam nem fog visszatérni többé. De szigorúan a rendelethez tartsam magamat, mert ez igen komoly szer. Ugye az?

– Az.

– Már el is készítettem, itt a józsefvárosi gyógyszertárban. Azzal elővonta az üvegcsét a zsebéből, és megmutatta.

Ez nekem való. – És most azután sorba járom ezzel a recepttel a fővárosnak mind a tíz patikáját, s mindenütt megcsináltatom azt a szert. *Tíz-szeresen csak elég lesz!*

Én elszörnyedve ragadtam meg a kezét.

– Mit akarsz tenni, szerencsétlen! orgyilkos akarsz lenni? A férjednek a testét mérgezed meg, nekem pedig a lelkemet? Én valahányszor rád gon-

doltam, a régi tiszta szerelemben megdicsőülve láttalak magam előtt, s most az utálatot, a förtelmet akarod ennek a helyébe állítani? Add ide azt a recipét!

A nő elrémülve, rám meredt szemekkel, minden ízében reszketve rogyott térdeire, s mikor azt mondtam neki: „eddig az imádságaimba foglaltalak, azt akarod, hogy ezután megátkozzalak?” akkor elkezdett mosolyogni.

– *Őn először tegez életemben...* Megengedi, hogy viszonzozzam? Nem! Nem tehetem. Nem jön ki a számon ez a szó. Ne emeljen fel. Hadd térdeljek még itt. Csak sírni tudnék, de nincs már könnyem. Itt van ez a recept. Tegye el. Őrült vagyok. Nem tudom, mit beszélek. Igaza van. Ha nekem fáj az élet, akkor nekem kell meghalnom.

– Az is bűn, amit most mondasz! A lelket, az istenszikrát, nem azért adta nekünk az ég, hogy azt visszadobáljuk neki. Tanulj megneemesülni a szenvedésekben. Mindenkinek megvan a maga keresztje, amit Isten rá-mért, viseli mindenki; egyedül a saját fiának a vállára tett az Isten oly nehéz keresztet, hogy összerogyott alatta. Ha hinni akarsz a szentekben, kövesd a példájukat! Légy mártír, ha Isten úgy akarta: – ez az igazi pápista vallás.

A térdein csúszott utánam, úgy köszönte a dorgálásomat. – Óh, mi jó volt, amit ön mondott! Már tudok sírni ismét. Nem fáj úgy a szívem. Ön nem irtja ki az emlékezetemet a lelkéből; ön engem védelmez. Ön megtisztít engem a sártól, a salaktól, amiben fetrengem. Ön azt mondta, hogy imáiban megemlékezik rólam. Óh, ne felejtse ki ezután sem. Én is megtanulok imádkozni. Megveszem Albach imakönyvét. S aztán majd azt képzelem, hogy valahol mégiscsak találkoztunk, ahol senki sem tudja, csak a jószágos Isten!

Én aztán nagy nehezen elhagyattam vele a zokogást. Aztán elláttam mindenféle jó, házisütésű tanáccsal, hogy a jó asszonynak hogyan kell alkalmazkodnia a férjéhez, nem kell annak a hibáit bíráló szemmel ítélgetnie. Igyekezzen kedvében járni inkább. Hozza el egyszer hozzám, hadd ismerkedem meg vele. Talán, ha én hatok rá, ő is fog engedni a rigolyáiból. Lehet, hogy bízhatok rá valami szellemi munkát, ami lelkének nemes elfoglalást ad, felkölthetek benne tán valami ambíciót, ami cinizmusából kihüvelyezi. Hiszen becsületes, jó ember az, akinek csak irányadóra van szüksége, hogy előrehaladjon.

A sok jó utasítást mind csendesesen, fejbólogatva fogadta az én tengerszemű hölgyem. Annyi hálát tudtak kifejezni a szemei. Úgy tetszett, mintha az arca is visszanyerte volna az én szavaim hatása alatt az elvesztett pirosságát.

Ah, nem! Hiúság! Nem az én szavaim tették azt. – Valami más. Felállt, felegyenesedett, rendbeszedte magát.

– Jól van. Megfogadom. Tűrök, engedelmes leszek. Leteszek minden rossz gondolatról. Megmutatom, hogy tudok jó feleség lenni. Ön meg lehet felőlem nyugodva. – Hanem egyet mondok önnek. Az az ember engem azzal fenyeget, hogy megver. Ha ezt meg találja tenni, akkor Isten legyen irgalmas neki is, nekem is!

Most már tudtam, hogy miért pirult úgy ki az arca.

– Ha engem az uram csak egy ütéssel is meggyaláz, esküszöm a boszszúálló Jehovára, hogy én felkapom a vadászfegyverét, és agyonlövöm!

Azzal kifutott a szobámból.

Úgy jött nekem, mintha utána kellene kiáltanom: – „Ne menj többet haza, szerencsétlen asszony!”

Későn volt. Már kinn volt a kapun.

Eltűnt előlem, mint az álomlátás.

XXI. FEJEZET

Mária-Nostra

Hej, de tenger idő múlt el azóta, hogy ez történt. Idestova húsz esztendeje lesz. Elszédülök, ha visszatekintek rá.

De sok rossz esztendő; de sok nemszeretem nap.

De sokan elköltöztek mellőlem, akiknek öröm volt az élet, akikre mosolygott a jövő. És én itt maradtam.

Alig találkozom már egy-egy magamhoz hasonló ősz alakkal a régi fényes időkből, amikre jólesik még visszaemlékezni s elmondani: – „Nem így volt az régen!”

...Néhány évvel ezelőtt sorra látogattam a hazai nagy államfogházakat. Voltam Szamosújvárott és Illaván, ahol a bűn arisztokráciája van összegyűjtve. Mindazok az alakok, akik tíz éven felül terjedő fogságra vannak elítélve, a halálbüntetésből kegyelem útján élő halottakká téve. Érdekes tanulmány az emberi élet éjszakájából.

Meglátogattam a Mária-Nostrát is. Ott a női elítéltek vannak.

A felügyelést apácák végzik.

Látogatást csak miniszteri rendelet mellett szabad tenni e fegyházban.

Ott példás rend uralkodik; a fegyencnőkkel igen jól bánnak. Végigvezettek a nappali termeken, ahol a fegyencek munkával vannak elfoglalva.

Egy hosszú teremben csupa fehér ruhát varrnak. A finomabb munkát végzőknek külön asztalkájuk van.

Egy ilyen asztalka előtt megálltam; egy nő varrt valami gyermekruhát.

Az a szabály, hogy mikor a látogató (aki csak magas engedély mellett jöhet ide) megállt egy fegyencnek az asztalánál, ez tartozik rögtön felállni a helyéről, s akár kérdezve, akár kérdezetlenül elmondani, mi vétségért s mennyi időre lett elítélve.

Ő is felkelt, mikor előtte megálltam.

Olyan fehér volt már a haja, mint az őszi ökörnnyál, de a szemei most is a régi színváltozó tűzben égtek; még most is lángoló tengerszemek!

Komorán, egyhangúan elmondá, amivel tartozott:

– „Megöltem a férjemet. El vagyok ítélve élethosszig tartó fogságra”.

Élethosszig! – S az élet olyan hosszú!

– Nem tehetnék önnek az érdekében valamit?

– Köszönöm. – Jó nekem itt. – Nincs mit keresnem a világban.

Azzal visszaült a helyére, s folytatta a munkáját.

Szegény kis Erzsike.

Tavaly kaptam a haláláról értesítő levelet.

Az volt a kívánsága, hogy ezt *velem* tudassák; senki mással.

Szegény kis Erzsike! Most már én is feloldhatlak vétkednek terhe alól, ahogy a szent atyák mondják:

– – Ego te absolvo, ab omni vinculo, excommunicatione, suspensione, et interdictione, *quantum possum*, et tu indiges – ego te absolvo! Amen.